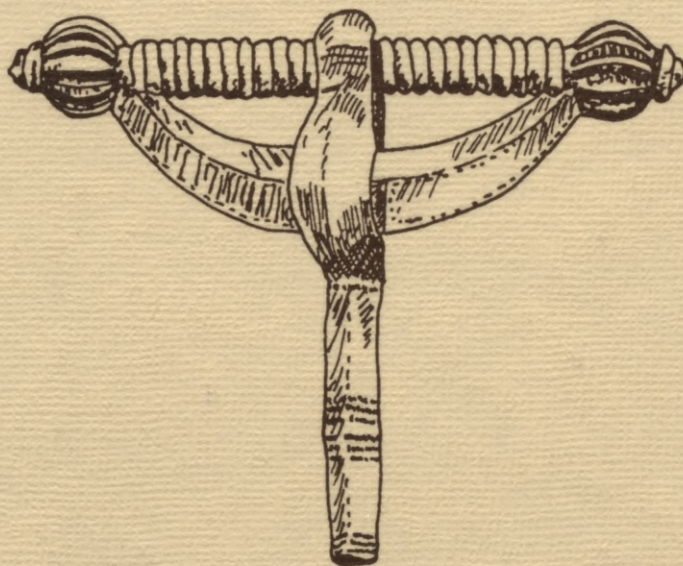
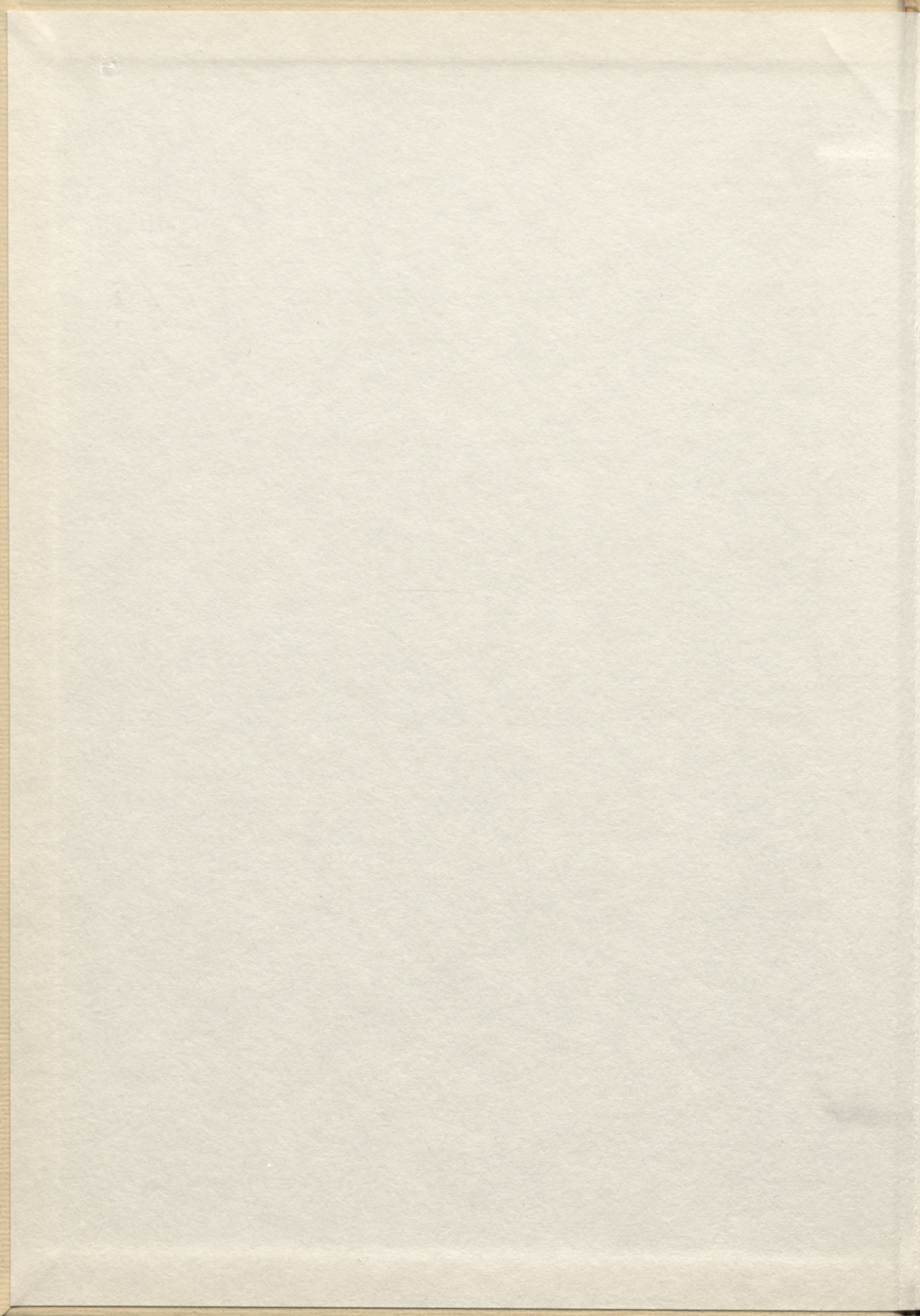

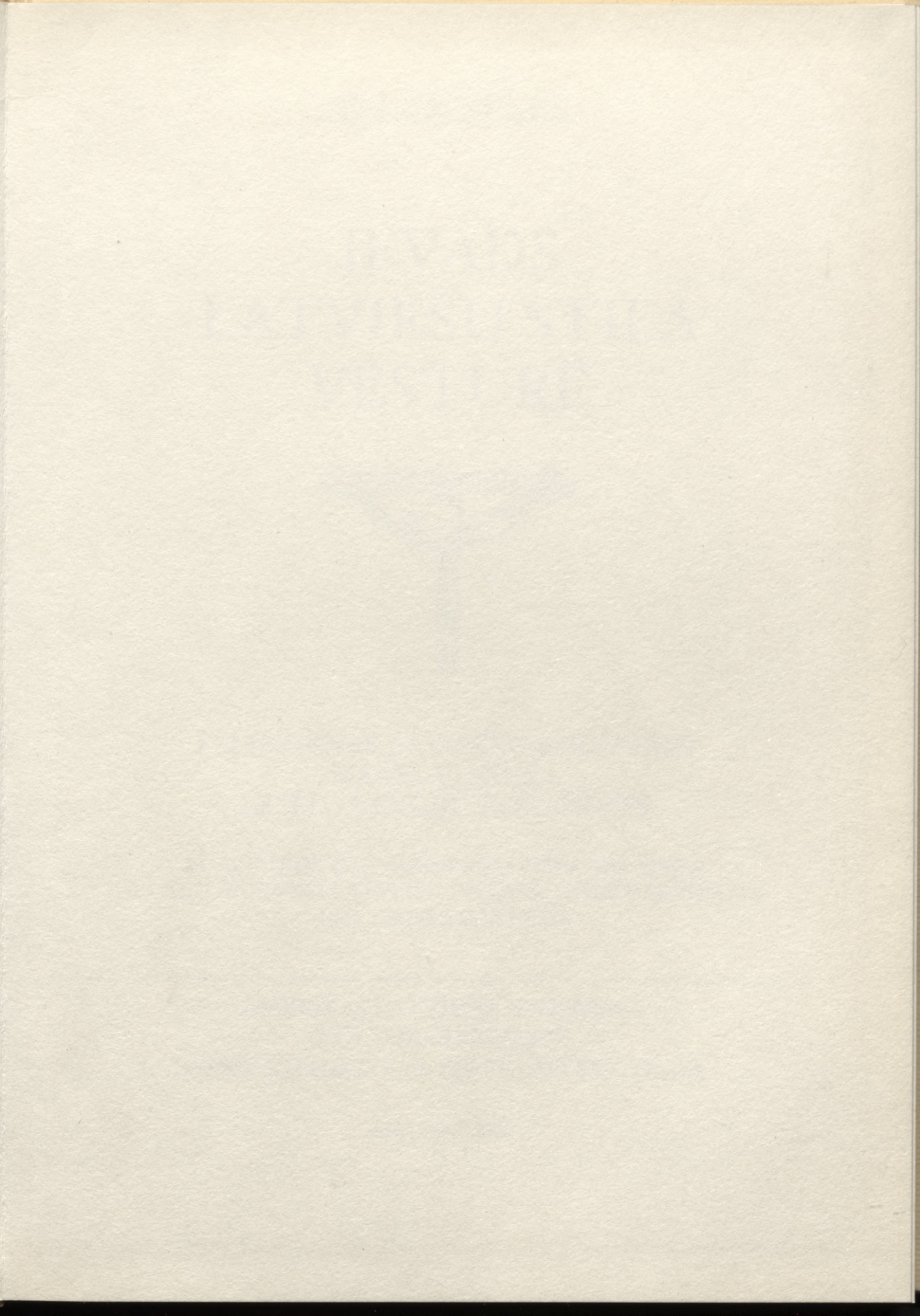
V. LAMSTERS

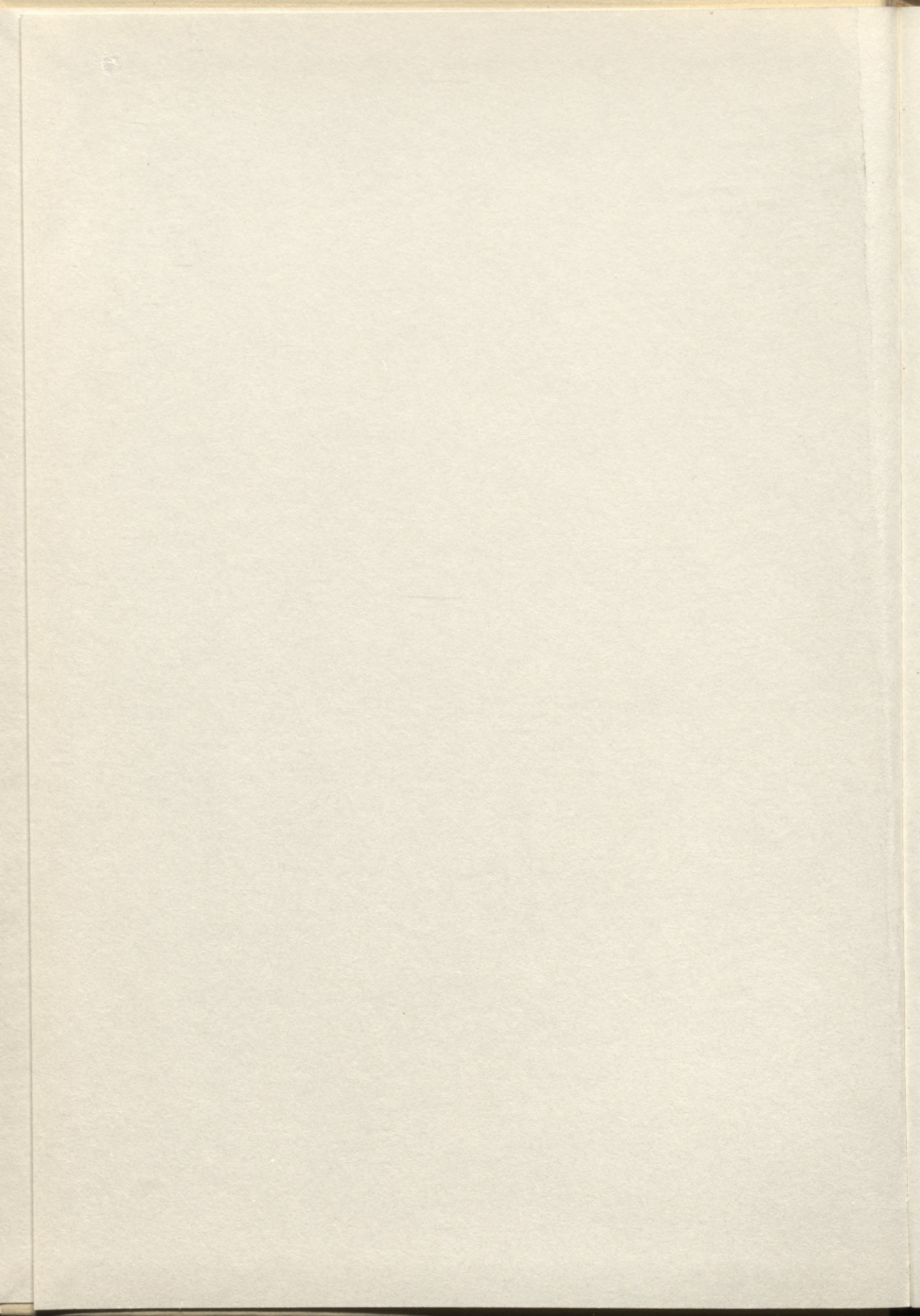
IEVADS
LATVIEŠU STILA
VĒSTURĒ

AMERIKAS LATVIEŠU APVIENĪBAS
KULTŪRAS NOZARES
OTRS, ATJAUNOTAIS IZDEVUMS 2003. GADĀ

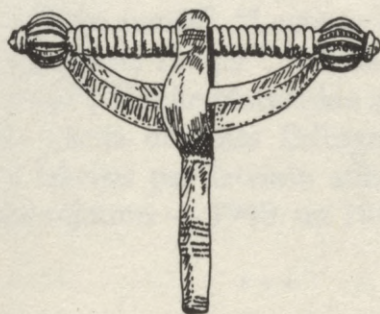

2004-5
186

L
7

V. LAMSTERS

IEVADS LATVIEŠU STILA VĒSTURĒ

ESLINGENAS LATVIEŠU KOLONIJAS
MĀKSLAS SKOLĀ
LASĪTO LEKCIJU KONSPEKTS

I DAĻU IZDEVUSI AUDZĒKŅU KOPA 1948. GADĀ
II DAĻU IZDEVUSI LATVIEŠU DAIĻAMATNIEKU SAVIENĪBA
1949. GADĀ ESLINGENĀ

AMERIKAS LATVIEŠU APVIENĪBAS
KULTŪRAS NOZARES
OTRS, ATJAUNOTAIS IZDEVUMS 2003. GADĀ

METIENS 1000

LATVIJAS NACIONĀLĀ
BIBLIOTĒKA

030408/460

IEVADS
LATVIEŠU STĪLA
VĒSTURĒ

AMERIĀNAS LATVIEŠU KOLEĢIJA
MĀKŠTĀS SKOLA
LATVIO LEKĀJU KONFERENČA

AMERIĀNAS LATVIEŠU KOLEĢIJA
MĀKŠTĀS SKOLA
LATVIO LEKĀJU KONFERENČA

© Amerikas latviešu apvienība,
2003

AMERIĀNAS LATVIEŠU KOLEĢIJA
MĀKŠTĀS SKOLA
LATVIO LEKĀJU KONFERENČA

ISBN 9984-743-11-X

Viktors Ernests Lamsters — senatnes pētnieks, bij. Latvijas Kara mūzeja darbinieks — dzimis 1903. gada 22. decembrī Rīgā, miris 1971. gada 2. augustā ASV. Tēvs Eduards bija amatnieks. Mācījies Pēterpils komercskolā, strādājis Latvijas skolu mūzejā un pētījis latviešu sencilšu militāro vēsturi, apbruņojumu un pilskalnu uzbūvi. Par tiem publicējis vairākus darbus: “Fortifikācijas māksla seno latvju un kaimiņu zemēs”, “Latviešu un kaimiņu apbruņojums un kara māksla 13. g.s.”, “Materiāli medību un zvejas vēsturei Latvijā”, “Lielie vēsturiskie ceļojumi” un citus.

Trimdā Vācijā darbojās Eslingenas latviešu mākslas skolā, lasot lekcijas par latviešu stila vēsturi. Par pēdējo izdevis divus sējumus — 1948. un 1949. gadā.

* * *

Viktora Lamstera savāktie materiāli atrodas:

Viktors Lamsters Memorial Library,

San Josè State University Library,

un tos pētījumiem izsniedz tikai ar sevišķu universitātes bibliotēkas pārziņa atļauju.

San Josè State University,

San Josè, California, 95192.

PRIEKŠVārds

Pēdējos gados cilvēkiem radusies tieksme meklēt savas "saknes". Vairojusies interese par folkloru, etnografiju. It sevišķi mums, kas neelpojam Latvijai gaisu, ir kļuvusi mīļa mūsu senā tautas māksla: katrā latviešu mājā atrodami mūsu daiļamatnieku darinājumi. Mēs tiecamies pēc "pareiziem", latviskiem darbiem. Cilvēki interesējas par tautas mākslas vēsturi, viņi jautā: "No kāda novada šie priekšmeti? Kur radušās idejas daiļamatnieku jaundarbiem?"

Daiļamatniecības izstādēs pēdējos gados ir audzis dalībnieku skaits. Taču vēl straujāk audzis interesentu skaits, kas grib iegūt praktiskas un teorētiskas zināšanas latviešu tautas mākslā. Dažādosursos var iemācīties darba rīku lietošanu un apgūt tehnisko prasmi. Grūtākais ir — ko veidot un kā? — kāds ir **latvisks** priekšmets? Šai zemē ik dienas saskaramies ar svešu tautu, ar moderno mākslu un mākslas (arī nemākslas) darinājumiem. Iesācējiem ir grūti orientēties, un viņiem latviskās formas un raksti sāk saplūst ar indiāņu un citu tautu veidojumiem.

Profesionālie daiļamatnieki gadu tecējumā ir savākuši materiālus savā nozarē, taču iesācējiem vai tiem, kas interesējas par mūsu seno tautas mākslu, šādi materiāli grūti iegūstami vai pat nemaz nav iegūstami.

Šo robu nu aizpildīs Amerikas Latviešu Apvienības Kultūras biroja ierosmē un atbalstā izdotā Viktora Lamstera "Ievads latviešu stila vēsturē". Šis ir grāmatas otrs izdevums. Pirmo izdeva Vācijā, Eslingenā, 1948. gadā (I daļa) un 1949. gadā (II daļa). Vērtīgā grāmata iznāca mazā eksemplāru skaitā un laikā, kad bija jau sākusies izceļošana no Vācijas. Tā šī grāmata plašākā latviešu sabiedrībā palika neievērota. Daiļamatniekiem, it sevišķi rotkaļiem, Lamstera grāmata (kā to vienkārši dēvē paši daiļamatnieki) ātri kļuva par autoritāti, un visus šos gadus tā ir bijusi ievērojams pamats latviskā stila veidošanā.

V. Lamsters bija vēsturnieks. Latvijā strādājis Kaņa mūzejā. Viņam bija plašas zināšanas un liela interese par mākslu un literatūru. Pēckaņa laikā, kad citi vāca laicīgu mantu, V. Lamsters ar īstu zinātnieka nodošanos krāja grāmatas un daudzus vēstures materiālus. Apbrīnojama bija V. Lamstera spēja grūtajos pēckaņa gados veikt tik labi nostrādātu darbu, kas savu nozīmi nav zaudējis vēl šodien! Protams, ir radušies jauni pētījumi, taču tie V. Lamstera grāmatu tikai papildina, būtībā to nemainot.

Vēl būtu pārāgri runāt par sevišķu latviešu stilu, tāpēc šis darbs ir tikai **ievads** latviešu stila vēsturē. Labs un nepieciešams ievads.

Kļaviņu Juris

Daiļamatnieku saietos jau sen pārrunāja vajadzību pavairot Vācijā izdoto V. Lamstera "Ievadu latviešu stila vēsturē". Vienā šādā saietā, toreizējās ALA Kultūras biroja vadītājas Dr. Līgas Rupertes un rotkaļa Juŗa Kļaviņa iedrošināts, uzņēmos šo pavairošanas darbu izkārtot ALA Kultūras biroja protektorātā. Šis pasākums paņēma vairāk laika un darba, nekā sākotnēji bija domājis, jo diezgan daudzi zīmējumi kā tekstā, tā arī tabulās bija jāpārziņē. Tekstā bija jāizlabo kā valodas, tā iespiedkļūdas. Daudzi zīmējumi bija jāpamazina par 24%, jo Vācijas izdevums ir uz lielākām papīra loksnēm nekā Amerikas standarta papīri. Dažām tabulām un teksta zīmējumiem paskaidrojumi bija nesalāsāmi, dažiem zīmējumiem nebija paskaidrojuma. Visas nepilnības oriģinālā izdevumā esmu mēģinājis atjaunotajā izdevumā novērst, sameklējot iztrūkstošos paskaidrojumus grāmatās vai arī aprunājoties ar citiem daiļamatniekiem. Atjaunotajā izdevumā ir ievietoti visi oriģinālā izdevuma zīmējumi kā tekstā, tā arī tabulās un teksts arī nav saīsināts. Atjaunotā izdevuma beigās esmu pievienojis grāmatu sarakstu, kas varētu interesēt lasītājus.

Par iespēju izdot jaunā izdevumā V. Lamstera darbu "Ievads latviešu stila vēsturē" izsaku paldies PBLA Kultūras fondam un ALA Kultūras birojā.

Es pateicos Birutai un Miķelim Lēnbergiem, Dr. Līgai Rupertei, Jurim Kļaviņam, Valentīnai Lambergai, Denīsei un Bradfordam Seloniem (Sellon), Gunaram Straumēnam un visiem, kas ar darbu un padomiem palīdzēja man šīs grāmatas izdošanā.

Vislielākā pateicība tomēr sakāma tiem man nezināmiem cilvēkiem, kas strādāja un rūpējās par šīs grāmatas pirmizdevumu Vācijā.

Vēlreiz paldies visiem!

Olģerts Kutcers,
Atjaunotā izdevuma sakārtotājs

Bostonā 1981. gada jūlijā

PRIEKŠVārds OTRAM IZDEVUMAM

Pēc Otrā pasaules kara liela daļa latviešu bēgļu sāpīgi izjuta atšķirtību no dzimtenes. Vairākums no viņiem atstāja Latviju nāves bailēs, cerdami pēc laika tikt atpakaļ. Izjutot ilgas pēc dzimtenes, daudzi mēģināja Latvijai tuvoties, iedziļinoties tās kultūras mantojumā. Viktors Ernests Lamsters bija ievērojams tā laikmeta skolotājs, un viņa darbs kļuva nozīmīgs trimdas latviešu kultūras veidošanā rietumos.

V. E. Lamstera *Ievads latviešu stila vēsturē* palīdzēja vairākām daiļamatnieku paaudzēm izprast latvisko stilu un piekopt to savos darbos. Ar cerību, ka grāmata kalpos arī turpmāk, Amerikas latviešu apvienība to izdod atkal - pirmo reizi brīvā Latvijā. ALA V. E. Lamstera darbu publicē kā vēsturisku dokumentu bez grozījumiem.

ALA novēl visiem, kam rūp latviskā stila piekopšana, labas sekmes un saulainu nākotni.

ALA arī izteic lielu paldies Astrīdai Jansonei un Dailai Rencei par šī - otrā izdevuma tapšanā ieguldīto darbu.

Lilita Spure,
ALA kultūras nozares vadītāja

S A T U R S

IEVADS LATVIEŠU STILA VĒSTURĒ	8
BRONZAS LAIKMETS	20
PRIEKŠKRISTUS DZELZS LAIKMETS	22
AGRAIS DZELZS LAIKMETS	24
VIDĒJAIS DZELZS LAIKMETS	31
JAUNAIS DZELZS LAIKMETS, pirmais posms	37
JAUNAIS DZELZS LAIKMETS, otrs posms	40
VĒSTURISKIE LAIKI	120
MĀRAS VALSTS LAIKI	123
JAUNIE LAIKI	124
LATVIEŠU STILA MĀCĪBA	124
FORMAS	126
ROTĀJUMS	134
ĢEOMETRISKAIS UN NATURĀLAIS ROTĀJUMS	148
VECAS TRADICIJAS JAUNU LAIKU UZTVERĒ	156
STILS VĒSTURISKĀ SKATĪJUMĀ	160

Paskaidrojumi:

T. p. = tas pats, turpat, tad pat

br. = bronza

I p. = pirmā puse

II p. = otra puse

Jautājumu par latviskās kultūras un tamlīdz arī stila izcelšanos un attīstību par laiku pirms mūsu ēras (pirms Kristus dzimšanas) saista ar etniskām problēmām. Bet tās, vismaz pagaidām, ir vēl skaidrojamas. Vispār attiecībā uz tiem laikiem mēs nevaram runāt par kaut kādu tagadnes tautu, bet gan vienīgi par radniecīgu tautu kopējiem senčiem, par zināmu pirm-tautu, no kuŗas laiku mijās ir izveidojušās tagadējās radu tautas.

Tomēr kādas tagadnes tautas stilu mēs varam apskatīt arī no citas puses. Neviena stils nerodas "ne no kā". Ikvienu stila pamatos ir zināmas tradīcijas, zināmi agrāko stilu nogulsņējumi, kas, apstākļiem un gaumei mainoties, tomēr nosaka jauno ceļu virzienu pat tad, ja notiek stila patapināšana (piem.: itaļu, franču un vācu renesanse). Nav tāpat tik svarīgi, vai kādā zemē jaunas kultūras formas parādās tikai kā jauns stils, kas var izplatīties arī patapināšanas ceļā, vai tās ieviesušās etnisku grupu pārvietošanās dēļ.

Svarīgi ir: 1) vai jaunais stils ir īslaicīga parādība — modes lieta vai tas atstājis vairāk vai mazāk paliekamas pēdas vēlākā stilu attīstībā, un 2) vai jaunais stils, nākdams ar etnisku grupu pārvietošanos, ir gluži iznīcinājis vai vairāk vai mazāk absorbējis agrāko iedzīvotāju stila tradīcijas. Citiem vārdiem: vai attiecīgā stilā, kādā zināmā laikmetā, ir vērojami agrāko tās pašas zemes stilu nogulsņējumi.

Ja mēs akceptējam, ka laivas cirvju kultūras nesēji Latvijā ir indoeiropiešu senči, kas vēlāk sakusuši ar etniski vēl gluži nenoskaidrotiem zemes pirmiedzīvotājiem, tad mums jāakceptē arī iepriekšējo kultūru stili, kuŗu ornamentikas motīvus dažkārt vērojam vēl Priekškristus dzelzs laikmeta beigū posmā. Jo vairāk tādēļ, ka jau bronzas laikmetā var runāt par senbaltu kultūras novadu, kuŗa kodols sevī ietveŗ visā visumā apgabalu starp Pasargi dienvidrietumos (Austrumprūsijā) un Daugavu ziemeļos. No tā atkal izriet, ka, runājot par latviskā stila izcelšanos, mums tas jāmeklē kopējā pirmbaltu kultūrā, kas savukārt ir iekļāvusi sevī vecāku, varbūt arī etniski svešu kultūru tradīcijas un stila elementus. Tādēļ arī mēs latviskā stila attīstības izsekošanu iesāksim ar vissenākām Latvijas zemes kultūrām.

IEVADS LATVIEŠU STILA VĒSTURĒ

I

1. Ikvienu amata pamatā ir krietna sava aroda prasme. Aroda prasmi veido aroda tehnikas pārzināšana un pārvaldīšana. Tā nepieciešama k a t r ā arodā, k a t r a m aroda pratējam — vienalga, vai tas būtu inženieris vai

atslēdznieks, gleznotājs vai krāsotājs. Bet ir starpība amatniekam šī vārda parastā nozīmē ar amatnieku mākslinieku.

No amatnieka prasa, lai viņš pēc dotiem paraugiem vai pēc tā, kā viņš mācījies, prastu savus darinājumus tehniski glīti un solidi nostrādāt. No mākslinieka bez tehnikas pārvaldīšanas vēl prasa jaunradīšanu. Amatnieks strādā — mākslinieks rada. Daiļamatniecība, saukta arī par mākslas amatniecību, atrodas starp amatniecību un tīro mākslu. Tātad no daiļamatnieka prasa arī krietnu mākslas izpratni. Daiļamatniecības pamatos ir trīs lietas: tehnika, mākslas elementu pārzināšana un prasme šos elementus sakopot.

Mūsu uzdevums nu būtu iepazīties ar seno latviešu materiālo kultūru un šīs kultūras elementu izpausmi mākslinieciskā plāksnē.

2. Materiālā kultūra ietver ļoti daudz dažādu kultūras elementu, kas savā attīstības gaitā nostaigājuši gaŗu ceļu. Ikviena lieta, ko mēs lietojam ikdienišķā dzīvē, var būt materiālās kultūras pētīšanas objekts. Darba rīki, ieroči, trauki, audumi, rotas lietas, mēbeles, celtniecība u.t.t. — tas viss pieder pie mūsu materiālās kultūras. Zinātni par tautu materiālo kultūru un īpatnībām attīstības gaitā dēvē par etnografiju (no grieķu *ethnos — tauta, un *graphein — rakstīt, tātad — tautu apraksts). Tā kā vienai zinātniskai disciplīnai nav iespējams pētīt un aprakstīt visu, tad to sadala aizvēstures laiku etnografijā jeb *a r c h a i o l o ģ i j ā* un vēstures laiku etnografijā jeb *e t n o g r a f i j ā* šī vārda parastā nozīmē. Katrai no tām ir savas īpatnējas darba metodes. Pēc būtības tomēr krasas robežas starp abām ir grūti novilkt, jo tās nemanot saplūst viena otrā, papildina viena otru un izskaidro viena otru.

3. Ar archaioloģiju un etnografiju saistīta stila mācība. Kas ir stils? — Pats vārds ir cēlies no latīņu *stilus — irbulis, rakstāmais rīks. Sākumā par stilu dēvēja rakstnieka izteiksmes veidu, īpatnēju darbības paņēmienu. Vēlāk to vispārināja. Mēs runājam par celtniecības, glezniecības, pielietojamās mākslas, rakstniecības u. c. stiliem, tāpat par vēsturiskiem un laikmetīgiem stiliem.

PAR VĒSTURISKIEM STILIEM DĒVĒ MĀKSLAS ATSEVIŠĶU ATTĪSTĪBAS PERIODU RAKSTURĪGĀS ĪPATNĪBAS. PAR LAIKMETĪGIEM STILIEM — TAGADNES MĀKSLAS DZĪVĒ VALDOŠUS MĀKSLAS VIRZIENUS. KAMĒR LAIKMETĪGIE STILI ATRODAS PASTĀVĪGĀ PĀRVEIDOŠANĀS UN ATTĪSTĪBAS STĀVOKLĪ, VĒSTURISKIE STILI IR NOSLĒGTAS UN PASTĀVĪGAS MĀKSLINIECISKAS NORMAS.

4. Visbeidzot par aizvēstures un vēstures laikiem. Īstenībā šie apzīmējumi jāsaprot relatīvi. Tā Viduseiropā vēstures laiki sākās tikai apmēram ap

Kristus dzimšanu, Ziemeļeiropā pat apm. 1000 gadus vēlāk. Turpretī Ēģiptē un Mesopotāmijā jau pirms apm. 3000 g. priekš Kristus dzimšanas.

Tas pats sakāms par tā sauktiem akmens, bronzas un dzelzs laikmetiem t. s. aizvēstures laikos. Šie apzīmējumi ir atvasināti pēc dažām izejvielām, no kuŗām zināmā laika posmā pagatavoti svarīgākie ieroči un darba rīki. Ja mēs runājam par akmens laikmetu, tad ar to saprotam tādu cilvēces materiālās kultūras attīstības posmu, kuŗā svarīgākais (bet ne vienīgais) materiāls darba rīku un ieroču pagatavošanā ir akmens, bronzas laikmetā — bronza, dzelzs laikmetā — dzelzs. Tikai ne visās zemēs ar šo materiālu apdari iepazinās vienlaicīgi, un ne visur tie sekoja vienādā kārtībā. Dažās zemēs, piem., bronzas vai dzelzs laikmets ir iestājies agrāk, citās vēlāk. Dažuviet akmens laikmetam tūdaļ sekoja dzelzs laikmets. Citur atkal starp akmens un bronzas laikmetiem vēro zināmu pārejas laiku, ko daži apzīmē par vaŗa laikmetu. Austrumāzijā un Rietumāzijā metālu apstrādāšanu pazina jau ilgi pirms tam, kad ar to iepazinās Viduseiropa. Savukārt Eiropas ziemeļos akmens laikmets turpinājās vēl ilgi pēc tam, kad Dienvidēiropā metālu apstrādāšanas tehnika bija sasniegusi izcilus panākumus.

II

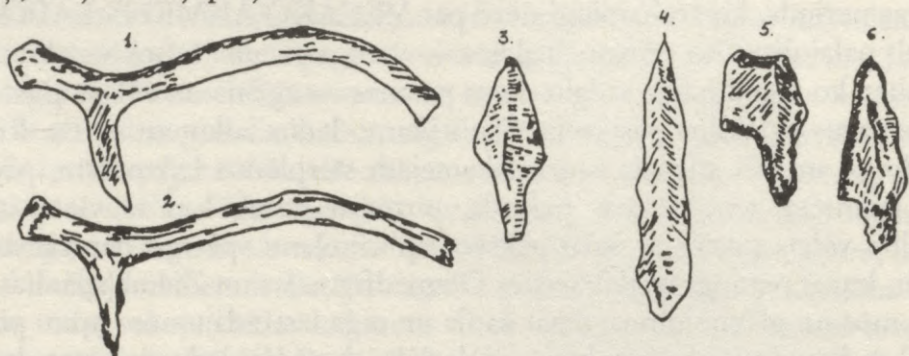
1. Jaunākos laikos daudzi zinātnieki atzīst, ka cilvēces attīstībā sevišķi ievērojama loma ir LEDUS LAIKMETAM. Ja nebūtu ledus laikmeta, viņi saka, nebūtu arī mūsdienu cilvēces. Ledus laikmeta nepiemīlīgā, bargā daba bija tā, kas lika cilvēkam kļūt par izgudrotāju un pirmatnējo vienkāršo pasākumu tālāku attīstītāju. Ledus laikmeta nepiemīlīgā, bargā daba bija tā, kas deva pirmo grūdienu mūsu tagadējās augstākās kultūras rašanai un tālākai izveidošanai. Cīnoties pastāvīgi ar bargo klimatu un spēkā pārākiem dzīvniekiem, pirmatnējais eiropietis šai grūtajā darba skolā rūdījās, lai kā uzvarētājs galu galā pakļautu sev ne tikvien dzīvniekus, agrākos pretiniekus, bet arī dažu labu dabas spēku. Grūts un ilgs ir bijis šis ceļš.

Pēc vairākām ģeoloģiskām pazīmēm zinātnieki aplēš ledus laikmeta iestāšanos apmēram priekš 590,000–600,000 gadiem. Te jāpiezīmē, ka t. s. ledus laikmets nav nekāds vienlaicīgs aukstuma periods, bet gan mainīgs. T.s. glaciāliem jeb aukstuma periodiem vairākkārt sekoja siltāki t.s. interglaciālie (starpaukstuma) periodi. Vislabāk līdz šim tas novērots Alpu apgabalos. Še vērojami 4 glaciālie periodi — t.s. Gūncas, Mindelas, Rissas un Vürmas ledus laikmeti, kuŗus citu no cita šķīŗ gaŗāki vai īsāki starplaiki. Eiropas ziemeļos vērojami tikai 3 glaciāli, kas atbilst Šveices Mindelas, Rissas un Vürmas periodiem. Vecākajam jeb Gūncas periodam seko siltāks starplaiks, kas turpinājies apmēram 30,000 gadu. Pēc tam atkal seko aukstuma

pieņemšanās un šļūdoņa pieaugšana, kas visā visumā ar nelielu starplaiku ilgst arī apmēram 30,000 gadu. Šim t.s. Mindelas periodam seko lielais starpledus laikmets, apm. 100,000 gadu, kad Eiropā iestājās tas cilvēces kultūras periods, ko arhaiologi dēvē par VECĀKO AKMENS LAIKMETU jeb palaiolitu (no grieķu: *palaios — vecs, sens un *lithos — akmens). Palaiolits, ko tagad mēdz sadalīt divos posmos — agrīnā un vēlajā, ilgst ļoti ilgi. Agrīnais palaiolits pastāvējis visu nākamo ledus laikmetu — t.s. Rissas periodu — un vēl stiepjas cauri nākamajam starpledus laikmetam, pēdējā ledus laikmeta, t.s. Vürmas perioda, pirmajai pusei, kad tā vietā stājās palaiolita vēlāis posms ar savu pēkšņo, apbrīnojami spēcīgo naturālistisko mākslu, kuņas paraugi uzglabājušies Dienvidfrancijas un Ziemeļspānijas alu zīmējumos un gleznojumos, tāpat kaulu un raga izstrādājumos. Apm. pirms 20,000 gadiem iestājās tā sauktais epiglaciāls jeb pēdējā ledus laikmeta beigu posms, kad sākās lielā šļūdoņa pakāpeniska kušana un atkāpšanās. Tas nerisinājās strauji, bet gan nevienmērīgi, ar vairākkārtēju šļūdoņa apstāšanos un jaunu, samērā īslaicīgu pavirzīšanos uz priekšu. Apmēram ap 18,000–19,000 g. pr. Kr. lielais ziemeļu šļūdonis sasniedza t.s. Baltijas gala morēnas un 7000–6000 gadus vēlāk Dienvidzvidriju, lai vēl pēc 3000–4000 gadiem galīgi izkustu. Latvijā ledus laikmeta izbeigšanos tātad var aplēst ap 1000–10,000 g. pr. Kr. Eiropā tolaik vēl turpināja pastāvēt vēlāis palaiolits.

2. Baltijas jūra nu bija kļuvusi brīva no ledus masām. Milzīgas kūstošā ledus ūdeņu straumes ieplūda jūrā. Dienvidzvidrijā un Somijā sākās cietzemes iegrimšana. Baltijas jūrai radās tieši savienojumi kā ar Ziemeļjūru, tā ar Ledus okeanu; Skandināvija kļuva par salu. Vēsajos, tolaik stipri sāļajos Baltijas jūras ūdeņos izplatījās kāda arktiska gliemežu suga — Yoldis arctica. Pēc to gliemežvāku nogūlumiem, kas šim laikam visai raksturīgi, tad nu visu posmu dēvē par Joldija posmu. Klimatiski šī posma sākumu dēvē arī par *Preboreālo laikmetu. Klimats vēl bija ļoti auksts. Baltijas jūras piekrasti klāja tundra ar tai īpatnējiem stādiem — pundurbērzu, polārkrūkli u.c. No dzīvniekiem atzīmējami ziemeļbrieži, polārlapsas, lemiņi, tāpat tagad izmirušie — mamuts (spalvainais zilonis) un spalvainais degunradzis. LATVIJĀ ŠAI LAIKĀ NAV VĒROJAMAS NEKĀDAS PAZĪMES PAR CILVĒKU PIEMĀJOŠANU. Austrumprūsijā un Lietuvas dienvidaustrumos gan. Austrumprūsijā vecākie atradumi, kas pieskaitāmi palaiolitam, ir daži ziemeļbriežu ragu cirvjī, kuņu vecumu aplēš ap 18,000–10,000 gadu pr. Kr. Vēlāk atradumu skaits arvien kļūst lielāks. Blakus ziemeļbriežu ragu cirvjiem parādās arī lielā brieža kaulu senlietas: šķēpi, kalti, īleni, žebērķļi un duncī. Šī posma senlietas pieskaita t.s. L i n g b i j a s k a u l u k u l t ū r a i, kas bija izplatīta gar visu Baltijas jūras dienvidu piekrasti. Vienlaicīgi ar šo kultūru

Austrumprūsijas iekšzemē un Lietuvas dienvidaustrumos sastopamas arī krama senlietas, kas pieder t.s. S v i d r u kultūrai. Tās ir rupji apdarināti bultu gali, kasīkļi, urbji un tā joprojām.

Lingbijas kultūra: 1. ziemeļbrieža raga cirvis, Austrumprūsija; 2. t.p., Ziemeļvācija; 3.-6. krama bultu gali, t.p.

Šļūdonim atkāpjoties vēl tālāk uz ziemeļiem, kļuva siltāks un sausāks. Norisinājās jaunas ģeoloģiskas pārmaiņas. Dienvidzvidrija un Somijas cietzeme atkal pacēlās, noslēdzot Baltijas jūras savienojumus ar Ledus okeanu un Ziemeļjūru. Baltijas jūra kļuva par lielu iekšzemes ezeru (kā tagad Kaspijas jūra). Bagātīgs saldūdens pieplūdums no ūdeņu pārpilnajām upēm pārvērta to saldūdens jūrā. Agrākā sālsūdens gliemeža Joldija vietā ieviesās saldūdens gliemezis *Ancylus fluviatilis*, kālab visu šo posmu dēvē par *Ancilo* laikmetu. Sakarā ar vispārējo klimatisko apstākļu uzlabošanos tundras stādu vietā aizvien vairāk ieviesās priežu, lazdu un alkšņu audzes. Sākumā sausākās, no bargiem vējiem aizsargātās vietās, vēlāk aizvien jo plašāk. Tas viss norisinājās gluži nemanot, un apmēram pēc 3000 gadu ilga posma preboreālā laikmeta vietā bija iestājies *boreālais* laikmets (apm. 7000–5000 g. pr. Kr.).

Kamēr Somijā zemes pacelšanās turpinājās, Dienvidzvidrijā sākās jauna krastu iegrimšana, ar ko atkal atjaunojās Baltijas jūras savienojums ar Ziemeļjūru (apm. 7000 g. pr. Kr). Ar sāļo Ziemeļjūras ūdeņu ieplūšanu arī Baltijas jūrā sāls procents cēlās līdz 1,5%. Sakarā ar to ancilā gliemeža vietā ienāk sāļu ūdeni un siltumu milētājs gliemezis *Litorina Litoris*, kādēļ ģeologi šo posmu dēvē par *Litorina* posmu. Klimats kļuva aizvien siltāks. Parādījās egles un dažādi lapu koki: ozoli, liepas, vīksnas, gobas u.c. Lapu koku meži apklāja lielas platības. Ūdeņu bagātība bijusi visai liela — daudz ezeru, upīšu, strautu, purvu u.t.t. Šo klimatisko periodu apzīmē par *Atlantisko* periodu. Tas sākās apmēram ar 5000. gadu pr. Kr. un turpinājās līdz apm. 2500. gadam pr. Kr. Atlantiskā periodā tad arī konstatētas (līdz šim) pirmās cilvēku apmetnes Baltijā, t. i., Latvijā un Igaunijā, kas pēc arhaiologu sadalījuma atbilst vidējam akmens laikmetam jeb mezolitam.

III

1. Latvijā vidējā akmens laikmeta kultūra ir vēl samērā grūti tveŗama. No tās pie mums ir uzieti galvenām kārtām savrupatradumi. Pētījumi par šī laikmeta apmetnēm pie Dvietes un Lubānas, ko uzsāka īsi pirms Latvijas okupācijas, netika pabeigti. Visā visumā šī kultūra atbilst t.s. K u n d a s kultūrai Igaunijā. Kundas kultūrai atbilst t.s. Maglemozes kultūra. (Pēc atradumiem Maglemozes purvā Zēlandē, Dānijā.) Šo kultūru raksturīgākā pazīme ir liels kaulu un ragu rīku daudzums, tā ka ne bez pamata tās dēvē par kaula kultūrām. Akmens rīkus atrod ļoti maz. Šo kultūru vērojam arī Lietuvā un Austrumprūsijā.

Kaula kultūras ir bijušas ļoti izplatītas: sākot no Skandināvijas un Ziemeļaustrumvācijas piekrastes zemēm, cauri Krievijai līdz pat Sibīrijai. Šīs kultūras, kā to pasvītro somu zinātnieks Talgrens, raksturo tās tautas, kas sekoja līdzī uz ziemeļiem slidošā šļūdoņa malai.

2. Apmēram ap 2500 gadiem pr. Kr. norisinājās jauna klimatisko periodu maiņa. (Subboreālais periods ap 2500–500 g. pr. Kr.) Klimats kļuva sausāks, ūdeņu līmeņi stipri kritās. Reizē ar mitruma samazināšanos ziemas aukstums pieņēmas, tas savukārt ietekmēja lapu koku mežu platības: tās relatīvi samazinājās. Klimatiskie apstākļi tolaik Latvijā atgādināja stepju klimatu: vasaras karstas, ziemas stipri vēsas.

Kaula un raga žebērķļi, smaiļi, brieŗa rags ar krama asmeni (6), krama bultas gals (4).

1.-4. Kunda, 5.-7. Maglemoze un Ziemeļvācija, 8., 9. Lietuva

Ar klimatisko periodu maiņu sākās jauna kultūras posma, t.s. vēlā j e b j a u n ā k ā a k m e n s laikmeta (neolīta) iestāšanās. (Latvijā apm. ar

3000.-1600. g. pr. Kr.) Ar jaunāko akmens laikmetu norisinās lielas kultūras pārmaiņas. Līdz tam apkārt klejojāju mednieku un zvejnieku ciltis pamazām uzsāk zemkopību un lopkopību, piesavinās labāku akmens apstrādāšanas tehniku un iemācās darināt māla podus. Taču vecā kaulu kultūra turpinājās vēl ilgi.

Latvijā ir atrastas vairākas šī laikmeta apmetnes. Vecākās ir Lubānas Rāmslavās un Krāslavas Ādammuižā. Jaunāks par tām ir plaši pazīstamais Riņņu kalniņš pie Salacas ietekas Burtnieku ezerā (datēts ar apm. 2200.-2000. g. pr. Kr.).

Bez akmens un kaula ieročiem un darba rīkiem — cirvjiem bez kāta cauruma, kasīkļiem, bultu galiem, žebērķiem, šķēpasmēņiem, īleniem, nažiem u.t.t. atrod arī bez podnieku virpas darinātu podu lauskas. Podi ir bijuši izrotāti ar īpatnējiem rotājumiem — dobītēm un zobiņiem, it kā ķemmes zaru iespiestiem, kālab visa šī kultūra apzīmēta par d o b ī š u un z o b i ņ u j e b ķ e m m e s k e r a m i k a s kultūru (arī par baltiski arktisko). Ķemmes keramikas kultūra ir bijusi plaši izplatīta, aptveŗot visu Ziemeļaustrumeiropu: austrumos līdz pat Jeņisejas upei Sibīrijā, dienvidos līdz Tulas — Orlas līnijai Krievijā un rietumos līdz Augšsilēzijai un apmēram Vislas lejas galam. Cik vērojams, tad šīs kultūras centrs meklējams Volgas un Okas upju augšgalos. Tik plašā apgabalā ir izveidojušās dažādas lokālas kultūras grupas. Latvijā atrastai ķemmes keramikai ir sakars ar tādu pašu Austrumprūsijas dienvidu un Lietuvas austrumu daļā.

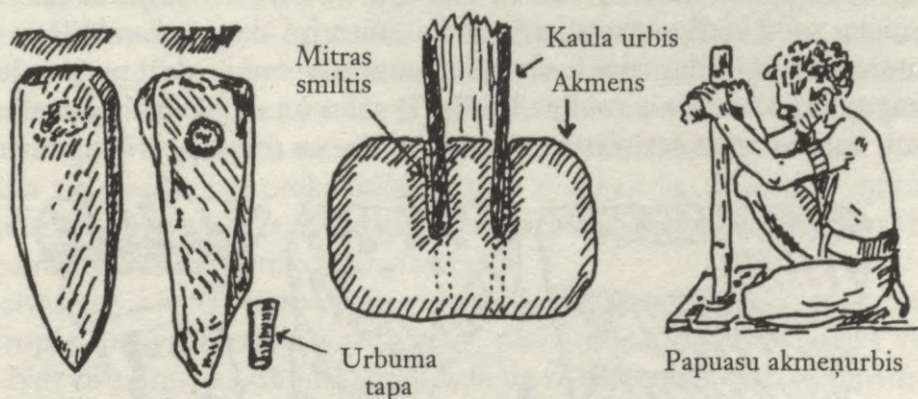
3. MATERIĀLU APDARE

KAULS. Arī ķemmes keramikas kultūrā kaula apstrādāšana ir ieņēmusi svarīgu vietu. Dažāda lieluma un veida žebērķi, makšķeŗu āķi, velces, saivas (tiklu pinamie), bultu un šķēpu gali, naži ir darināti no kaula. Proporcionāli kaula izstrādājumi ir pārsvarā par akmens rīkiem. Kauli apstrādāti ar akmens darba rīkiem, ņemot palīgā smiltis un ūdeni un slīpējot pret akmens galodām. Dažas galodas ir ar gludu virsmu, citas rievotas vai ar ieslīpu gropi. Kaulu griešanai lietoti krama zāģi, sīkākai apstrādāšanai — krama šķembas.

KOKS. Par koka apstrādāšanu un īsti koka trauku darināšanu liecina izdobtie kalti, kas lietoti trauku grebšanai. Nav zināms, kādi izskatījušies šie koka trauki un citas koka lietas. Ilgus gadu tūkstošus zemē gulēdami, tie satrūdējuši bez pēdām. Varbūt kādreiz laimīgs gadījums kaut kur purva atradumos šo un to vēl nesīs dienas gaismā.

AKMENS. Pateicīgākais materiāls akmens rīku darināšanai ir — krams. Krama apstrādāšana prasīja lielu veiklību un pieredzi. Dabā kramu atrod

lielos gabalos. Vispirms ar spēcīgu sitienu no šāda gabala atskaldīja lielākas vai mazākas šķembas, pēc tam apstrādāja — retušēja — ar spiedes tehniku, atšķeļot no šķembas sīkākas plāksnītes. Tādējādi apstrādāta krama virsma izskatās kā ar zviņām pārklāta. Latvijā krams sastopams samērā reti. Tāpēc vairums pie mums atrodamo akmens rīku pagatavoti no laukakmeņiem. Še atskaldišanas tehnika lāga neatbilst materiālam, tādēļ lietota cita. Izvēlētam akmenim vispirms ar kaula vai koka zāģi apzāģēja vēlamo veidu, pēc tam to apstrādāja tālāk, slīpējot uz īpašiem slīpējamiem akmeņiem un galodām. Slīpējamie akmeņi formas rupjākai apstrādāšanai ir lieli un nekustīgi. Galodiņas lietoja sīkākai apstrādāšanai. Ilgi akmens zāģēšanas tehnika ar kaulu un koku bija zudusi. Vēlāk, iepazīstoties ar tagadnes pirmatnējām tautām, izrādījās, ka tā lieta nav nemaz tik sarežģīta. Galvenais te ir saslapinātas smiltis, t.i., cietais kvarcs, ko kaula vai cieta koka plāksne ieberž akmenī. Līdzīgā teknikā urbja arī akmens cirvju un veseļu kātu caurumus. Ir divi akmens urbšanas veidi: pilnais urbums, kad urbis aizpilda visu urbto dobumu, un caurais urbums, kad urbis ir cauruļveidīgs un akmenī ieurbjas tikai caurules sienas. Jo dziļāk cauruļurbis urbjas akmenī, jo dziļāk tajā ieiet t.s. tapa, kas paliek starp urbja t.s. caurules sienām. Pilnam urbumam lieto cietu koku, cauram urbumam — cauru kaulu. Abas metodes vēl tagad lieto, piem., Jaungvinejā. Vispirms urbjamu objektu cieši piestiprina vai nu kādā paliktņī, vai virs zemes. Pēc tam urbi nostāda vajadzīgā punktā un sāk grozīt. Bet, pirms urbšanu uzsāk, virs urbjamās vietas uzber mitras smiltis, kuņas laiku pa laikam saslapina.

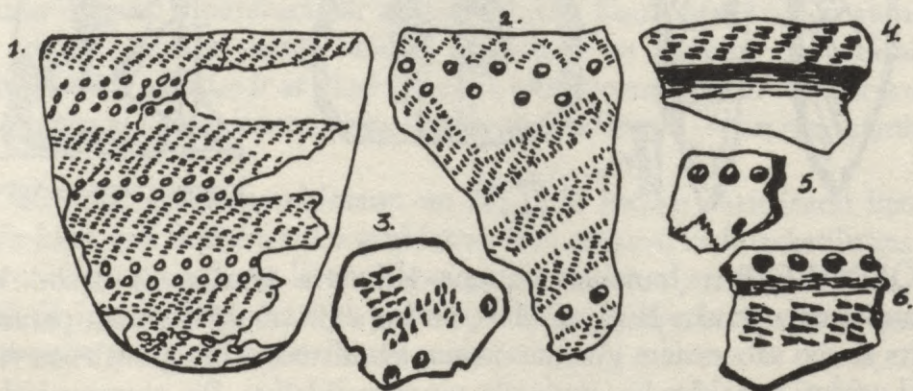
PODNIECĪBA. Jaunākā akmens laikmeta izrakumos atrod lielā daudzumā māla trauku lauskas. Māls, no kuņa šie trauki darināti, parasti ir sajaukts ar sīki saberztiem gliemežvākiem kā saistītāju un ugunsdrošu vielu. Trauki veidoti ar rokām bez podnieka virpas palīdzības. Pie mums vairāk vai mazāk veselas trauku daļas atrastas retumis. Spriežot pēc atradumiem, trauku forma ir bijusi ar apaļotu dibenu, platu muti un bez osām. Trauki

lietoti gan pārtikas uzglabāšanai, gan vārīšanai ar nokaitētiem akmeņiem. (Ārpuse šādiem podiem parasti tīra, iekšpusē — sodrēju kārtā.)

4. ROTĀJUMI UN ROTAS LIETAS

Kā jau runājām, ķemmes keramikas rotājumi sastādās no diviem elementiem: dobītēm jeb bedrītēm, gan stūrainām, gan apaļām, un sikām iegarenām jeb zobveidīgām rievīnām, kas iespiestas it kā ar ķemmes zariem. Dobītes parasti sagrupētas vai nu slīpās, vai limeniskās līdztekās vai arī veido vienu līniju. Dobītes aizvien lielākas par zobiņiem. (Skat. II tab., 1-3 un 6.) Zobiņi, t.i., zobveidīgās rievīņas veido: a) slīpas, retāk limeniskas līdztekas (II tab., 4-6, 10, 11), b) stūrainus likločus (II tab., 14), c) skujiņas (II tab., 12), d) divpantu skujiņas (II tab., 15), e) rombus (II tab., 18) un, šķiet, arī g) tā sauktos “putniņus” (sal. II tab., 17 ar zīm. tekstā!). Retāk sastopamas citas kombinācijas (II tab., 13, 16 u.c.). Reizēm trauku mutes malu izrotāja ar ieslīpiem pirkstu iespaidumiem ārpusē (II tab., 3).

Raksta elementi sakārtoti nepārtrauktās joslās pēc zināmas kārtības. Parasti dobišu grupējumi novietoti gar poda augšējo malu, bet tie izmantoti arī starp zobaino rievīņu virknēm, lai novērstu pārāk lielo vienmuļību, kas rastos, vieniem un tiem pašiem elementiem atkārtojoties. Gan pats raksts un tā elementi savā iecerē un darinājumā ir primitīvi, tomēr nevar noliegt to darinātājiem zināmu daiļuma izjūtu un izpratni. To liecina arī izrakumos atrastās rotas lietas un arī plastiskie veidojumi. Iecienītākā rota ir dzīvnieku zobu krelles. Atrasti arī vairāki caururbti akmens karekliši un slīpēti dzintara gabaliņi. Plastisku kaula veidojumu nav daudz: daži putnu attēli vai to fragmenti, kāda kaulā veidota brieža (?) galva un daži kaula griezumu fragmenti, kuņu virsmas savukārt rotātas ar rombu un trīsstūņu svītrojumiem.

1.-3. pods (restaurēts) un podu lauskas, Somija; 4.-6. t.p., Lietuva (Kāpu apmetņu keramika)

5. Par ķemmes keramikas kultūras veidotājiem vairāki izcili zinātnieki ar somu Ailio priekšgalā uzskata somu-ugru pirmciltis. Citi pret šo Ailio uzskatu ir atturīgāki. Tā pazīstamais somu zinātnieks A. Talgrens gan izsakās, ka "akmens laikmeta ķemmes keramika ir noteikti austrumnieciska (östlich)", taču neuzdrošinās to pieskaitīt noteiktai etniskai vienībai. Uzmanīgi par šo lietu runā arī vācietis K. Engels. Viņš saka, ka, lai gan visā visumā par ķemmes keramikas kultūras nesējiem uzskata somu-ugru tautu priekštečus, esot tomēr iespējams, ka arī citas Ziemeļaustrumeiropas mednieku un zvejnieku ciltis, kas atradās uz tās pašas kultūras pakāpes, ir patapinājušas ķemmes keramiku.

Nav mūsu uzdevums šo problēmu risināt tālāk. Mūs šī pirmatnējā kultūra, kuņas apmetnes Latvijā ir atrastas austrumos Daugavai (Vidzemē un Latgalē), var interesēt par tik, par cik tā ir atstājusi noslaņojumu vēlāko Latvijas zemes iedzīvotāju materiālā kultūrā. Un ķemmes keramikas tradīciju atblāzma samanāma dažkārt vēl t.s. Priekškristus dzelzs laikmeta podu rotājumos, kas gan citā stilā, tomēr darināti zobiņu iespaidumu rakstā.

6. Apmēram vienā laikā ar Riņņu kalniņu u. c. jaunākām apmetnēm, t.i., ap 2200.-2000. g. pr. Kr., Latvijas dienvidrietumu novados parādās kāda cita kultūra. Šo kultūru pēc podu lausku rotājumiem un īpatnējiem akmens ķaŗa cirvjiem dēvē par a u k l a s keramikas jeb l a i v a s c i r v j u kultūru. Šīs kultūras nesēji ir kareivīgas ciltis, kas bez medībām un zvejas nodarbojās ar lopkopību un pa daļai arī ar zemkopību, kā to liecina atrastie kapļi. Galveno uzturu tomēr sagādāja zveja un medības. Savus mirušos viņi apglabāja ārpus apmetnēm, savrup kapos. Apm. 300 gadus ir pastāvējusi šī kultūra, pamazām zaudējama savu kareivīgo raksturu. Liekas, ka ienācēji ir sakusuši ar zemes agrākajiem iedzīvotājiem, jo jauna cilšu iecelšana nav vērojama. Laivas cirvja forma kļuva aizvien nemākulīgāka un neveiklāka, un to vēlāk pilnīgi izskauda vienkāršie, bet praktiskākie d a r b a c i r v j i . Darba cirvju mūžs pie mums ir ļoti ilgs. Tie izbeidzās tikai īsi pirms Kristus dzimšanas, t. i., sastopami vēl Priekškristus dzelzs laikmetā.

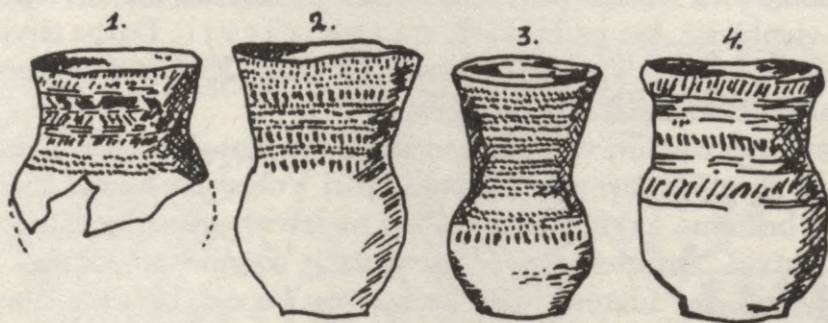
Laivas cirvji izplatīti visā Dienvidēiropā, Baltijas jūras piekrastes zemēs un Eiropas dienvidaustrumu apgabalos, pāri Volgai un Kamas upes vidus daļai. Nav brīnums, ka tik plašā apgabalā tie izveidojušies daudzās īpatnējās formās. Latvijā atrastiem laivas cirvjiem ir kopība ar tādiem pašiem Austrumprūsijā un Lietuvā. Tas liecina par kopēju kultūras novadu kā Latvijai, tā Senprūsijai un Lietuvai. Jo sevišķi to apstiprina arī vienīgi šim kultūras novadam raksturīgie t.s. *baltiskie kapļi ar kātu caurumu. Vairākas pazīmes liecina, ka laivas cirvju kultūras austrumu novadi Latvijā ir bijuši ciešākā saskarē ar Viļņas kultūras novadu (izrakumi pie Vārnas kroga Rīgas apr.), bet rietumu novadi ar Austrumprūsiju (izrakumi Matkules Tojātos).

Vēlākos laivas cirvju veidojumos vērojami zināmi t.s. Fatjanovas kultūras novada ietekmējumi. Turpretī Igaunijas laivas cirvju forma, kas savukārt saistīta ar Somijas un Skandināvijas lokālajām formām, nav atstājusi gandrīz nekādu ietekmi. Kopā ar laivas cirvjiem parādījās arī taisnie bezpieta cirvji un kalti, kas pa daļai darināti no krama, pa daļai no laukakmeņiem.

Ar visām savām lokālajām īpatnībām laivas cirvju kultūra ir tik viengabalaina, ka gribot negribot jāmeklē kopējais izcelšanās centrs. Daži pētnieki to domā atraduši Jitlandē (Dānijā), citi atkal to meklē Viduseiropā un īsti Tīringā. Jāievēro šo cirvju un īsti agrīno formu lielā līdzība ar metalla cirvjiem. Tas liek domāt, ka laivas cirvju pirmparaugi ir metalla, t. i., bronzas cirvju atdarinājumi akmenī, ievērojot, protams, materiāla īpatnības. No tā secināms, ka zeme, kur laivas cirvji izcēlušies, bijusi bronzas nabaga, bet ciešākā saskarē ar bronzas kultūras tautām. Dāņu arheologs Sofuss Millers un tam līdzīgi daudzi citi piešķir laivas cirvju kultūru indoeiropiešu senčiem.

7. ROTĀJUMI UN ROTAS LIETAS

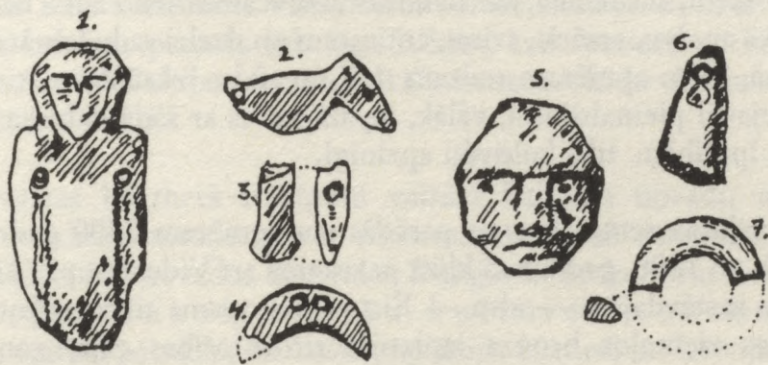
Auklas keramikas raksts savu nosaukumu dabūjis no tā, ka šī stila podiem pirms apdedzināšanas mīkstajā mālā iespiesti auklas nospiedumi. Bez tiem sastopami arī citi motīvi: dobītes — gan apaļas, gan stūrains, slīpi svītrojumi, kas sakopoti gan līdztekus, gan lauztu likloču, t. i., trīsstūru veidā, gan skujiņas un līdztekus līnijas. Latvijā auklas keramikas atradumu, salīdzinot ar šai pašai kultūrai raksturīgajiem laivas cirvjiem, ir maz. Visbiežāk atrod sīkas trauku lauskas. Vairāk vai mazāk prāvas trauku daļas — tikai retumis. Auklas keramikas podu formas dažādas, bet visi tie ir ar paplašinātu vidus daļu, plakanu dibenu un dažkārt arī ar osām.

1. Austrumprūsija, 2., 4. Jitlande, 3. Tīringa

Auklas raksts mūsu senākā keramikā neizzūd gluži arī vēlākos laikos un ir dažkārt sastopams vēl uz Priekškristus dzelzs laikmeta podu lauskām. No rotas lietām bez tolaik viscaur parastajām dzīvnieku zobu rotām jo iecienītas

bija dzintara rotas. Centrs šiem dzintara darinājumiem ir Austrumprūsija un laikam arī senais Kuršu novads — tagadējais Klaipēdas apgabals. No Prūsijas un Klaipēdas apgabala dzintara darinājumi tad nu ir izplatījušies gan uz dienvidiem, dziļi iekšā tagadējā Polijā, gan austrumiem — Krievijā (pie Novgorodas atrasts prāvs dzintarlietu krājums, kuņas pilnīgi līdzinās Prūsijas dzintarlietām), gan arī uz ziemeļiem un rietumiem. Arī Rīgas jūrmalā pie Dubultiem atrastas dzintara rotas lietas — viens dzintara gredzena fragments, trīs dzintara zīlītes, no tām viena pogveidīga — gluži atbilst kuršu kāpās atrastām (IV tab., 13-15). Starp kuršu kāpu dzintarlietām ir arī vairāki figūrāli veidojumi.

1.-5. Kuršu kāpas, 6. Somija, 7. Jitlande

8. Akmens laikmeta beigu posms Latvijā vēl nav pietiekami noskaidrots. Cik var spriest, tad turpinājās iepriekšējā posma tradīcijas. Austrumu novados vērojami Viļņas kultūras apgabala ietekmējumi, kas ir gar Daugavu, rietumu novados, šķiet, turpinās Austrumprūsijas un Klaipēdas apgabala ietekmējumi. No ieročiem blakus darba cirvjiem sastopami arī taisnie bezpieta cirvji un kalti. Laivas cirvju vairs nav.

BRONZAS LAIKMETS

1. Par bronzas laikmetu apzīmē to cilvēces materiālās kultūras attīstības posmu, kad tā, iepazīsies ar metālu un īsti mīkstā vaŗa un alvas apstrādāšanu, sāka darināt ieročus, darba rīkus un rotas lietas no vaŗa un alvas kausējuma — bronzas. Nav vairs droši noskaidrojams, kā cilvēce atklāja bronzu. Nav šaubu — to mums rāda atradumi —, ka pirmā metālu apstrādāšana notika aukstā veidā, tos dauzot vai kaldinot, un ka pirmie metāli, ko cilvēks sāka apstrādāt, bija mīksti — zelts un sudrabs, tāpat samērā mīksts vaŗš. Ir iespējams, ka bronzas atrašana sākās ar pirmiem mēģinājumiem izkausēt vaŗa rūdu, bet grūtāk izskaidrot bronzas sastāva atrašanu. Liekas, ir taisnība tiem pētniekiem, kas secina, ka “daudzas tā saucamās seno laiku bronzas nav nekas cits kā ar alvu, arsēnu, svinu, antimonu un dzelzi sadudzināts vaŗš tādā sakopojumā, kā to apmēram redzam tieši no rūdas izkausētā netīrītā vaŗā”. Sākumā nejauši piemaisījumi, vēlāk, iepazīstoties ar šāda dabiska produkta vērtīgajām īpašībām, tika kultivēti apzinīgi.

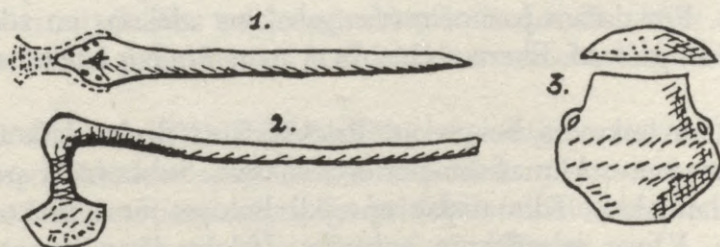
2. Vidusjūras zemēs bronza parādās jau apmēram 2500 gadus pr. Kr. Starp 2000. un 1800. gadiem tā kļūst pazīstama arī Viduseiropā. Tā kā viena no bronzas sastāvdaļām — alva — Eiropā sastopama tikai nedaudz vietās, tad Eiropas ziemeļos bronza izplatījās tirdzniecības ceļā, gan bronzas priekšmetu, gan neapstrādātu pusfabrikātu — stienīšu veidā, kuŗus tad apstrādāja tālāk uz vietas.

Latvijā **b r o n z a s l a i k m e t s** iestājās stipri vēlu un chronoloģiski aptveŗ laika sprīdi no apm. 1600–500 g. pr. Kr. Īstenībā šo laikmetu kā piemums, tā visā ziemeļu un austrumu Eiropā varētu apzīmēt par akmens un bronzas laikmetu, jo parastos ieročus un darba rīkus vēl aizvien darināja no akmens, kaula un koka. Ar visu to baltu tautu zemēs, īsti Austrumprūsijā, ir izveidojušās īpatnējas bronzas priekšmetu formas, kā, piem., t.s. baltisko iemalu un kaŗa cirvji u.c. Arī šur tur atrastas bronzas lējumu formas norāda uz prasmi bronzas liešanā. Bronzas priekšmetu retums izskaidrojams ar to, ka izejvielu — bronzas stienīšus — vajadzēja ievest no tālām zemēm, tādēļ tas bija dārgs materiāls. Turpretim akmeni, kaulu un ragu varēja viegli iegūt vietēji. Bronzas maiņas tirdzniecībā liela loma bija Baltijas jūras dzintaram. Še derētu atzīmēt, ka tālas, neskaidras ieskaņas no tiem laikiem, kad baltu tautas no metāliem pazina vienīgi vaŗu un bronzu, ir mūsu tautas dziesmās minētie “ruda vaŗa gredzeni” un “zaļa vaŗa zobeni”. Vecākais metāla nosaukums latviešu valodā vispār ir vaŗš. Vēl Kasparš Elverss savā 1748. gadā izdotajā vārdnīcā vācu “Metall” tulko ar “vaŗš”. Mūsu tautas dziesmas pazīst divējādu vaŗu: rudu vaŗu — kapāru un zaļu vaŗu — bronzu. Bronzas

gredzeni un citas rotas lietas pie latviešiem sastopamas vēl vēsturiskos laikos. Bronzas zobeni turpretim tagadējā Latvijas teritorijā līdz šim arhaioloģiskos izrakumos nav atrasti. Bet tie ir gan atrasti agrākajā kuršu zemes daļā — Klaipēdas novadā, kas, cik vērojams, arī piedalījies dzintara tirdzniecībā. Tāpat Austrumprūsijas bronzas priekšmetu bagātība izskaidrojama ar dzintara tirdzniecību, kuņas ceļi sākās sākumā no Jitlandes Dānijā. Vēlāk arī tā ievada dzintaru no Prūsijas. Ka satiksme ar Skandināviju bronzas laikmetā ir bijusi dzīva, liecina skandināviskas senlietas, kas atrastas Baltijā un Austrumprūsijā, kā arī baltiskas senlietas, kas atrastas Dānijā un Zviedrijā. Tādēļ arī tajos novados, kur ieguva dzintaru, kā prūšu piejūras novados, tā kuršu Klaipēdas novadā, bronzas priekšmetus atrod daudz vairāk nekā zemes iekšienē. Visā visumā tomēr akmens un kauls palika par materiālās kultūras pamatu līdz tam laikam, kad romiešu netiešā ietekmē mūsu ēras sākumā Baltijas tautas iemācījās izmantot kādu vietēju metālu, un proti — purva dzelzi.

3. Bronzas laikmetā izšķīrāmi vairāki kultūras novadi, no kuriem baltiskais kultūras novads aptver Austrumprūsiju kā centru, Lietuvu un Latviju; pēdējā īsti novadus dienvidos Daugavai. Šo kultūras novadu varētu apzīmēt par senbaltu cilšu kultūras novadu, atzīstot, kā to dara vairāki pētnieki, ka Austrumprūsijā, Lietuvā un Latvijas dienvidu daļā tolaik jau piemājojušas baltu senciltis. Turpretī Vidzemes ziemeļi, līdzīgi Igaunijai un Somijai, pieskaitāmi Skandināvijas bronzas kultūras lokam.

Bronzas laikmeta beigu posmam piešķiramas īpatnējās kapenes Ziemeļkurzemē — t.s. velna laivas, ko, šķiet, atstājuši Gotlandes kolonisti (Ziemeļkurzemes velna laivas dažā ziņā atšķiras no tādām pašām Gotlandē). Dažās no tām atrastas pelnu urnas (fragmenti), līdzīgas tām, kādas atrod Skandināvijā (arī Austrumprūsijā).

1. bronzas zobens (ar punktētām līnijām — koka kāta rekonstr.); 2. iemalu cirvis (iesiets kātā); 3. Sembas uzkalniņu kapu pelnu urna (sal. ar t. p. Ziemeļkurzemes velna laivās)

PRIEKŠKRISTUS DZELZS LAIKMETS

1. Īstenībā tas pie mums, tāpat kā visā Ziemeļaustrumeiropā, grūti šķīrams no iepriekšējā laikmeta. Un tā nozīme ir gandrīz vai vienīgi chronoloģiska. Vēl arvien ieročus un darba rīkus darināja galvenā kārtā no kaula un akmens. Metallu trūkums joprojām bija liels. Latvijā Priekškristus dzelzs laikmets aptver laiku no apm. 500 g. pr. Kr. līdz apmēram mūsu ēras sākumiem. Šis ir viens no vismazāk izpētītiem laikmetiem pie mums. Priekškristus dzelzs laikmetam pieskaitāmas arī t.s. pāļu — īsteni plostu — celtnes Āraišu ezerā, tāpat vairāki savrup stāvoši pilskalni bez vaļņa, kā, piem., Mūnukalns pie Kokneses. Še izdarītos izrakumos atrasts daudz kaula un akmens darba rīku un ieroču, tāpat podu lauskas, bet neviena metalla rīka. Līdzīgi kultūras slāņi atrodami daudzu pilskalnu vecajos slāņos ar tādu pašu pirmatnēju k e r a m i k u . Vērojami trīs keramikas veidi: 1) prāvi, rupji veidoti podi ar biezām sienām, nedaudz profilēti; darināti ar smiltīm vai rupju kvarcu sajauktiem māliem; 2) mazāki podi — no skalota māla, kam tomēr vēl klāt piejaukti kvarca graudiņi un smiltis, un to sienas apmestas ar šķidru mālu; 3) trauki ar smalku smilšu (kvarca) piejaukumu, gludu virsmu un dažkārt ar rotājumiem. Rotājumu rakstos sastopam gan ķemmes un dobišu motīvus, gan pirkstu iespaidumus un iekniebumus, gan arī auklas nospiedumus un slotas zaru švīkojumus. Atrod arī māla vērpjamos skriemeļus, kas dažkārt rotāti dobītēm vai slipām rievīnām.

K a u l a i z s t r ā d ā j u m i aprobežojas gandrīz vienīgi ar tīri praktiskām lietām — darba rīkiem (ileniem, šujamām adatām, darba rīku spaliem u.c.). Retumis atrod kaula piekariņus. Atrastas arī atsevišķas dzintara krellītes.

M e t a l l a atradumu līdz šim ir visai maz: kāda bronzas rotas adata ar spirālgalvu, kāda cita ar liektu kaklu, daži bronzas kakla gredzeni (vai to fragmenti) ar uzslītiem galiem un kāds dzelzs uznavas cirvis ar osu (sīkāku datu par atrašanas vietu trūkst). Vienīgā līdz šim atrastā bronzas sakta atbilst vēlinam Latēnas saktas tipam. Pēc dažām pazīmēm (viengabalains atlējums un adatas piestiprināšanas veids) prof. M. Eberts secina, ka tā arī varētu būt šejienes darinājums.

2. Bronzas laikmeta beigas un Priekškristus dzelzs laikmeta sākums vienlaicīgs ar jaunu klimatisko periodu maiņu. Subboreālā perioda vietā stājās subatlantiskais. Klimatiskie apstākļi Baltijas jūras piekrastes zemēs pasliktinājās. Kļuva mitrāks un aukstāks. Ūdeņu līmenis pacēlās, purvu platības pieauga. Visā visumā klimats kļuva bargāks un aukstāks nekā pašreizējais. Subatlantiskais laikmets turpinājās līdz apm. 13. g. s. pēc Kr., kad tā vietā stājās t.s. vēsturiskais periods.

K O P S A V I L K U M S

1. AKMENS KULTŪRAS. Vecākās kultūras pēdas Latvijā konstatējam kopš vidējā akmens laikmeta. Pagaidām šī kultūra grūti tveicama. Tomēr var noteikt, ka tā radniecīga Kundas kultūrai Igaunijā, kas savukārt ir radniecīga Maglemozes kultūrai, kuŗa tolaik bija izplatīta (lokālas var.) visās Baltijas jūras piekrastes zemēs.

Ar jaunāko akmens laikmetu Baltijā to nomaina Eiropas ziemeļaustrumiem raksturīgā ķemmes keramikas kultūra un līdz ar to stils. Šī stila ietekmējumi vērojami gan samērā īsu laiku arī Austrumprūsijā un Lietuvā. Vēlāk no rietumiem (vai dienvidiem) ienāk laivas cirvju kultūra ar savu auklas keramikas stilu. Abu kultūru (Austrumprūsijā un Lietuvā arī citu) sakušanas rezultātā bronzas laikmetā izveidojās senbaltu kultūras novads (starp Pasargi un Daugavu), pie kam jau laikmeta sākumā vērojami divi šīs kultūras nogrupējumi: austrumbaltiskais (Lietuva un Latvija) un rietumbaltiskais (Austrumprūsija).

2. ĶEMMES KERAMIKAS stila raksturīgākās īpatnības: trauku forma ar platu muti un apaļotu dibenu; rotājums — dobīšu un ķemmes iespaiduma raksts vairākās nepārtrauktās joslās (vismaz agrīnā posmā klājis visu trauka virsmu). Ir vērojama starpība vecākiem rotājumiem (Ādammuiža, Līčagals) ar jaunākiem (Riņņu uzkalniņš), kam ķemmes raksts rāda zināmas deģenerācijas pazīmes (sal. ar Kāpu apmetņu keramiku Lietuvā). Plastika: primitīvi kaula griezumī, dažkārt ar ieskrāpētiem ģeometriskiem svītrojumiem. Akmens apstrādāšana mazāk attīstīta.

3. AUKLAS KERAMIKAS STILS. Podi ar plakanu dibenu un vairāk vai mazāk paplašinātu vidus daļu. Rotājuma raksturīgākā pazīme: auklas iespaidumi mīkstajā, vēl neapdedzinātā mālā (dažkārt auklas atdarinājumi). Sastopami arī citi ģeometriskā raksta elementi: limeniski, stateniski un slīpi rievājumi, lauztie likloči, dobītes, režģveidīgi krustojumi u. c. Rotājums skops, parasti tikai podu augšdaļā. Akmens apstrādāšana: formas ziņā un tehniski glīti slīpēti cirvji (laivas un taisnie bezpieta). Laivas cirvju forma vēlāk deģenerējas, līdz to galīgi izspiež praktiskākie un vienkāršākie darba cirvji.

4. BRONZAS LAIKMETS (vairāk chronoloģiska nozīme). Keramikas atradumu maz. Akmens apstrādāšanā dažkārt bronzas cirvju atdarinājumi. No bronzas priekšmetiem raksturīgs baltiskais iemalu cirvis ar stipri paplašinātu asmens daļu, tāpat kaŗa cirvis ar pieta plāksnīti.

5. PRIEKŠKRISTUS DZELZS LAIKMETS. Pagaidām maz pētīts. Trauki ar vāji profilētām sienām; rotājumos, ja tādi ir, gan ķemmes un

dobīšu motīvi, gan rievīņu auklas un pirkstu iespiedumi, tāpat slotas zaru švīkojumi. Šķiet, ka sakarā ar nelabvēlīgām klimatiskām pārmaiņām iestājies zināms materiālās kultūras sastingums.

IV

AGRAIS DZELZS LAIKMETS

/Agrā dzelzs laikmeta romiešu ķeizara posms/

1. Pēkšņais metallu kultūras uzplaukums Latvijā, tāpat pārējās Baltijas zemēs (apm. ar 2. g. s.), ir tik neparasts, ka to pagaidām vēl grūti izskaidrot. Fakts ir tas, ka šī metallu kultūra nāk ar pilnīgi gatavām formām. Gan tajā vērojami daži ārējie ierosinātāji, kuŗu pamatos saskatāmas Romas provinču kultūras un īsti Pannonijas (Donavas apgabala) senlietu formas. Tās, kā to apstiprina arī rakstu liecības, ir saistāmas ar dzintara tirdzniecību. Tāpat zināma saskare vērojama ar Melnās jūras apgabala grieķiski skitisko kultūru, kas pieņēmas laikmeta otrā posmā, kad tur nometās goti. Bet ar visu to Latvijā, tāpat Lietuvā un Austrumprūsijā, redzam viengabalainu, patstāvīgu un spēcīgu kultūru — b a l t u k u l t ū r u, kas visus patapinājumus pārveido pamatīgi pa savai gaumei un patstāvīgi turpina to tālāko attīstību. Tik lielas formu skaidrības un stila viengabalainības, kāda vērojama šai laikā, nākamajos laikmetos vairs nav. Tā ir jauna, spēcīga un zaļoksnēja kultūra, varbūt pasmaga un parupja, salīdzinot ar smalko Romas kultūru, taču ar apbrīnojami vitālu spēku un gan vienkāršu, bet noteiktu un skaidru daiļuma izpratni.

2. Visā visumā Latvijā šai laikā vērojamas divas kultūras: baltu cilšu un kāda, gan baltiskā ietekmē, tomēr sveša kultūra. Baltu cilšu kultūra savukārt sadalāma divos patstāvīgos kultūras novados: rietumu un austrumu. Rietumos — t.s. Klaipēdas jeb kuršu un skalvju kultūras novads aptvēra Dienvidkurzemi, Rietumlietuvu (ar Klaipēdas novadu kā centru) un Tilzītes tuvumā iestiepās pāri Nemunam tagadējā Austrumprūsijā. Šīs kultūras novada ziemeļu daļā — Klaipēdas apkārtnē un Dienvidkurzemē — vērojami zināmi austrumbaltu, resp., zemgaļu novada ietekmējumi. Dienvidu daļā — ap Sila krogu un Tilzīti — rietumbaltu, resp., senprūšu kultūras ietekmējumi. Visā novadā raksturīgais apbedīšanas veids — lēzenie ģindeņu kapi.

Austrumu kultūras novadu savukārt dala gan tuvi radnieciskos, tomēr vairāk vai mazāk īpatnējos apakšnozarojumos: a) rietumu, kas ietvēra daļu Ziemeļaustrumlietuvu, Augšzemi (Ilūkstes un Jēkabpils apr.), gandrīz visu

Latgali un Vidzemes vidieni. Mirušo apbedīšanas veids abiem nozarojumiem vienāds — uzkalniņu kapi.

3. Cita kultūra vērojama Ziemeļvidzemē, kur mirušos parasti sadedzināja un pelnus guldīja akmens krāvuma kapos. (Līdzīgas kapenes konstatētas arī Ziemeļkurzemē, gan līdz šim tikai pāris vietās.) Šī kultūra, gan atradāmās baltu kultūras ietekmē, tomēr uzrāda vairākas lokālas formas, kas tai piešķir patstāvīgu raksturu. Mūsu arhaiologi Ziemeļvidzemes kultūru mēdz piešķirt sāmu ciltīm. Valodnieki un mītoloģijas pētnieki turpretī ap šo laiku vēro kādus kā baltiem, tā sāmiem svešus Vidzemes pirmiedzīvotājus. Tā prof. P. Šmits raksta: "Varam vērot, ka ap Kristus laikiem lielāko Vidzemes daļu, ja arī ne visu Vidzemi, apdzīvoja šie aborīģeni (pirmiedzīvotāji). Tikai pa ilgiem gadu simteņiem viņi būs pamazām pārgājuši igauņos, libiešos un latviešos. Šādā ceļā tad nu viegli būtu izskaidrojama šī jaunā parādība (māšukults) latviešu un igauņu mītoloģijā."

Lai gan nav droši nosakāms, par cik jau bija notikusi Latvijas baltu nošķirošanās atsevišķās ciltīs, parocības labad turpmāk apzīmēsim baltu kultūras novadus ar vēlāko cilšu vārdiem.

4. SENLIETAS

Atradumus mums sniedz galvenā kārtā kapeņu inventārs, kur bez metalla lietām — ieročiem, darba rīkiem, rotām sastopamas retas audumu paliekas un dažkārt arī keramika. Pēdējā tomēr stila noteikšanai mazāk svarīga, jo parasti ir nerotāta un atrodama tikai dažu kultūras novadu kapenēs. (Kursā — nelieli māla trauciņi; Ziemeļvidzemē — melna māla trauku lauskas.) Vadītāja loma nu ir rotas lietām. Parastākais rotas lietu materiāls — bronza.

a) KAKLA GREDZENI — dažkārt divi un vairāki vienā kapā. Laikmeta pirmā pusē visizplatītākie ir kakla gredzeni ar tauņveidīgiem (tauņu) galiem, kas atrodami visā Latvijā (VII tab., 1). Bet tad pat jau parādās arī nākamajam posmam raksturīgie kakla gredzeni ar sēņveidīgiem (sēņu) un kōņveidīgiem (kōņu) galiem (VII, 2, 3). Pēdējie otrā posmā latgaļu novadā sevišķi stāvi (novadam raksturīgi). Dažkārt tie vēl rotāti ar važtuņiem un mēnestiņu piekariem (VIII tab.). Zemgaļu kultūras novadā biežāk sastopami kakla gredzeni ar aptītiem galiem un cilpām, ar vai bez kāša (VII, 4). Novada ziemeļu daļā — viņpus Daugavas — bieži atrodami kakla gredzeni ar placiņātiem galiem (IX, 1). Kuršu novadā vairāk izplatīti kakla gredzeni ar aptītiem galiem, tāpat ar pazemiem kōņu galiem. Ziemeļvidzemē kakla gredzeni

retāki, un tie ir vai jau minētie vai ar divkāršu priekšdaļu un viriņām (IX, 3). No Trikātas kāds gredzens ar emaļētu ripu galiem (IX, 4).

b) KAKLA ROTAS — dzintara (visparastāk kuršiem), bronzas vai krāsainas emaļas un stikla krelles. Nav cieņā zemgaļu un latgaļu novados; pēdējam raksturīgas bronzas krelles, kas savērtas uz dzelzs stieples (X tab., XII tab., 2).

c) ROTAS ADATAS UN KRŪŠU ROTAS. Visvairāk rotas adatas iemīļotas latgaļu kultūras novadā, kur tās aizstāj saktas. Visai parastas zemgaļu, retas kuršu novadā. Ziemeļvidzemē diezgan retas. Vecākais veids — ripas galvas adatas, kas sākumā maz profilētas (XI, 1), bet laikmeta otrā pusē sevišķi asi (XI, 2), tā ka adatas ripiņas izdalās ļoti krasi. Augšējā ripa parasti rotāta ar iegrebtu stūru krustu (gammas krusts). Otram posmam tomēr zīmīgākas ir riteņa adatas (XI, 10-12). Ne mazāk izplatītas profilētas galvas adatas (XI, 3,9) un spieķa adatas (XI, 5); pēdējās parasti no dzelzs, un tās atrod vīriešu kapenēs. Retāk sastopamas gaŗgalvainās, gredzengalvas un rozetveidīgās adatas (XI, 4, 6, 8). Pēdējā raksturīga kuršu novadam. Laikmeta beigās parādās arī krusta adatas (XI, 7). Parasti adatas ir ar važiņu rotu, kas sevišķi greznas latgaļu novadā. No adatu rotām grūti šķīramas krūšu rotas, jo arī tās piestiprināja pie tērpā ar adatām. Dažkārt tās ir bez piekariem (XI, 1), dažkārt atkal ar tiem (XII, 3).

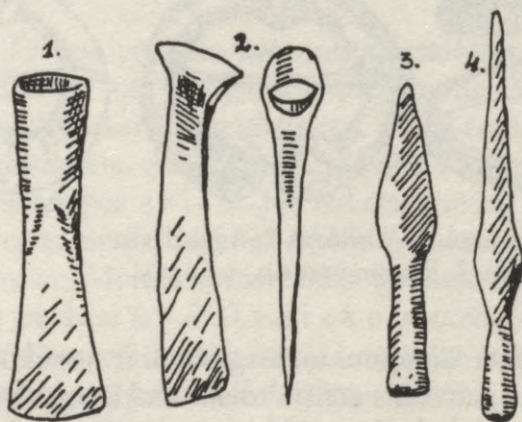
d) PIEKARIŅI — laikmetam raksturīgākie ir mēnestiņi un mēlītes. Mēnestiņi parasti ar gala pūslīšiem (graudiņiem — granulām), vai nu vienā gabalā, vai caurumoti (VIII, 2,7; XI, 16; XII, 2,3). Mēlītes trīsstūrainas, dažkārt ar gala pūslīšiem, dažkārt bez tiem, retāk robotas (XI, 10, 12-15). Ziemeļvidzemē — arī riteņveidīgi piekariņi (X, 8-10).

e) SAKTAS — latgaļu kultūras novadā tikai retumis, zemgaļu — diezgan bieži, kuršu — visai parastas, Ziemeļvidzemē — bieži. Pirmam posmam raksturīgas šķēršu saktas; acainas, spēcīgi profilētas un vairogsaktas; otram posmam — spraišlotās un stopu saktu vecākie veidi. No acainām saktām visizplatītākais ir t. s. prūsiskais paveids ar iegrebtām actiņām uz saktas pēdas (XIII, 1). Ziemeļvidzemes paveids — ar caurumotām actiņām saktas galvā un dzegu pie kakla (XIII, 2) — pieder jau otram posmam. Plaši izplatītas arī spēcīgi profilētas saktas (XIII, 5), kas vēlāk izveidojās visdažādākās variācijās (XIII, 6-9). Vairogsaktas (XIII, 3) raksturīgas Ziemeļvidzemei. Retākas dažāda veida cilpu saktas (XV, 10; XVI, 3). No Trikātas kāda emaļēta krusta sakta (XVI, 4). Spraišlotas saktas — dažādās variācijās. Latvijas baltu novadiem raksturīgas parastās spraišlotās (XIV, 10-13), Ziemeļvidzemei — žuburotās (XIV, 14-18). Ripas saktas — galvenā kārtā Ziemeļvidzemē un

kuršu novadā. Importētas provinciāli romiskās saktas (XV, 1) līdz šim atrastas tikai kuršu un zemgaļu novados. Rozetveidīgās ripas saktas (XV, 8) raksturīgas kuršu novadam. Ziemeļvidzemē — caurumotas ripas saktas (XV, 2-7; XVI, 6-8) gan ar, gan bez emaļas rotājumiem. Stopu saktas ar aptītu (aplocītu) pēdu sastopamas vairākās variācijās, dažkārt ar sevišķi gaļu piesi (XVI, 1), reizēm ar vairākām gredzenu jostām (XVI, 2).

f) APROCES — pirmam posmam raksturīgas masīvas, šķērsriezumā apaļas un seššķautnainas ar apaļiem, rievotiem galiem (XVII, 1-4). Pēdējās sastopamas arī nākamā posmā, tāpat lentveidīgas aproces ar apaļiem galiem (XVIII, 2, 3). Bez šīm otrā posmā stipri izplatītas trīsšķautnainās aproces (XVIII, 4) visdažādākās variācijās, sevišķi latgaļu novados. Lentes aproces ar vienāda platuma galiem un plakani izcilnas (XVII, 5, 6; XVIII 1) vairāk raksturīgas kuršu un zemgaļu novadiem. Spirālaproces (XVIII, 5) visvairāk kuršu novadā. Ziemeļvidzemes novadam īpatnējas šauras, čertšķautnainas aproces uz āru izliektām malām (XVIII, 6). Tās nēsātas vairākas uz vienas rokas.

No ieročiem kuršu, zemgaļu un Ziemeļvidzemes novadiem raksturīgi uzmavas cirvji, latgaļu novados — šaurasmens cirvji ar kāta caurumu.

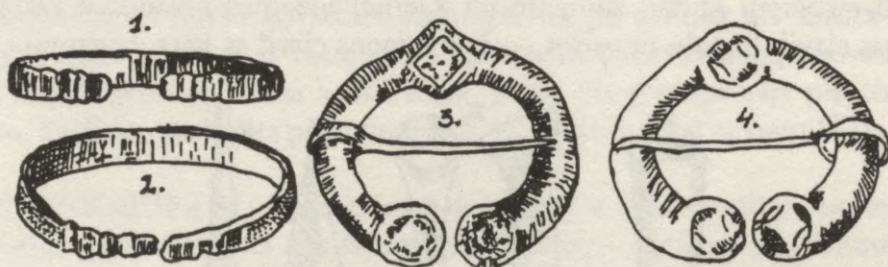

1. uzmavas cirvis; 2. šaurasmens cirvis ar kāta caurumu; 3., 4. šķēpasmēņi

5. Neviena kultūra, kas saskaņas ar citām līdzīgām vai augstākām kultūrām, nevar izvairīties no zināmiem aizguvumiem un ierosinājumiem. Kultūru attīstības gaitās tā ir neizbēgama un dabiska lieta. Tādēļ kādas kultūras patstāvīgu vai atkarību no citām nosaka nevis aizguvumi, bet gan tas, cik šī kultūra ir spējīga aizguvumus pārveidot un pielāgot savām tradīcijām un patstāvīgi attīstīt tālāk.

Baltu kultūra agrā dzelzs laikmetā ir īpatnēja un patstāvīga. Bet tā nav nekāds izņēmums vispārējā likumā, un tādēļ arī tajā blakus īpatnējām formām ir sastopamas aizgūtas. Cik var spriest pēc arhaioloģijas materiāliem,

tad ārējo ierosmju pirmsākumi vispirms ir meklējami ķeltiskās, vēlāk provinciāli romiskās kultūrās Donavas baseina zemēs. Pa daļai aizguvumi ir nonākuši pie baltiem jau austrumģermāņu pārveidojumos, pa daļai tieši, pie kam pēdējā gadījumā svarīga loma bijusi rietumbaltu ciltīm un īsti galindiem (tagadējā Mazurijas apgabalā). Vērojami arī zināmi sakari ar grieķu provinciālkultūras ietekmē esošām Dienvidkrievijas kultūrām. No otras puses, atkal ir nenoliedzami, ka arī baltu kultūras ietekmējušas tuvākos un tālākos kaimiņus. Uz ziemeļiem ietekme stiepjas cauri Igaunijai Somijā. Rietumos no baltiskās senprūšu kultūras aizgūtas formas vērojamas tuvējā Pomerānijā, no kurienes tās izplatās arī tālāk. Austrumos baltu kultūra sniedzas iekšā Viduskrievijā, kur, spriežot pēc kapeņu un senlietu tipiem (tāpat valodnieciskām liecībām), līdz apmēram Okas upei atradās baltu apdzīvota apgabala austrumu robežas. Daži zinātnieki atzīst, ka tā laika (arī vēlāk) Krievijā plašā apgabalā atrodamās (tāpat Somijā) emaļas rotas lietas ir ievestas no galindu novada Mazurijā.

Aproces: 1. Rietummazurija (Galinda), 2. Augšsilēzija
Emaļētas pakavsaktas: 3. Rietummazurija, 4. Somija

6. Latvijā ārējie ierosinājumi un aizguvumi ir nonākuši pa vairākiem ceļiem. Baltu kultūras galvenais centrs tolaik meklējams bagātā Austrumprūsijā. Ar savu plašo dzintara un, šķiet, arī zvērādu tirdzniecību tā atradās dzīvos kā tiešos, tā netiešos sakaros ar daudzām zemēm, to starpā arī ar Romas provinci Donavas apgabalā — Pannoniju. Austrumprūsijā pašā savukārt vērojami divi mums svarīgi kultūras centri — ziemeļos Semba, dienvidos — Galinda. Šo abu novadu kultūrālie izstarojumi lielā mērā skāra austrumbaltu kultūras novadus. Ziemeļrietumos kā vidutājs starp rietumbaltu — un austrumbaltu kultūras novadiem uzskatāms Klaipēdas novads, kas izveidojis arī savas īpatnējas lokālas formas. Dienvidaustrumos tāda pati vidutāja loma ir Viļņas novadam.

Aizguvumi no dienvidiem un rietumiem (no ziemeļiem un austrumiem tikpat kā nemaz) Latvijā parādās jau vairāk vai mazāk pārveidoti, jo nonākuši

šeit netiešā ceļā. Tādēļ tipiskas svešas kultūras lietas, izņemot monētas, piem., provinciāli romiskās, pie mums ir sastopamas retāk, lai gan dažu vecāko formu pirmveidus vērojam Donavas apgabalā, kā, piem., šķēršu un ripu saktām, vai atkal Dienvidkrievijā — stopu saktām ar aplocītu (aptītu) pēdu. Bet jau laikmeta otrā posmā to vairs nevar sacīt par spraišlotām saktām, kas izveidojušās patstāvīgi. Vispār baltu kultūrā šai laikā jau vērojamas savas īpatnējas formu tradīcijas jeb stils, kam pielāgoti arī aizguvumi.

7. LATVISKAIS STILS

Latviešiem raksturīga tieksme ir vienkāršošana, stilizēšana un abstrakcijas. Nevis reāls priekšmeta veidols, bet gan tā vienkāršots atvasinājums ir latviskā stila īpatnība. Latviešiem piemīt liela ritma un smalka, atturīga kolorīta izjūta, tāpat skaidrs samēru un telpas jēdziens. Pēdējais vairāk plāknē nekā dziļumā. Tādēļ arī latviešu tautas mākslai tuvāks abstraktais ģeometriskais ornaments nekā konkrēts naturālisms. Tā ir ļoti veca tradīcija, kuŗas pirmsākumi meklējami vissenākos laikos un kas gluži izzudusi nav arī mūsu dienās.

8. Ornaments Eiropā parādās ar neolīta iestāšanos, kad podniecības uzplaukums rotājumiem prasīja jaunus uzdevumus formās un līnijās. Ornaments ir organiskā sakarā ar priekšmetu. Tas ir rotājums, kas nav atdalāms no izrotātā priekšmeta. Ar ornamentu mākslā radās jauns faktors, tas, ko mēs tagad apzīmējam par *s t i l u*. Jau tad ornamentikā vērojami divi norīzi: kamēr Eiropas ziemeļu zemēs rotājuma raksts ir tīri *ģ e o m e t r i s k s*, Vidusjūras un Melnās jūras zemēs ģeometriskajam rakstam klāt jauca *s t ā d u* un pa daļai arī *d z ī v n i e k u* motīvi. Šī atšķirība Eiropas ziemeļiem ar dienvidiem vēl krasāk izceļas, metālu laikmetam iestājoties, kad illīriskajā Halstates un ķeltiskajā Latēnas kultūrā — skitu ietekmē — stādu un zvēru raksts jo koši sāka zelt. Lai gan šīs kultūras ar saviem masveida ražojumiem ietekmēja arī Eiropas ziemeļu zemes, pēdējo ornaments visā visumā nezaudēja savu ģeometrisko raksturu. Tikai ar tautu staigāšanas iestāšanos (Vidējā dzelzs laikmetā) ziemeļu ornamentā plašāk sāka ieviesties stādu un dzīvnieku motīvi. Bet šeit aizguvumi, ko sevišķi uzņēma ģermāņi, tika pārveidoti pa savai modei, t. i., *s t i l i z ē t i*. No šiem ietekmējumiem gluži neizvairījās arī baltu ciltis. Taču, būdamas konservatīvākas un ar skaidru stila izjūtu, tās nedaudzos aizgūtos stādu un dzīvnieku motīvus pārveidoja gluži abstraktās figūrās un rakstā. Agrā dzelzs laikmetā baltu tautu stils ir vēl apbrīnojami viengabalains un skaidrs. Ornaments caurcaurēm lineāri ģeometrisks.

9. ORNAMENTA PAMATELEMENTI

Stateniskas, slīpas un līmeniskas svītriņas, skujiņas, lauztie likloči, trīsstūri, rombi, kaudzītes, ripiņas, actiņas, stūru (gammas) krusts, tāpat kāšu krusts (reti), smaili un rombveidīgi krustiņi un it kā saules stabs (reti). Pie pamatelementiem pieskaitāmi vēl daži figūrāli veidojumi — galvenā kārtā saules riteņi, kas dažkārt pārveidojas taisnos un slīpos krustiņos, tāpat ornamentāli piekariņi: mēnestiņi un mēlītes.

No plastiskiem rotājumiem jo bieži lietoti pūslīši (granulas), pusapaļi, pogveidīgi izciļņi jeb rēdzītes, stiepļu tinumi un priekšmetu sagriezumī (tordējumi). Diezgan bieži caurumota (ažūra) tehnika.

ELEMENTU SAKOPOJUMI

- a) gludā plaknē: statenisku un līmenisku svītriņu kopojumi ar un bez ripiņām un actiņām, līmenisku un slīpu svītriņu, tāpat līmenisku un šachmatveidīgi novietotu svītriņu kopojums, atsevišķi krustiņi, arī svītroti trīsstūri un rombi, slīpa režģa rotājums, rotājumi slīpā vijumā;
- b) caurumotā plaknē: krustojumi, trīsstūri, slīpu rombu, kaudzišu (zviņu), smailu krustiņu un saules stabu režģi, kāšu krusts.

10. Latvijas baltu cilšu rotas lietu īpatnības un viengabalainība liek secināt, ka tās pagatavotas pašu zemē, pašu amatnieku darinātas, kas savukārt parāda labu prasmi metālu apstrādāšanā. Arhαιoloģiskie atradumi rāda vispusīgu, bagātu materiālo kultūru, kam dzīva saskare ar kaimiņiem un līdz ar to arī ar Romas imperijas provincēm Donavas zemēs. Tas viss jo sevišķi sakāms par Klaipēdas, resp., kuršu novadu. Par to liecina arī romiešu monētas, kas sevišķi daudz atrastas kuršu kapenēs, tāpat dažas citas piemums atrastas romiešu lietas. Gan ne tik lielā mērā, tomēr visai rosīgi šie sakari norisinājās gar Daugavu (romiešu monētu atradumi latgaļu novadā). 4. gadsimta beigās, sākoties lielajai tautu staigāšanai Eiropā, rosīgā tirdzniecība ar dienvidiem pārtrūkst un romiešu monētu ieplūdumi Latvijā apstājas.

VIDĒJAIS DZELZS LAIKMETS

Tautu staigāšanas laikmets 5.–8. g. s. pēc Kr.

1. Divu tautu vārdi, tautu staigāšanas laikiem iesākoties, tiek daudzīnāti. Vienas pirmdzimtene ir Eiropas ziemeļi, un tie ir **goti**. Otra ir Eiropai sveši iebrucēji no tālās Āzijas vidienas — **huņņi**. Kad apmēram ar Kristus dzimšanu sākās ģermāņu celmam piederīgo gotu izceļošana no Skandināvijas, tie apmetās kaimiņos baltiem Vislas grīvas kreisā krasta zemēs. Pēc apmēram 170 gadiem nezināmu iemeslu dēļ goti atkal devās ceļā, šoreiz dienvidaustrumu virzienā, kur tad Melnās jūras piekrastē starp Donu un Donavu nodibināja plašu valsti. Ap 260. gadu goti sadalījās divās politiski neatkarīgās ciltīs — rietumgotos un austrumgotos.

Gotu ietekme Eiropas ziemeļu tautu kultūrās ir nenoliedzama. Būdami vidutāji austrumu un Romas kultūrām no vienas puses un Eiropas ziemeļiem no otras, tie uzņemtās ietekmes un ierosmes izplatīja tālāk Eiropas ziemeļos.

Apmēram ap to pašu laiku, kad Dienvidkrievijā uzplauka gotu valsts, Āzijas vidienā kļuva rosīga kāda cita tauta — mongoliskie huņņi, kas ap 3. g. s. sāka virzīties uz rietumiem. Ap 360. gadu tie jau bija nokļuvuši līdz Volgai un pieveikuši kareivīgos, irāņu celma piederīgos allaņus. 375. gadā iebruka austrumgotu valsti, pagalam sakaudami arī tos. Daļa austrumgotu glābās Karpatu kalnos, daļa bēga pie rietumgotiem. Bet arī tos huņņi sakāva, un goti ar ķeizara Valensa atļauju meklēja glābiņu Trāķijā. Pārejot Donavu, dažu imperijas ierēdņu savtīgas rīcības dēļ izcēlās nesaskaņas romiešiem ar gotiem, un tas izraisīja asiņainas sadursmes. Pie Adrianapoles goti sakāva romiešu kaņapulkus un nepilnus 20 gadus vēlāk, 410. gadā, iekaroja Romu. Jāatzīmē, ka tautu staigāšanas laikā goti nebūt nav uzskatāmi par viengabalainu tautu. Drīzāk tie bija dažādu tautu konglomerāts, lai arī galvenā masa bija goti. Mēs zinām, piemēram, ka rietumgotiem pievienojās daļa allaņu, tāpat kāda daļa galindu cilts senprūšu, kas devās līdz rietumgotiem uz Spāniju, kur tos vēro vēl 9. g. s.

Huņņu iebrukuma sekas bija tās, ka sākās līdz tam nepieredzēta tautu pārvietošanās. Ģermāņi spiedās virsū Eiropas rietumiem un dienvidiem, slavi, kuņu pirmdzimteni daži vēro Karpatu kalnājā, sāka virzīties pa daļai ģermāņu atstātajos apgabalos ziemeļos, pa daļai agrākajos austrumgotu apgabalos — Dienvidkrievijā, lai no šejienes spiestos uz ziemeļiem virsū somiem un austrumbaltiem.

2. Tautu staigāšanas laiki atbalsojās arī Latvijā. Austrumos slavu

virzišanās uz ziemeļiem paātrināja latgaļu ekspansivitāti Ziemeļvidzemē. Rietumos atkal rosījās skandinaviēši. Kad 5. g. s. ģermāņu kustībai stājās pretī slavi, nogriezdami Vislas ceļu, pa kuŗu skandinaviēši agrāk devās uz dienvidiem, tiem nācās meklēt jaunu izeju uz Melno jūru. Šis jaunais ceļš, t. s. Austrumu ceļš (Austr. vegr), kopš 6. g. s. bija pa Daugavu (skandinaviēšu — Dyna) un Dņepru. Tikai vēlāk, ar 10. g. s., īsti sākās ceļošana pa Somijas jūras līci, Ņevu, Ladogu, Volchovu un Dņepru. Viegli šādi ceļojumi nebija, it sevišķi pa Daugavu, kas daudzo krāču dēļ kuģošanai nav izdevīga. Bez tam jāievēro daudzās nocietinātās vietas — pilis, kas atradās Daugavas lejas galā un īsti gar Daugavas pirmo krāču līniju, starp Doles salu un Ogrī.

Vēl biežāk ar skandinaviēšiem nācās sadurties kuršiem. Skandinaviēši apmeklēja Kursu gan tirgodamies un sirojot, gan lūkodami nostiprināties atsevišķos punktos. Dažreiz uz laiku tas viņiem arī izdevās. Ap 650. gadu nodibinās kāda skandinaviēšu kolonija vienā no piecām kuršu galvenām pilsetām — Ezerpilī (tagadējā Grobiņa). Taču, cik vērojams, kurši savukārt siroja Skandināvijā.

Nemierīgie laiki spieda baltu ciltis labi apbruņoties, kā to liecina izrakumos bagātīgi atrodami ieroči, spēcīgi nocietināt jau esošās un celt jaunas pilis. Bet ar visu to šai laikā jo koši uzplauka tirdznieciskie sakari ar kaimiņu zemēm. Sākumā, pēc veco tirdzniecības ceļu pārtraukšanas, tie aprobežojās ar tuviem kaimiņiem — Lietuvu un Austrumprūsiju, drīz vien izplatīdamies uz Skandināviju un laikmeta beigās, gan netieši, pat uz Bizanti un Austrumiem. Vispār šai laikā Latvijā ieplūda lielā vairumā dārgmetalli, īsti sudrabs, ko jo lielos daudzumos atrod Zemgalē un Kursā. Blakus krāšņajai kuršu, bagātai zemgaļu un spēcīgai latgaļu kultūrai Ziemeļvidzemes un Ziemeļkurzemes kultūras ir stipri panīkušas un nabadzīgas. Liekas, ka šie apgabali tolaik vispār bijuši reti apdzīvoti. Vidējā dzelzs laikmetā latvju ciltis piedzīvoja ziedu laikus kā kultūrālā, tā materiālā ziņā.

Šai laikā jau būs nobeigusies Latvijas baltu nošķirošanās atsevišķās ciltīs. Visskaidrāk tas redzams latgaļu un zemgaļu novados, kas, izkoptami savas kultūrālās īpatnības, materiālās kultūras ziņā jau jūtami atšķīrās viens no otra. Zemgaļu kultūra sāk vairāk tuvināties kuršiem. Ar visu to vērojamas aizvien pieaugdamas savstarpējas ietekmes kā materiālās kultūras, tā, šķiet, arī pasaules uzskatu ziņā, jo laikmeta otrā posmā visos latvju cilšu novados atrodam vienu un to pašu apbedīšanas veidu — līdzenos ģindeņu kapus.

3. SENLIETAS

Pirmā posmā (ap 400.–600. g.) vēl turpinājās agrākās tradīcijas. Materiālās kultūras attīstībā vērojams it kā atslābums. Tas izskaidrojams ar

nemierīgajiem laikiem un veco tirdzniecības ceļu pārtraukšanu. Tomēr blakus vecajām formām parādās arī jaunas. Rietumos tās nāk no materiālās kultūras ziņā aizvien rosīgās Sembas (Austrumprūsijā); dienvidaustrumos — latgaļu kultūras novadā — atkal vērojama zināma saskare ar Viļņas apgabalu. Attīstās arī sakari ar Skandināviju. Taču skandināviešu kultūrālie ietekmējumi šai posmā ir vēl niecīgi.

a) KAKLA GREDZENI. No agrākā laikmeta: kakla gredzeni ar aptītiem galiem (XX tab., 1) un ar divkāršu priekšdaļu (XX, 2). Vecākas formas tālāks veidojums — kakla gredzeni ar plakanām cilpas plāksnēm (XX, 3). Posmam raksturīgi kakla gredzeni ar paresninātiem galiem, vai nu apaļā griezumā (XX, 4), vai pusapaļā, nereti ar skaldņu rotājumiem (XXI, 1,2), kas vēlāk kļūst tīri barokāli (XXI, 3). Izplatīti arī sagriezti (tordēti) kakla gredzeni ar četrskaldņainiem galiem (XXI, 4).

b) ROTAS ADATAS UN KRŪŠU ROTAS. Ļoti iecienītas latgaļu kultūras novadā, tikai tur tās mazāk greznas nekā Zemgalē. Riteņa adatas ar trīsstūrīgu jeb kōna galu (XXIII, 1, 2) raksturīgas zemgaļiem. Viscaur izplatītas rotas adatas ar kōna galvu (XXIII, 3,4), ar sēņu jeb pogas galvu (XXIII, 5,6), tāpat spieķa adatas (XXIII, 7); pēdējās parasti no dzelzs un sastopamas galvenā kārtā vīriešu kapenēs. Retāk sastopamas trīsstūra adatas (XXIII, 9), kas raksturīgas nākamam posmam. Rotas adatām piekāra važiņas. Reizēm tās savienotas ar otru adatu, reizēm važiņu galā piekariņi — mēlītes.

c) SAKTAS. Latgaļu kultūras novadā retas. Laikmetam vispār raksturīgs veids — stopu saktas. Stopu saktas ar gaŗu adatas turētāju — agrāko stopu saktu vēlina forma (XXIV, 2,3). Gredzenotās stopu saktas dažkārt ļoti krāšņas (XXIV, 4). Stopu saktas ar lāpstveidīgu (XXV, 1,3) un robotu pēdu (XXV, 4). Retāk sastopami citu saktu veidi (XXIV, 1,5; XXV, 2,3).

d) APROCES. Vēl arvien plakani cilnas (XXVI, 1). Vispār izplatītas aproces ar šķautnainiem vāļu galiem (XXVI, 2), kas vēlāk kļūst apaļi (XXVI, 3). Bet tās īsti iederas otrā posmā. Trīsšķautnainas aproces ar spēcīgu vidus šķautni (XXVI, 4-6).

e) GREDZENI. Viscaur izplatās vijiņu (spirāl-) gredzeni (XXVI, 7).

f) VAINAGI. Bronzas vijiņu vainagi ar šaurām starpplāksnītēm (XXXVI, 1).

4. Košs kultūras uzplaukums iestājās ar otru posmu. Kuršu (Klaipēdas) kultūras novads, atraisīdamies no Sembas ietekmes, tuvinājās austrumbaltu kultūrām. Jaunas ierosmes šai novadā (tāpat zemgaļu) nāk no Austrummazurijas (šķiet, tās galindu daļas, kas nesevoja gotiem, bet atgriezās vecajās dzīves vietās ar daudzām no dienvidiem aizgūtām kultūras formām), pa daļai arī no Skandināvijas, kuŗas ietekmējumi pastiprinājās un parādījās vairākās jaunās rotas lietu formās (piem., zvēru galvu stopu saktas). Bagāta un spēcīga kultūra izveidojās Zemgalē, kas, saņemdama ierosinājumus no kuršu (Klaipēdas) un Rietummazurijas novadiem, izplatīja jaunas formas (savā pārveidojumā) tālāk uz austrumiem un ziemeļiem. Latgaļu kultūras novads formu ziņā mazāk bagāts. Daži jauni ierosinājumi tur nākuši caur Viļņas apgabalu, kas atradās tiešos sakaros ar Dienvidkrieviju. Sāmu un slavu ietekmējumi baltu kultūrā nav vērojami, bet gan otrādi.

a) KAKLA GREDZENI. Vēl aizvien kakla gredzeni ar pāresninātiem galiem, tāpat ar četrskaldņainiem galiem. Kakla gredzeni ar paplašinātiem un noplacinātiem galiem (XXVII, 1,2), kas sastopami jau iepriekšējā posma beigās. No jauna radušies kakla gredzeni ar sedlu galiem (XXVII, 3; XXVIII, 1) — sākumā ar stieplu aptinumu, vēlāk ar skaldņotu virsmu, dažkārt arī ar piekariņiem. Šie, tāpat kā kakla gredzeni ar noplacinātiem galiem (XXVII, 2), ir visai iemīļoti austrumos Daugavai. Rietumu novados vairāk izplatīti kakla gredzeni ar kāšu galiem (XXVIII, 2) un ar pogu un cilpu galiem (XXVIII, 3).

b) KAKLA ROTAS. (Pirmā un otrā posmā.) Bronzas vijiņu rotas, nereti pāmīšus ar emaļētām krellēm. Krelles: dzintara (sevišķi Kursā), krāsaina stikla, emaļētas (melns, zaļas), kaula un dedzināta māla. Bronzas gredzenu rotas (skat. XXII tab.).

c) ROTAS ADATAS. Vēl arvien spieķa un kōna galvas adatas (iemīļotas latgaļu novadā). Modē trīsstūŗa adatas ar smailiem (XXIX, 1), pogu (XXIX, 2) un ripiņu (cedru) galiem (XXIX, 3, 4). Krusta adatas ar pogu galiem (XXX, 1), ar cedru galiem (cedru adatas, XXIX, 5, 6; XXX, 2 – 5). Pēdējās raksturīgas rietumu novadiem. Kruŗa adatas (XXIX, 7) — parasti dzelzs ar bronzas stieples aptinumu.

d) SAKTAS. Daudz un dažādas lokālas formas. Skandināviešu ietekmē izveidojas stopu saktas ar stilizētām zvēru galvām (XXXI, 1, 2). Posma otrā pusē — stopu saktas ar magoņpogaļu galiem, dažkārt ar zvēru galvu uz saktas pēdas (XXXII, 1, 2). Spraišlotās stopu saktas (XXXIII, 3) izveidojušās no

stopu saktām ar gala šķērsi. Pūču saktas (XXXIII, 1). Zemgaļiem raksturīgas stopu saktas ar platu pēdu (XXXI, 3). Stopu saktu formas kļūst tīri dekoratīvas — stiegra viena gabala lējumā, stieplu vijums bieži imitēts. Saspraušanai vienkārša, iekabināta adata. Šai posmā sāk ieviesties lietošanā pakavsaktas ar atrotītiem galiem (XXXI, 4).

e) APROCES. Vēl arvien aproces ar vāļu galiem, visdažādākās formās, bet gali vairs nav skaldīti; parasti tie apaļi — vai nu masīvi (XXXIV, 1, 2), vai dobtī (XXXIV, 3, 4). Aproces ar paplašinātiem, plakaniem galiem (XXXIV, 5). Manšetveidīgās aproces (XXXIV, 6-8) iepriekšējam posmam raksturīgo masīvo trīsstūraino aproču tālāks veidojums — sieviešu rota. Dobtas aproces ar sašaurinātiem galiem (XXXIV, 9) vairāk raksturīgas nākamajam laikmetam, tāpat pītās spirālaproces. Vispār ieviešas spirālaproces (XXXV tab., sieviešu rota).

g) GREDZENI. Aizvien vairāk izplatās spirālgredzeni.

i) VAINAGI. Tāpat bronzas vainagi ar starpplāksnītēm. No Nautrēniem kāds grezns vijīņu vainags ar zvaniņiem un mēlītēm (XXXVI, 2). Trūkst Kursā.

k) PIEKARIŅI UN VAŽTUŅI. (Pirmā un otrā posmā.) No piekariņiem vēl arvien iecienītas mēlītes (XXXVII, 1-3) un mēnestiņi (XXXVII, 4-5), tikai formu ziņā tie pārveidoti. Retāk nekā piekariņi — aceņu spirāle (XXXVII, 6). Rietumu novadiem raksturīgas rotas ripiņas ar cilniem apļu krustiem (XXXVII, 7); dažkārt krusti vieni paši, bez pamatripas (XXXVII, 8). Otrā posmā, latgaļu kultūras novadā, kā piekariņi lielā cieņā zvaniņi, ar kuŗiem rotā gan vainagus (XXXVI, 8) un aproces (XXXV), gan arī važiņas (XXXVII, 10), kas kuršiem reizēm apvienotas ar rotas plāksnītēm (XXXVI, 9). Kuršu un zemgaļu novados jo bieži sudraba aplikumi, dažkārt arī krāsaini stikliņi. Nav vairs modē caurumotie važtuņi. Tie tagad blīvi, pusapaļi, ar vai bez pamatnes, ar cilniem rotājumiem (XXXVII, 9, 10; XXX, 2, 3) vai arī izveidoti no 4 ripiņām (cedru važtuņi, XXX 1, 4, 5).

l) JOSTU ROTĀJUMI. (Pirmā un otrā posmā.) Jostas sprādzes apaļotas, reizēm vidū iežmaugtas un paresninātas (XXXVII, 11-15, 18). Jostu apkalumi (XXXVII, 18) parasti cilnu apļu veidā, jostu gali smailu mēlišu veidā (XXXVII, 16, 17).

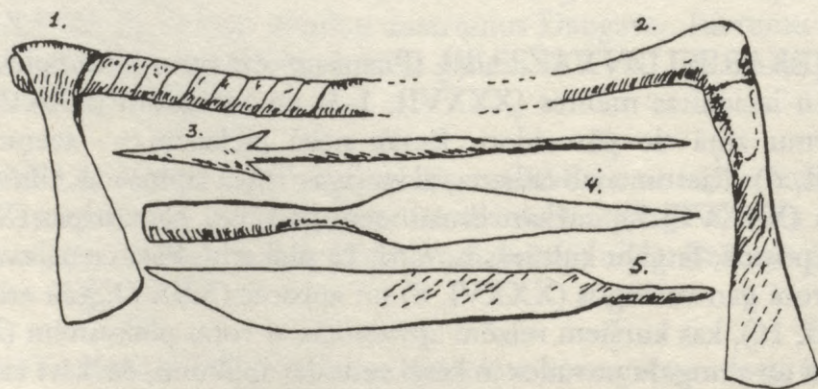
m) KERAMIKA. Kapenēs vispār reta. Biežāk rietumu, reti austrumu

novados. Podi ar izvērstu muti, paplašinātu vidus daļas augšu un šauru apakšu. Māla vērpjamās vārpstiņas.

1. māla pods, Katlakalna Pļavniekkalns; 2. māla vērpjamā vārpstiņa, Priekule

n) IEROČI. Vēl arvien rietumu novadiem raksturīgi uznavas cirvji, austrumu — šaurasmens cirvji ar kāta caurumu. Dažādas šķēpu ģelžu formas, otrā posmā dažkārt ar iedzītņi un atkarpēm. Šķēpu ģelžu asmeņi, visā visumā gaŗāki. Īsie vienasmens zobeni. Naži.

1., 2. cirvji; 3., 4 šķēpasmeņi; 5. vienasmens zobens

Jaunā dzelzs laikmeta pirmais posms, sevišķi sākumā, ir grūti šķīrāms no vidējā dzelzs laikmeta otra posma. Tās pašas stila un formu tradīcijas vērojamas līdz pat 10. g. s. otrai pusei. Tādēļ būs pareizāk no stila attīstības viedokļa abus posmus apvienot. Turpretim jaunā dzelzs laikmeta otrā posmā svarīgas saimnieciskas pārmaiņas iespaido arī stila attīstības virzienu.

JAUNAIS DZELZS LAIKMETS

Jaunais dzelzs laikmets pēc arhaiologu sadalījuma iestājās ar apmēram 9. g. s. pēc Kr. un turpinājās līdz apmēram 13. g. s.

PIRMAIS POSMS — no 9. g.s. līdz 10. g.s. beigām

Vēl vairāk paplašinās sakari ar kaimiņu zemēm, sevišķi ar dienvidaustrumiem. Lielā Bulgārija pie Kamas upes un chazaru valsts Volgas lejas galā ir galvenās vidutājas Eiropas ziemeļiem ar Tuvajiem Austrumiem, t. i., ar arābu kultūru. Melnās jūras ziemeļu piekrastes vieno Eiropas ziemeļus ar Bizanti. Galvenie vidutāji austrumiem, dienvidiem, rietumiem un ziemeļiem šai laikā ir skandināvieši.

Skandināviešu vikingu sirojumi tolaik izplētās līdz pat Šveicei, Francijai, Spānijai un Italijai. Normandijā, Anglijā un Īrijā tie okupēja veselus apgabalus. Tie brauca uz Bizanti, lai kalpotu turienes kaŗaspēkā par algotņiem. Siroja Krievijā, Melnās jūras un Kaspija piekrastes apgabalos, jo bieži iebruka Baltijas zemēs, kur tiem tomēr neizdevās nostiprināties. 9. g. s. pirmajā pusē beidza pastāvēt arī viņu kolonija Ezerpili (Grobiņā). Kā redzams, kurši beidzot padzina arī šīs vienīgās līdz šim zināmās skandināviešu kolonijas iedzīvotājus. Tam ir sakars ar dāņu kaŗapulku mēģinājumu 852. gadā iekāŗot Kursu, kas beidzās ar dāņu smagu sakaušanu. Nākamajā gadā uz Kursu devās zviedru ķēniņš Olavs. Tai laikā kuršiem pieminētas piecas valstis: Pilsātene, Ceklis, Megava, Duvzare un Bihavelanka. Ķēniņa Olava lielā kaŗa gājiena nozīme bija tāda pati kā visiem tālaika meslu ņemšanas un sirojumu kaŗiem, jo drīz vien mēs redzam atkal kuršus neapšaubāmi brīvus. Lielo neveiksmju dēļ Baltijā skandināviešu ekspansija austrumos nu galvenokārt novirzījās uz Krieviju, kur tiem ap 9. g. s. vidu izdevās uzkundzēties un nodibināt vairākas valstis Novgorodā, Polockā, Ķijevā.

2. Šiem sirojumiem un kaŗa gājieniem ir arī sava pozitīvā puse. Skandināviešu jeb vikingu ekspansivitāte tos izvirzīja par vidutājiem dažādiem kultūras centriem, un tie uzņemtās ietekmes un ierosinājumus, līdzīgi gotiem, izplatīja tālāk. Ne vienmēr šie sakari bija kareivīgas dabas. Vēl biežāk tie izpaudās tirdznieciskos sakaros, piem., t. š., Nedervales rūnakmens vēstī par zviedra Sveina biežiem braucieniem ar vērtīgu kravu uz Zemgali. Taču nav jāaizmirst, ka tais laikos tirgošana un laupīšana nav šķīŗamas. Tirgotājs, kaŗavīrs un jūrnieks bija viens un tas pats. Ja nebija iespējams iegūt mantu ar varas līdzekļiem, saderēja mieru un tirgojās. Un otrādi — tirgojās, lai pēc tam laupītu. (Salīdz. Egila Skalagrimsona braucienu uz Kursu.)

Parasti tirgus notika zināmās vietās. No šādām tirgus vietām izcēlās pilsētas. Baltijas jūrā svarīgākās ostas tolaik bija: dāņiem — Redebija, zviedriem — Birka (Björkö sala Melarezerā) un senprūšiem — Trūza, pie Elbingas, ko piemin Vulfstans savā 890. g. ceļojumā. Skandinavišu sāgas daudzina arī kādu Dīnas, t.i., Daugavas ostu.

3. Vidējā dzelzs laikmetā vadītāja loma baltu kopkultūrā bija rietumbaltiem (senprūšiem), tad ar jaunā dzelzs laikmeta pirmo posmu tā ir austrumbaltiem. Svarīga loma šē ir kuršu kultūras novadam, kas pats vēl ciešāk tuvinājās austrumbaltu kultūrai. Šai laikā noslēdzās arī kuršu nošķirošanās no skalvjjiem.

4. SENLIETAS

a) KAKLA GREDZENI noplacinātiem galiem, sākumā šauriem (XXXVIII, 1), posma beigās platiem un ar mēlišu rotājumu (XXXVIII, 2) īpatnēji latgaļu kultūras novadam. Kakla gredzeni ar sedlu un kāšu galiem — vai nu sagriezti (tordēti), vai ar iecirtumiem (XXXIX, 1, 2). Kakla gredzeni ar četršķautnainiem galiem (XLI, 2), pogu galiem (XL, 4, 5), ar kāšu (arī pogu) un cilpu galiem (XL, 1) vairāk raksturīgi rietumu novadiem — Zemgalei un Kursai, lai gan sastopami arī austrumu novados. Zemgaļiem īpatnēji vairākkārtēji, kopā savienoti kakla gredzeni ar atliektiem galiem (XLI, 3). Kursā dažkārt kakla gredzeni ar sašaurinātiem galiem, vairākos vijos (XLI, 4). 10. g.s. beigās, kad ieviešas auklveidīgā vijuma tehnika, viscaur izplatās vītie kakla gredzeni ar cilpu galiem (XXXIX, 4).

b) KAKLA ROTAS (Skat. otru posmu.)

c) ROTAS ADATAS. Tās savu laiku jau pārdzīvojušas, un tās lieto vairs ne tik daudz drānu sasprašanai kā važiņu un piekariņu piekāršanai. Visilgāk rotas adatas lietoja Zemgalē, kur tās sastopamas arī otrā posmā. Visātrāk tās izzuda latgaļu novados. Kursā — vispār samērā retas. Diezgan plaši izplatītas no spieķa adatām pārveidotas gredzena adatas (XLII, 1-4). Krusta adatas visbiežāk Zemgalē (XLIII, 1, 2), mazāk Kursā un novados ap Daugavu. Vidzemes ziemeļos arī dažas igauņiem raksturīgas formas (XLIII, 1c). Samērā vēlu vēl sastopamas trīsstūru adatas (XLIII, 3-5). Rietumu novados dažas retākas formas — rozetes galvas adata (XLII, 6), adatas ar cilpveidīgiem galiem (XLII, 7) un citas.

d) SAKTAS. Pirmā posmā vēl sastopamas stopu saktas, kuņas vēlāk darina

plakanākas. Stopu saktas ar plakaniem magoņpogaļu galiem (XLIV, 1, 2), ar platu pēdu (XLIV, 3). Sastopamas arī plakanas spraišlotās stopu saktas (XLIV, 4, 5) un pūču saktas. Reizēm saktas lietas vienā gabalā (XLIV, 6). Ar 10. g.s. sākas pakavsaktu ziedu laiki, kas strauji pārņem visus kultūras novadus. Blakus vecajai formai — pakavsaktām ar atroģtiem galiem (XLV, 1, 2) parādās arī jaunas: ar rombveidīgiem (dažkārt kvadrātveidīgiem) galiem (XLV, 3, 5, 8-10) un ar skaldņotiem galiem (XLV, 4, 6, 7). Pakavsaktas darina neskaitāmos variantos. Kuršiem īpatnējas rombu savienošana ar šķērsi un saktas gredzenošana (XLV, 9, 10). (Sal. ar Sembas saktām.)

e) APROCES. Posma sākumā vēl manšetveidīgas aproces, kas, salīdzinot ar agrākām, ir kļuvušas platākas (XLVI, 1). Retāk sastopamas vairogveidīgās aproces ar 1 jeb 2 samērā vājām vidus šķautnēm (XLVI, 2, 3). Lielā cieņā dobtas, šķērsām rievotas aproces ar sašaurinātiem galiem (XLVI, 4). Vēl visai plaši izplatītas sieviešu spirālaproces (XLVII, 1). Viriešu aproces: dobtas, apaļi cilnas (XLVI, 5), masīvas trīsšķautnainas (XLVI, 7, 8) un latgaļu novados — kaņavīru aproces (XLVI, 9), kas tur sastopamas vēl nākamā posmā. Tipiski zemgaliskas — smagas spirālaproces trijos vijumos, ar vidus šķautni (XLVII, 2, 3). Kursā visvairāk izplatītas lentes aproces (XLVII, 4, 5), kas formas ziņā samērā maz mainās (variē), toties ar lielu bagātību ornamenta ziņā. Lentes aproces bieži nēsāja vairākas uz vienas rokas (XLVII, 5). Aproces ar zvēru galvām šai posmā vēl nēsāja retumis; tās raksturīgas nākamajam posmam.

g) GREDZENI. Visbiežāk sastopami spirālgredzeni. Kursā arī vairog-gredzeni, kas vēlāk izplatās visos novados. (Skat. otru posmu.)

i) VAINAGI. Bronzas vijiņu vainagus atrod galvenā kārtā latgaļu novados, tādēļ tie uzskatāmi par latgaļu sievietēm īpatnēju galvas rotu. Zemgaļu novadā tos atrod retumis (daži fragmenti). Kursā — nemaz. Še raksturīgas ar bronzu rotātas sievu mices. Latgaļiem iemīļotākais ir lentveidīgs vainags ar 5-6 vijiņu rindām, ar starpplāksnītēm, pirmā posmā vēl bez važiņu pīnes. Kāds cits veids — viena vai vairākas platu skārda gredzenu grīstes. (Skat. otru posmu.)

Kultūras un stila tradīciju ziņā jaunā dzelzs laikmeta pirmais posms nav šķīrāms no vidējā dzelzs laikmeta otra posma. Tālab mēs to apskatām vienkopus, kā vienu stila attīstības posmu.

Salīdzinot ar agro dzelzs laikmetu, stils, sevišķi plastiskā ziņā, ir kļuvis krāšņāks un dinamiskāks, zināmā mērā pat pārspīlēti barokāls. Ir vērojama tieksme

priekšmeta plakni paplašināt un atdzīvināt, kas izpaužas spēcīgākā virsmas kontrastēšanā, lai dabūtu gaismas un ēnas rotaļu. Rombiskas skaldnes, dziļi iecirtumi un rievojumi, tāpat lauztas un iekšup liektas formas, metalla vijumi un pinumi sāk aizstāt stīgu tinumus un sagriezumus (tordējumu).

Raksta pamatelementi ir tie paši, kas iepriekšējā laikmetā, — dažāda veida svītriņas, rombi, trīsstūri, lauztie likloči, iemiļotas arī actiņas un citi saulītes motīvi. No jauna lieto saules koka (ozoliņa) motīvu un āzišus, plastiski — rozītes (puslodīšu aplis), tāpat koncentriski apļus jeb cedrus. Jaunas skujiņu motīva variācijas. No aizgūtiem motīviem atzīmējami: zalktītis (spirāle), kas ne vienmēr izprasts; jo plaši sāk izplatīties lentveidīgais, pītais krusts, pa daļai arī citi lentveidīgi pinumi.

Ar visiem aizguvumiem stils tomēr patur savas raksturīgās īpatnības. Tas kļūst tikai krāšņāks un daudzpusīgāks. Bet savu pirmatnējo skaidrību un viengabalainību tas tomēr ir — zaudējis.

OTRS POSMS — no 11. līdz 13. g.s.

1. Jaunā dzelzs laikmeta otrs posms iestājās ar vairākām svarīgām pārmaiņām. Saimnieciskajā dzīvē tās izpaudās tirdzniecisko sakaru pārtrūkšanā ar ziemeļiem un austrumu zemēm. Iemesli tam meklējami notikumos, kas risinājās tālu no Eiropas ziemeļiem. Ar 1000. gadu vēsturē parādās kāda līdz tam gandrīz nepazīstama tauta — turku seldžuki, kas, pieņemdami islāma ticību un sākumā kalpodami par algotiem kaņavīriem Bagdades kalifātā, drīz vien jutās tik spēcīgi, ka 1058. gadā sagrāba varu savās rokās. Veiksmīgos kaņa gājienuos tie iekaņoja daudzas zemes, tā sagraudami citkārt plašo arābu tirdzniecību ar Eiropas ziemeļiem, kam nu bija jāmeklē jauni tirgi. Kā sekas tam — aizvien ciešāki sakari ar Rietumeiropu. Baltijas jūrā par transit-tirdzniecības galveno staciju kļuva Gotlandes sala. Še preces pārkrāva un nosūtīja vai nu rietumu, vai austrumu virzienā. Gotlandē saplūda dažādu tautību tirgotāji. Blakus gotlandiešiem tur sastapa dāņus, frīzus, kuršus, prūšus, sāmsaliešus, lībiešus, slavus un citus.

Ar Austrumzemju tirgus zaudēšanu Daugava kā tirdzniecības un satiksmes ceļš ieguva patstāvīgu nozīmi. Rietumkrievijas apgabaliem un īsti Polockas krivičiem šī upe bija vienīgais ceļš, kā nokļūt uz bagāto Gotlandi. Sakarā ar to vērojama kriviču ekspansivitātes pastiprināšanās pret Baltijas tautām. Zemgalē nostiprināties krieviem neizdevās. Lielais kaņa gājiens pret Zemgali 1106. gadā beidzās ar polockiešu smagu sakaušanu. Kā to krievu chronikas vēsti, tad polockieši zaudējuši kritušos vien 9000 vīru, kas tiem laikiem ir liels kaņaspēks. Labāk tiem veicās Piedaugavas apgabalos. Še viņiem izdevās piespiest lībiešus maksāt meslus un nostiprināties Koknesē.

2. 10. g.s. beigās un 11. g.s. sākumā norisinājās visai svarīgas pārmaiņas arī Ziemeļeiropas un Austrumeiropas tautu garīgajā dzīvē. Te aizvien vairāk sāka ieviesties kristietība, kas iesakņojās Skandināvijā, Krievijā, Čehijā, Polijā un Ungārijā. Tik vienīgi baltu tautas un kaimiņi somi vēl turējās pie vecās sentēvu ticības. Tomēr zināmas pārmaiņas notikušas šai laikā arī baltu tautās. Tā kurši mirušos vairs neapbedīja lidzenos ģindeņu kapos, bet sadedzināja un latgaļi apbedīja uzkalniņu kapos. Vienīgi zemgaļi palika ar veco paradumu apbedīt mirušos lidzenos ģindeņu kapos. Sākās mēģinājumi izplatīt kristietību Baltijā. Jau 1048. gadā dāņi ceļ kristiešu baznīcu Kolkas ragā, un posma otrā pusē krievi ar sekmēm izplata kristīgo ticību latgaļos.

3. Etniskas pārmaiņas radīja libiešu ienākšana Vidzemē ap 1000. gadu. Libieši apmetās reti apdzīvotajos Daugavas un Gaujas lejas gala apgabalos. Domā, ka libieši pirms tam būtu mituši — vismaz kādu laiku — Kurzemes ziemeļos. Daži atzīst tur esam libiešu pirmdzimteni. Citi turpretī aizrāda par libiešu zināmo, kultūrālo vienādību ar kareļiem Somijā (bruņurupuču saktas u.c.). Šā vai tā — atzīmēsim vienīgi, ka tagadējos tāmnieku novados kuršu kultūra vērojama jau ar 9. g.s. Turpretī dažos Ziemeļkurzemes novados (piem., Laidzes un Lībagu pag.) vēl 11. un 12. g.s. atrodamas kapenes, kuņu kapu piedevas gan norāda uz sakariem ar Daugavas libiešiem un Sāmsalu, bet neparāda nekādas kuršu ietekmes. Vispār libiešu ieceļošana ir vēl problēma, kas skaidrojama. Ap to pašu laiku, kad libieši parādās Vidzemē, arī daļa kuršu atstāja vecās dzīves vietas Klaipēdas apgabalā un pārvietojās uz ziemeļiem. Viņpus Daugavas sakarā ar libiešu ienākšanu, pa daļai turpinot jau agrāk uzsākto virzišanos, pa daļai libju spiesti, latgaļi sāka vēl rosigāk virzīties uz ziemeļiem un ieņēma novadus gar Burtnieku ezeru, Sedu, Gaujas augšdaļu un Alūksnes ezeru.

4. Ar 11. g.s. starptautiskajā tirdzniecībā aktīvi sāka iesaistīties arī vācieši. Līdz g.s. vidum Vācijā visa tirdzniecība atradās frīzu un pa daļai angļusakšu rokās. Ar slavu zemju iekarošanu un amatniecības uzplaukumu Dienvidvācijas pilsētās vācieši paši sāka piedalīties lielajā tirdzniecībā, sevišķi kopš 12. g.s., kad tiem izdevās pievirzīties pie Baltijas jūras. Vāciešiem sākumā bija jāiztur sīva konkurence ar Dānijas tirdzniecisko pārsvaru Baltijas jūrā. Bet jau ap 1163. gadu mēs Gotlandē atrodam arī Saksijas un Vestfāles tirgotāju sabiedrību. Tas bija sākums lielajai saimnieciskai sacensībai Dānijai ar Vāciju, kas galu galā 13. g.s. beidzās ar Baltijas pakļaušanu vācu virskundzībai un līdz ar to ne tikvien dāņu, bet arī gotlandiešu izspiešanu no Baltijas jūras tirgiem. Visas šīs pārvērtības ietekmēja arī latviešu materiālās kultūras un stila attīstības gaitas.

5. SENLIETAS

a) KAKLA GREDZENI — visā visumā tādi paši veidi, kas agrāk, tikai vairāk vai mazāk pārveidoti. Kakla gredzeni ar noplacinātiem galiem, galos platāki un blakus mēlitēm arī zvārguliši (XXXVIII, 3). Prāvāki kļuvuši kakla gredzeni ar četršķautnainiem galiem, sedlu galiem; gali pamīšus stipri pārsniedz viens otru, kādēļ reizēm tos sasaista kopā ar bronzas stieplītēm. Sāk rasties auklveidīgi vijumi un pinumi (XXXIX, 4; XL, 2, 3). Kakla gredzeni ar rēdžu galiem (XLI, 1), tāpat ar paplašinātiem galiem raksturīgi latgaļu kultūras novadiem. Rietumos vairāk cieņā ar cilpām un kāšiem. Gaujas lībiešiem tie retāki, biežāk — Daugavas lībiešiem, kur atrodam tādus pašus veidus kā latgaļiem un zemgaļiem. Kakla gredzenus nēsāja gan pa vienam, gan vairākus.

b) KAKLA ROTAS. (Pirmā un otrā posmā.) Bronzas gredzenu un vijīņu rotas, krāsaina stikla, dzintara, māla, bronzas kreļļu un kauri gliemežvāku rotas. Latgaļu kultūras novadam īpatnējas kakla loka važiņu rotas, kas, sākot ar 10. g.s., stipri izplatītas (XLIX, 1).

c) ROTAS ADATAS. Latgaļu kultūras novadā vairs nevalkā. Tās vēl sastopamas pie zemgaļiem (trīsstūru un gredzenu adatas), retumis arī Kurzemē un Piedaugavas lībiešu novados.

d) SAKTAS. Blakus jau pazīstamajiem pakavsaktu veidiem parādās pakavsaktas ar magoņpogaļu galiem (L, 1-3) un zvēru galvu galiem (LI), visdažādākās variācijās. Skaldņotu galu pakavsaktām skaldnes plakanākas (L, 4, 5). Paretam (galvenām kārtām Zemgalē) atkal caurumotas ripas saktas (L, 7, 8). Vēl arvien pakavsaktas ar atroģiem un rombveidīgiem galiem (L, 6). Dažkārt pakavsaktām piekāra važiņu rotas (L, 1). Vidzemes lībiešiem īpatnējas bruņurupuču saktas, kas savienotas ar važiņu rotu, pie katra pleca pa vienai (XLIX, 2).

e) APROCES. Zudušas manšetveidīgās aproces un ar stipri pārsnīnātiem galiem. Viscaur izplatās aproces ar zvēru galvām. Vecākām šādām aprocēm galvas labi veidotas, vēlinām formām tās stipri stilizētas (LII tab.). Latgaļu novados vīrieši vēl nēsā kaņavīru aproces. Kursā iemīļotas lentes aproces. Lībiešiem raksturīgas dobtas aproces ar sašaurinātiem galiem (LIII, 8). Retāk daži citi aproču veidi (LIII, 9-12).

g) GREDZENI. Viscaur izplatīti spirālgredzeni dažādās variācijās (LIV, 13-29), tāpat vairoggredzeni (LIV, 34, 35), auklveidīgi vītie un pītie gredzeni (LIV, 1-12). Retumis citas formas.

i) VAINAGI. Bronzas vijīņu vainagi īsteni ir tipiska latgaļu jaunavas galvas rota. Tos atrod arī jauktos lībiešu un latgaļu novados (piem., Lielvārdes un Aizkraukles). Otrā posmā vainagam piekabinātas važiņas ar zvārgulišiem, mēlītēm un piekariņiem, parasti ķemmes vai tauriņa veidā (LV, 2). Kāds cits vainaga veids — no bronzas spirālgredzenu grīstēm un ar pīni.

k) JOSTAS. (Pirmā un otrā posmā.) No ādas ar bērza tāsīm, rotātas bronzas vai sudraba apakalumiem. Rotājumos bieži vērojami stādu un zvēru motīvi, reizēm maz pārveidoti (LV, 4, 7, 9), kas sevišķi sakāms par lībiešiem. Jostu sprādzes — dažādās variācijās.

l) PIEKARIŅI, ROTAS RIPAS, VAŽTUŅI. (Pirmais un otrs posms.) Galvenā kārtā bronzas un sudraba, bet sastopami arī citi materiāli, piem., kauls. Piekariņi ļoti dažādi: mēlītes, zvārguliši, ķemmītes, dzīvnieku zobi, stilizēti dzīvnieku (retāk stādu) attēli, miniatūrpriekšmeti un citi. Lielais vairums pašu darināti, ievesti retāk. Dažkārt tomēr redzama svešu paraugu ietekme. Vismaz daļa piekariņu nēsāti kā amuleti jeb ar simbolisku nozīmi (LVI un LVII tab.).

Pie piekariņiem pieskaitāmas rotas ripas (LVIII, 1-7), kas bieži pēc svešiem paraugiem. Visā visumā rotas ripas vairāk atrod austrumu, mazāk rietumu novados. Uz rotas ripām reizēm mēnesteiņu krusts (LVIII, 2, 6), kas vēlākos gadu simteņos kļūst par mūsu raksta neatņemamu sastāvdaļu.

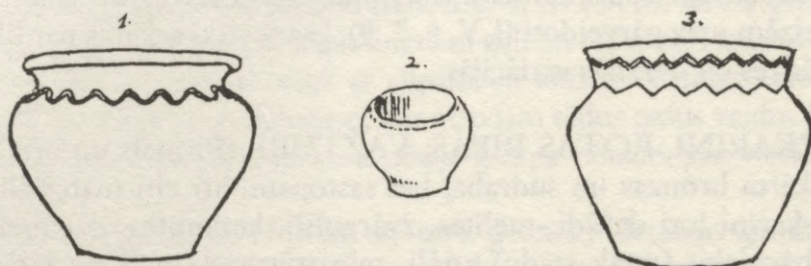
No važturiem otram posmam raksturīgi pūsmēnesveidīgi, parasti ar saules motīvu rotājumiem un īsti — saules kalnu (sal. LVIII, 10 ar 11-12) dažādās variācijās. Lībiešiem jo bieži ar bizantisko palmetes motīvu (LVIII, 8; skat. vēl XLIX, 2 un LVII, 13).

m) AUDUMI. Visvairāk audumu palieku un īsti villaiņu no latgaļu kultūras novada. Parasti villaines ap 75x150 cm, mēļā (tumši zilā) krāsā, ar bronzas gredzentiņu un vijīņu rotājumu, krāsainiem apaudiem un bārkstīm. Iemīļoti ugunskrusta motīvi (Stāmerienes villainei to 42, 22 variantos). Ar bronzu rotāti arī t.s. kaņavīru rokas auti (nēsāja ap labo roku), dažkārt vīriešu svārku apkakles, cepures un apavi. Mežģiņoti bronzas vijīņu pinumi (LX, 6). Aušanas tehnika ļoti izkopta. Austā raksta motīvi maz atšķiņas no tagadējiem. Retumis atrod ievestus brokāta audumus (Trikātas Lubu muižā — zelta brokāta paliekas). (LIX un LX tab.)

n) ĀDAS UN KAULA IZSTRĀDĀJUMI. No tiem maz kas uzglabājies. Ādas dunču makstīm rotājumu nereti veido iespiestu bronzas stīpiņu raksts (LXI, 1, 2). Dažkārt atrod dunču kaula spalus (LXI, 3, 4), tāpat

kaula piekariņus (LVII, 5), aplikumus (LXI, 5) un kaula ķemmītes (LXXI, 6-9). Parasti kaula priekšmetus rotā actiņu raksts. Jaungulbenē atrasts kāds brieža raga cirvis (LXI, 10); kādam nolūkam tas lietots — nav zināms.

o) KERAMIKA. Izņemot podu lauskas pilskalnos, to atrod maz. Biežāk lībiešu kapenēs, kā miniatūrpiedevas reizēm kuršu kapenēs. Podu veids tāds pats kā iepriekšējā laikmetā. Podu kaklu rotājumi — līkloču raksts.

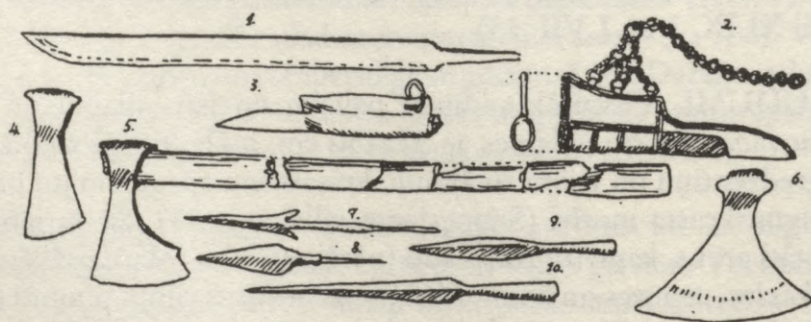

1. Aizkraukle

2. kuršu miniatūrpodiņš, Priekule

3. Ikšķile

p) IEROČI. (Pirmais un otrs posms.) Pirmā posmā vēl platie vienasmens īsie zobeni (latgaļiem, arī zemgaļiem), otrā posmā — šauri. Tad pat parādās arī garie zobeni. Kuršu un lībiešu novados tie parasti, latgaļu un zemgaļu — retāk. Toties te vecā vienasmens zobena ietekmē izveidojušās īpatnējas gaŗo vienasmens zobenu formas; tie dažkārt sastopami arī lībiešu kapenēs (LXII, 1-8). Zobenu makšķu uzgaļu rotājumos daudz svešu motīvu. Dunču (nažu) makstis jo bieži ar grezniem bronzas rotājumiem (LXI, 1-4) un apkalumiem.

1. īsais vienasmens zobens; 2. dunča maksts ar bronzas apkalumiem (Aizkraukle); 3. nazis — piekariņš; 4. šaurasmens cirvis; 5. platasmens cirvis ar kāta paliekām (Rīga); 6. kuršu platasmens cirvis; 7.-10. dažādi šķēpu veidi

Cirvji: pirmā posmā šaurasmens, otrā posmā platasmens. Kuršiem arī āvveidīgi platasmens cirvji. Šķēpi: pirmam posmam vairāk raksturīgi šķēpi ar

iedzītni, otram — slaidi uzmavas šķēpi. Reizēm šķēpu uzmavas (arī kuršu āvveidīgie cirvji) ar sudraba aplikumu un rotājumiem.

Bruņas un bruņu cepures: Kursā atrastas divas bruņu cepuŗu un cilpu bruņu paliekas. Bruņu un bruņu cepuŗu atradumi līdz 14. g.s. ir reti visā Eiropā.

1. kuršu stīpotā bruņu cepure, bojāta, Pasilciems; 2. jātnieks Pomerānijas hercoga Boguslava I zīmognospiedumā 1170. g. līdzīgā bruņu cepurē

6. Rakstu pamatelementi tie paši, kas agrāk. Tikai rakstu kopoŗums vēl daudzpusīgāks. Plašāk izplatās likumotie (viļņotie) raksti: viļņotais liklocis, gan vienmērīgā plūdumā, gan lauztā kārtībā, un pārļu jeb viļņoto rombu raksts, tāpat likumotais ugunskrusts.

Visparastākais elementu sakopoŗums: lauztās un viļņotās, kā nepārtrauktās, tā lāsainās (saraustītās) līnijās, kas novietotas gan līdztekus, gan krustoti, un pārliŗu jeb rombu virknes, skuŗiņu vītnes, trīsstūŗu rindas, dažādu sauliŗu paveidu sakopoŗumi, kā vēl arvien ļoti iemīļoto actiņu, cedriņu, tāpat trīsstūŗu, ar un bez lāsītēm. Bieŗi sastopami arī saules kalna un saules stabu motīvi. Visdaŗādākos paveidos veidojas ugunskrusta motīvi (audumos). Austo rakstu motīvi maz ko atšķiŗas no tagadējiem: tie ir stūŗaini, kā to prasa auŗanas tehnika.

Patapinātos motīvos vērojama tālaika valdoŗo stīlu — bizantiskā, ziemeļnieciskā priekŗromāņu (t.s. īriski skandinaviskā) un vēlāk arī romāņu ietekmējumi. No patapinātiem motīviem atzīmējami skandinaviskie zvēru galvu, slaviskie pinumu motīvi un bizantiskās palmetes (libieŗiem), pa lielākai daļai gan pārveidotas. Arī t.s. mēnestiņu krusts, kas šai laikā parādās, ir bizantiskā motīva pārveidojums, lai gan savukārt tur tas iekļuvis no Donavas apgabala provincēm (ķeltiskās Latēnas kultūras mantojums). Visvairāk sveŗi ietekmējumi vērojami pie libieŗiem un kurŗiem, mazāk pie latgaļiem un zemgaļiem un īsti: piekariņos, jostu apkalumos un ieročos, no pēdējiem seviŗki zobenos.

Mēnestiņu krusta raksts: 1. vēlinā Latēnas laikm. poda rotājums; 2. Konstantinopoles Sv. Sofijas katedrāles sienas rotājums; 3. 16. g.s. rotas ripa, Igaunija; 4. bulgāru; 5. Rucavas krekla raksts (sal. ar LVIII tab., 2, 6)

1. ievesta zobena poga un šķērsis, Sigulda (sal. ar LXII, 5, 6); 2. stikla loga rotājums Mārburgas Elizabetes bazn. 13. g.s. I p.; 3. Spalato doma durvju rotājums 13. g. s. sāk; 4. romāņu frīza detaļa; 5. zobena uzgalis, Krimulda (sal. ar LXII, 8); 6. krievu rotas ripa 12.–13. g.s. (sal. ar LVIII, 4); 7. t.p. piekariņš, mēnestiņš 12.–13. g.s.

Ne visi aizgūtie motīvi ir palicēji. Vairums to ir laikmetīga modes lieta, kas, kā nākusi, tā aiziet. Tikai nedaudzi, kā, piem., jau minētais mēnestiņu krusts un zalktītis (kopš Vidējā dzelzs laikmeta), ir iekļāvušies mūsu tautas rakstā kā tā neatņemamas sastāvdaļas. Citi atkal pastāv tik ilgi, kamēr ar tiem saistītā lieta ir lietošanā. Tā, piem., krustotie aplī, kas jo bieži atrodami aizgūto, gaŗo zobenu roku tuŗu rotājumā (LXII, 5, 6) gan būs latvieŗu tautas dziesmās minētās “zvaigznes”:

*Es pazinu sav' bāliņu
Vidū kaŗa ligojot:
Pieci puŗķi cepurē,
Seŗas zvaigznes zobenā!*

Ar zvaigznēm un mēnesi saistās seno latvieŗu (arī citu tautu) kaŗa simbolika, un tos rakstīja kaŗa karogā. Vēlāko laiku Baltijā atrodamos zobenos mēs ņis “zvaigznes” vairs neredzam. Tikai retumis uz viena otra vedībās lietota zobena ģelŗa redzam kaut ko līdzīgu, bet savā simbolikā ar gluŗi citu nozīmi, un proti: lietuvēna krustu, kas pie mums ieviesies ar kristietību.

Rotājumi pārsvarā lineāri, retāk plastiski. Metallu virsmas atdzīvināŗanā bez lineāriem rotājumiem stipri izplatās daŗādi vijumi un pinumi, kā sagriezumi (tordējumi), tā auklveidīgā vijumā un pinumā, ar un bez starpvijumiem, tāpat

rievšanā — gan stateniskām, gan gareniskām rievām. Izmanto arī iecirsto trīsstūru jeb “vilka zobu” motīvus. No ornamentāliem piekariņiem bez parastajām mēlītēm **s t i p r i** izplatās stilizētu dzīvnieku piekariņi, kā zirdziņi, putniņi un citi, tāpat dažāda veida krustiņi un vēlāk arī rotas ripas. Visi tie pa daļai ievesti, pa daļai pašu darināti.

Šai laikā ārējie ietekmējumi ir spēcīgāki nekā jebkad. Tas izskaidrojams ar rosīgajiem tirdznieciskajiem sakariem un biežiem sirojumiem kaimiņu zemēs. Visā visumā, salīdzinot ar dažām kaimiņu zemēm, latviešu cilšu rotājumos patapinājumu tomēr nav daudz, un latviskais stils nav zaudējis savas senatnīgās, īpatnējās tradīcijas.

7. Mākslās stils izpaužas: a) celtniecībā, b) tēlojošās mākslās (tēlniecībā, glezniecībā) un c) rotājošās mākslās jeb mākslas amatniecībā.

Celtniecībā — no tās, ja neskaita arheoloģiskos izrakumos atrodamās celtnu paliekas mūsu pilskalnās, nekas nav uzglabājies. Tas pats sakāms par senlatviešu **glezniecību**, par kuŗu mums vispār nekādu ziņu nav. Ir dažas vēlāku laiku ziņas par **tēlniecību** sakarā ar dievību attēlojumiem. Uzglabājies no tā nekas nav. Par tēlniecību varētu aptuveni spriest pēc dažiem lietiskās mākslas veidojumiem.

No rotājošām mākslām jeb mākslas amatniecības uzglabājušies galvenā kārtā metalla izstrādājumi un īsti — rotas lietas. Nedaudz arī kaula izstrādājumu, keramikas (maz un vienkārša) un audumu paliekas. Rotājošo mākslu elementi ir — forma un rotājums.

Atceroties jau agrāk teikto, atzīmēsim, ka rakstā jeb ornamentā kopš seniem laikiem Eiropā pastāvējuši divi novirzieni: dienvidos — naturālais, kas rotājuma elementus ieguva arī stādu un dzīvnieku pasaulē, bet ziemeļos — abstrakti ornamentālais, kuŗa rotājumos noteicējs ir lineāri ģeometriskais princips. Latviešu ornamenti ir ziemeļnieciski.

Par latvisko formu sakāms, ka tā, tāpat kā visur, mainās līdz ar laiku mijām. Vairumam formu mēs varam izsekot to pakāpeniskai attīstībai. Visā visumā latviešos vērojama formu atsevišķu daļu vienkāršošana un saliedēšana vienā veselā, kas rada zināmu formu monumentālītāti.

8. Izsekojot latviešu stila attīstības gaitām 1200 gados (no apmēram Kristus dzimšanas līdz 13. g.s.) vērojam:

a) latviešu ornamenta un formu ciešo sakarību ar pārējo baltu tautu ornamentiem un formām, sevišķi apskatāmā laika sākumā, tad var runāt par kopēju baltu tautu mākslas stilu ar vairāk vai mazāk īpatnējiem atsevišķu tautu jeb cilšu lokāliem stila nozarojumiem.

b) latviešu ornamenta sakarību ar indoeiropiešu pirmtautas un isti ziemeļnieciskā nozarojuma ornamentu. (Secina, ka indoeiropiešu pirmtauta izveidojusies laika posmā no jaunā akmens līdz bronzas laikmetam.) Bet jāievēro, ka agrā dzelzs laikmetā latviešu ornamentā neredzam tos ornamenta motīvus, ko ziemeļi jau bronzas laikmetā aizguvuši no dienvidiem. Daži no tiem gan daudz vēlāk parādās mūsu ornamentā kā aizguvumi.

Bronzas laikmeta raksta elementi Eiropas ziemeļos (salīdzināšanai): a) patstāvīgie: 1, 9, 10, 14, 17, 25 — keramikā; 7, 20, 21, 26 — akmeņi; pārējie — bronzā; b) no dienvidiem aizgūtie: 1, 4, 7, 10 — oriģinālraksti; 2, 3, 5, 6, 8, 9 — pārveidoti atdarinājumi

Neaizmirsīsim, ka daži ornamenta motīvi ir bezlaicīgi, starptautiski ceļotāji, kas, vienā vietā jau pusaizmirsti, var parādīties citur pat pēc ilgāka laika sprīža. Ja tie piemēroti aizguvēja gaumei un tradīcijām, tad, vairāk vai mazāk pārveidoti, uz laiku laikiem iekļaujas aizguvēja permanentajā ornamentā. Vai atkal: ornaments ir saistīts ar priekšmetu un apdares tehniku, tādēļ, mainoties priekšmeta formai un apdares tehnikai, var panīkt arī daži ornamenta elementi. Taču, mainoties apstākļiem, tie var atkal parādīties no jauna.

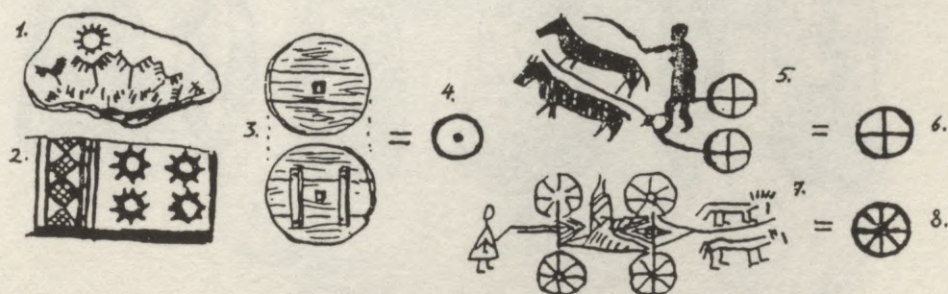
c) latviešu ornamenta konservatīvismu, t.i., sīksto turēšanos vecajās tradīcijās, kas jo sevišķi manāma apskatāmā laika sprīža beigās. Ir tiesa — visā šai garajā laikā latviešu ornaments ir veidojies tālāk un kļuvis aizvien kuplāks. Tajā ir iekļāvušies arī aizgūti motīvi. Taču ar visu to tas ir palicis caurcaurēm

abstrakti ģeometrisks. Tas, ka laika beigās rotājumos parādās arī daži ornamentālas dabas stādu un dzīvnieku motīvi, nav ietekmējis ornamentu kā tādu. Vispār šie gan stipri stilizētie, bet tomēr naturālie motīvi ir modes lieta. Laba tiesa to ir tikai ievērošana, kas iegūta vai nu tirdzniecības ceļā, vai sirojumos.

9. Nav noliedzams, ka pirmsākumā rakstam jeb ornamentam bija tīri praktiska nozīme. Ikviens raksta elements bija maģisks simbols un raksta rakstīšana — maģiska darbība, t.s. analogijas burvība. To varam vērot vēl mūsu tautas dziesmās:

*Es savam mīļajam
Sila ziedu cimduš adu,
Lai viņš mani tā mīlēja
Kā bitīte sila ziedu.*

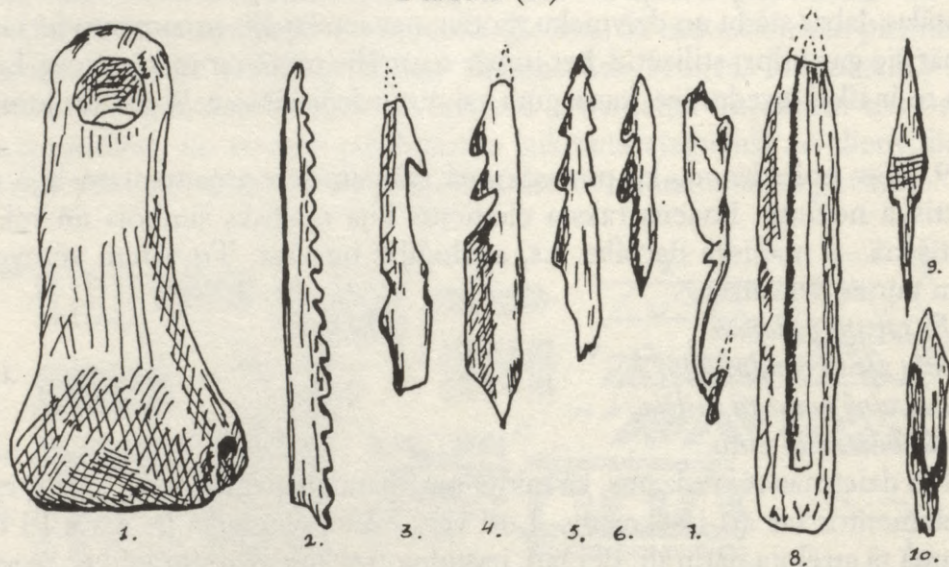
No dziesmas vēl redzams, ka raksta pirmparaugi aizgūti dabā. Dažos raksta elementos tas arī izsekojams. Ļoti vecs raksta elements ir *s a u l i t e*. Sākumā tā attēlota naturāli. Bet tad, izveidojoties kultiskai simbolikai, to sāka attēlot kā saules riteni. Tā kā pirmie riteni bija viengabalaini, tad arī saules ritenis tā attēlots, t.i., kā "actiņa". Ar laiku vecais viengabalainais ritenis pārveidojās ritenī ar četriem spieķiem. Arī saules ritenim nu radās četri spieķi. Vēlāk ritenis dabūja astoņus spieķus — tāpat simboliskais saules ritenis.

1. uz poda lauskas, Spānijā, ap 2500 g. pr. Kr.; 2. uz senpersiešu vāzes, ap 1500 g. pr. Kr.; 3. senindiešu ritenis, rathas, ap 2000 g. pr. Kr. (t.p. arī ziemeļos ap 1200 g. pr. Kr.); 4. actiņa; 5. ratu attēls uz akmens plāksnes Kivikā, Zviedrijā, 1500 g. pr. Kr.; 6. saules ritenis; 7. uz māla trauka, Pomerānijā, 800 g. pr. Kr.; 8. saules ritenis

Laikiem mainoties, kultiskie simboli jo bieži pārvēršas tīri abstraktā rakstā, un to nozīme piemirstas. Arī latviešu rakstā vērojams tas pats. Dažos raksta elementos simbolika un maģiskā nozīme vēl labi saskatāma, vairumam — piemirsta, un daudzi apzīmējumi, ko tagad lietojam, ir jaunāku laiku rekonstrukcijas pēc folkloras materiāliem. Par cik tie pareizi — tas mums nav tik nozīmīgi. Ikvienai lietai nepieciešams kāds apzīmējums. Ja tāda nav — tas jārada. Ja kāds ieviesies lietošanā — nav nozīmīgi to grozīt, ja nav labāka.

I tabula (1.)

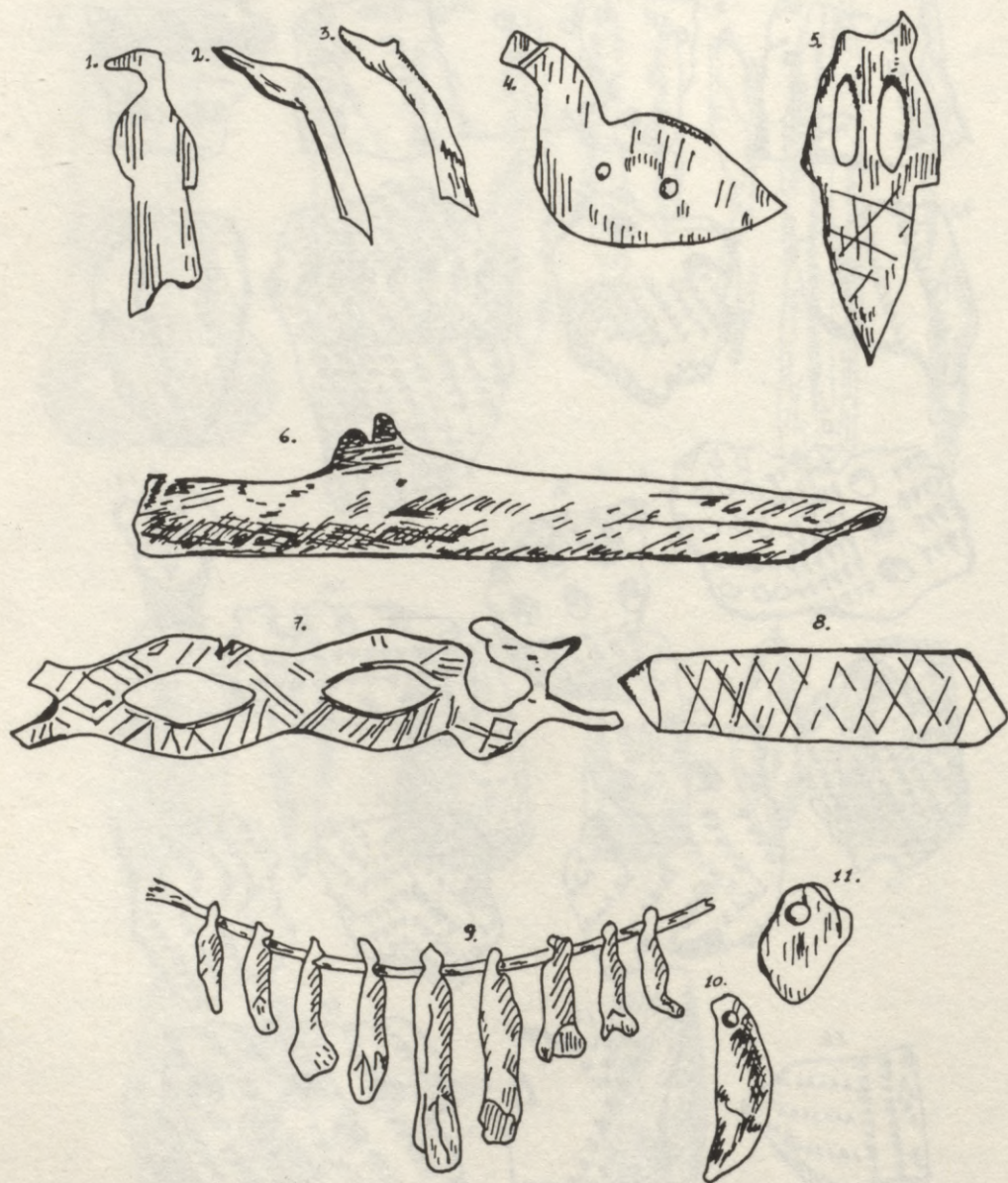
Vidējais akmens laikmets: 1. kaula kaplis ar kāta caurumu un asmens spraugu Venstpils apr. pie Zlākām; 2. kaula žebērklis, Pantene pie Valmieras. **Jaunais akmens laikmets:** 3.-6. kaula žebērklī, Riņņu kalniņš; 7. makšķerāķis, t.p.; 8. kaula šķēpa gals, t.p.; 9., 10. kaula bultu gali. **Pirmatnējie akmens cirvji:** 11. Riņņu kalniņš; 12. Zvejnieki; 13. Latvija; 14. Andrupiene. **Kramu bultu gali:** 15. Zvejnieki. 16., 17. Riņņu kalniņš. 18. akmens kalts, Zvejnieki

II tabula (2.)

Ķemmes keramikas raksti: 1, 4, 7, 13, 16 — Riņņu kalniņš; 2, 3, 5, 8, 11, 12, 15 — Zvejnieki (pie Burtnieku ezera); 6, 9 — Ādammuiža pie Krāslavas; 10, 14, 17, 18 — Ličagals (Lubāna)

III tabula (3.)

Ķemmes keramikas kultūras kaula veidojumi: 1. putniņš; 2. gulbja fragm.; 3. putna (?) fragm.; 4. makšķeres velce; 5. kaula rotājuma fragm. ar rombiskiem svītrojumiem; 6. brieža(?) galva; 7. kaula rotājuma fragm. ar trīsstūru un rombu svītrojumiem; 8. naža fragm. ar rombiskiem svītrojumiem; 9. dzīvnieku zobu krelles; 10. vilka zoba kareklītis; 11. akmens kareklītis. Visi no Riņņu kalniņa apmetnes

IV tabula (4.)

Laivas cirvju kultūra un akmens laikmeta beigu posms. Dažādi laivas cirvju tipi: 1. agrīnais, Doles sala; 2. vienkāršais, Kapiņi Daugavpils apr.; 3. vēlinais, Renda; 4. Fatjanovas, Laši Ilūkstes apr.; 5. Igaunijas, Embūte; 6. baltiskais kaplis, Gramzda; 7., 8. taisnie bezpieta cirvji: 7. Vircava, 8. Kārsava; 9. dobtais šifeņa kalts, Auleja; 10.-12. krama ieroči: 10. duncis, Slitere; 11., 12. bultu gali, Vārnas krogs. Dzintara rotas: 13. gredzena fragm.; 14., 15. krelles, Dubulti; 16., 17. darba cirvji: 16. Pļavniekkalns, 17. Siķele. Auklas keramikas raksts: 18., 19. Valgales, 20.-22. Garozes Ritenieki, 23.-28. Matkules Tojāti

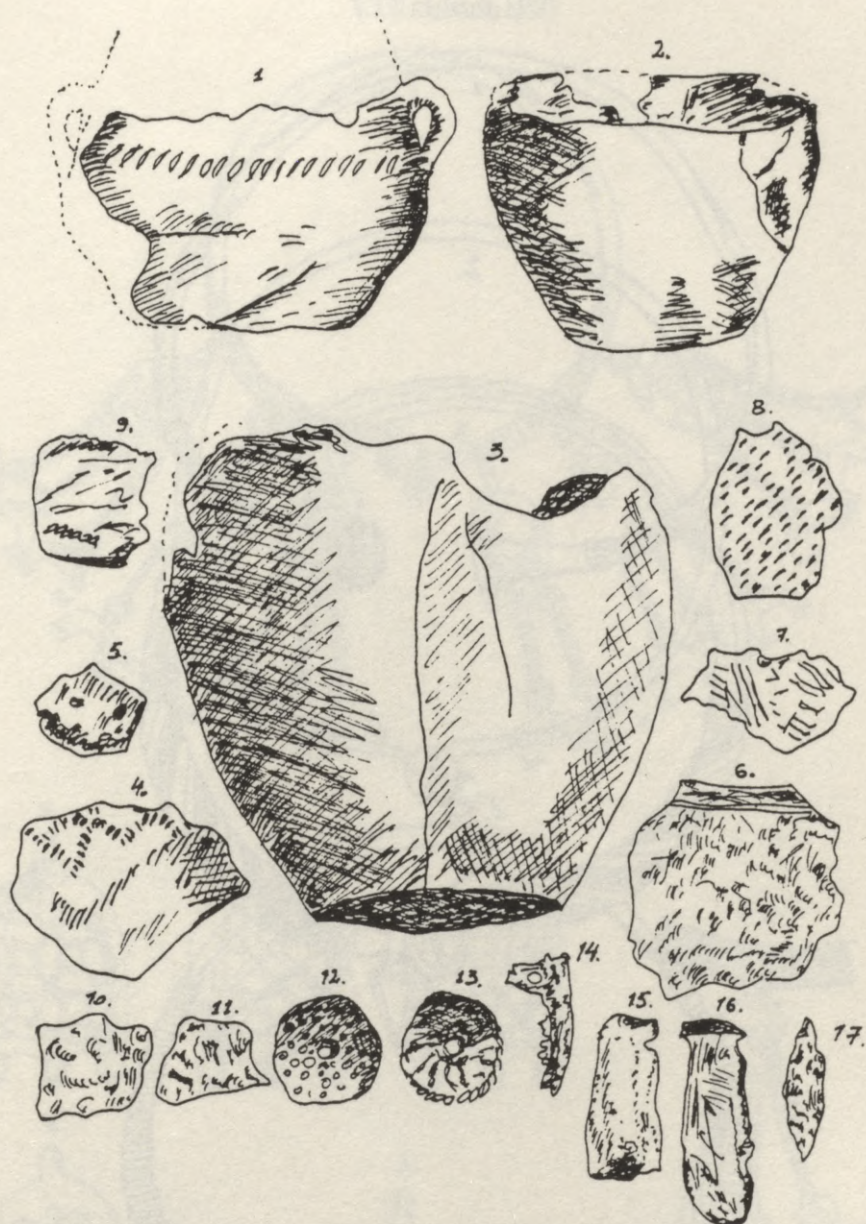
V tabula (5.)

Bronzas un Priekškrīstus dzelzs laikmets, I

Bronzas laikmets. Baltiskie bronzas iemalu cirvji: 1. agrīnais paveids, Ceraukste; 2. vēlinais paveids, Altene. 3. Baltiskais bronzas kaņa cirvis, Priekule. 4., 5. Bronzas uznavas cirvji: 4. Pāle, 5. Sabile. 6.-8. Iemalu cirvju akmens atdarinājumi: 6. Kaplava, 7. Laši, 8. Rīga. 9. Akmens kaņa cirvis, Rolavas purvs. 10., 11. Bronzas šķēpasmeņi: 10. Bārta, 11. Užava. **Priekškrīstus dzelzs laikmets:** 13. bronzas kakla gredzens ar uzliektiem kōnu galiem, Vārve; 14. bronzas adata ar liektu kaklu, Vārve; 15. bronzas spirāladata, Sipele; 16. dzelzs uznavas cirvis ar osu, Latvija; 17. bronzas šķērsu sakta, lieta vienā gabalā; dobitēs abos šķērsa galos, šķiet, jābūt emaiļai; trūkst adatas, Stīķi Cēsu apr.

VI tabula (6.)

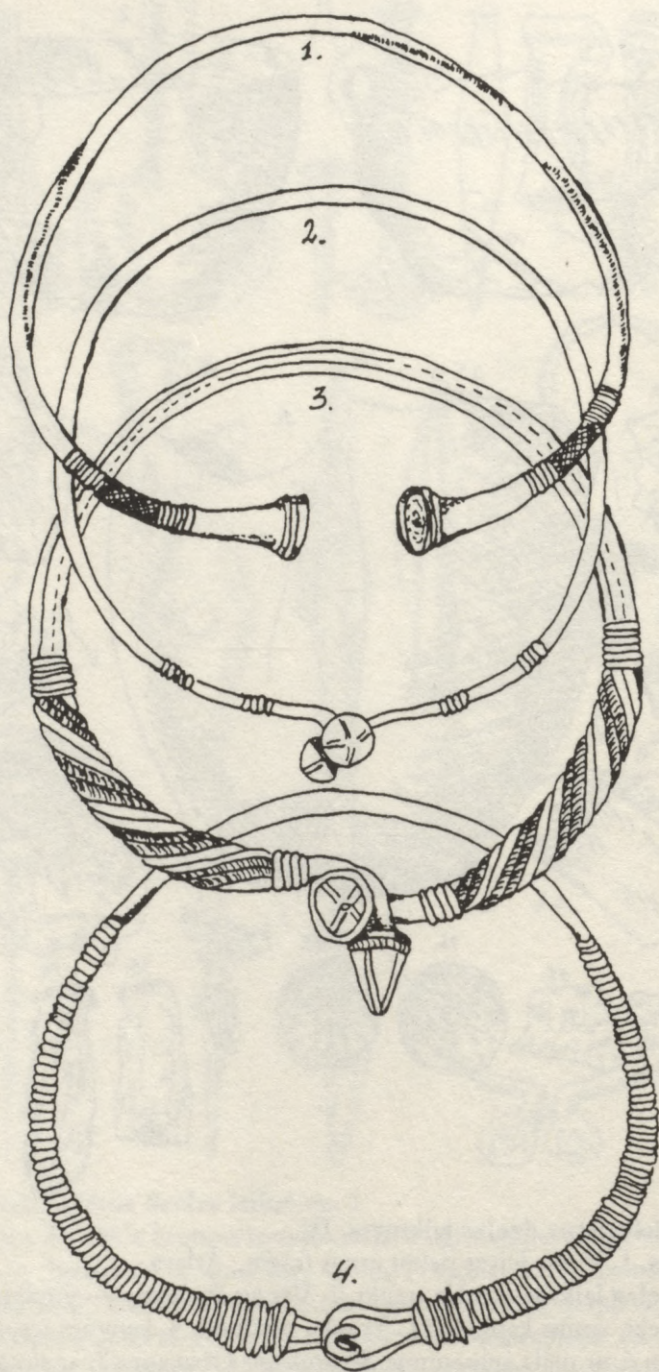
Bronzas un Priekš Kristus dzelzs laikmets, II

Bronzas laikmets. 1. Velna laivas pelnu urnas fragm., Ārlava.

Priekš Kristus dzelzs laikmeta māla trauki. 2. Vārves Pasiiekste — ģindeņu kapa piedeva;

3. Ciravas Dārznieki, uguns kaps. 4.-11. Trauku rotājumi: 4. ķemmes iespaidumi; 5. dobitēm, Jaunsvirlauka; 6. ar māla apmetumu, Sārunkalns Cēsu apr.; 7. ar slotas svītrojumiem, Mūku kalns; 8. ar lāsainām svītriņām, Kapiņi Daugavpils apr.; 9. ar auklas iespaidumiem, Kapiņi; 10. pirkstu iespaidumi, Visagals Madonas apr.; 11. ar pirkstu kniebumiem, t.p. 12.-17. dažādi priekšmeti

VII tabula (7.)

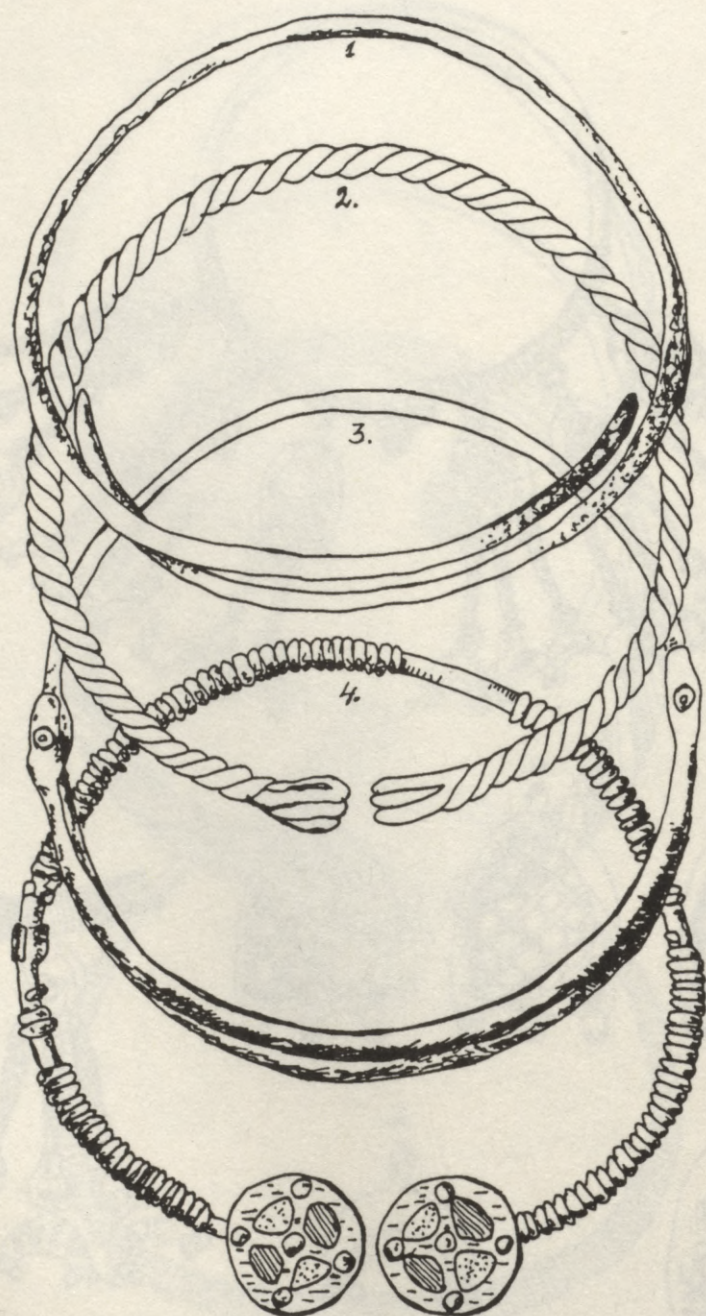
Agrais dzelzs laikmets. Kakla gredzeni: 1. ar tauņu galiem, Meirāni; 2. ar sēņu galiem, Madonas apr.; 3. ar kōņu galiem, Sēlpils; 4. ar cilpu un kāsi (aptinums imitēts), Bukaiši

VIII tabula (8.)

Agrais dzelzs laikmets. Kōna galu kakla gredzeni ar piekariņiem: 1.-6. ar važtuņiem un mēnestiņiem, Vecsauka; 7. bez važtuņiem, Zemgale

IX tabula (9.)

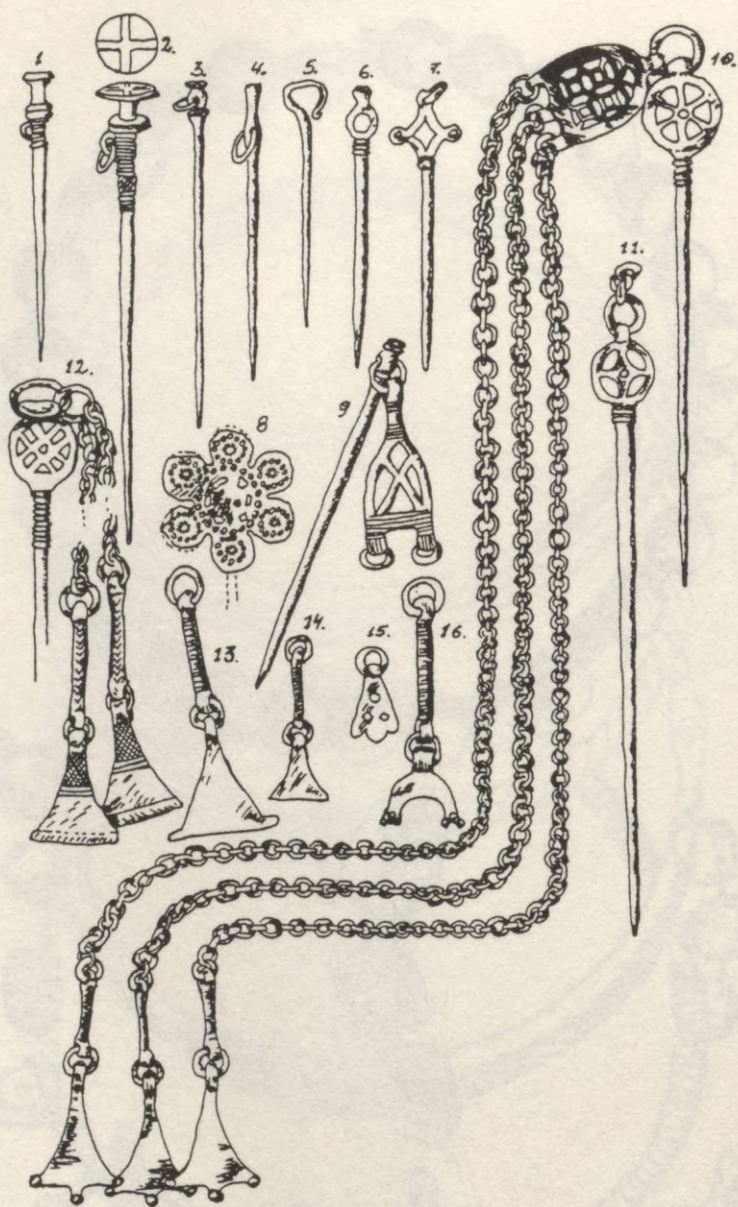
Agrais dzelzs laikmets. 1. ar placinātiem galiem; 2. sagriezts, ar cilpu galiem, Jaunburtņieki; 3. ar divkāršu priekšdaļu un viriņām, Veckalsnava; 4. ar emaļētu ripu galiem, Trikāta

X tabula (10.)

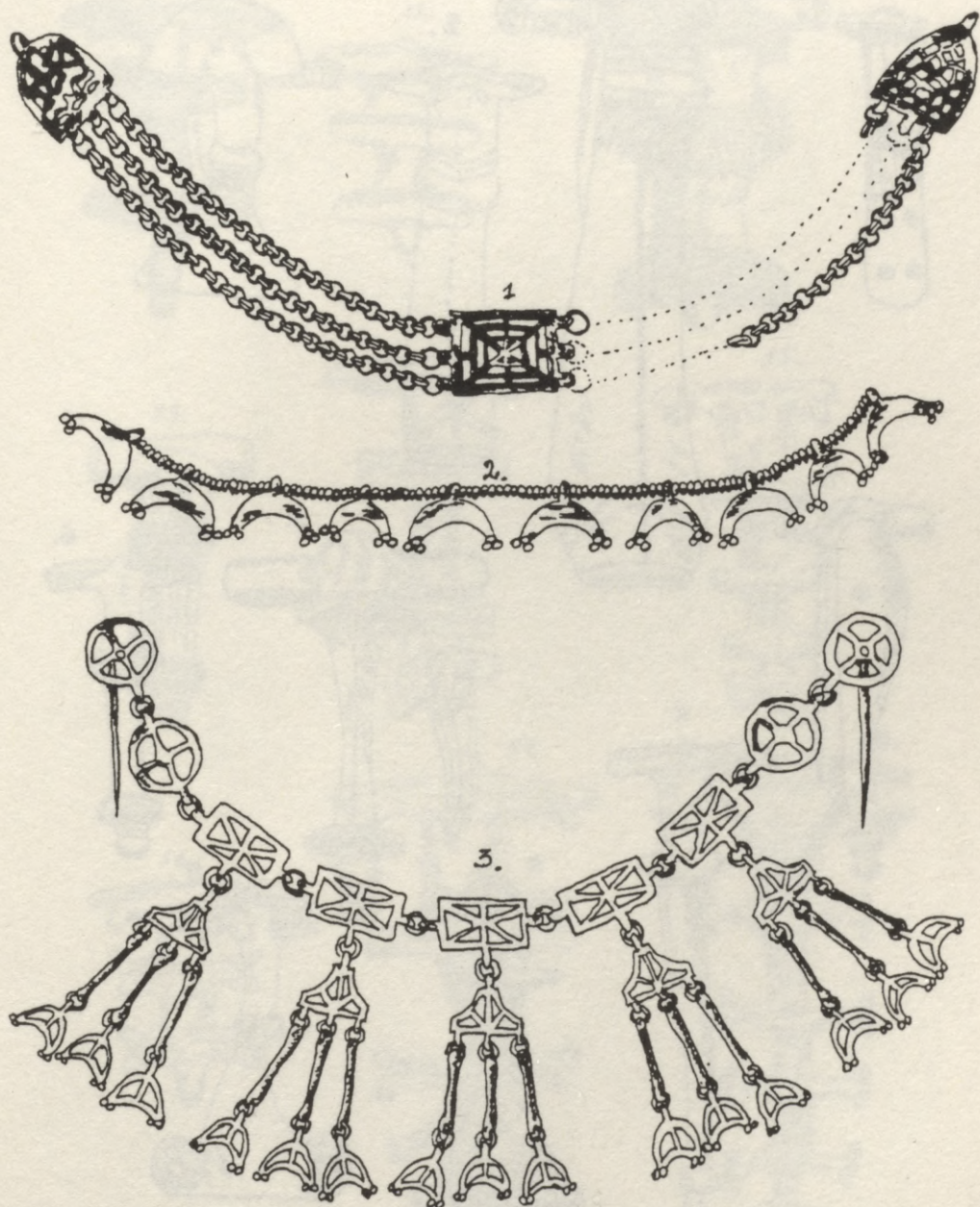
1. bronzas kreļļu rota, savērtas dzelzs stieplē, Smiltene; 2. zeltīta stikla krelles, Trikāta;
 3. zila stikla krelles, t.p.; 4. bronzas krelle ar osiņām, Visagals; 5. t.p. ar 4 rēdzītēm, t.p.;
 6., 7. t.p. ar 12 un 4 rēdzītēm, Rauna; 8.-10. bronzas piekariņi, Rauna

XI tabula (11.)

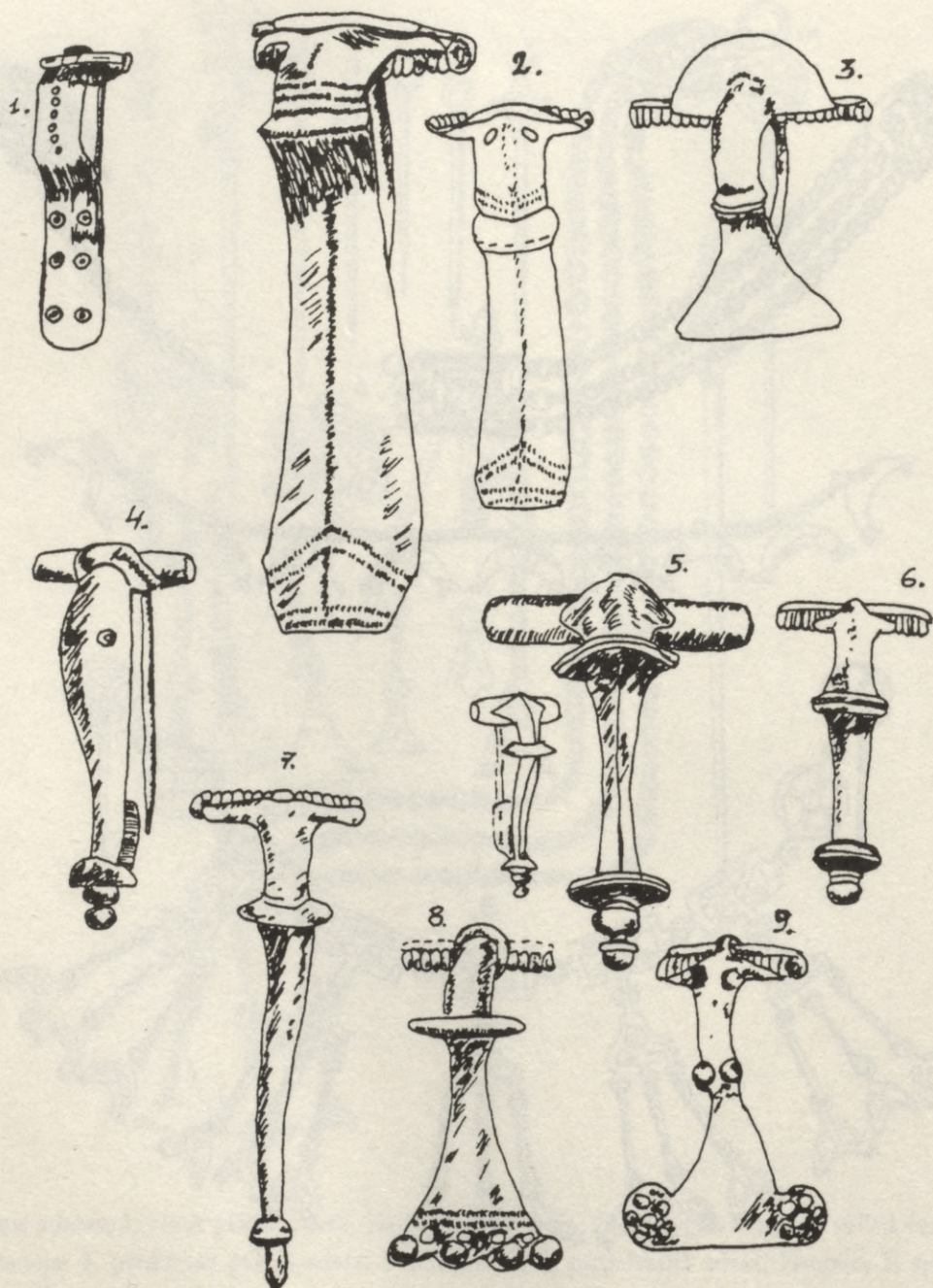
Rotas adatas: 1. ripas galvas adata, Slate Jēkabpils apr.; 2. ripas galvas adata, vēlinā forma, Sausneja; 3. profilētas galvas adata, Veckalsnava; 4. gaŗgalvainā adata, Latgale; 5. spieķa adata, Rauna; 6. gredzengalvas adata, Rucava; 7. krusta adata, Asīte Liepājas apr.; 8. rozetes adata, Rucava; 9. profilētā galvas adata ar vaŗturīti, Nītaure; 10. riteņa adata ar vaŗiņām un mēlitēm, Mārciena; 11. t.p., Tērvete; 12. t.p. ar vaŗiņām un mēlitēm, Sēlpils. 13.-16. Piekarīņi: mēlītes un mēnestiņš

XII tabula (12.)

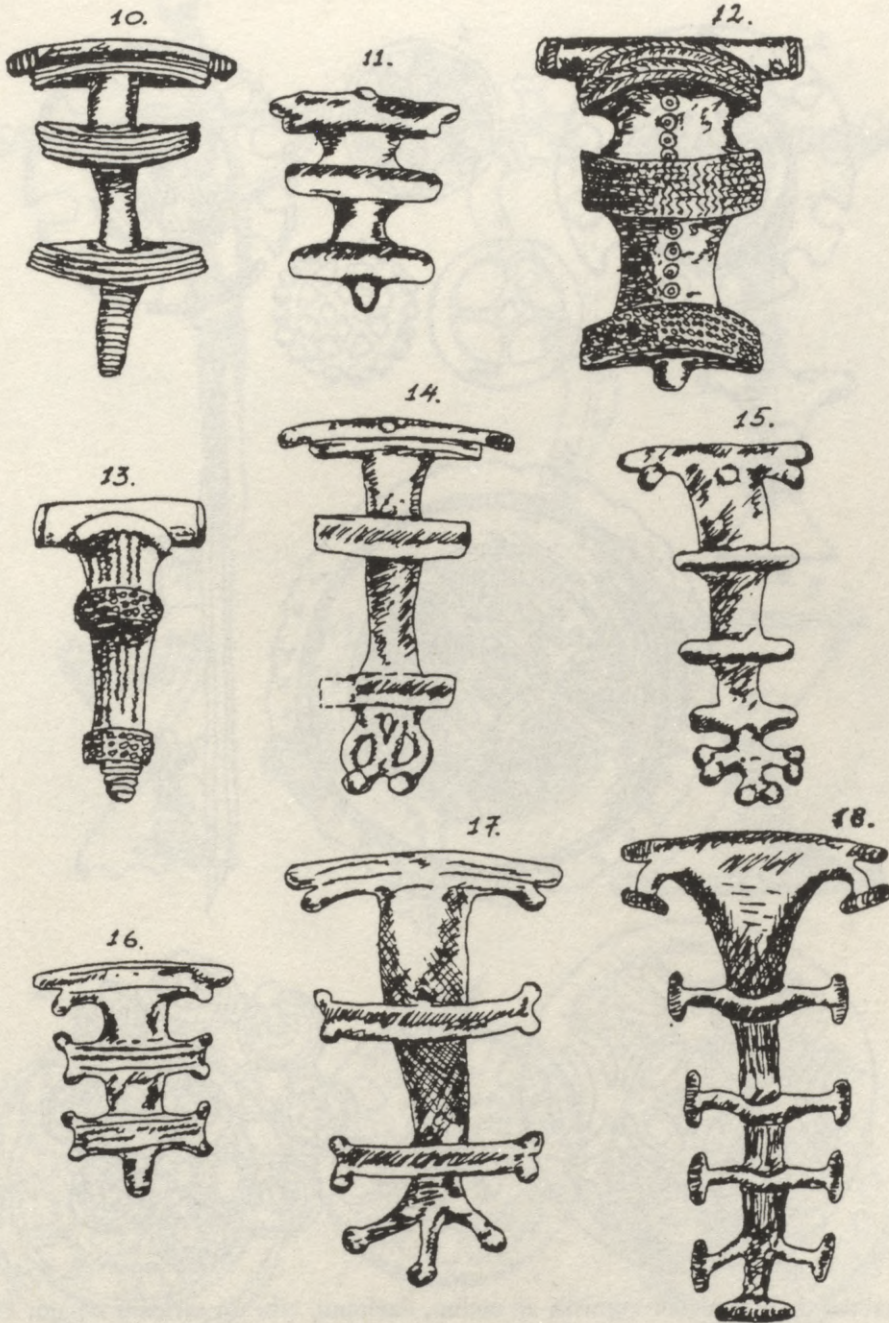
Krūšu un kakla rotas: 1. Vecsauka; 2. Ābeļi Jēkabpils apr.; 3. Klaipēdas apgabals

XIII tabula (13.)

Šķēršu saktas: 1. acainā ar iegrebtām actiņām, Vidzeme; 2. t.p. ar caurumotām actiņām, Odziena; 3. vairogsakta, Rauna; 4. profilētā, Īle; 5. spēcīgi profilētā, Kurzeme; 6. t.p., Zante; 7. t.p. ar slaidu pēdu, Rauna; 8. t.p. ar platu pēdu, Rucava; 9. t.p., Rauna

XIV tabula (14.)

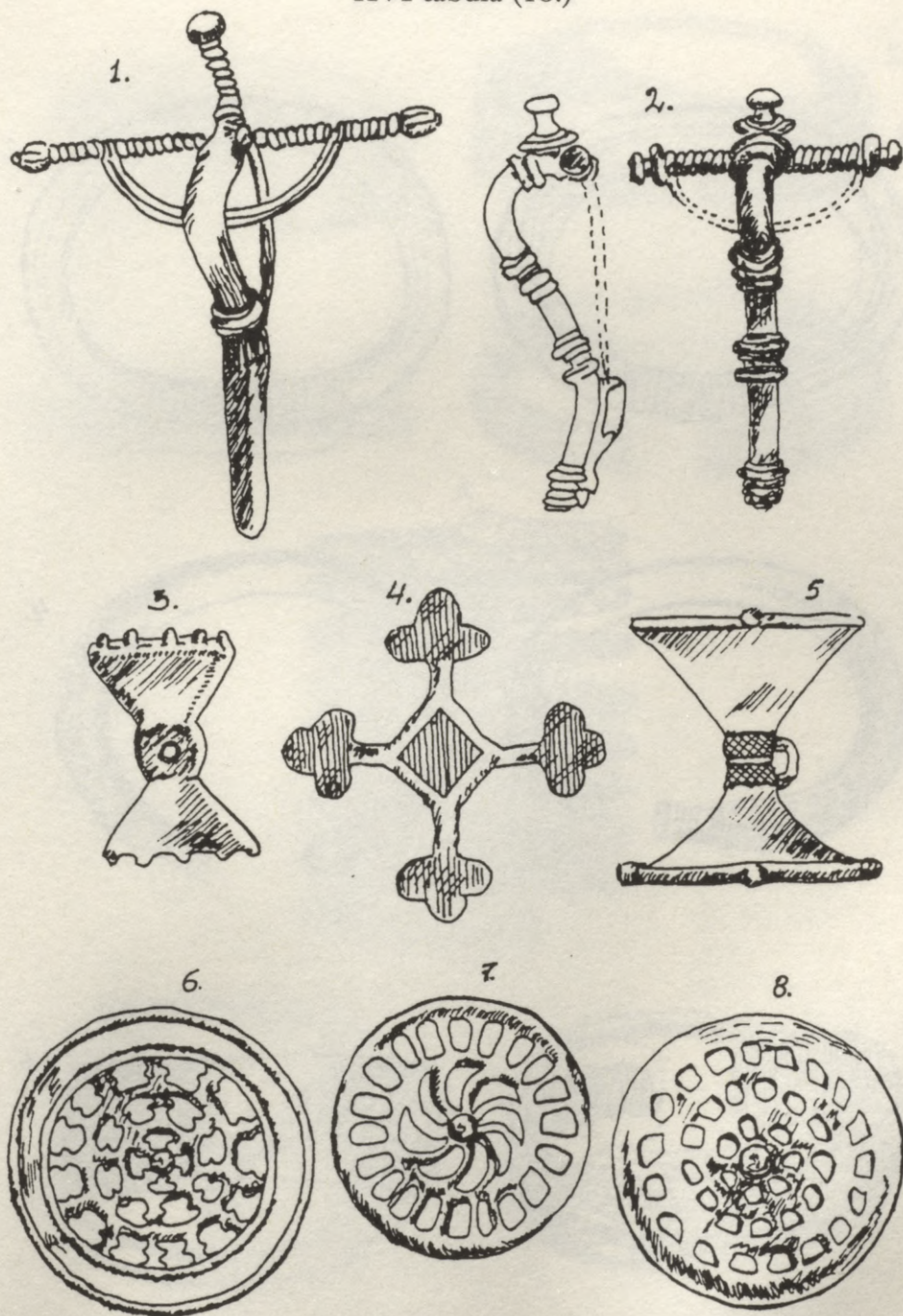
Spraišu saktas: 10. austrumbaltu, Rucava; 11. t.p., Rauna; 12. rietumbaltu, Īle; 13. t.p., Īle; 14. ar cilpotu pēdu, Rauna; 15. ar žuburotu pēdu, t.p.; 16. žuburotā, t.p.; 17. t.p., turpat; 18. ar durteniskiem žubuļiem, t.p.

XV tabula (15.)

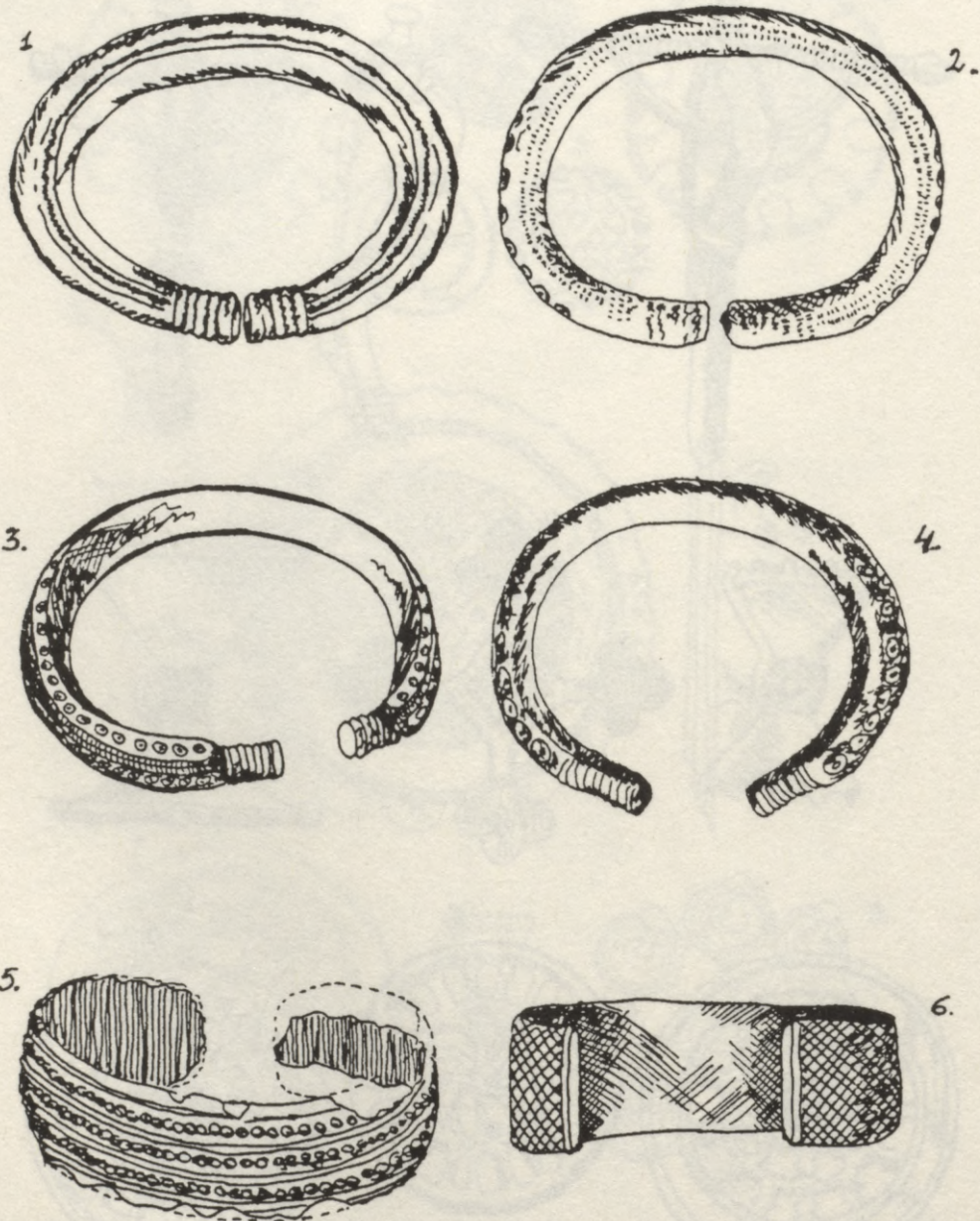
Ripas saktas: 1. provinciāli-romiska ar melnu, dzeltenu, zilu un sarkanu emaļu, Piltene; 2. emaļēta, Rauna; 3. t.p., turpat; 4. caurumota, t.p.; 5. t.p., turpat; 6. ar kāšu krustiem un emaļa, Trikāta; 7. caurumota, Latvija; 8. rozetveidīga, Līgute; 9. trīsstūru sakta ar viriņu, Sēlpils; 10. cilpas sakta, Rauna
 [Brīvalsts laikā — Sēlpils; agrāk — Sērpils! enciklop.]

XVI tabula (16.)

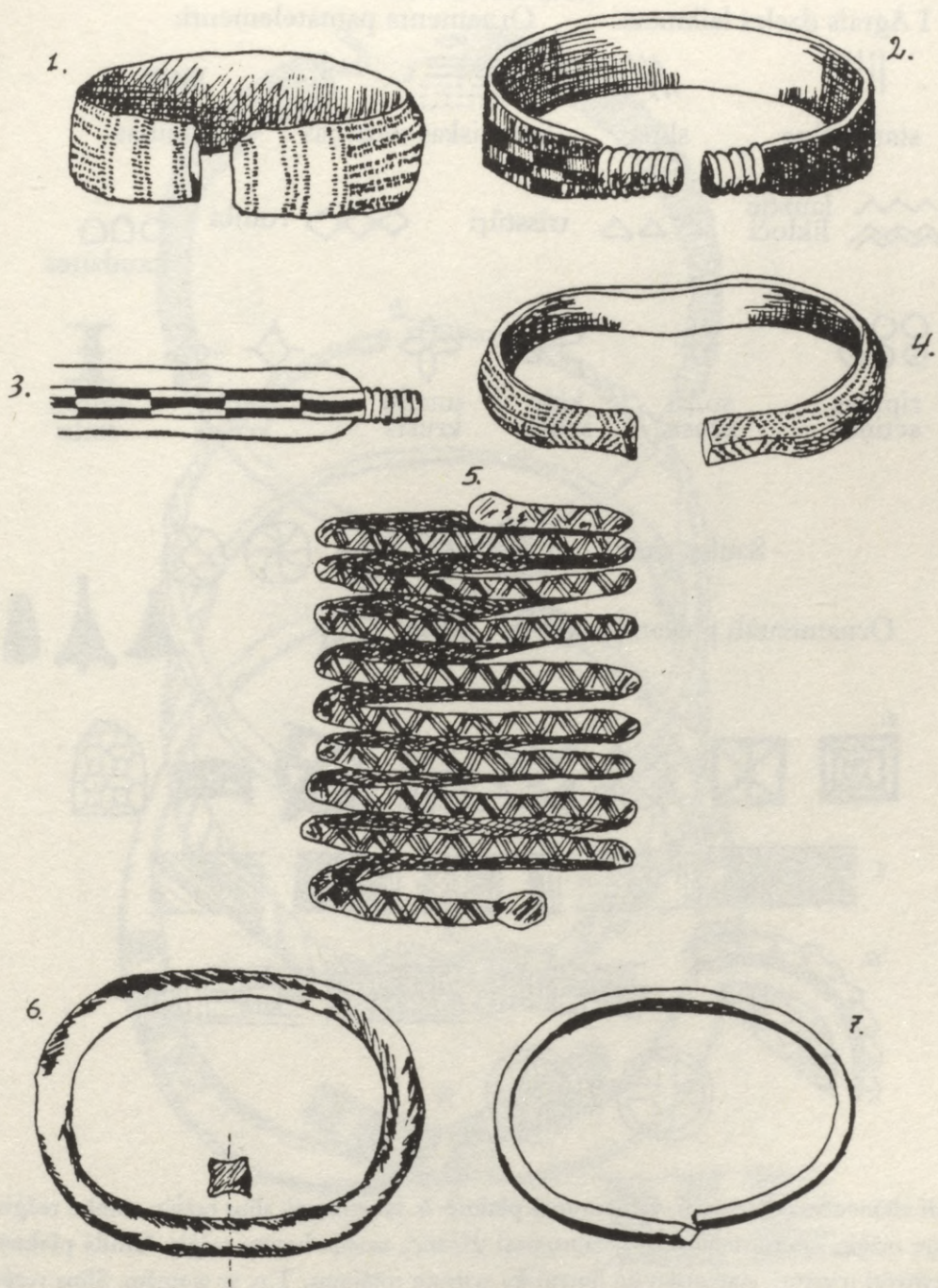
Stopa saktas: 1. ar aplocītu pēdu un piesi un divkāršu stiegru, Rauna; 2. gredzenota ar piesi, Rucava. 3. Cilpas saktas, Zemgale. 4. Krusta saktas, emaļēta, Trikāta. 5. Trisstūru saktas ar viriņu, Vecsauka. Caurumotas ripas saktas: 6. Trikāta, 7. Rauna, 8. Dzelzava

XVII tabula (17.)

Aproces, I: 1. masīva apaļa, Rauna; 2. masīva apaļa, Rauna; 3. seššķautnaina, Sunākste; 4. seššķautnaina, Sērpils; 5. lentveidīga, Rucava; 6. lentveidīga, Ķeipene

XVIII tabula (18.)

Aproces, II: 1. plakani cilna, Vārmsāte; 2. lentveidīga ar apaļiem galiem, Latgale; 3. lentveidīga ar apaļiem galiem, Kalsnava; 4. trīšķautnaina, Kurzeme; 5. spirālaproces, Lielauce; 6. uz āru izliektām malām, Rauna; 7. četršķautnaina, Smiltene

XIX tabula (19.)

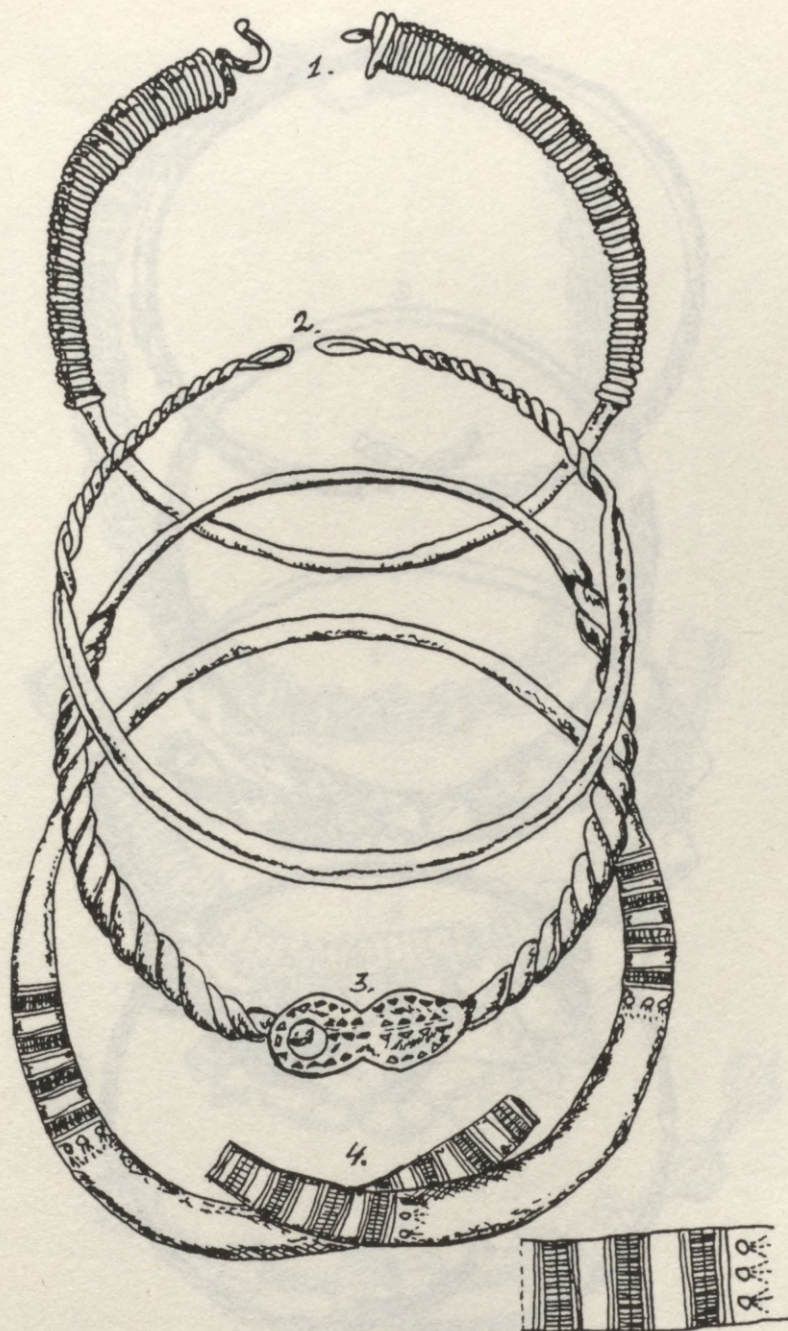
I Agrais dzelzs laikmets.

Ornamenta pamatelementi:

Daži elementu sakopojumi. **Caurumotā plāknē:** 6. krustojumi, slīps režģis, rombu režģis, zvīņu režģis, saules stabu režģis, caurumoti trīsstūri, smailu krustu režģis. **Gludā plāknē:** 7. svītroti trīsstūri, statenisku un limenisku svītriņu rotājums. T.p. ar actiņām. Slīpa režģa rotājums, rotājums slīpā vijumā. 8. Saktas rotājums trīsstūru, skujiņu, laužo likloču un kāšu krustu rakstā. Ar ripiņām, ar limeniskām un slīpām svītriņām, šachmatveidīgs rotājums. 9. Stūru krustu rotājumi (ripas galvas adata; kakla gredzena gals)

XX tabula (20.)

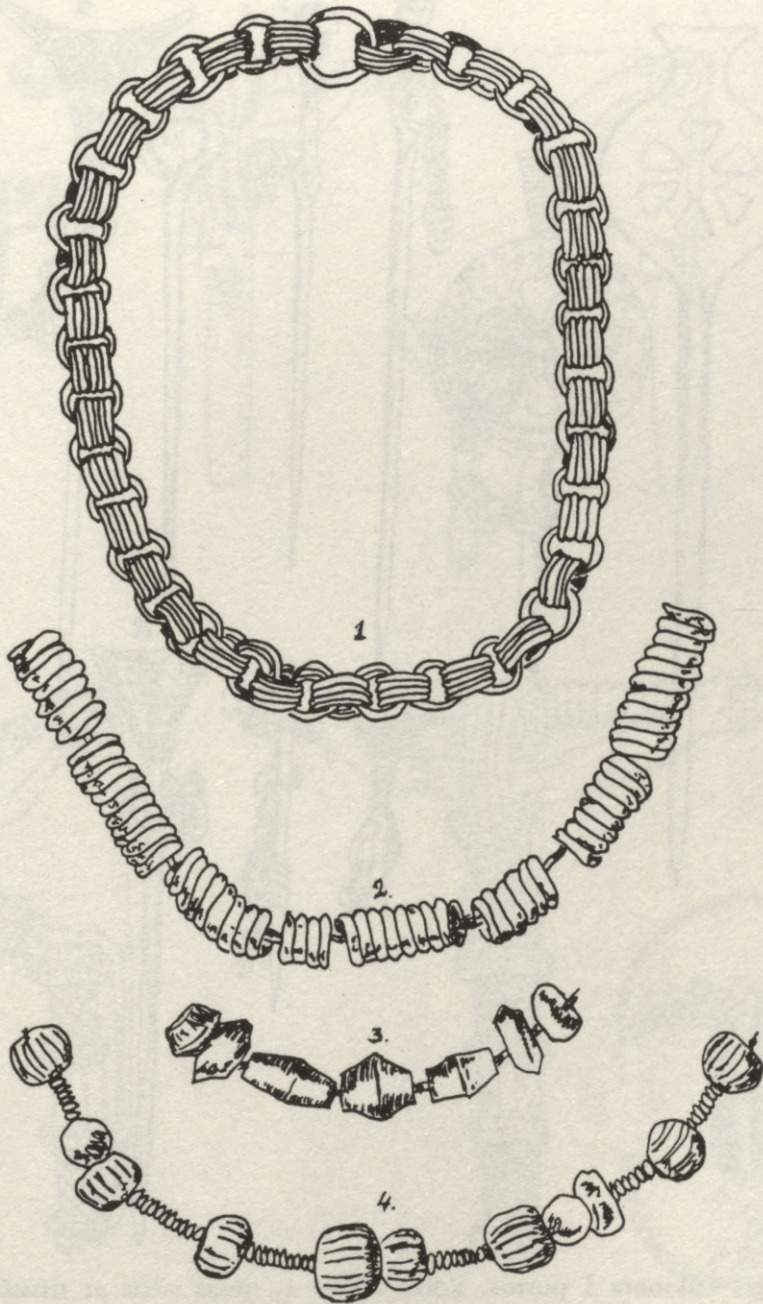
Vidējā dzelzs laikmeta I posms. Kakla gredzeni: 1. ar aptītiem galiem, Pļavniekkalns; 2. ar divkāršu priekšdaļu, Oši; 3. ar plakanām cilpas plāksnēm, Oši; 4. ar pasesninātiem galiem, Piltene (sudraba)

XXI tabula (21.)

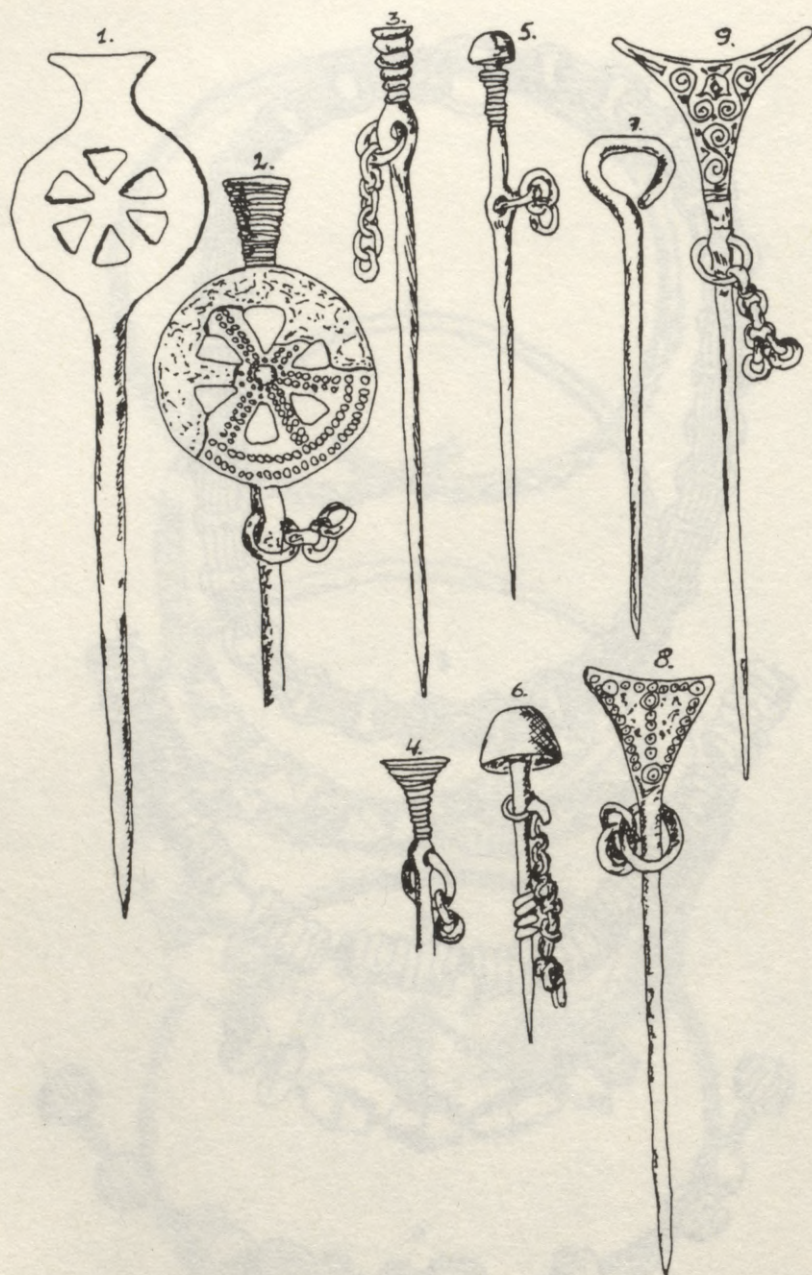
Vidējā dzelzs laikmeta I posms. Kakla gredzeni: 1. ar pāresninātiem un skaldņotiem galiem, Vestiena; 2. ar pāresninātām un rombiskām skaldnēm, Pļavniekkalns; 3. t.p., Vārenbroka; 4. ar četrskaldņainiem galiem, Vestiena. Visi ir sudraba

XXII tabula (22.)

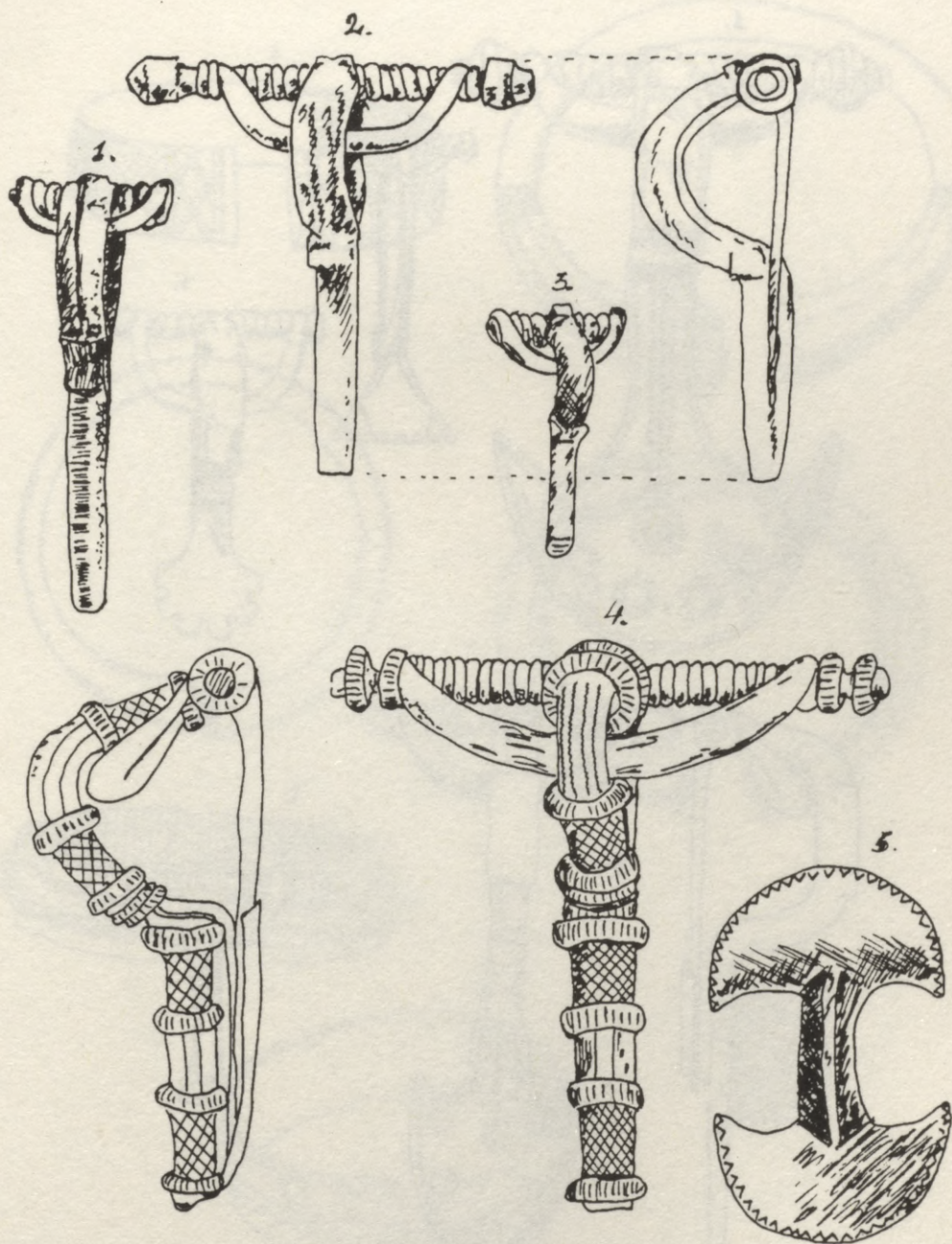
Vidējā dzelzs laikmeta I un II posms. Kakla rotas: 1. rievotu gredzenu kakla rota, Ķeipene; 2. vijiņu gredzenu kakla rota, Klaipēdas novads; 3., 4. kreļļu rotas, Klaipēdas novads. Pēdējā ar bronzas vijiņām

XXIII tabula 23.)

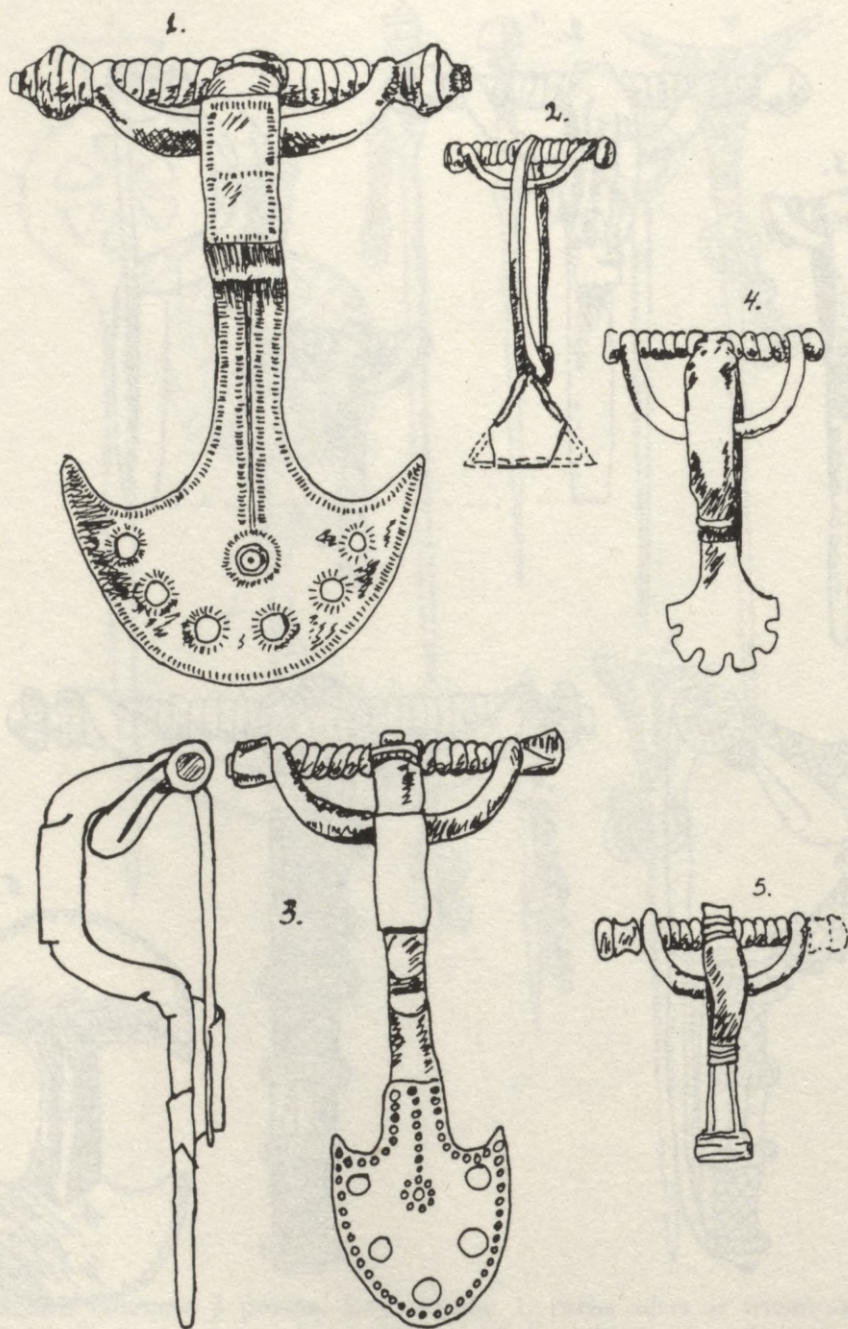
Vidējā dzelzs laikmeta I posms. Rotas adatas: 1. riteņa adata ar trīsstūrainu galu, Pļavniekkalns; 2. riteņa adata ar kōna galu (ar sudraba aplikumu un zilu stikliņu vidū), Zvārde; 3. kōna galvas adata, Pļavniekkalns; 4. kōna galvas adata, Tērvete; 5. pogas galvas adata, Tērvete; 6. pogas galvas adata, Slate; 7. spieķa adata, Slate; 8. trīsstūņa adata, Tērvete; 9. trīsstūņa adata, Pļavniekkalns

XXIV tabula (24.)

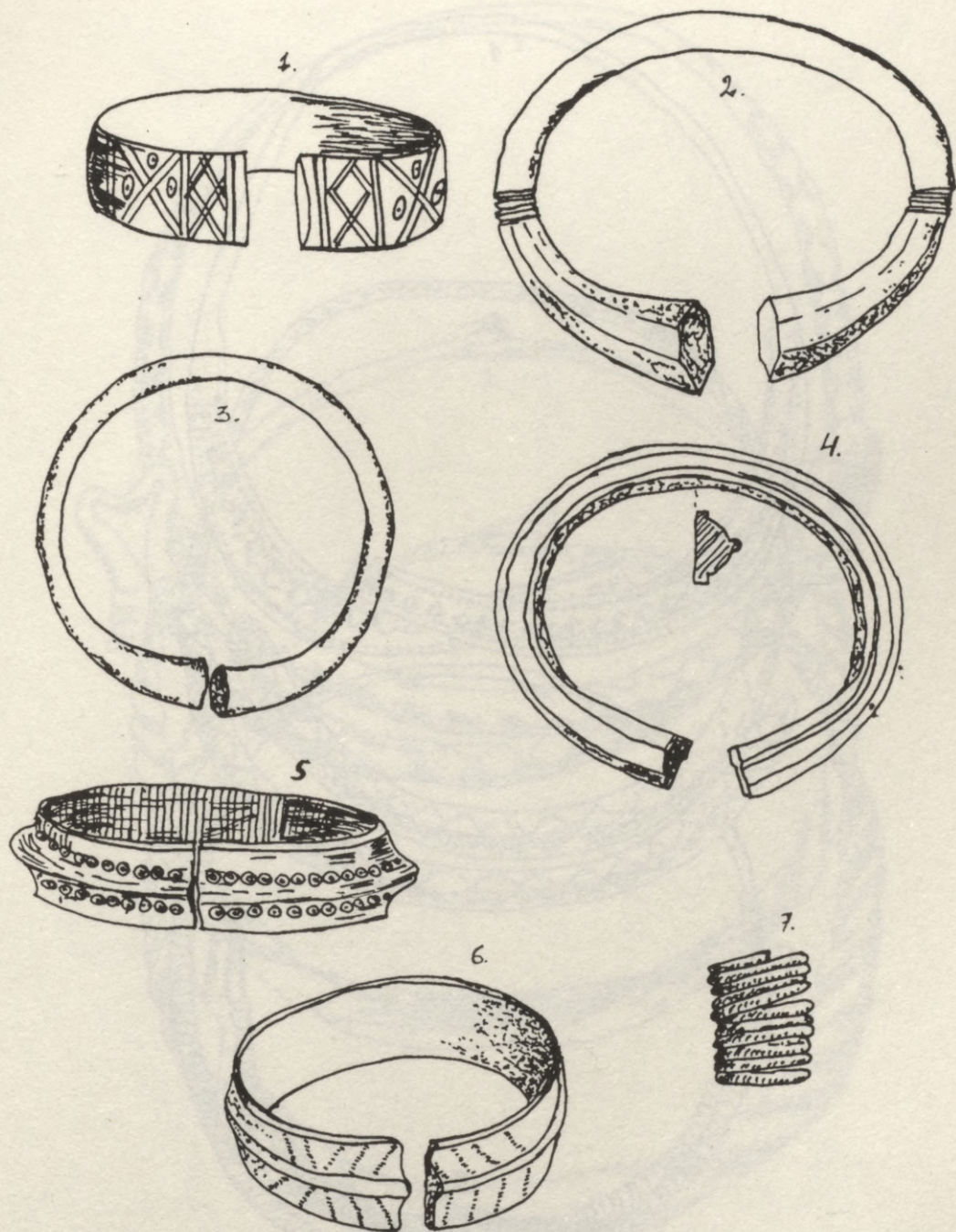
1. stopa sakta, Alšunga; 2. stopa sakta ar gaŗu adatas turētāju, Pļavniekkalns; 3. t.p., Jaunjelgava; 4. gredzenota stopa sakta, t.p., sudraba, pēda daļēji ar zelta aplikumu; 5. lidzīgu galu sakta, t.p.

XXV tabula (25.)

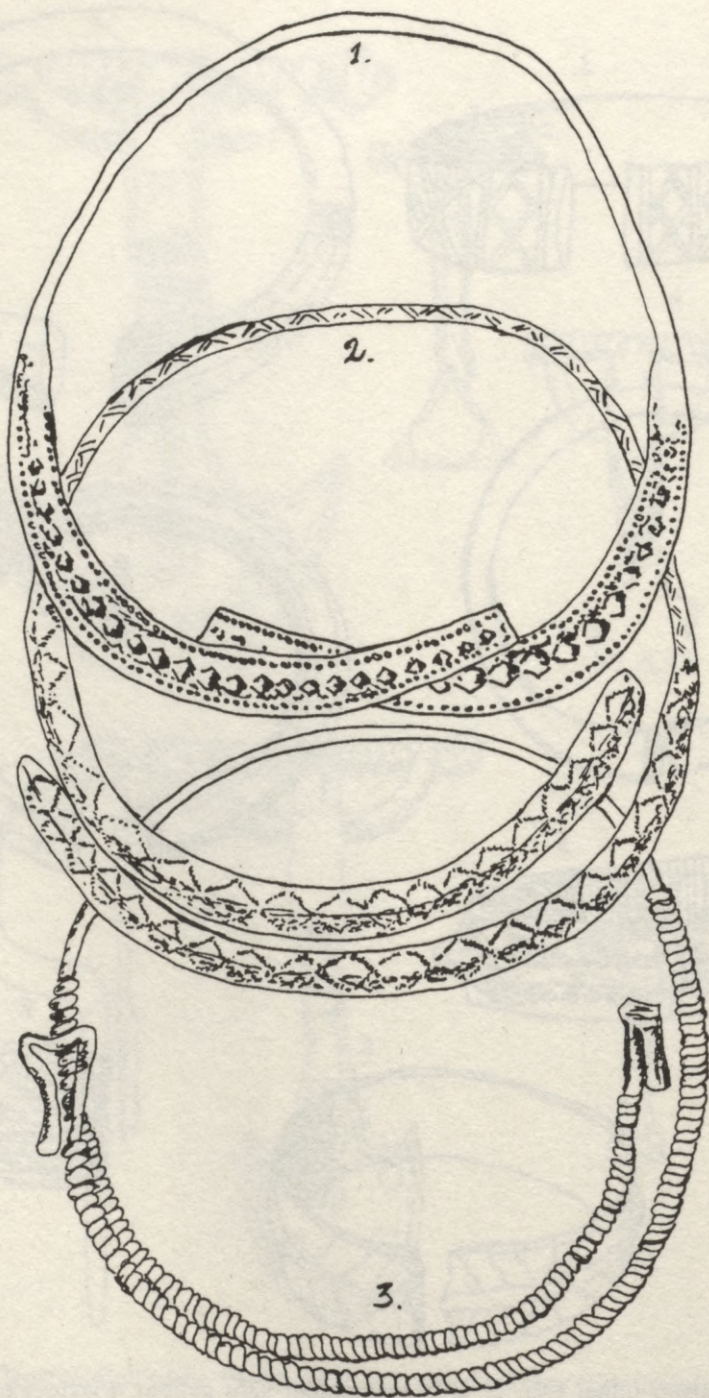
1. stopa sakta ar lāpstveidīgu pēdu, Pļavniekkalns; 2. stopa sakta ar trīsstūrīgu pēdu, Sauka; 3. stopa sakta ar lāpstveidīgu pēdu, Pļavniekkalns; pēda ar sudraba aplikumu; 4. stopa sakta ar robotu pēdu, Kokmuiža; 5. t.p. ar gala šķērsi, Kapsēda

XXVI tabula (26.)

Aproces: 1. plakani cilna, Oši; 2. ar šķautnainiem vāļu galiem, Pļavniekkalns; 3. t.p. ar apaļiem, Alsunga; 4. trīsšķautnaina ar spēcīgu vidus šķautni, Pļavniekkalns; 5. t.p., Oši; 6. t. p., turpat. Gredzeni: 7. vijīņu gredzens, Tērvete

XXVII tabula (27.)

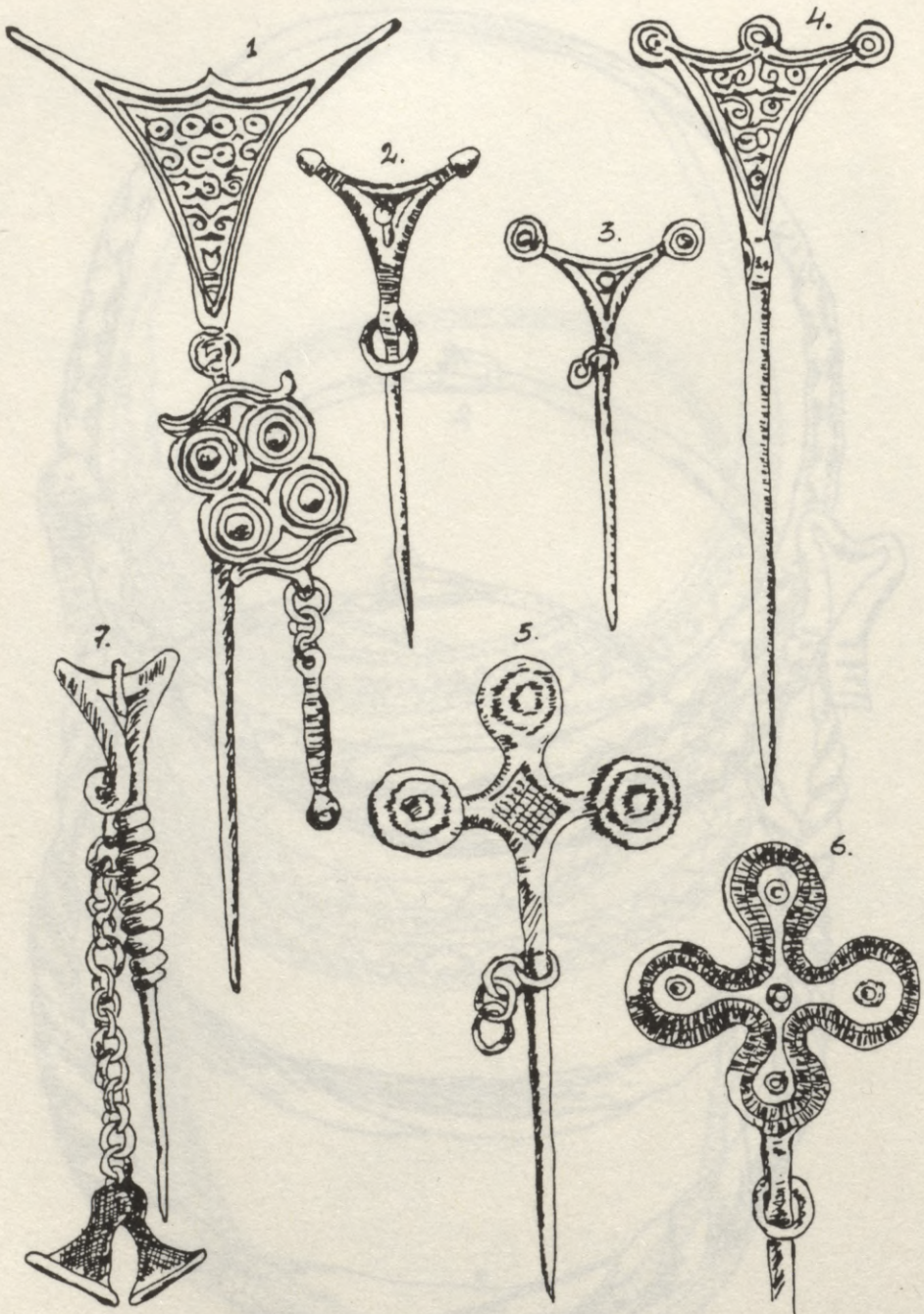
Kakla gredzeni: 1. ar noplacinātiem un paplašinātiem galiem, Mežotne, sudraba; 2. t.p. ar vāju vidus šķautni, Jaungulbene; 3. ar sedlu galiem un stieples aptinumu, Krustpils

XXVIII tabula (28.)

Kakla gredzeni: 1. ar sedlu galiem un skaldņotu virsmu, Ņeipene; 2. ar kāšu galiem, Oši;
3. ar pogas un cilpas galiem, Kurzeme, sudraba

XXIX tabula (29.)

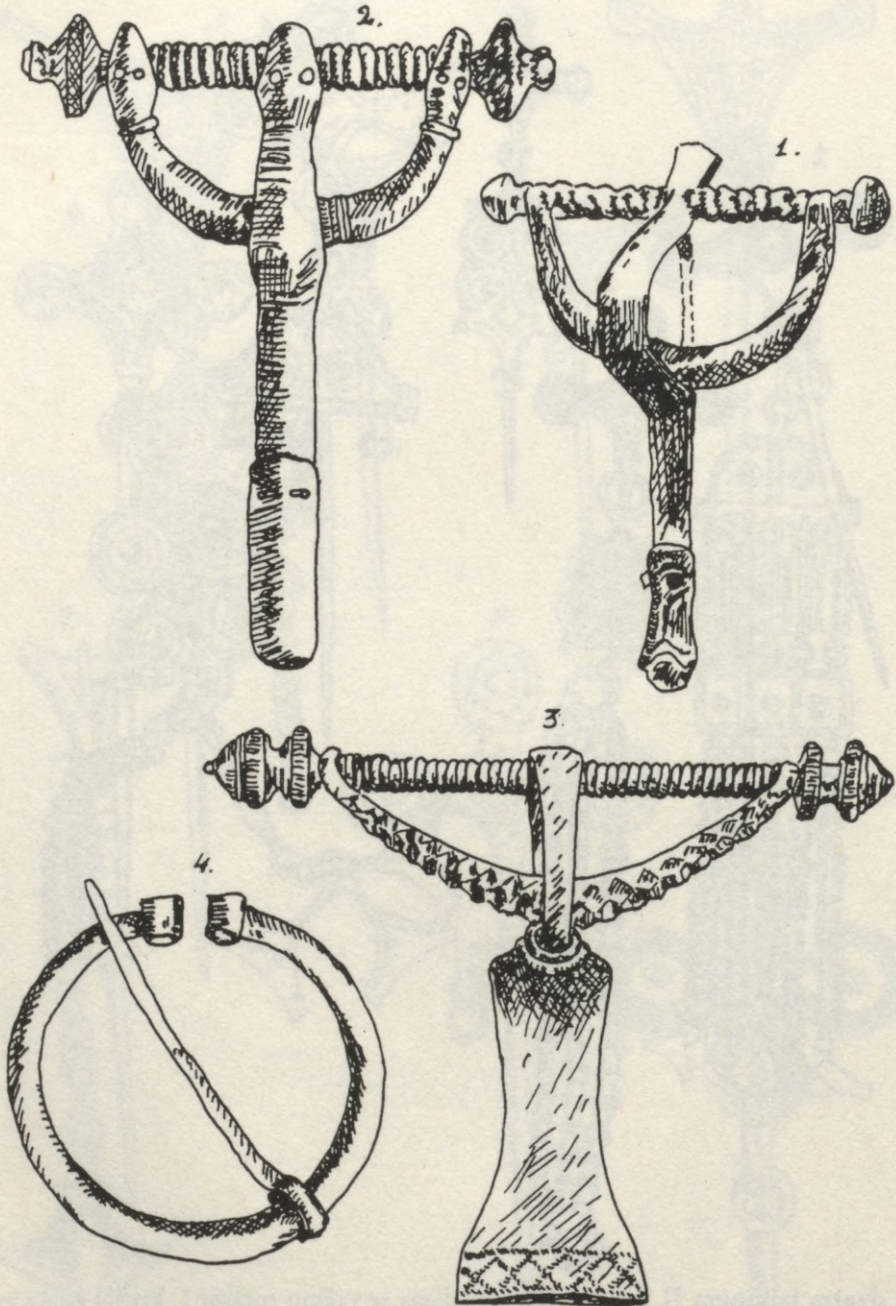
Rotas adatas: 1. trisstūŗa adata ar smailiem galiem, Laidze; 2. t.p. ar pogu galiem, Oši; 3. t.p. ar ripiņu galiem, Bāŗas; 4. t.p., Zlēka; 5. krusta adata ar ripiņu galiem, Krope; 6. t.p., Bauska, ar sudraba aplikumu; 7. kruŗa adata ar vaŗiņu un mēlitēm, Krimulda, dzelzs ar bronzas stieples aptinumu

XXX tabula (30.)

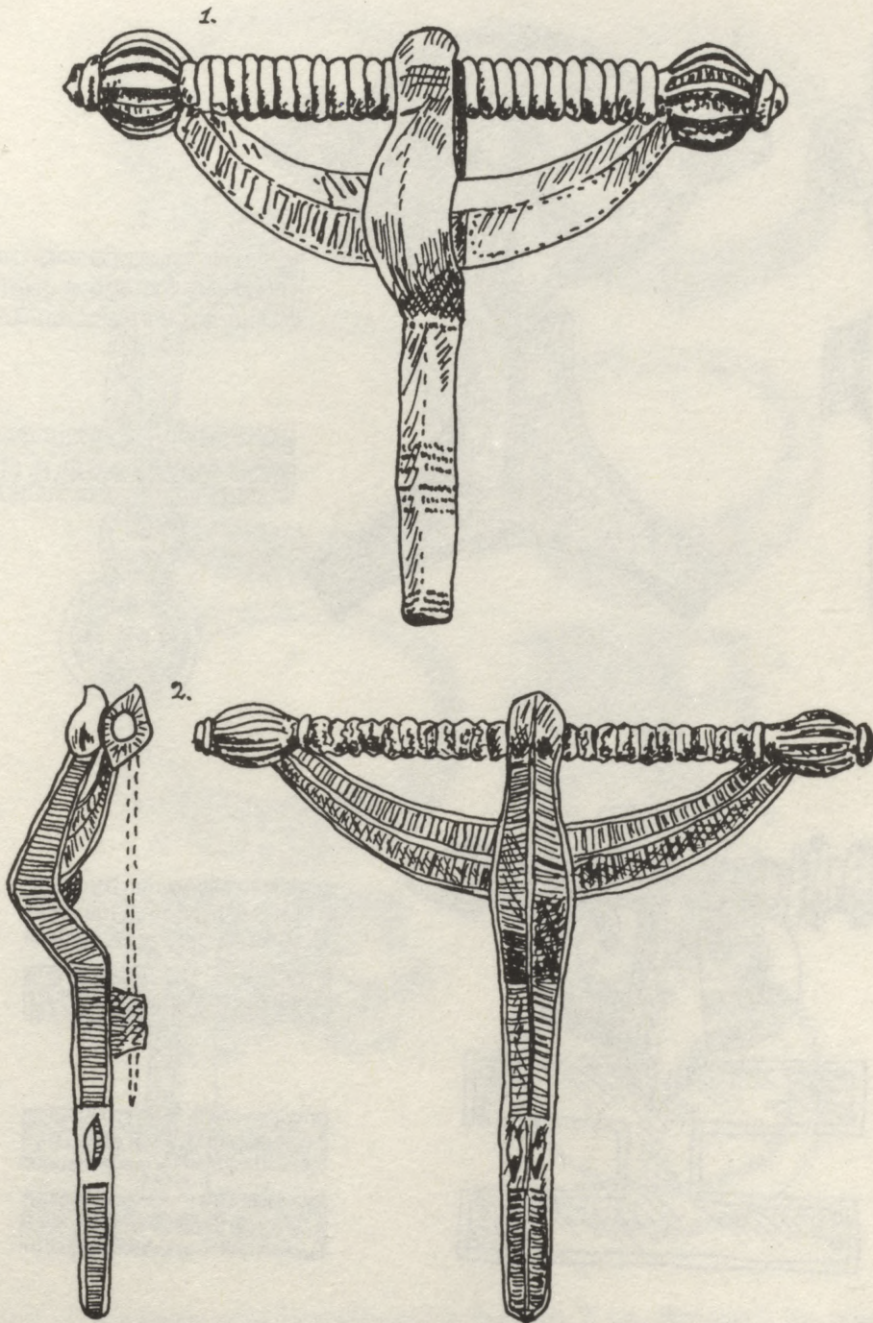
Vidējā dzelzs laikmeta II posms. Krusta adatas ar važiņu rotām: 1. krusta adata ar pogu galiem un važturi, Oši; 2. t.p. ar ripiņu galiem (= cedru galiem = cedru adata), plāksnišu un važiņu rota, Klaipēdas novads, ar sudraba aplikumu; 3. t.p. ar važturi, Ķeipene, ar sudraba aplikumu; 4. t.p. ar važiņu rotu, Kuldīgas Dopati, ar sudraba aplikumu un ziliem stikliņiem; 5. t.p., Zemgale, ar sudraba aplikumu

XXXI tabula (31.)

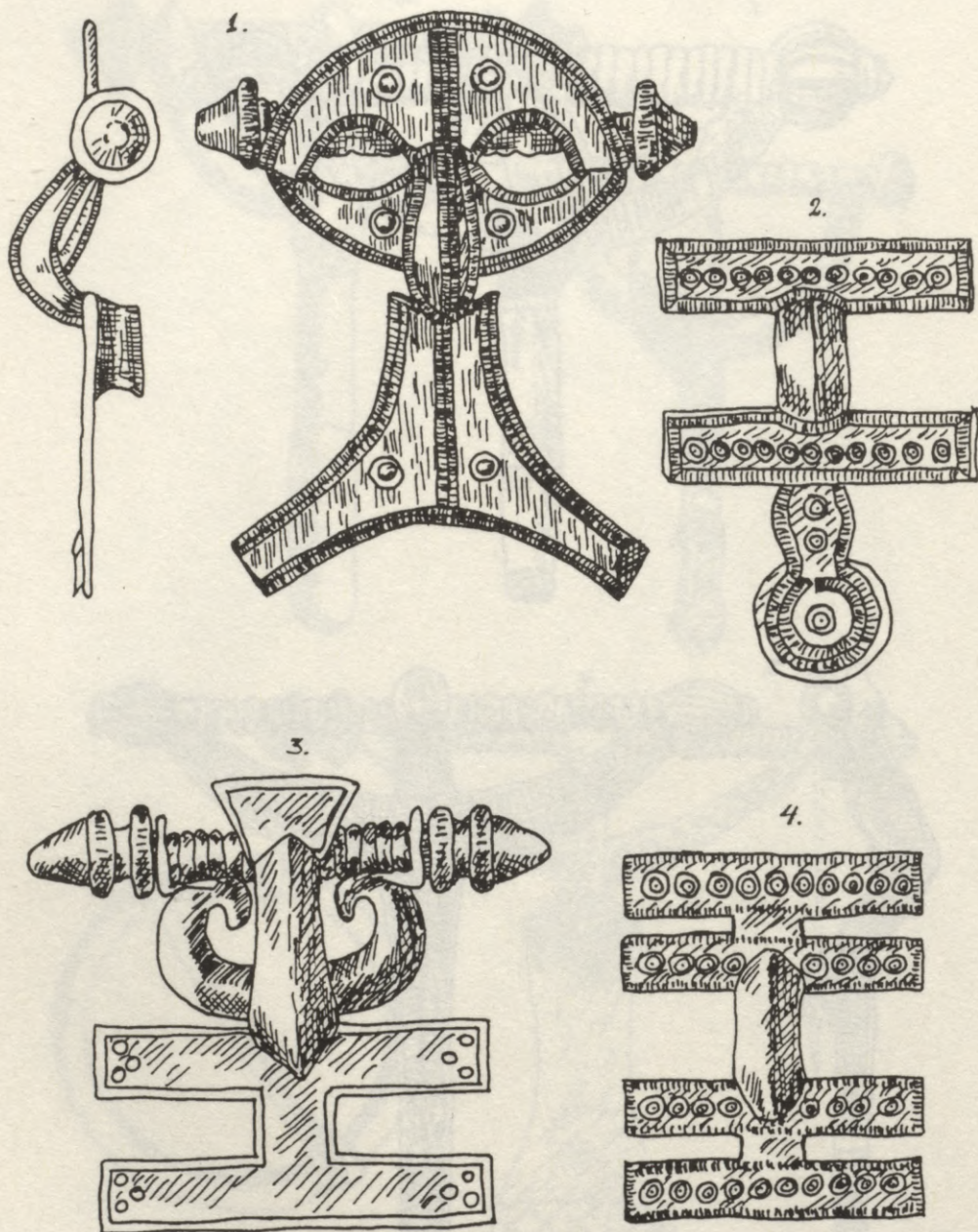
Vidējā dzelzs laikmeta II posms. Zvēru galvu stopa saktas: 1. Krustpils, 2. Bauska. 3. Stopa sakta ar platu pēdu un skaldņotu stiegru, Ķeipene. 4. Pakavu sakta ar atrotītiem galiem, Oši

XXXII tabula (32.)

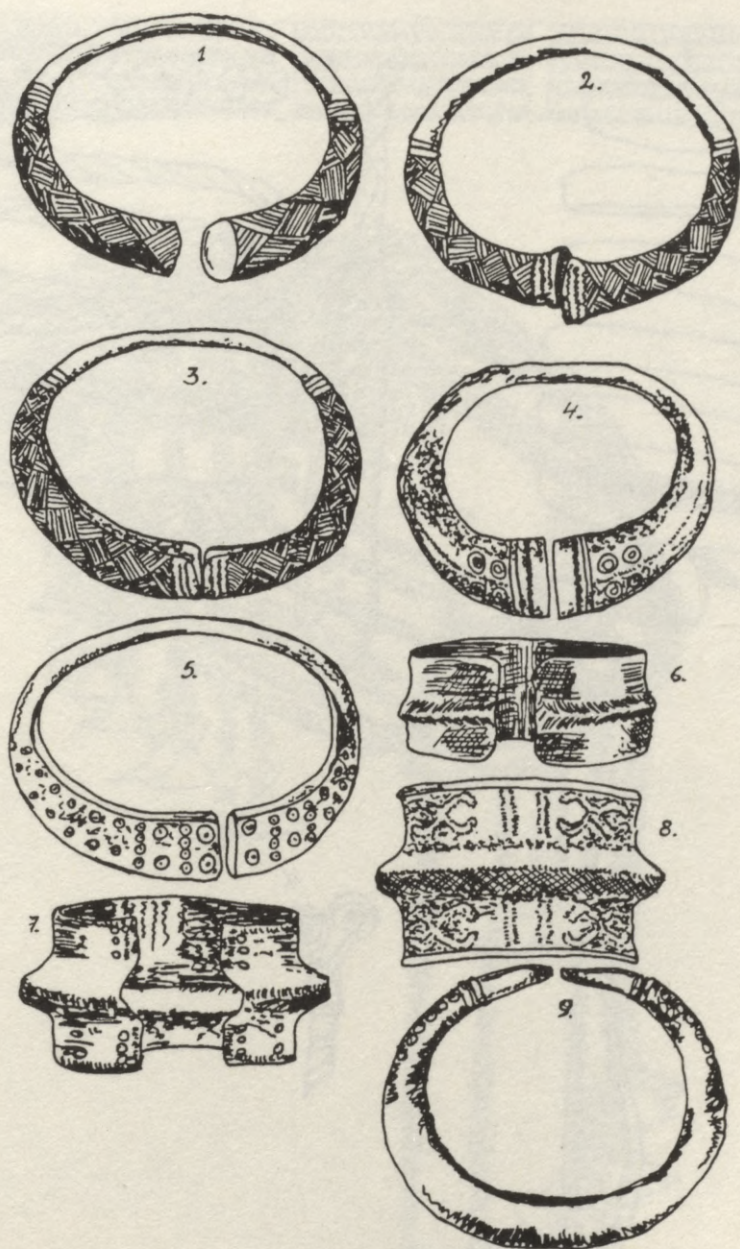
Vidējā dzelzs laikmeta II posms. Stopa saktas ar magoņpogaļu galiem: 1. ar lietu stiegru, Ķeipene; 2. ar lietu stiegru, atdarinātu spirāli un zvēru galvas pēdu, Aizkraukle

XXXIII tabula (33.)

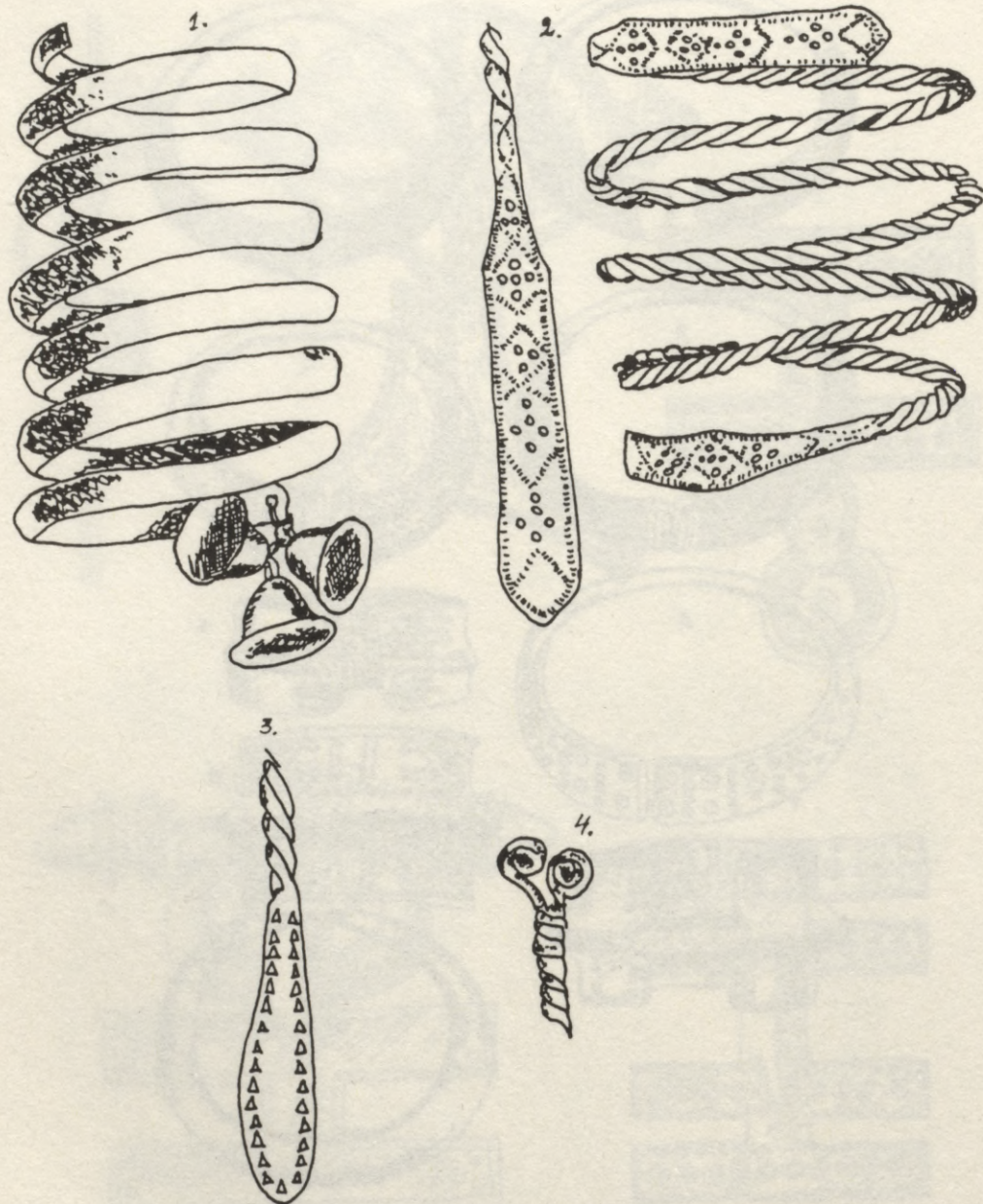
Vidējā dzelzs laikmeta II posms. 1. pūces sakta ar sudraba aplikumu, Lubāna; 2. spraišļu sakta ar sudraba aplikumu, Ķeipene; 3. spraišļota stopa sakta, Klaipēdas apg.; 4. spraišļu sakta, Klaipēdas apg.

XXXIV tabula (34.)

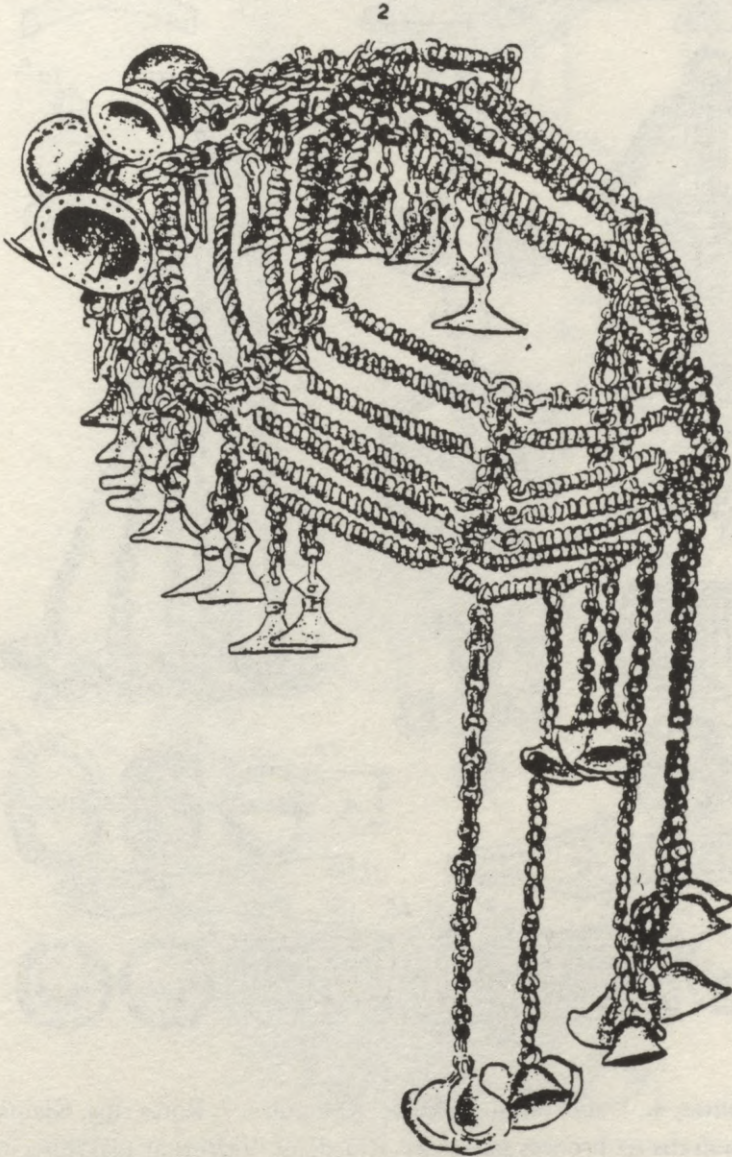
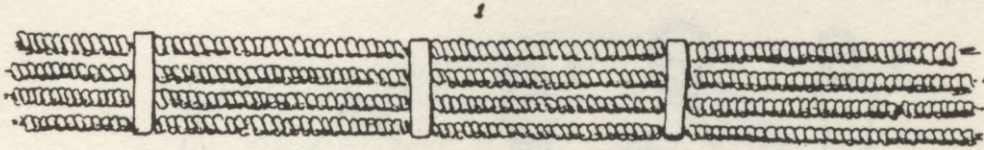
Aproces: 1. ar apaļiem masīviem vāļu galiem, Ķeipene; 2. t.p., Sāviena; 3. t.p. ar pusapaļiem, iedobtiem galiem, Lubāna; 4. t.p., Kurzeme; 5. ar paplašinātiem, plakaniem galiem, Ķeipene. Manšetveidīgas aproces: 6. Taurene, 7. turpat, 8. Aizkraukle. 9. Dobta aproce ar sašaurinātiem galiem, Aizkraukle

XXXV tabula (35.)

1. spirālaproce ar zvaniņiem, Nautrēni; 2. sudraba spirālaproce no trim stieplēm, 4 1/2 vijumos, Annenieki; 3. t.p., turpat; 4. t.p. piecos vijumos ar spirālgaliem, turpat (2.-4. Vidējā dzelzs laikmeta beigas, Jaunā dzelzs laikmeta sākums)

XXXVI tabula (36.)

Bronzas vainagi, I posms: 1. vijiņu vainags ar šaurām starplāksnēm, Pļavniekkalns.
II posms: 2. tāds pats ar mēlītēm un zvaniņiem, Nautrēni

XXXVII tabula (37.)

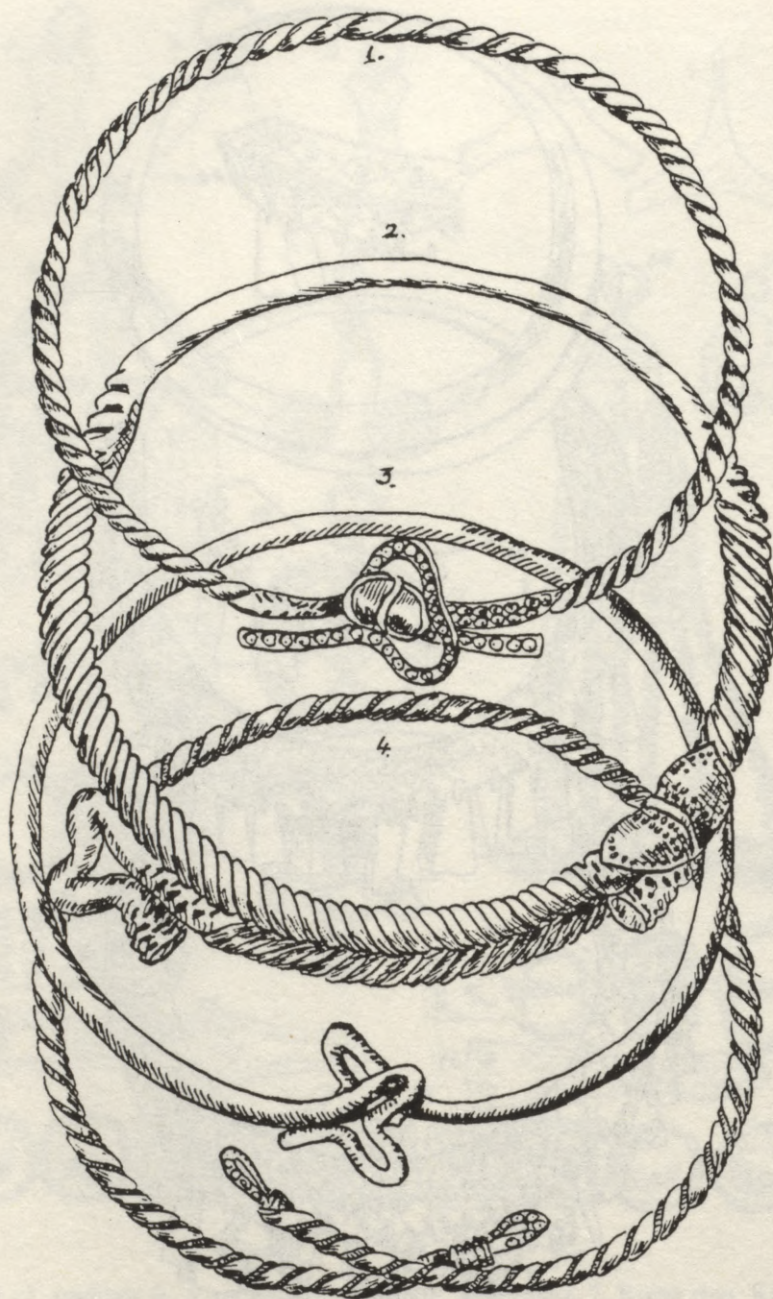
Piekariņi: 1.-3. mēlītes; 4., 5. mēnestiņi. 6. Acene, Kokmuiža. 7. Rotas ripa, Klaipēdas apg. 8. Apļu krustiņš, sudraba uz bronzas pamatnes, Zvārde. 9. Važtuři ar plāksnišu un važiņu rotām, Grobiņa (trūkst sudraba aplikums); 10. Jaungulbene; 10a. Dzērbene. Jostu rotājumi: 11.-15. jostu sprādzes — Taurene, Klaipēda, Annenieki, Krustpils, Pļavniekkalns. 16., 17. Jostu galu apkalumi — Oši, Auliciems. 18. Jostas sprādzes un apkalumi, Ķeipene

XXXVIII tabula (38.)

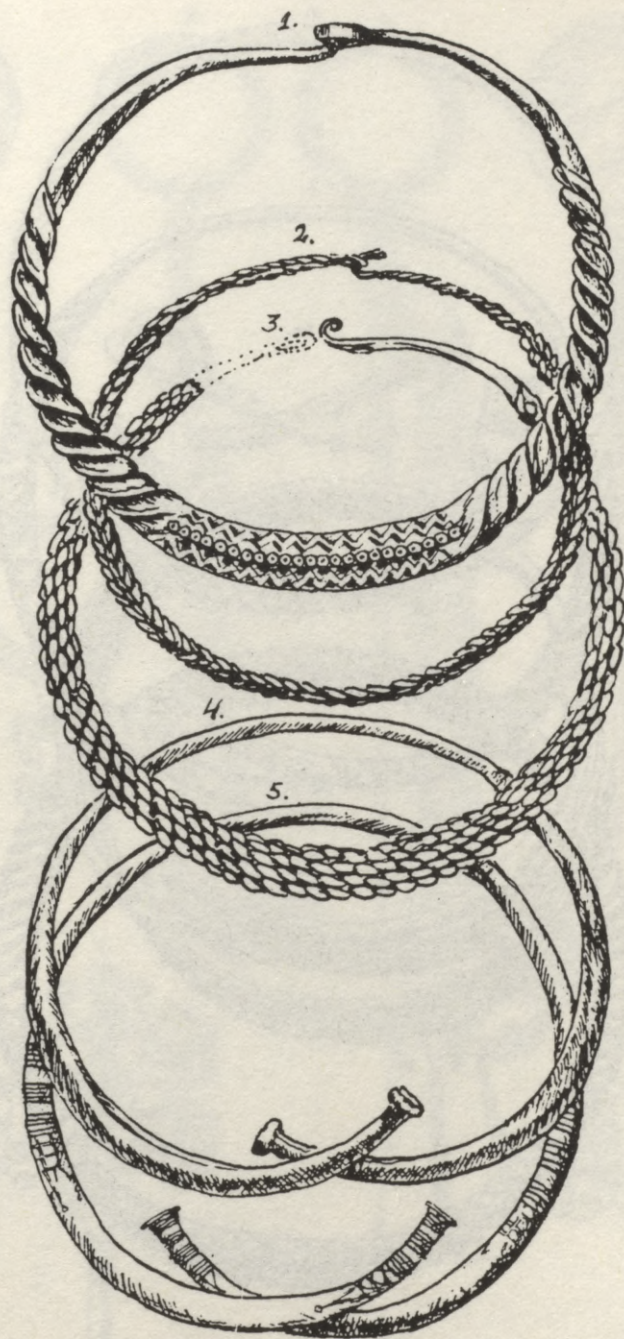
Jaunais dzelzs laikmets. Kakla gredzeni ar noplatinātiem galiem: 1. Ludza (I posms);
2. Veckalsnava (I posma beigas, II posma sākums); 2a. Kosa (t.p.); 2b. Līvesmuiža (t.p.);
3. Vestiena (II posms)

XXXIX tabula (39.)

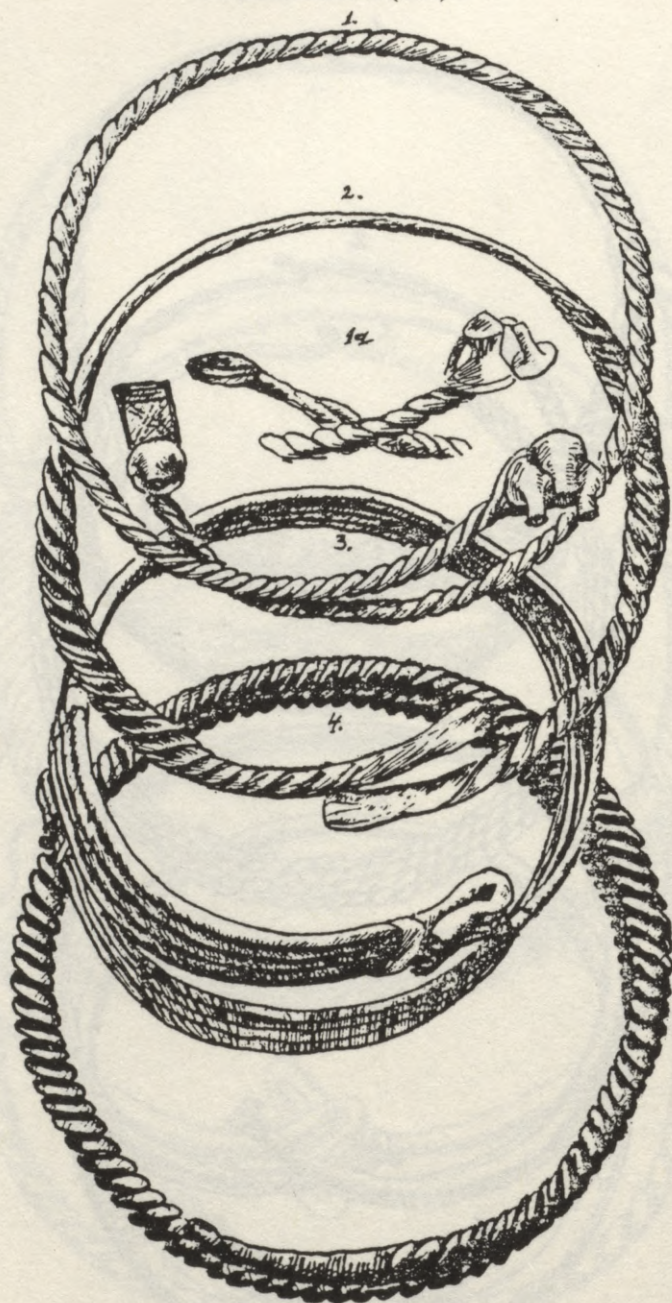
Jaunais dzelzs laikmets. Kakla gredzeni ar sedlu un kāšu galiem: 1. sudraba, Baltinava (I posms); 2. sudraba, Liepkalne. 3. Kakla gredzens ar kāšu galiem, Vecsaule. 4. Kakla gredzens ar cilpu galiem, Saikava

XL tabula (40.)

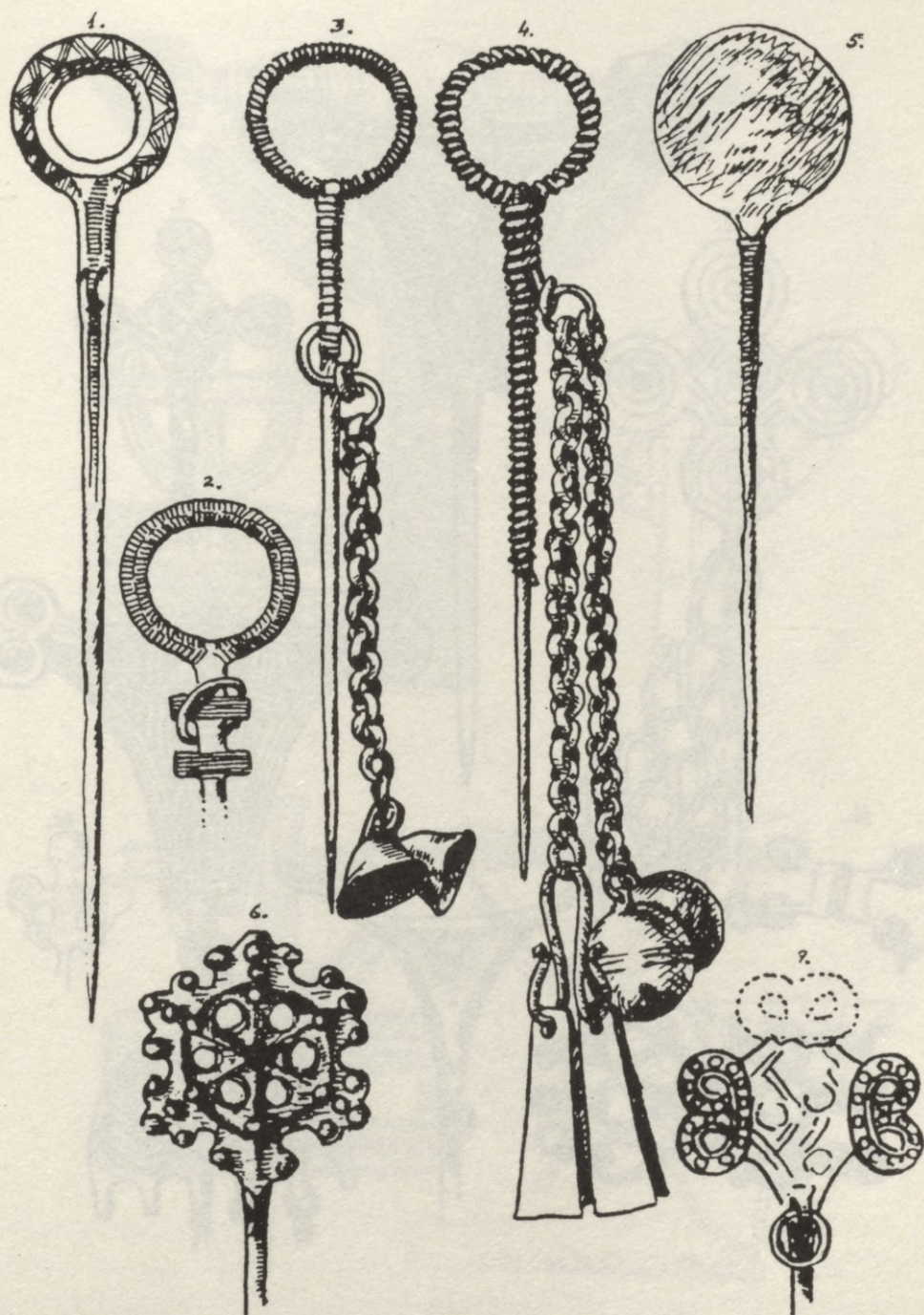
Jaunais dzelzs laikmets. Kakla gredzeni ar cilpu un kāšu galiem: 1. kalts un vīts, I posms; 2. vīts — Talsu Vilcumuižas ezers, II posms; 3. vīts. 4. Kakla gredzens ar pogu galiem, Priekuļi; 5. t.p.

XLI tabula (41.)

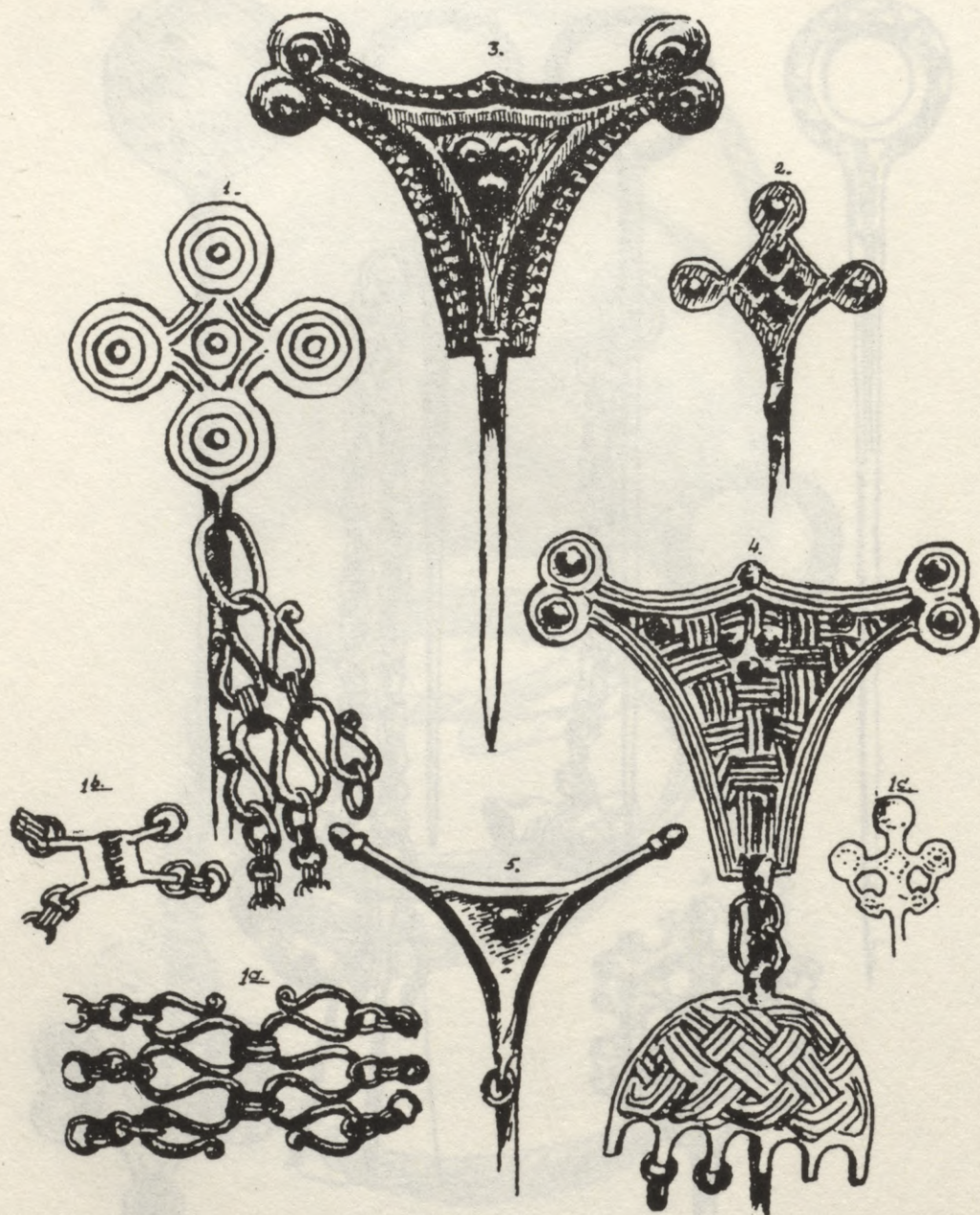
Jaunais dzelzs laikmets. 1. Kakla gredzens ar rēdžu galiem, Taurene (II posms); 1a. Lives muiža. 2. Kakla gredzens ar četršķautnainiem galiem, Aizkraukle (I posms). 3. Četrkārtējs kakla gredzens ar atliektiem galiem, Vecsaule. 4. Divu vijumu kakla gredzens, Talsu Vilkumuižas ezers

XLII tabula (42.)

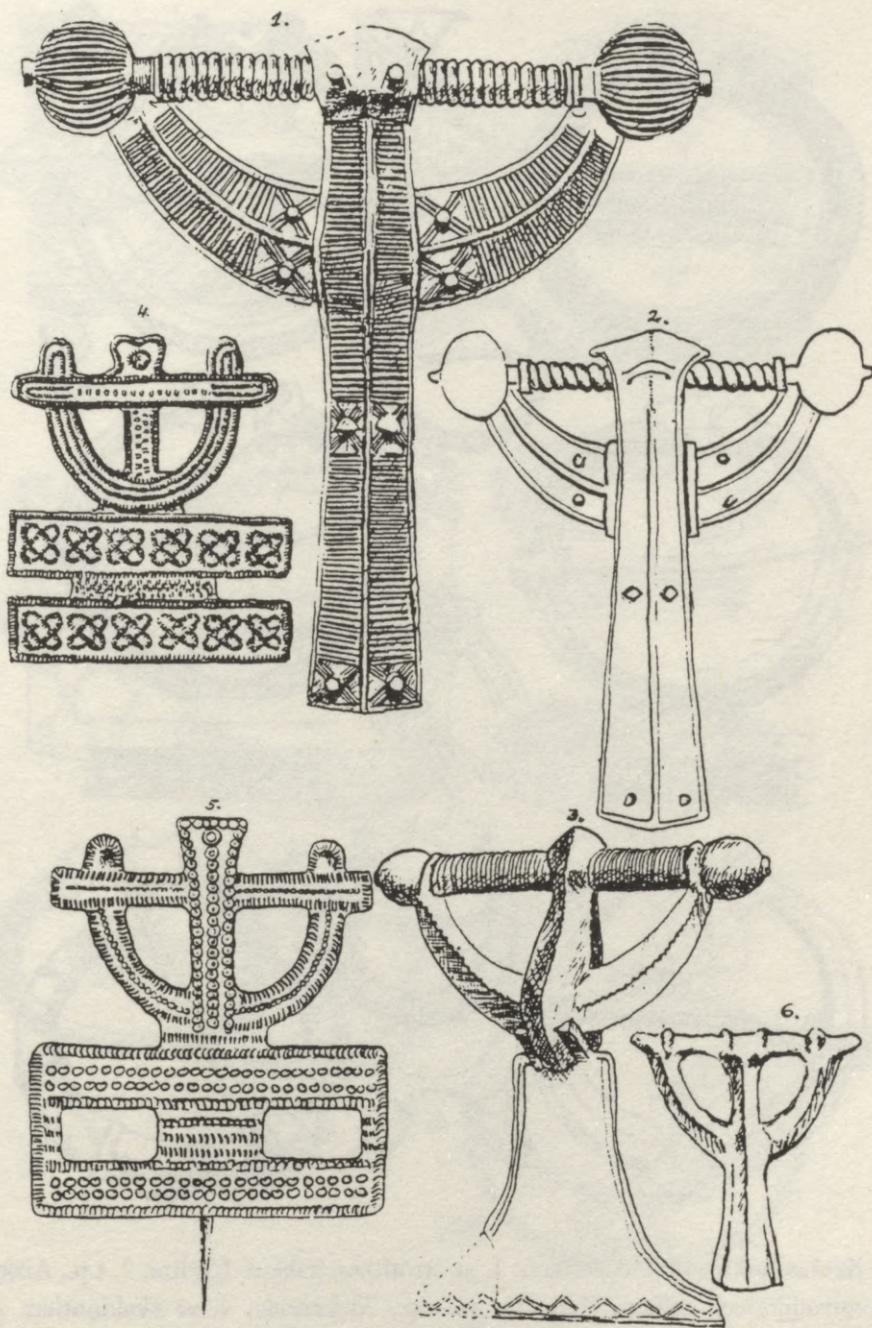
Jaunais dzelzs laikmets. Gredzena adatas: 1. Vecsaule; 2. t.p., 3. Ķeipene, 4. Sāviena.
 5. Ripas adata, dzelzs, Ciemalda Jaunsvirlaukas pag. 6. Rozetes galvas adata, Ķerliņi.
 7. Adata ar cilpveidīgiem galiem, Kurzeme.

XLIII tabula (43.)

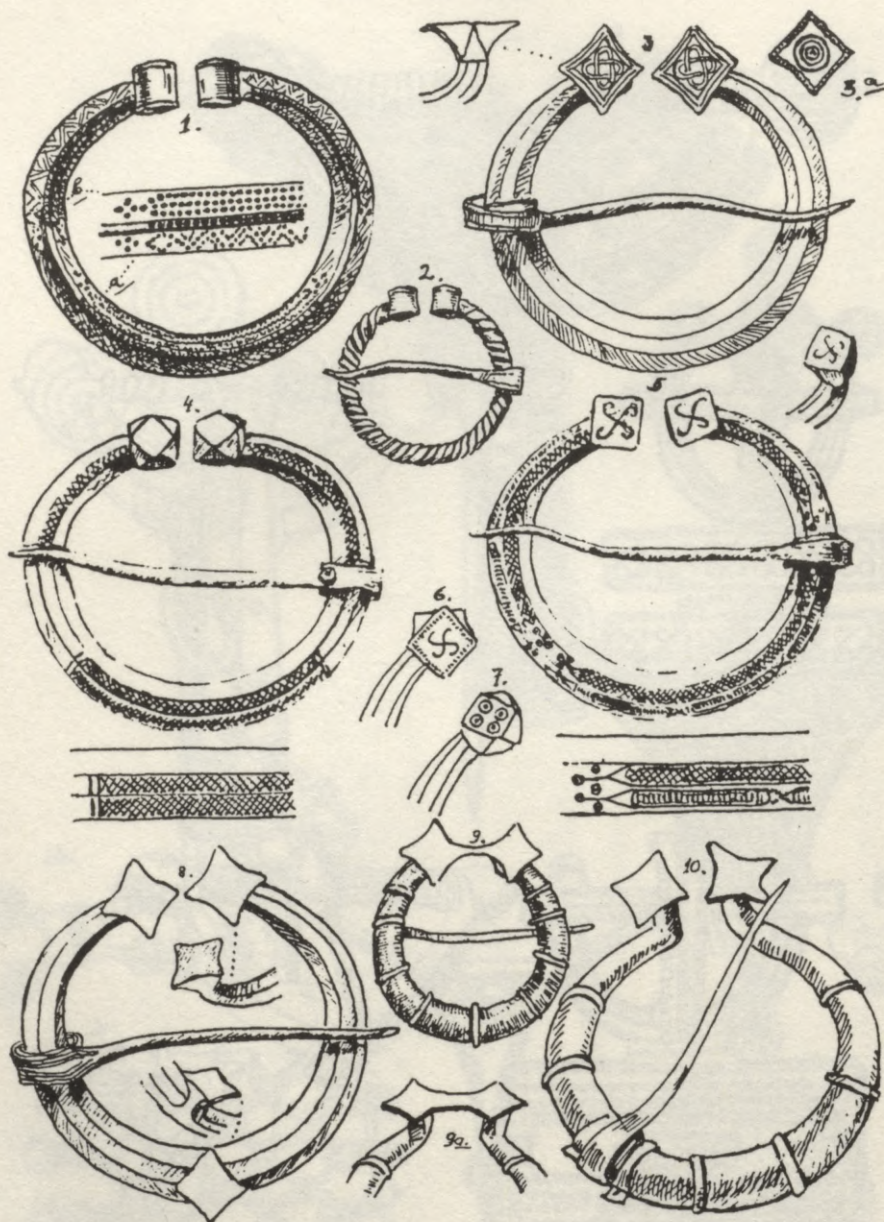
Jaunais dzelzs laikmets. 1. krusta adata ar važiņu rotu, Ciemalda, 1a. t.p. važiņu dalītājs, 1b. t.p., Vecsaule; 1c. deģenerēta krusta adata, Cēsis; 2. krusta adata, Ciemalda. Trisstūņa adatas: 3. Šķērstaiņi, 4. Ziemeļkurzeme, 5. Šķērstaiņi

XLIV tabula (44.)

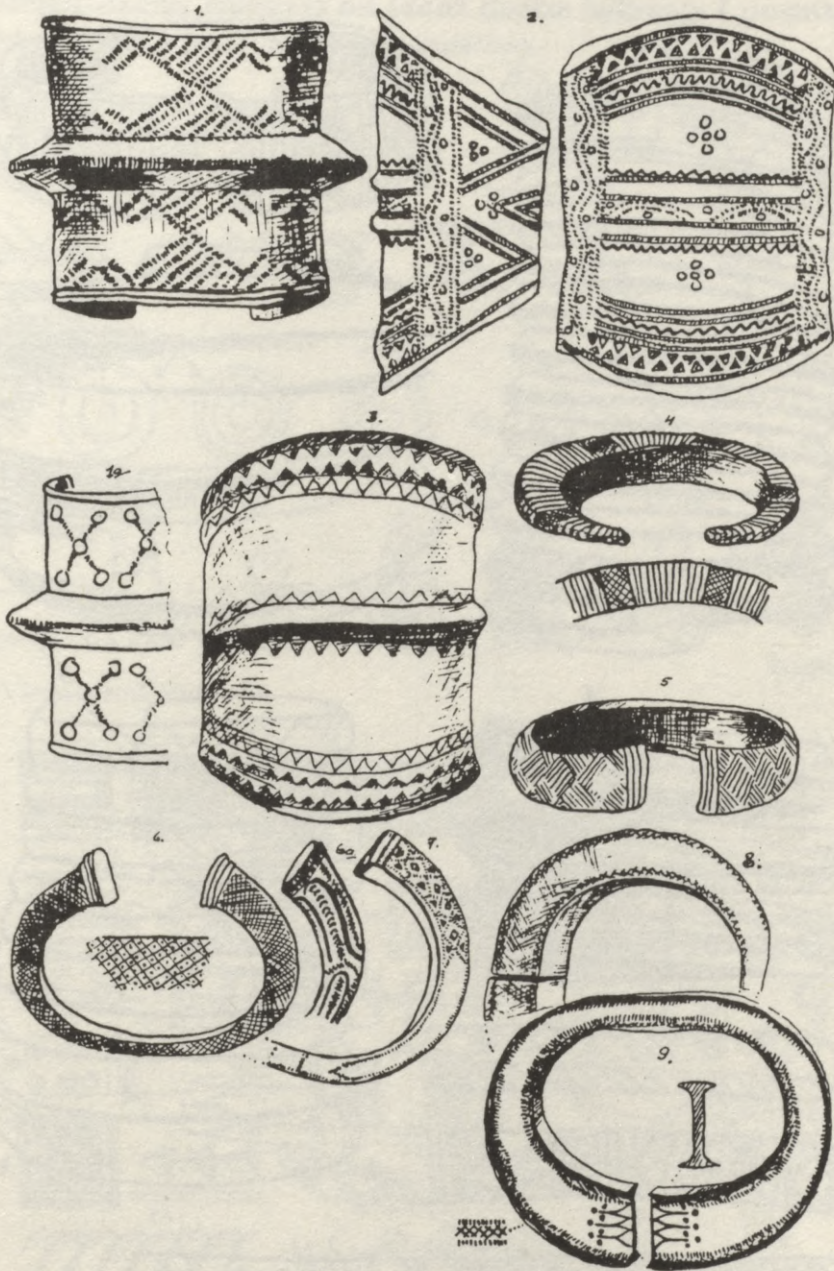
Jaunais dzelzs laikmets. Stopa saktas ar magoņpogaļu galiem: 1. Āne Jelgavas apr., sudrabs; 2. Mērdzene; 3. ar platu pēdu, Mežotne. Spraišlotās stopa saktas: 4. Lielvārde (bronzas adata); 5. Valtaiķi, t.p.; 6. Vecsaule

XLV tabula (45.)

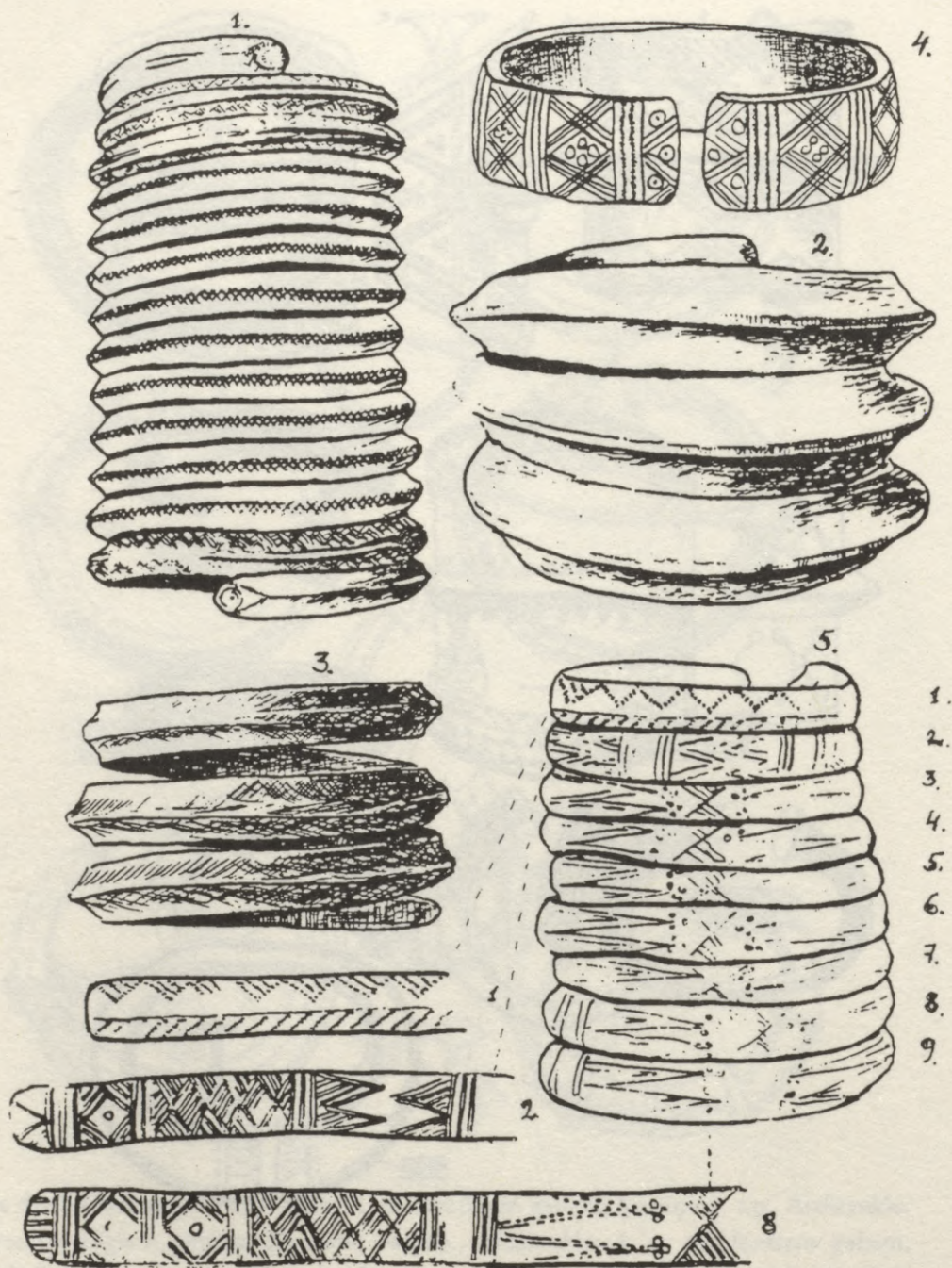
Jaunais dzelzs laikmets. Pakavsaktas: 1. ar atrotītiem galiem, Ķerliņi; 2. t.p., Aizkraukle; 3. ar rombveidīgiem galiem, Kaunata; 3a. t.p., Aizkraukle; 4. ar skaldņotiem galiem, Ciemalda Jaunsvirlaukas pag.; 5. ar kvadrātveidīgiem galiem, Ciemalda; 6. ar skaldņotiem galiem; 7. ar skaldņotiem galiem, Priekule; 8. ar trijiem rombiem, Kurzeme; 9. gredzenota ar savienotiem rombiem un adatu apakšpusē, Raņķi; 9a. t.p., Kurzeme; 10. ar rombveidīgiem galiem, gredzenota, Lielivande

XLVI tabula (46.)

Jaunais dzelzs laikmets. Manšetveidīgas aproces: 1. Aizkraukle, 2. Līves muiža, 3. Ķeipene, 4. Alsviķi. 5. Dobta aproce, Daugavpils apr. 6. Aproces ar pārsnītiem galiem: segmenta veidā, Vestiena, 6a. t.p., Aizkraukle. 7. Masīva trīsšķautņaina aproce, Code, 8. t.p., Aizkraukle. 9. Latgāļu kaņavīra aproce, Aizkraukle

XLVII tabula (47.)

Jaunais dzelzs laikmets. 1. spirālaproce, Ķerliņi; 2. spirālaproce trīs vijumos, ar spēcīgu vidus šķautni, Vecauce; 3. t.p., Ciemalda. 4. Kuršu lentes aproce, Cirava. 5. Deviņas lentes aproces nēsātas uz vienas rokas, Dundaga (A. Siliņš—Beltes materiāli)

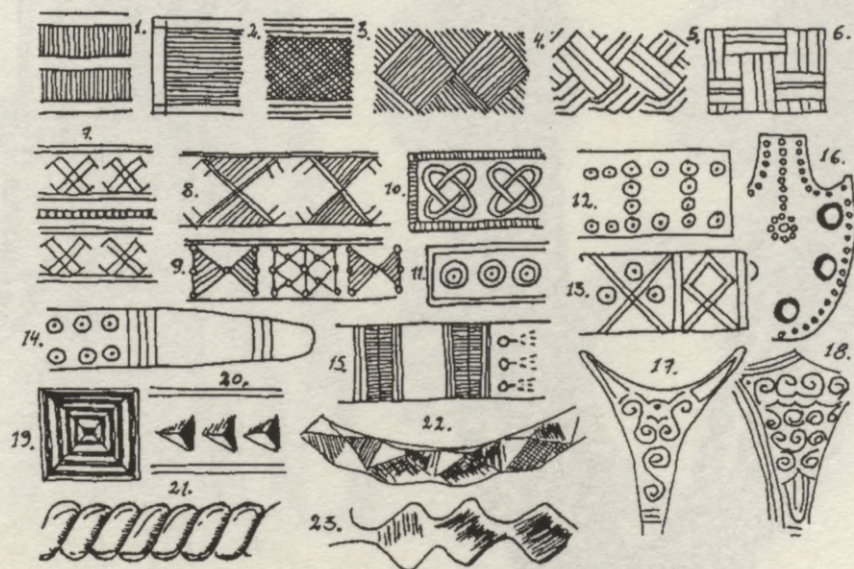
XLVIII tabula (48.)

Vidējais dzelzs laikmets un Jaunā dzelzs laikmeta I posms.

I Raksta elementi (jauni un dažāda veida variācijas):

III Virsmas rotājumi:

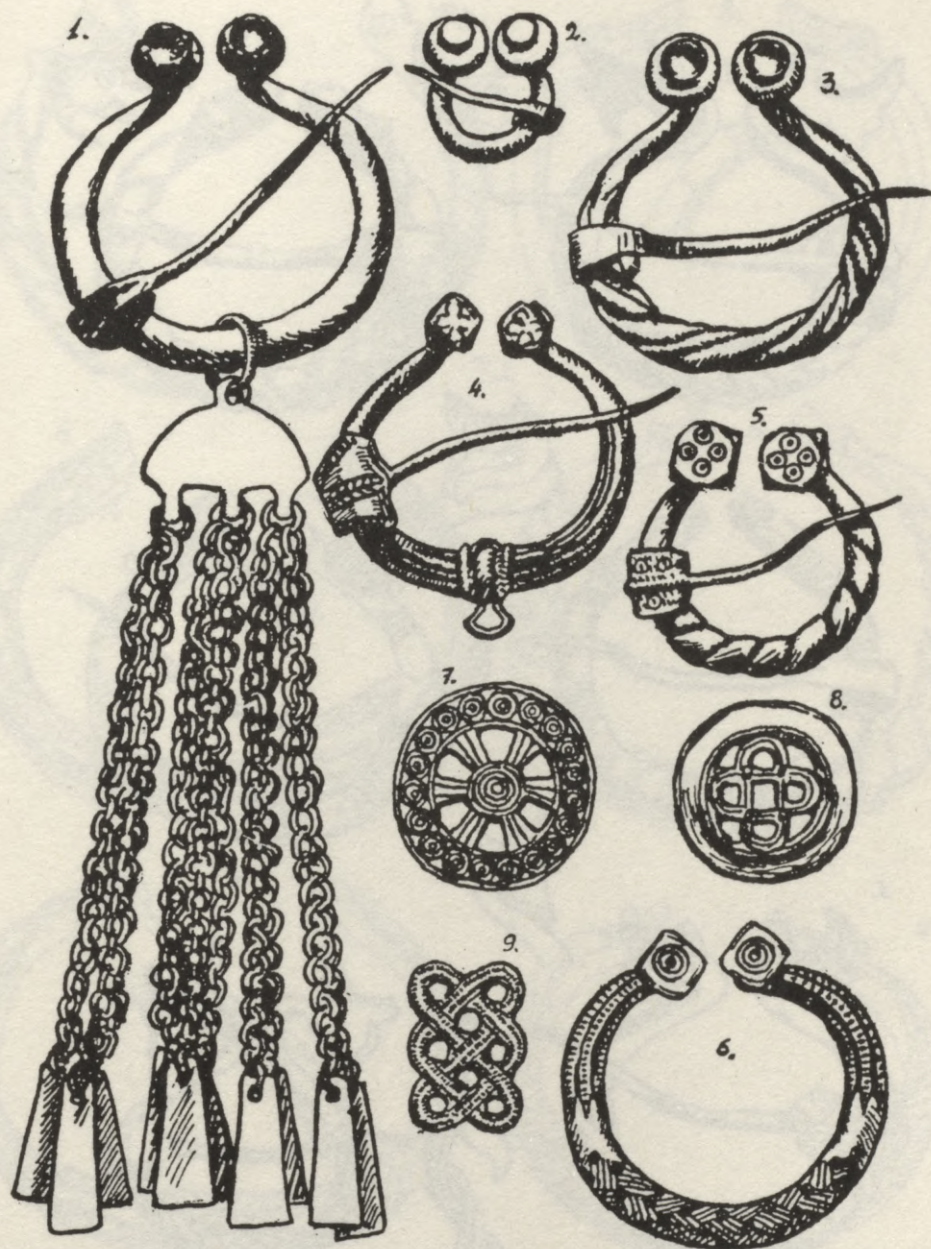
1., 2. rievotu svītriņu raksts; 3. slīps režģis; 4. svītrots rombu raksts; 5., 6. pinumu raksts; 7., 8. rotājumi ar āžišiem; 9. slīpu krustiņu rotājums; 10. lentes krusta raksts; 11.-14. actiņu raksts; 15. svītriņu un saules koka raksts; 16. rozīte; 17., 18. zalktišu raksti; 19. rievots četrstūris; 20. iecirsti trīsstūri; 21. sagriezumš, tordējums; 22., 23. rombiskas skaldnes

XLIX tabula (49.)

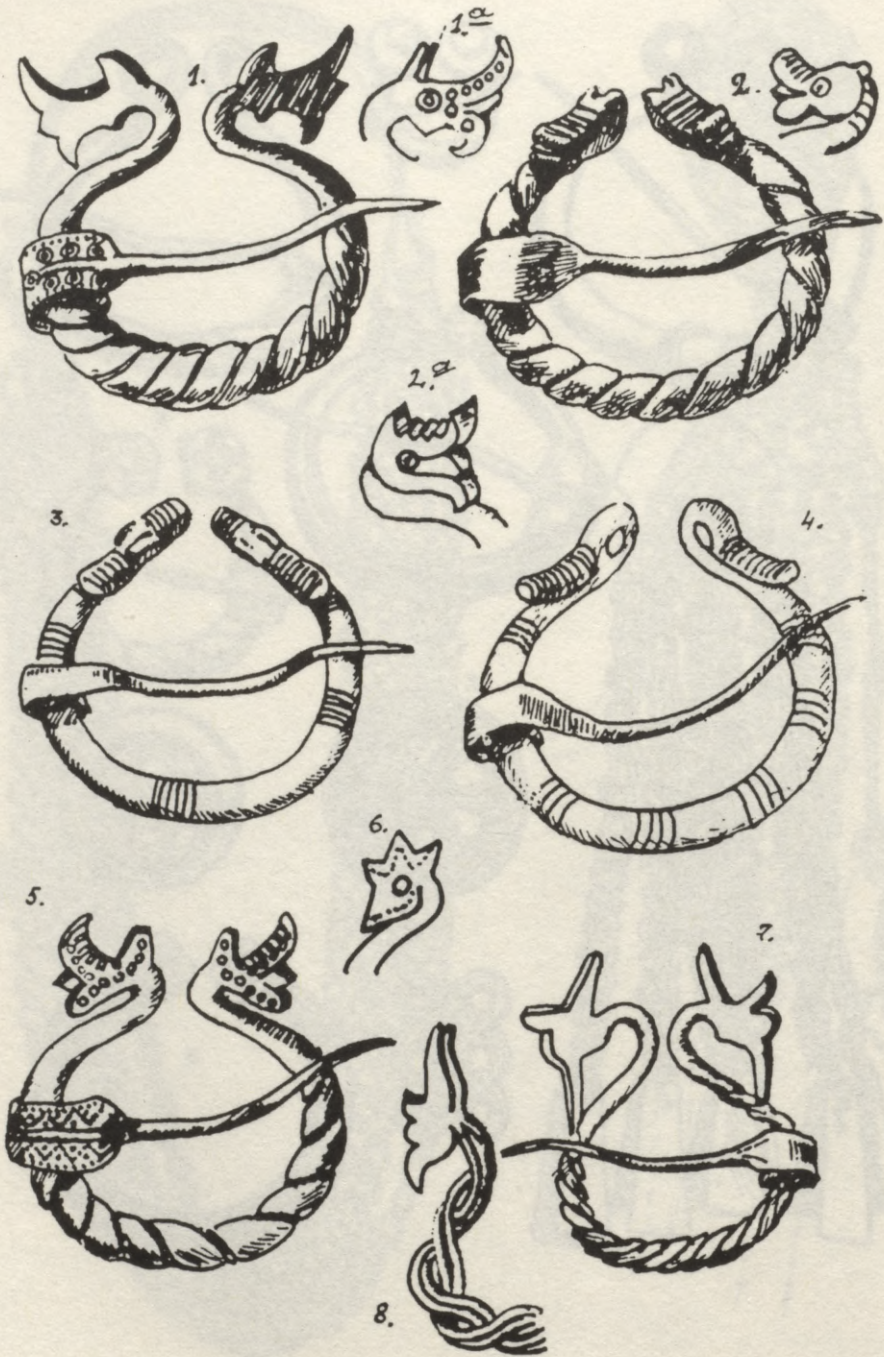
1. latgaļu kakla loka važiņu rota, Bērzone; 2. libiešu bruņurupuču sakta ar važiņu rotu (fragm.), Ikšķile

L tabula (50.)

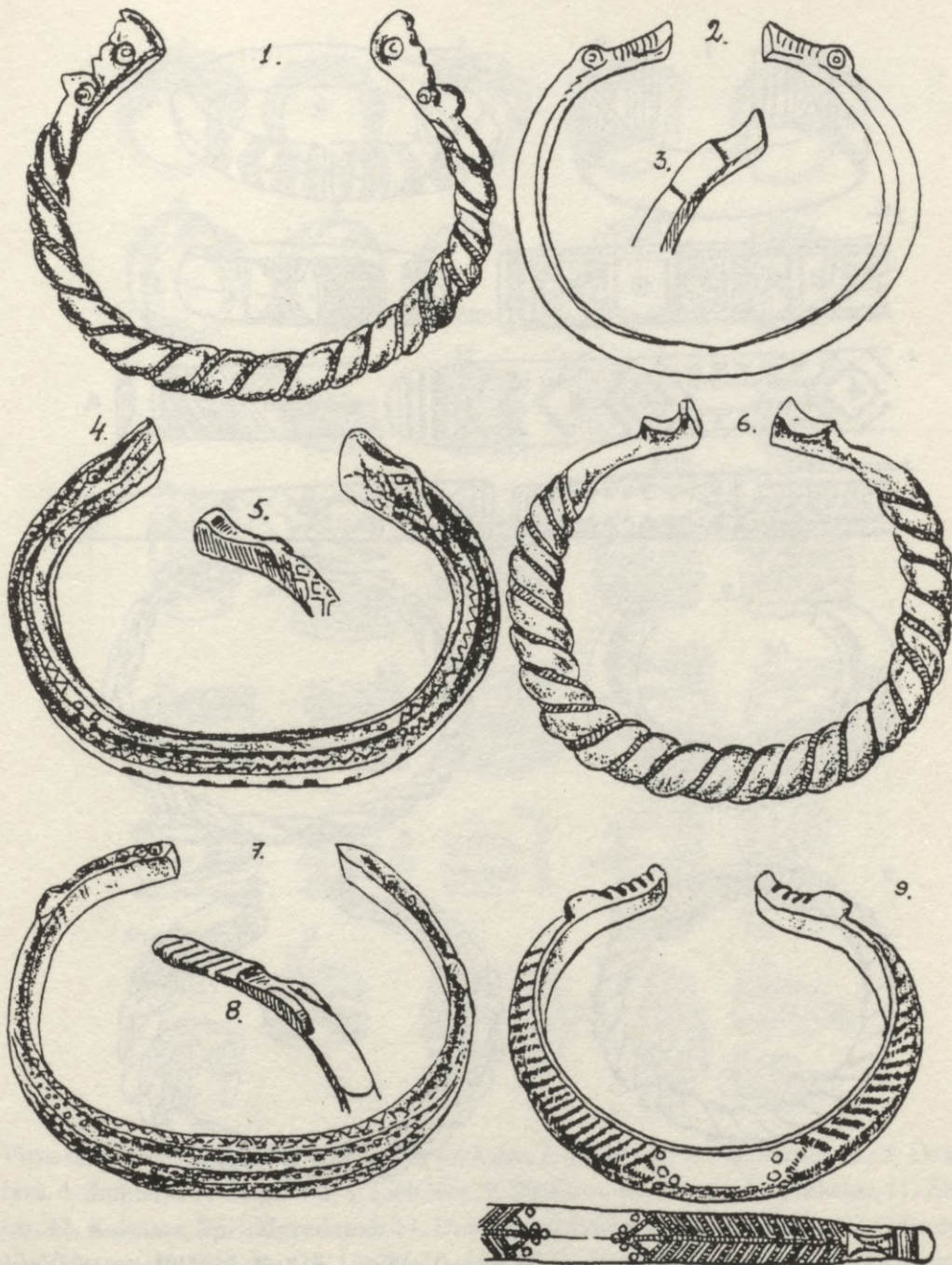
Pakavsaktas ar magoņpogaļu galiem: 1. Kurzeme, 2. Aizkraukle, 3. t.p., 4. Ludzas apr. (13.-14. g.s.); 5. ar skaldņotiem galiem, Vecsaule; 6. ar kvadrātveidīgiem galiem, Ķerliņi. Caurumotas ripas saktas: 7. Vecsaule, 8. Priekuļi; 9. lentes pinuma sakta, Vecsaule

LI tabula (51.)

Zvēru galvu saktas: 1. Rīga, 2. Rauna, 2a. t.p., 3. Vecsaule (raudaviņu sakta), 4. t. p., turpat, 5. Dobele, 6. Laudze, 7. Dignāja, 8. Kurzeme

LII tabula (52.)

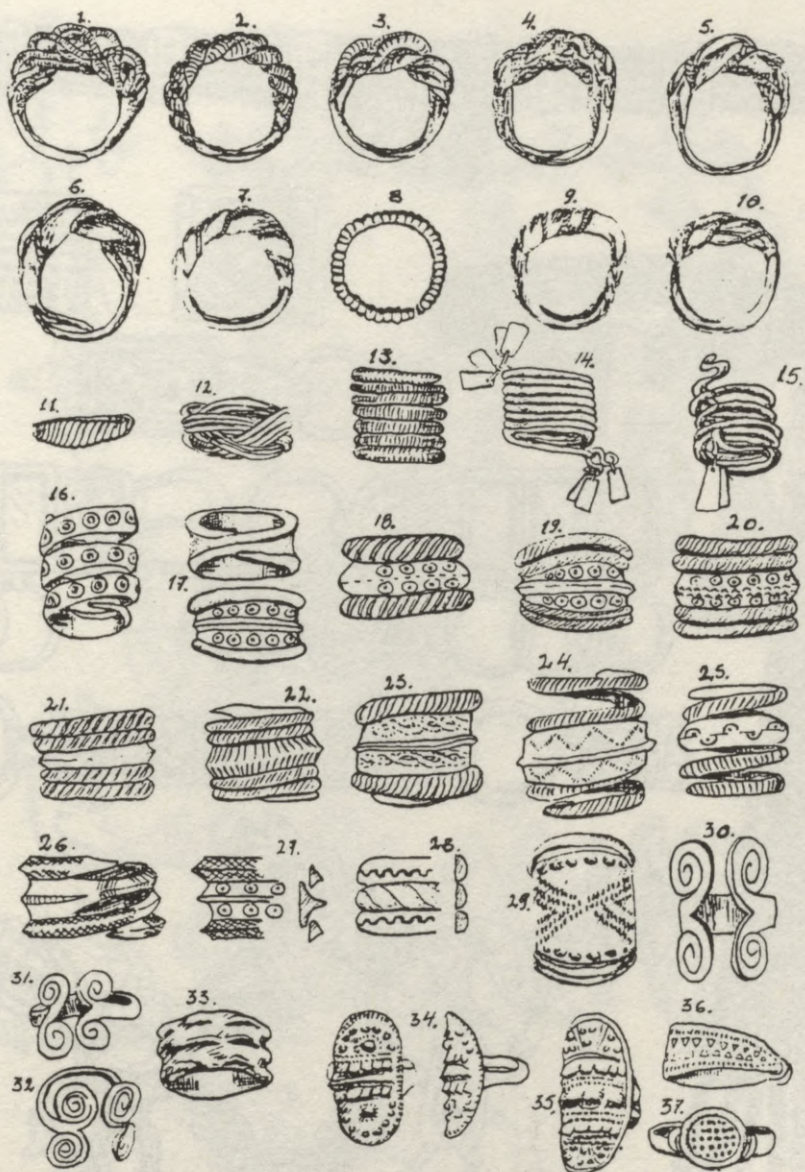
Zvēru galvu aproces: 1. Jaunpiebalga, 2. Sakstagals, 3. Aizkraukle, 4. Bukaiši (čūskas aproce), 5. Aizkraukle, 6. Galgauska, 7. Raņķi, 8. Vestiena, 9. Kalsnava

LIII tabula (53.)

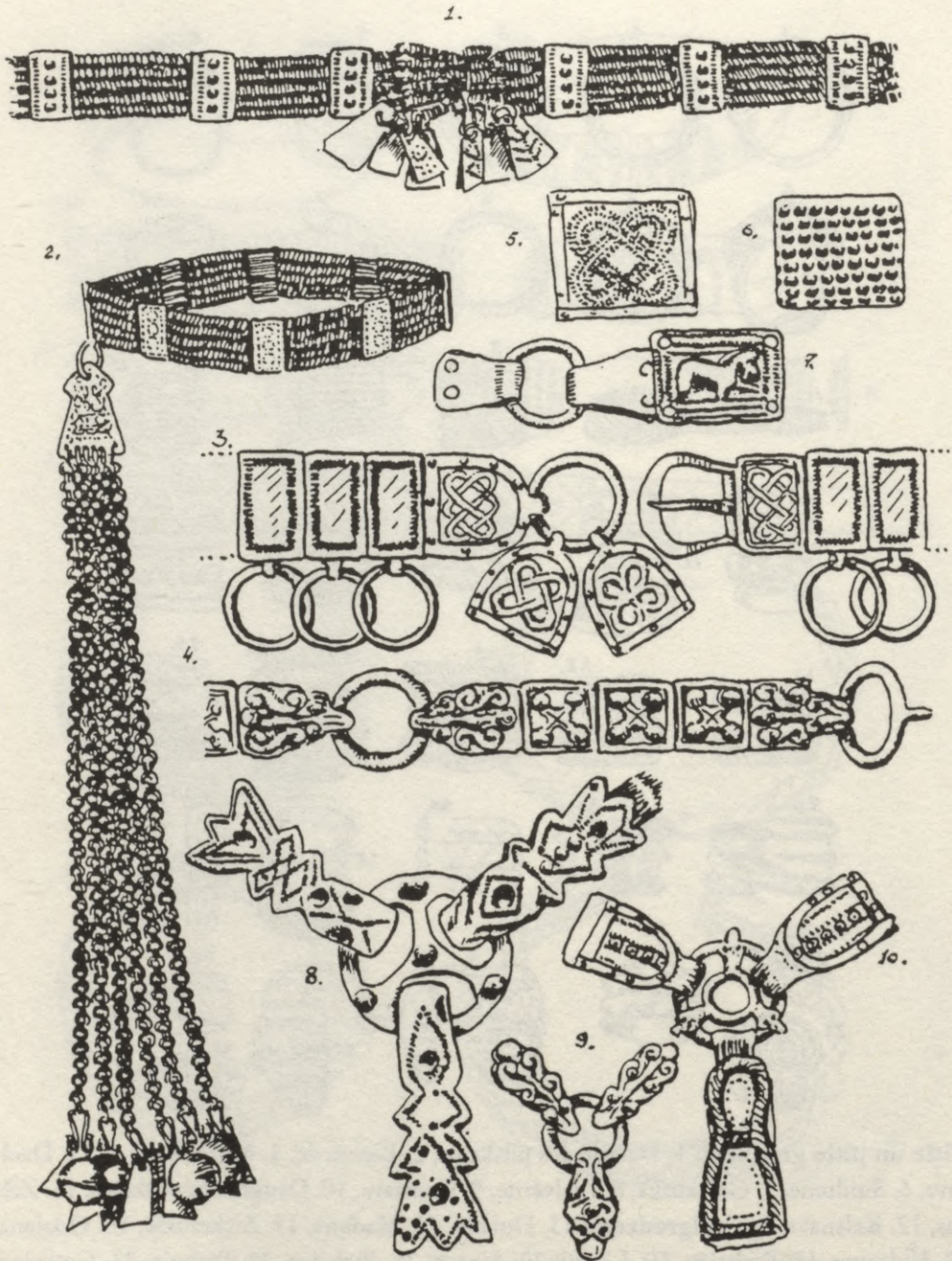
Lentes aproces: 1. Kalsnava; 2. t.p.; 3. Vidzemes vidiena; 4.-7. Talsu Vilkuuižas ezers (A. Siliņas-Beltes mat.). 8. Dobta aproce ar sašaurinātiem galiem, Salaspils. 9. Aproce ar saistītiem galiem, Bradaiži Ludzas apr. 10. Aproce ar cilpu galiem, Rauna. 11. Aproce ar zili emaļētiem galiem, Ikšķile

LIV tabula (54.)

Vitie un pītie gredzeni: 1. Daugmales pilskalns, 2. Lielvārde, 3. Mazstraupe, 4., 5. Dzelzava, 6. Smiltene, 7. Galgauska, 8. Lielvārde, 9. Dzelzava, 10. Daugmales pilskalns, 11. Zlēkas, 12. Kalsnava. **Spirālgredzeni:** 13. Dobeles, 14. Madona, 15. Aizkraukle, 16. Odziena, 17. Vidzeme, 18. Piebalga, 19. Livāni, 20. Ainava, 21. Piebalga, 22. Patkule, 23. Cesvaine, 24. Kuldīgas novads (18.-25. pēc A. Siliņš-Beltes materiāliem), 25.-28. — ? 29. Code, 30. Code, 31. Ikšķile, 32. Dobeles, 33. Masīvs gredzens, Aizkraukle. **Vairoggredzeni:** 34. Dzelzava, 35. Galgauska. **Dažādi:** 36. Aizkraukle, 37. Pāle

LV tabula (55.)

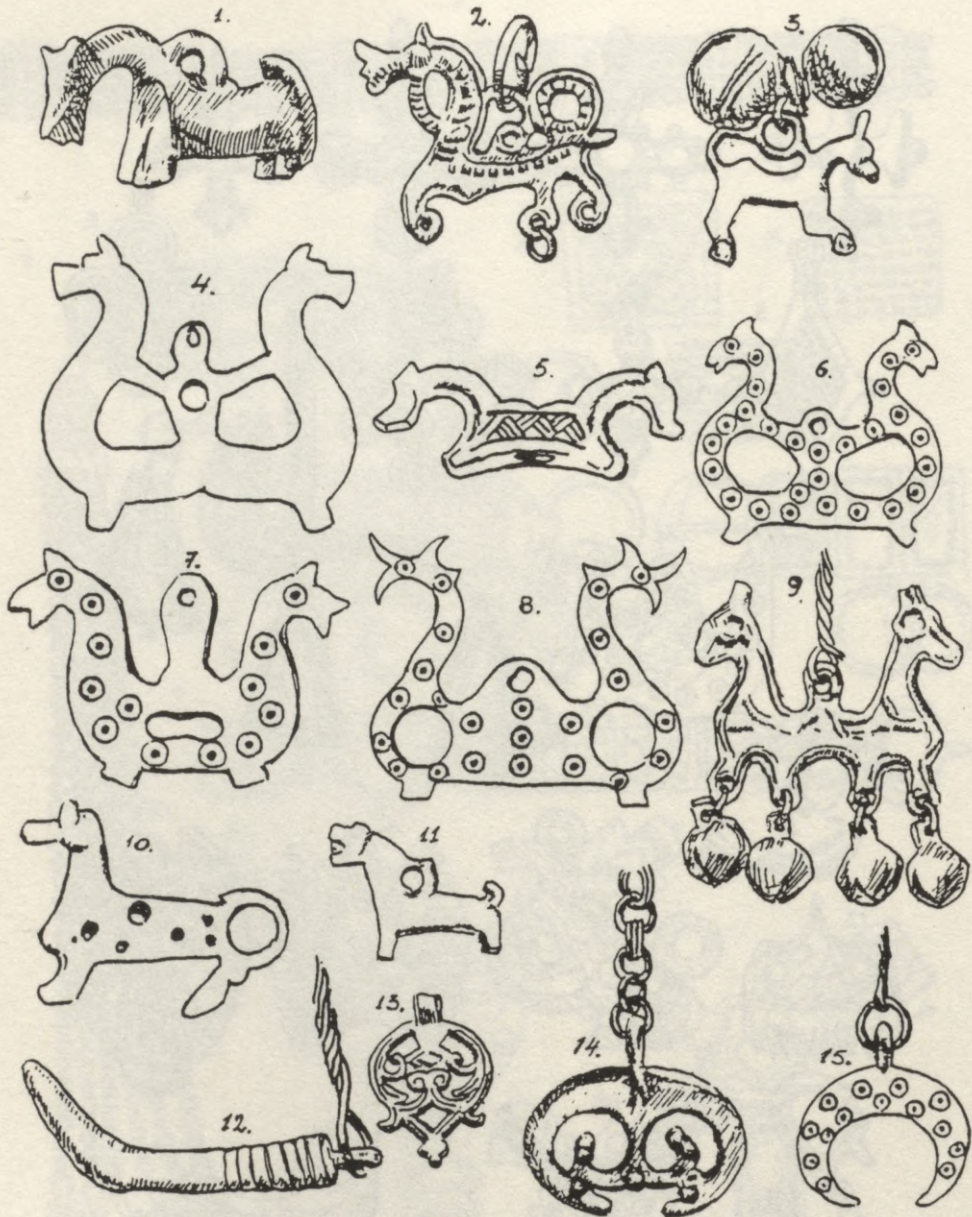
Bronzas vijiņu vainagi: 1. Nitaure (I posms), 2. Rikopole (II posms). Jostas, jostu apkalumi un dalītāji: 3. Cēsu apr., 4. Rauna, 5. Madliena, 6. Kurzeme, 7. Lielstraupe, 8. Kazdanga, 9. Krimulda, 10. Lielvārde

LVI tabula (56.)

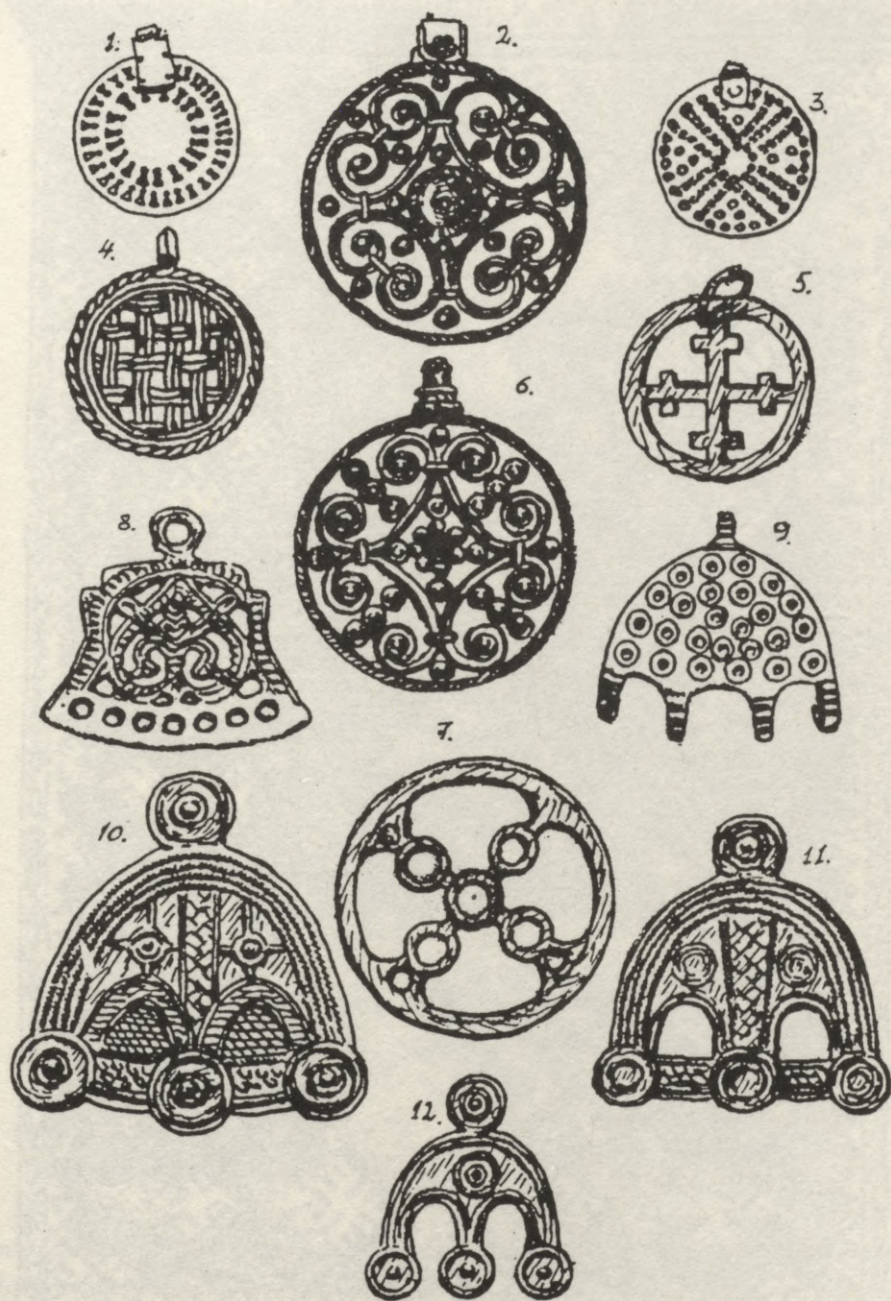
Krustiņi: 1. Ikšķiles baznīca, 2. Kārļi Cēsu apr., 3. Rauna, 4. ar zaļu emaļu, turpat, 5. Lēdmane, 6. ar dzeltenu emaļu, Daugmales pilskalns, 7. caurumots, Cēsu apr., 8. Ciblas kalns Ludzas apr. 9. Raudaviņa, Priekuļi. 10. Rubenītis, Ogre. 11. Balodītis, Salaspils. 12. Ķemmīte, Salaspils. 13. Gailītis, Daugmales pilskalns. **Tauriņi:** 14. Rikopole, 15. Galgauska. 16. Čūska, Aizkraukle. 17. Mednis, Ziemeļkurzeme. 18. Balodītis, Salaspils

LVII tabula (57.)

1. zirdziņš, Daugmales pilskalns; 2. zirdziņš, Lielstraupe. 3. Dzīvnieka figūra ar zvārguļiem, Lubānas Līčagals. 4. Divkārsi zirdziņi, Salaspils; 5. t.p., Daugmales pilskalns; 6. Visagals; 7. Daugmales pilskalns; 8. Jaunsvirlauka; 9. Ikšķile. 10. Sunītis, Krimulda; 11. t.p., Rauna. 12. Zvēra ilkņa atdarinājums, Aizkraukle. 13. Palmete, sudraba, Allaži. 14. Mēnestiņš, Rauna; 15. t.p., Ikšķile

LVIII tabula (58.)

Rotas ripas: 1. sudraba, Cēsu apk.; 2. sudraba, filigrāns, Ikšķīle; 3. sudraba, Allaži; 4. Kārļi; 5. Galgauska; 6. Ciblas kalns Ludzas apr.; 7. Cēsu apr. Važtuži; 8. Aizkraukle; 9. Salaspils; 10. Dole; 11. Āne Jelgavas apr.; 12. Mežotne

LIX tabula (59.)

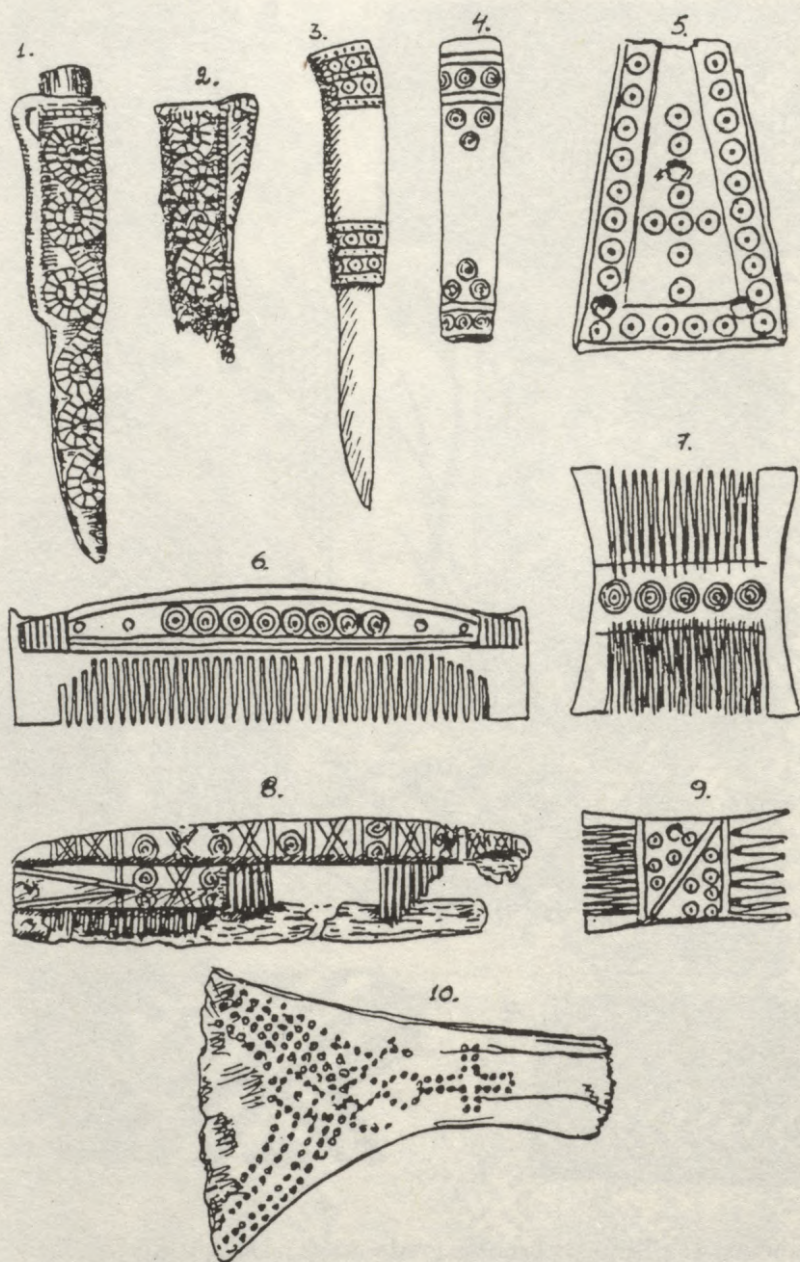
Stāmerienes villaine

LX tabula (60.)

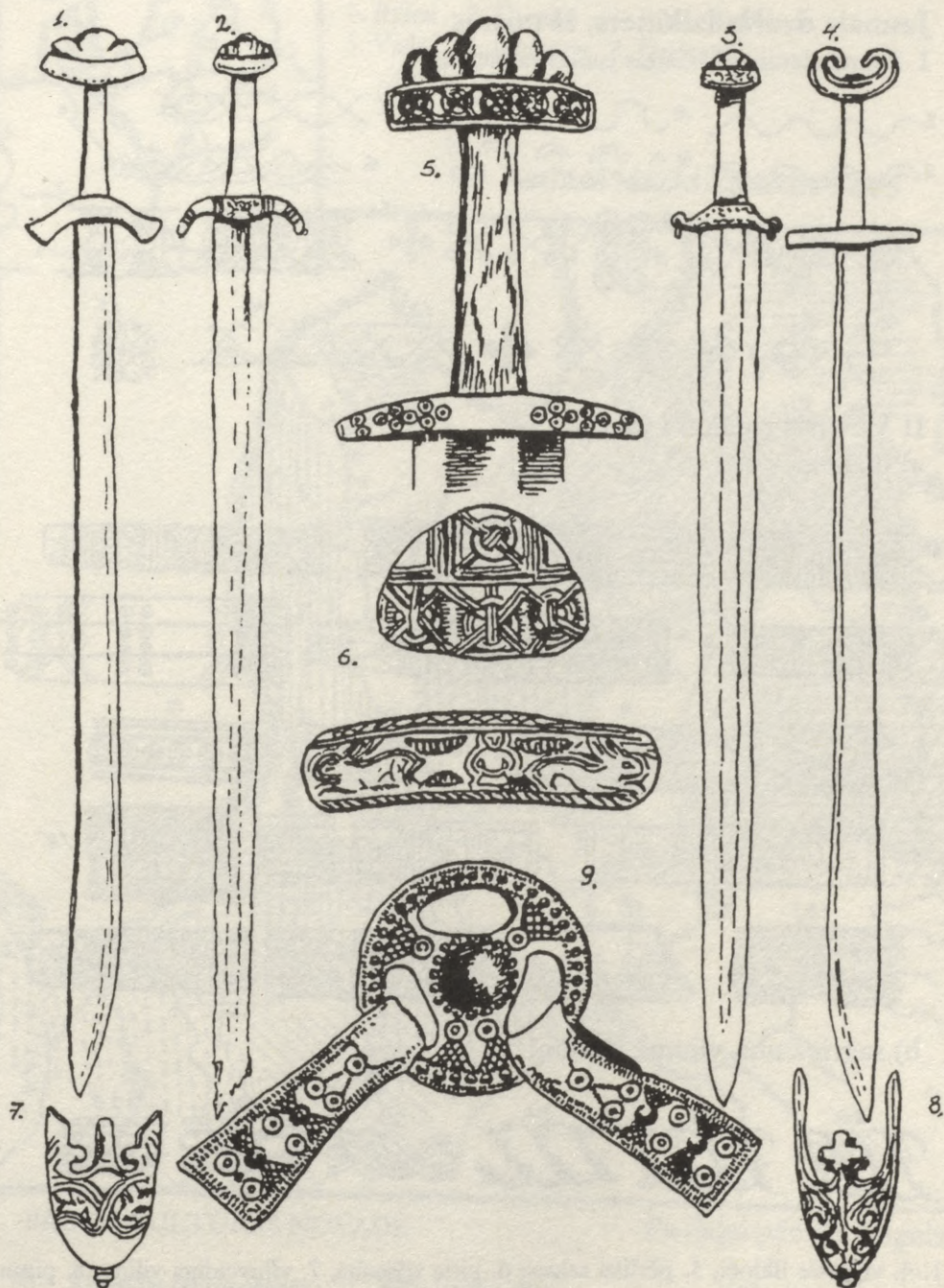
Audumu paliekas: 1. villaine ar bronzas gredzentiņu rakstu un apaudu, Galgauska; 2. ar ieaustām bronzas vijīņām un apaudu, Rauna; 3. ar bronzas gredzentiņu rakstu, vijīņām, apaudiem un pušķiem, Galgauska; 4. ar gredzentiņu rakstu (schēmatisks attēls), Dzērbene. 5. Stāmerienes villaines raksta stūža noslēgums. 6. Mežģinēts bronzas vijīņu pinums, Vidzeme. 7., 8. Rokas audu fragm. ar bronzas rotājumu, Liepkalne. 9. Sagšas malas ar pieastu celaini. 10. Brunču raksts, Vidzeme (6., 9., 10. pēc A. Siliņas-Beltes materiāliem)

LXI tabula (61.)

Ādas un kaula izstrādājumi: 1. dunča ādas maksts ar bronzas gredzentiņu rotājumu, Kārļi; 2. t.p., Ikšķile; 3. duncis ar kaula spalvu, Bukmuiža; 4. t.p., Preiļi; 5. kaula aplikums, Rīga; 6. kaula ķemmīte, Daugmales pilskalns; 7. t.p., Rīga; 8. t.p., Lielvārde; 9. t.p., Rīga; 10. brieža raga cirvis, Jaungulbene

LXII tabula (62.)

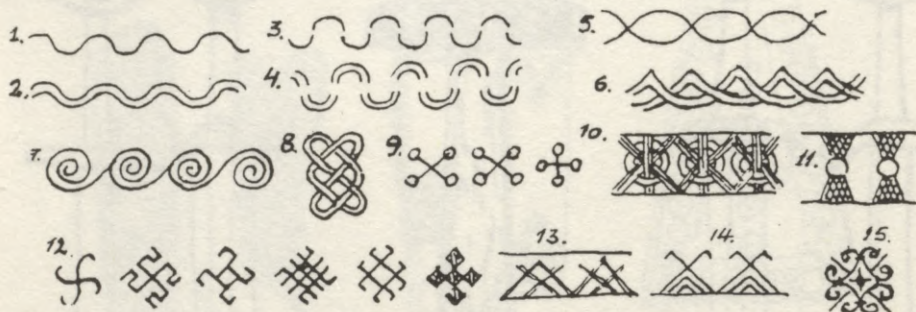

Zobeni: 1. vienasmens, Bauskas apk.; 2. divasmens, Asīte; 3. t.p., Krimulda; 4. vienasmens, Latvija (latgaļu kultūras novads); 5. Rauna. 6. Zobena poga un šķērsis, Užava. 7. Maksts uzgalis, Gramzda; 8. t.p., Cēsu apr. 9. Iemauktu siksnu dalītājs, Talsu Vilkuuižas ezers

LXIII tabula (63.)

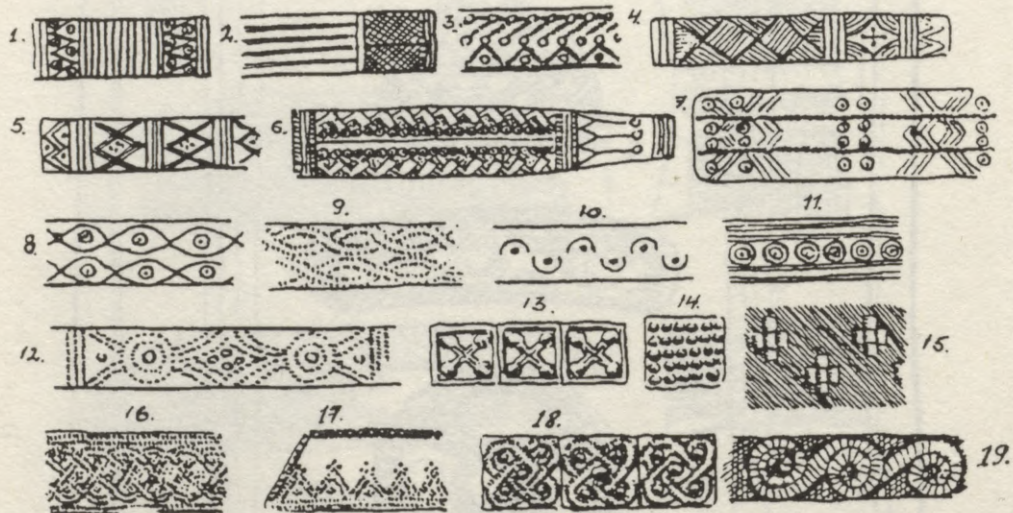
Jaunais dzelzs laikmets, II posms

I Raksta elementi — dažas jaunas variācijas:

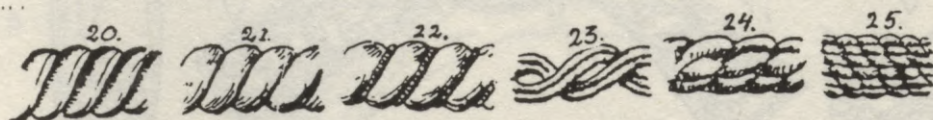

II Virsmas rotājumi (daži)

a) plaknē:

b) sagriezumi, vijumi, pinumi

I: 1.-4. viļņotie likloči; 5. pārlišu raksts; 6. pītie trīsstūri; 7. viļņveidīga vijiņa; 8. pinuma raksts; 9. krustiņi ar apaļiem galiem; 10. krustoti aplī; 11. saules stabi; 12. ugunskrusti; 13. krustotie trīsstūri; 14. jumtiņi; 15. mēnestiņu krusts.

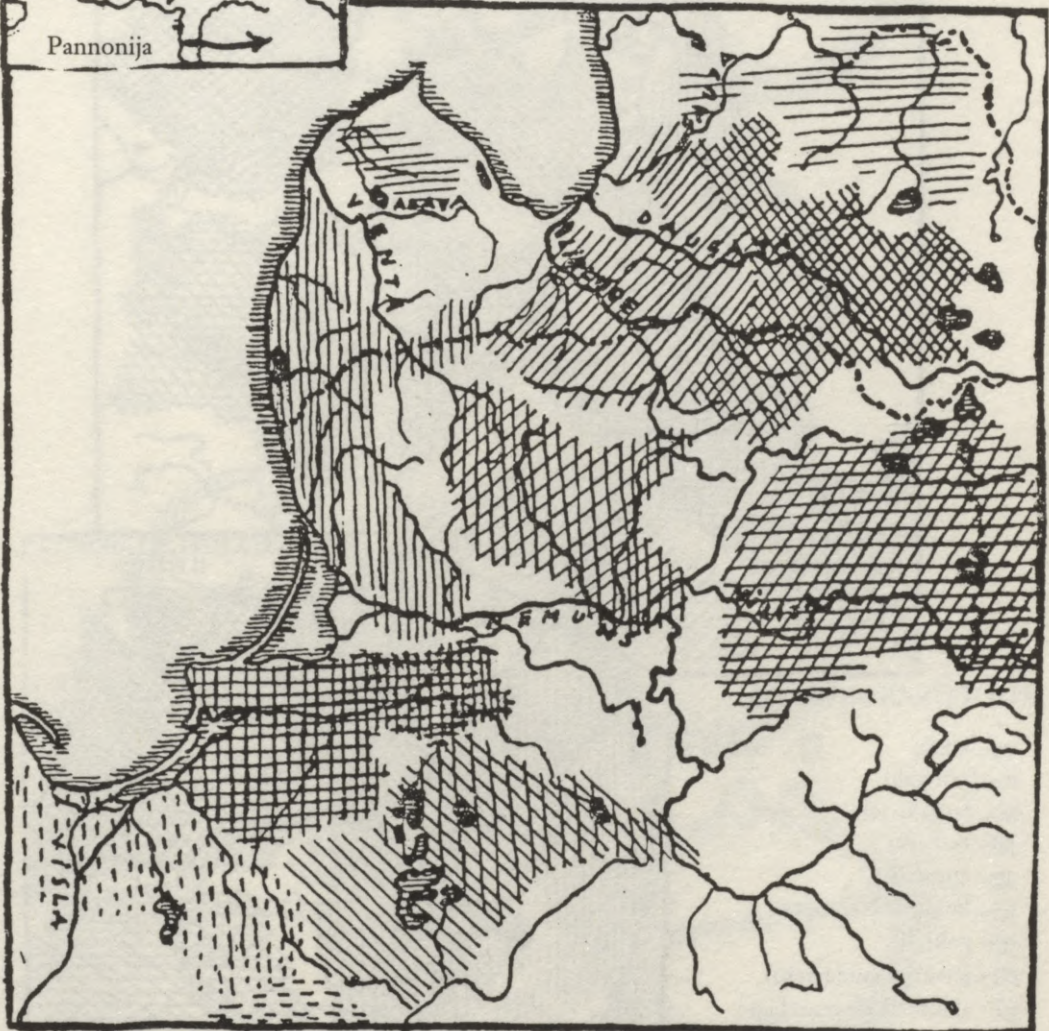
II: 1.-10., 12.-14., 16.-18. metallā; 11. kaulā. Bronzas gredzentiņu rotājumi: 15. audumā, 19. ādā, 20.-25. metallā

LXIV tabula (64.)

1. Reina 2. Donava 3. Elba 4. Odera
 3. Visla 6. Nēmons 7. Daugava

AGRAIS DZELZS LAIKMETS

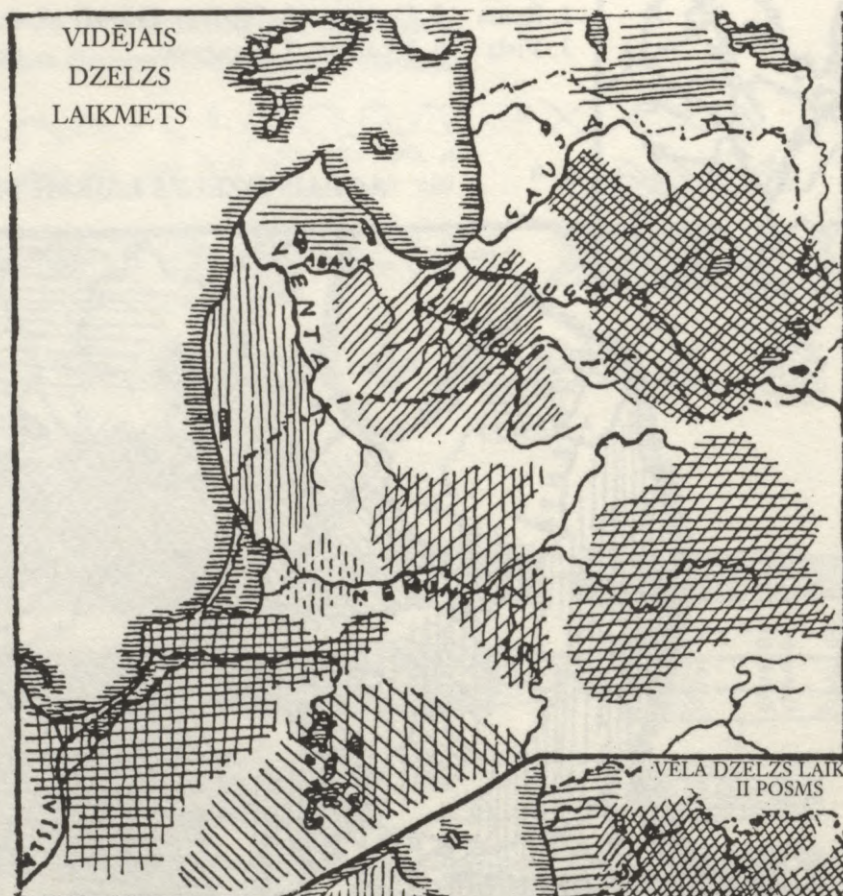
BALTU KULTŪRAS NOVADI:

Pa daļai pēc K. Engela

= Klaipēdas (kuršu-skalvju)	▨ = latgaļu-sēļu	/// = zemgaļu
▧ = zemaišu	▩ = augstaišu	▤ = Sembas-Natangas
▥ = jātvingu	/apzīmējumi pēc vēlākiem cilšu nosaukumiem/	

CITU KULTŪRU NOVADI: ≡ = akmens krāvuma kapu ||| = gotu   ▤ = vandaļu

LXV tabula (65.)

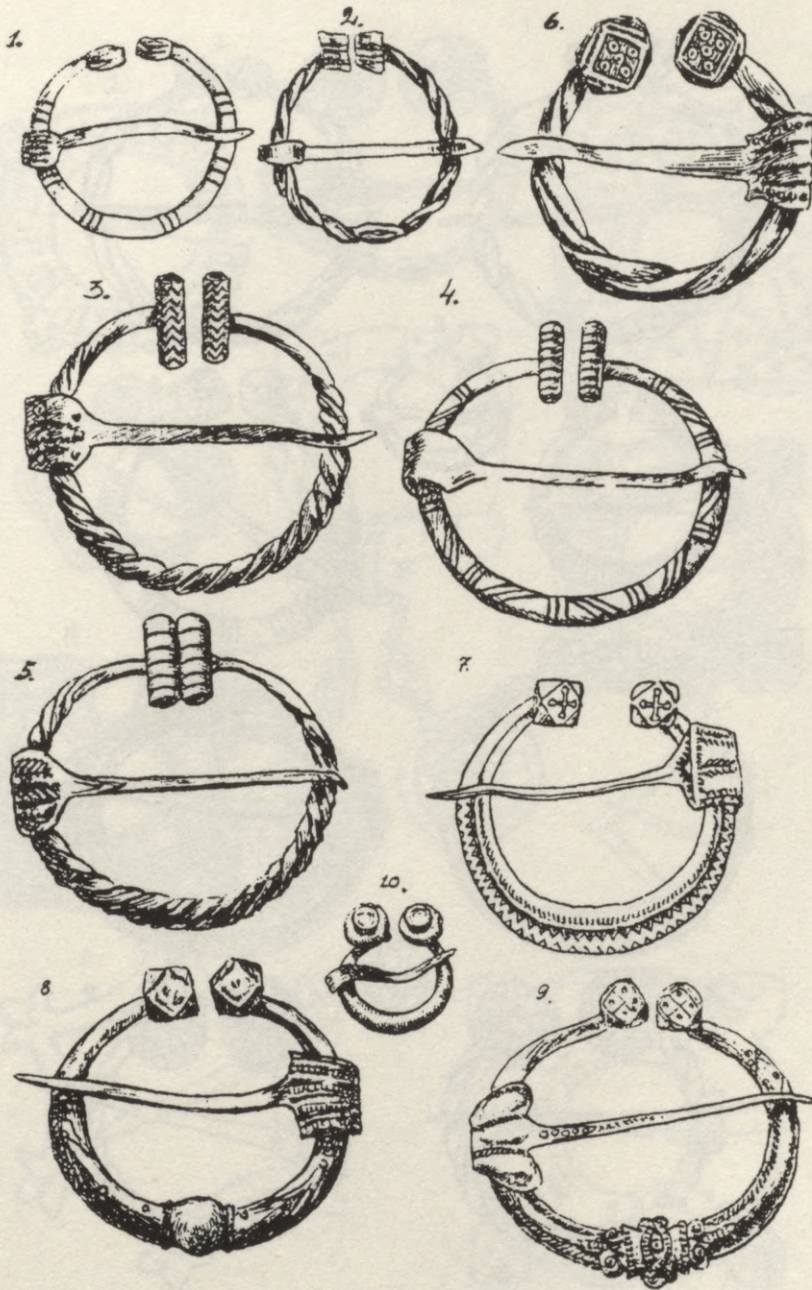
KULTŪRAS NOVADI:

= kuršu	= skalvju
//// = zemgaļu	
xxxx = latgaļu-sēļu	
= zemaīšu	
//// = augstaišu	
= Sembas-Natangas	
//// = galindu	
= jātvingu (sudaviešu)	
= akmens krāvumu kapu	

= kuršu	//// = zemgaļu	xxxx = latgaļu-sēļu
= skalvju	= zemaīšu	= libiešu
//// = augstaišu	= jauktu tautību	

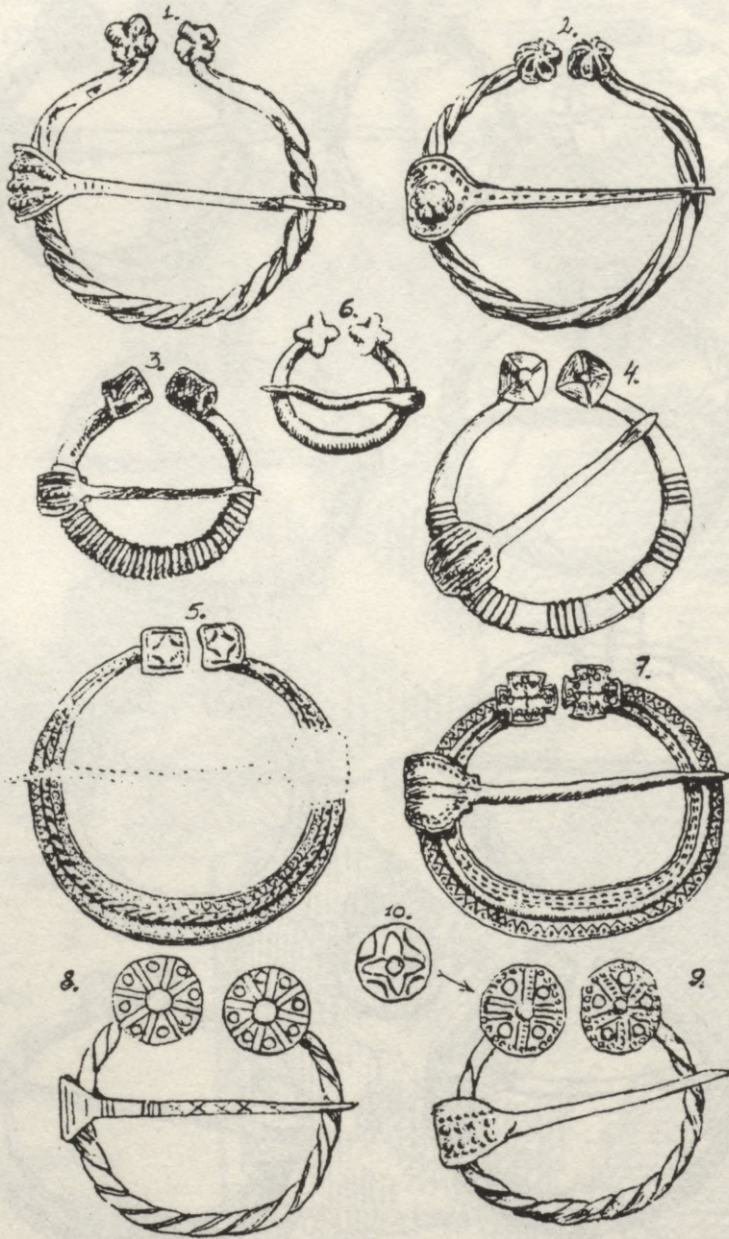
Pēc Fr. Baloža, K. Engela u.c.

LXVI tabula (66.)

Pakavsaktas. Ar atrotītiem (satītiem) galiem: 1. Kalncempji; 2. Veclaidene; 3. t.p.; 4. Latgale; 5. Dienvidigaunija, 16 g.s. beigas. Ar skaldņotiem galiem: 6. Ikšķiles baznīca; 7. Krimulda, sudraba; 8. Odziena; 9. Dienvidigaunija, ap 1400. g.; 10. Aizkraukle, 12.-15. g.s.

LXVII tabula (67.)

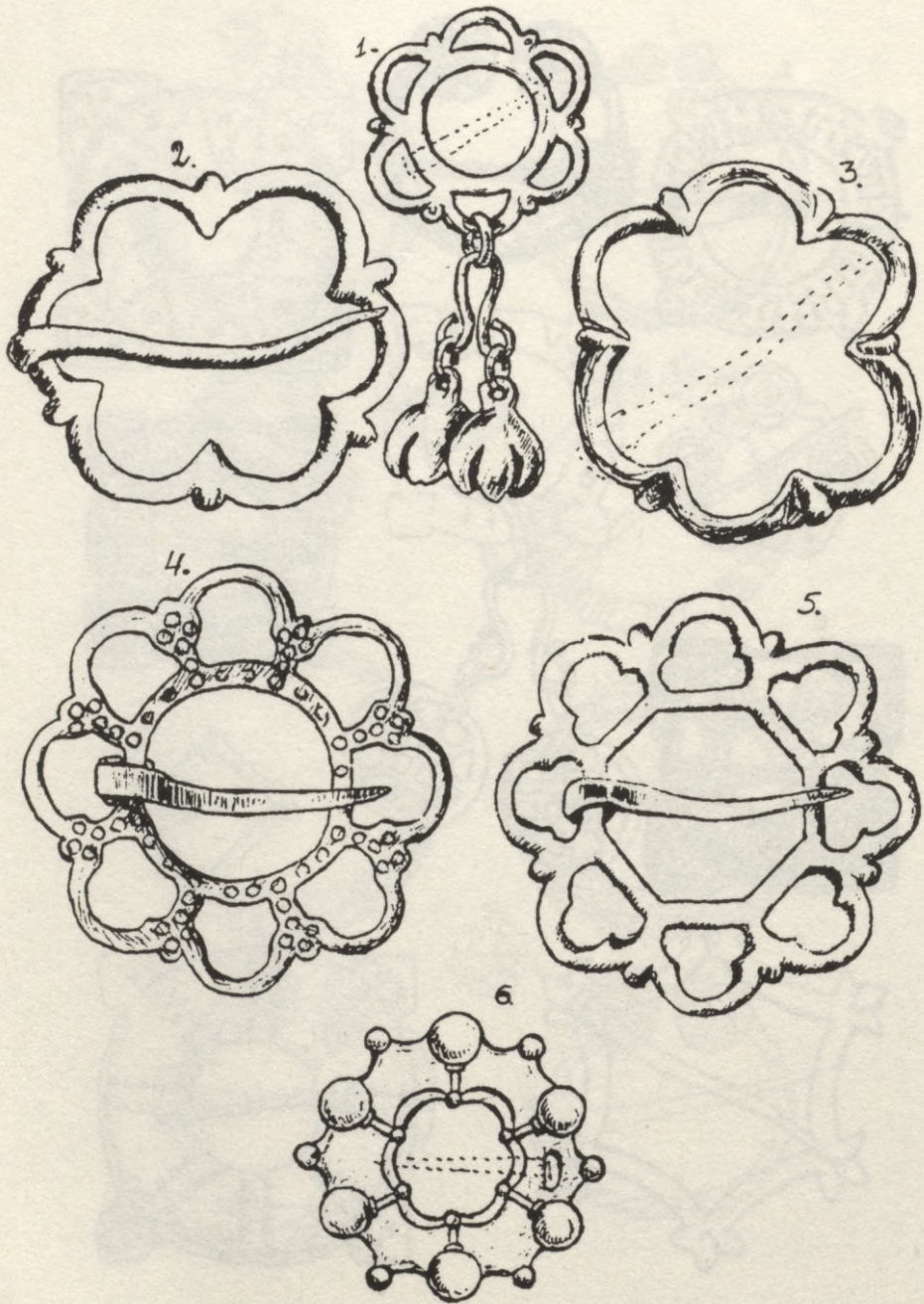
Pakavsaktas. Ar mezglotiem galiem: 1. Zaube, 14.-15. g.s.; 2. Dienvidigaunija. Ar kvadrātu galiem: 3. Kursā; 4. Jūrkalne, 14.-15. g.s.; 5. Aizkraukle, 14.-15. g.s. Ar krusta galiem: 6. Plāņi; 7. Rauna, sudraba; 14.-15. g.s. Ar ripu galiem: 8. Bērzaune, 14.-15. g.s.; 9. Lubāna; 10. Galgauska

LXVIII tabula (68.)

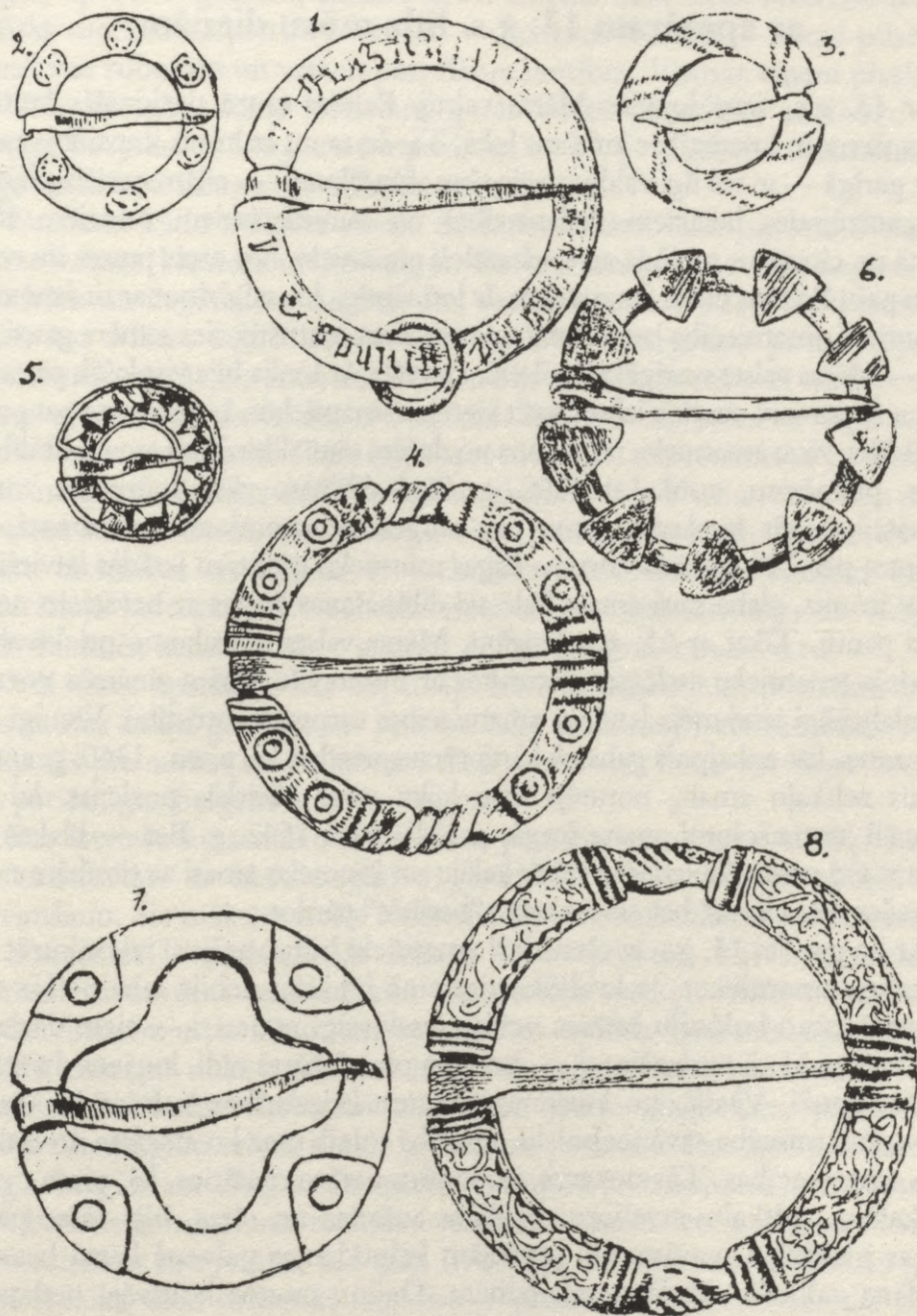
Pakavsaktas ar caurumotu ripu galiem: Ligatnes Ķempji, 13 g.s. Stūrainas saktas: 2. Salaspils, 3. Puze, 4. Trikātas Plāņi, 5. Kurzeme, 6. Bērzeme, 7. Jūrkalne, 8. Dobeles, 9. Puze, 10. Ikšķiles baznīca

LXIX tabula (69.)

Rozetveidīgas saktas: 1. Puze, 2. Kazdanga, 3. Jūrkalne, 4. Stāmerienes Annas muiža, 5. Puze, 6. Aizpute

LXX tabula (70.)

Gredzenu saktas: 1. Jūrkalne, 13.-15. g.s.; 2. Ikšķiles baznīca; 3. Ikšķile; 4. Kursa, 15.-16. g.s.; 5. Rīga, zelta; otrā pusē uzraksts — Mari Kehak, 1756.; 6. Jūrkalne, 13.-15. g.s.; 7. Kazdanga, (t.p.); 8. Valgale, 16. g.s.

VĒSTURISKIE LAIKI

ar apmēram 13. g.s. līdz mūsu dienām

Ar 13. g.s., izveidojoties Māras valstij, Baltijas tautu nacionālās kultūras iekļāva rietumu kristietības kultūras lokā. Tas šo tautu kultūras iespaidoja ne tik daudz garīgā — te vēl ilgi valdīja vecie tēvu tēvu tikumi —, cik materiālā plāksnē. Noorganizējoties lielākiem tirdzniecības un saimnieciskiem centriem Rīgā, Tallinā un citur, tur iepļūda arī sveštautieši amatnieki. No otras puses: šie centri saistīja pašu Baltijas tautu amatniekus. Ir ļoti zīmīgi, ka, salīdzinot ar tirdzniecību, sveštautiešu amatniecība jaunizveidotajos centros ir attīstījies samērā gausi. Pat Rīgā — Māras valsts svarīgākajā pilsētā, kur vācu kolonija bija visplašāk pārstāvēta, viņu amatnieki nespēja izkonkurēt vietējos amatniekus. Ir vērojama pat pretēja parādība: vācu amatnieku izspiešana no dažām viņu dibinātām amatu brālībām, kā tas, piemēram, notika ar 1390. g. Rīgā dibināto vācu mūrnieku amatu. Dibinātāji šragās ierakstīja pantu par nevācu neuzņemšanu savā amatā. Bet apmēram pēc 100 gadiem vairums Rīgas mūrnieku meistarū izrādās latvieši un, likteņa ironija, glabā savā amata lādē arī dibināšanas šragās ar nevāciem nelabvēlīgo pantu. Tikai ar 15. g.s. beigām, Māras valsts sabrukuma priekšvakarā, noslēdzās amatnieku saslēgšanās cunftēs ar monopoltiesībām zināmās nozarēs, kas nelabvēlīgi ietekmēja latviešu amatniecības turpmāko attīstību. Vienīgi šauras nozares, kas apkalpoja galvenā kārtā vācu aprindas, kā, piem., 1360. g. apstiprinātais zeltkaļu amats, noturēja visu laiku savas vāciskās pozīcijas, lai gan nacionāli ierobežojumi amata šragās parādās tikai 1542. g. Bet — blakus šim amatam tad pastāvēja latviešu saktu kalēju un jostnieku amati ar tiesībām ne tik vien ražot rotas lietas, bet arī tās savās “bodītēs” pārdot.

Ar ko gan lai 13. g.s. sveštautieši amatnieki būtu varējuši izkonkurēt vietējo tautu amatniekus, ja kvalifikācijas ziņā ienācēji nebija labāki? Uz tālo, maz pazīstamo koloniju brauca nevis pirmklasīgi meistari — tiem darbs un peļņa bija tā kā tā nodrošināti —, bet gan pirmā kārtā tādi, kuŗiem dzimtenē neklājās spoži, Vācijā, no kurienes rietumu kristietības kultūra ienāca pie mums, amatniecība savā tehniskā attīstībā tolaik maz ko atšķīrās no Baltijas tautu amatniecības. Tās nozares, no kuŗām varētu mācīties, kā, piem., mākslas kalēju, zeltkaļu—juvelieŗu, brokāta aušanas un citas, bija tālas pašām Vācijas plašākām masām, vēl joprojām kalpodamas galvenā kārtā baznīcas un plāna valdošā virsslāņa vajadzībām. Daiļos amatus kultivēja nedaudzas bīskapu sētu un klosteŗu darbnīcas. Tautas masas apmierinājās ar vienkāršākiem ražojumiem.

Gan tiesa: ar 12. g.s. vispirms Dienvidfrancijā, tad valoņu un flāmu zemēs daiļie amati sāka pāriet jau pilsonisko amatnieku rokās. Bet Vācijā vēl

visu 13. g.s. galvenie daiļo amatu centri bija klosteru darbnīcas. 12. g.s. beigās, ap 1170. gadiem, puslīdz droši zināms tikai viens ievērojamāks pilsonisks metālu daiļdarbu meistars — Āchenas Viberts — tāvad pilsētā pie Flandrijas robežām un varbūt pats flāmu tautības. Vismaz viņam pieskaitītie darbi ir darināti flāmu meistarū garā. Vēlāk pilsonisko meistarū skaits pieaug. Bet tikai ar 14. g.s. otru pusi, īsti — 15. g.s., pilsētu amatnieki ieguva galveno noteikšanu arī mākslas amatniecībā.

Par kaut kādu mākslas amatu darbnīcu iekārtošanu pie jaundibinātiem Māras zemes klosteriem nav ziņu. To mazumiņu, kas bija nepieciešams baznīcām un bagātājiem tirgotājiem, varēja ievest. Svešie, vienkāršie amatnieki, kas Māras zemē ieradās zināmu kolonistu grupu pirmo vajadzību apmierināšanai, šejienes amatniekus nebija spējīgi izkonkurēt nedz ar savām amata zināšanām, nedz darba kvalitāti. Bet nav noliedzama viņu nozīme jaunu formu aizgūšanā. Tikai kopš apm. 15. g.s., kad tehnisko jauninājumu vilnis no Ziemeļitalijas un Francijas aizskalojās līdz Vācijai, drīz vien sasniedzot arī Māras zemi, tur pieauga vācu amatnieku nozīmīgums un sākās amatu tehnikas un līdz ar to tehnisku apzīmējumu aizgūšana latviešu materiālajā kultūrā. Vecā remeša vietā stājās “timmermanis un sniķeris”, vecā vienkoča kausa vietā — stīpotu dēlišu un alvas kannas u.t.t.

Vēl viens apstāklis, kas stiprināja latviešu amatnieku pozīcijas, bija — savu tautas brāļu gaumes un prasību laba pazišana. Latviešu konservatīvā turēšanās pie savām tradīcijām arī tērpos un rotas lietās pat Rīgas latviešos līdz pat 18. g.s. beigām bija visai stipra.

Bet latviešu amatnieku nomešanās jaunajos centros — sevišķi Rīgā — bija saistīta arī ar kādu negatīvu parādību: tautas mākslas radošā spara pagrimšanu. Šīs mākslas tiešie iedzīvinātāji no daudzajiem novadu centriem nu koncentrējās nedaudzajās Māras valsts pilsētās, kur internacionālās kristietības kultūras ietekmējumi bija sevišķi spēcīgi. Allaž saskaņoties ar svešām formām un rotājumiem, kas pilsētās ieplūda daudz straujāk un daudz plašākā mērogā nekā agrākajos novadu centros, latviešu amatniekiem ar visām savām konservatīvajām tradīcijām jaunu aizguvumu pārveidošanā veco tradīciju garā veicās daudz grūtāk un pavisāk. Tas sevišķi sakāms par 14. g.s. beigām un 15. g.s. sākumu ar tehnisko jauninājumu ieviešanos. Un, tā kā ikviens jauninājums tehnikā vairāk vai mazāk ietekmēja arī formu un ar to saistītos rotājumus, tad tam ir sevišķa nozīme stila attīstības gaitās. Kopš šī laika vācu stilistiskā ietekme — precīzāk: lielle stili vāciskā pārveidojumā — mūsu materiālā kultūrā, īsti rotas lietās, kļūst spēcīga. Tas ir: tajās nozarēs, kur darinātāji ir profesionāli amatnieki (arī sveštautieši). Tur, kur ražošana paliek mājas vajadzībām, kā, piem., audumos un mājlietās, šīs ietekmes nav vai tā ir maza un īsti manāma tikai jaunākos laikos.

Jāievēro arī tas, ka laiki nemaz nebija labvēlīgi tautas mākslas uzplaukumam vispār. Daudzajos kaņos, kad ordenis gandrīz nepārtraukti cīnījās gan ar Lietuvu, gan krieviem, gan arī ar bīskapiem un Rīgas pilsētu, visvairāk cieta latviešu zemnieks. Uz viņa pleciem gūlās viss zemes pārvaldes aparāts, kaņaspēka uzturēšana, nebeidzamo sirojumu un kaņa postījumi u.t.t. Taču līdz ar ordeņa mestra Pletenberga uzvaru pār krieviem 1502. g. zemē iestājās ilggadējs miers. Māras valsts — kā pilsētas, tā lauki — saimnieciski ļoti uzplauka. Vairums greznāko rotu, ko depozītu veidā šad un tad atrod, radušās šajos laikos: tās paslēptas zemē, kaņam sākoties.

* * *

1558. gadā ar lielo krievu iebrukumu sākās Māras valsts bojā eja, kas katastrofāli ietekmēja latviešu tautas materiālo kultūru gan tieši, gan netieši. Sevišķi smagi kaņš skāra zemes austrumu daļu — Vidzemi un Latgali. Zemi postīja veselus 24 gadus no vietas. Ja kāds vēl bija palicis pie dzīvības, tad tas tikko spēja sev sagādāt dienišķo maizi, bet ne domāt par ko citu. Kad nu pēc 24 gadiem likās — iestāsies miera laiki, sākās poļu un zviedru kaņi, kas ar nelieliem pārtraukumiem turpinājās 28 gadus un šoreiz nepagāja secen arī Kurzemes un Zemgales hercogistei.

Bija jāpaiet tātad apaļiem 70 gadiem, lai Baltijā iestātos mierīgi laiki. Un tikai tad atkal vērojam latviešu tautas mākslas zināmu atspīrgumu. Blakus jau vairāk vai mazāk iesakņojušamies gotikas un retajām vēlinās renesanses formām parādās tolaik rietumos valdošā baroka formas. Tās vēl ir nepārvērtētas un neizkristalizētas, bet jau ar savām īpatnībām, kas balstās vecajās tradīcijās. Toties gandrīz pilnīgi izzudušas dažas senas formas, kā, piemēram, pakavsaktas. Tāpat bronzas vijīņu rotājumi (varaņojumi), kas deģenerētā veidā uzglabājušies tikai dažos nomaļu stūrīšos Kurzēmē. Citur vijīņas aizstātas vai nu ar stikla zīlītēm, smeldzeņiem, vai vienkārši ar dziju pinumiem un izšuvumiem.

No visiem jauno laiku stīliem baroks ir atstājis mūsu materiālā kultūrā jūtāmākas pēdas. Liekas, ka pēc zināma laika arī tas būtu pārkristalizējies īsti tradīcionālā garā un tautiskās īpatnības virzienā. Bet šī kristalizēšanās vilkā tikai 40-50 gadus, kad 1700. g. sākās Ziemeļu kaņš, un četrus gadus vēlāk krievu ģenerālis Šeremetjevs varēja rakstīt savam caram, ka "ienaidnieka zemē vairs nav ko postīt". Sākās t. s. krievu laiki ar dzimtbūšanas vissmagāko posmu un reizē ar to latviešu materiālās kultūras pagrimums. Kurzemes un Zemgales hercogistei gan vēl līdz 1795. g. izdevās pasargāt savu patstāvību. Bet arī tur dzimtbūšana kavēja tautas mākslas attīstības gaitas. Grūti laiki tāpat pienāca latviešu amatniekiem pilsētās. Jau 16. g.s. otrā pusē sakarā ar cunftu monopoltiesību pieaugšanu sākās latviešu amatnieku pakāpeniska

izspiešana no ienesīgākajiem amatiem. Ar 18. g.s. latviešiem Rīgā bija sīvi jācinās par savu sociālo un saimniecisko brīvību. Un, ja arī galu galā to izdevās noturēt (pēc 1739. g., kad guberņas valde atcēla rātes nelikumīgos rīkojumus), tad tomēr viņu loma — būt vidutājiem ar pilsētu un zemnieku kultūrām — bija saārdīta. Pilsētās sākās pārvācošanās process. Ikvienu, kas nepiederēja pie zemnieku kārtas, uzskatīja par vācieti. “Kas nav zemnieks, saucas par vācieti, ja arī viņš nevar ne vārda runāt vāciski,” raksta A. Hupelis 1777. g. “Pie šīs šķiras pieder muižnieki, mācīti vīri, amatnieki, brīvie kalpotāji un pat brīvlaistie, tiklīdz viņi ietērpjas vācu drēbēs.”

Lauku ļaudis, padoti paši sev, smagās kalpības dēļ vairs nevarēja attīstīt savu veco kultūru tālāk. Tā palika sastingusi iepriekšējo — labāku laiku tradīcijās, nekā jauna neradot. Tikai ar 18. g.s. beigām un 19. g.s. sākumu, kad sākās pirmie mēģinājumi zemnieku stāvokļa uzlabošanai, vērojams neliels tautas radošā spēka atplaukums, kas šoreiz izpaudās kādā gluži jaunā parādībā — otējumos.

MĀRAS VALSTS LAIKI (13.–16. g.s.)

Māras valsts laiki īsti būtu iedalāmi divos stila posmos: a) no 13. g.s. līdz 14. g.s. beigām un b) no 15. līdz 16. g.s.

Salīdzinot ar iepriekšējiem laikmetiem, datu par latviešu tautas materiālās kultūras attīstību Māras valsts laikos ir maz. Pa daļai tas izskaidrojams ar nepietiekamiem pētījumiem, pa daļai ar kristietības apbedīšanas ritu pakāpenisku ieviešanos, kas neatzina pagānisko kapu piedevas. Vispārējs pārskats par mūsu tautas materiālās kultūras attīstības gaitām šai laika sprīdī tomēr jau iegūstamas.

1. Pirmā posmā turpinās vecās tradīcijas, bet blakus vecajām formām parādās arī gotikas formas. Ļoti stabils izrādās pakavsaktu vecākais veids — atrotītu galu pakavsaktas, kas ar nelielām variācijām formu veidojumā noturas ne tik vien šai, bet arī nākamā posmā līdz pat posma beigām. Diezgan izplatītas gotikas stūrainās un rozetveidīgās saktas. Parādās t.s. gredzenu saktas (vecu rakstnieku krūšu sprādzes, brēces), kas ietekmē arī veco ripas saktu formas. Liekas, ka šīs saktas pie mums ienākušas no Gotlandes, kur ir modē ar 13. g.s. Pie mums tomēr plašāk tās izplatās īsti ar otru posmu. Sāk izzust bronzas vijīņu un gredzentiņu rotājumi. Vijīņas kļūst sīkākas, un tās sāk aizstāt ar krāsainām māla vai stikla krellītēm vai alvas podziņām. Šķiet, gotikas četrstūraino agrafu ietekmē veidojušies mūsu četrstūrainie piekariņi ar mēlitēm.

2. Otrā posmā, kas raksturīgs ar strauju pilsētu kultūras uzplaukumu un jauninājumiem amatu teknikās (zāģēti dēļi, metālu stancēšana, spiedogu lietošana ādas apstrādāšanā u.t.t.), ieplūst vēl vairāk jaunu formu. No jaunajām formām atzīmējamas cilnas brēces ar kaldinātiem, plastiskiem rotājumiem (vēlāk arī ar stikla zīlēm). Tām blakus vēl aizvien sastopamas atrotītu galu, mezglotu, ripu galu u. c. pakavsaktas. Taču posma beigās jau sastopamas gandrīz visas tās rotas lietu formas, kas raksturīgas jauniem laikiem.

JAUNIE LAIKI (17.–19. g.s.)

Formās un rotājumā parādās baroka ietekmējumi. Pastiprināta naturālu motīvu ieviešanās. Galvenās rotas lietas — dažādi gredzenu saktu veidi, gan ar stikla zīlēm un burbuļiem, gan bez tiem. Pa lielākai daļai pilsētu amatnieku darinājumi. Visai raksturīgi, ka šie amatnieki ir spiesti piemēroties lauku ļaužu konservatīvai gaumei un prasībām, jo saktu formas pat sīkumos paliek nemainīgas visu laiku. 17. g.s. beigās līdz 19. g.s. pirmajai pusei gredzenu saktu veidi jau grupējami pēc atsevišķiem apgabaliem. ZEMGALĒ, kur pilsētu kultūra iespiedās visātrāk un straujāk, saktas vispār mazāk izplatītas. Lielās saktas te sāka izzust jau ar 19. g.s. pirmo pusi. Sagšu un villaiņu sasprašanai (ja tās vispār sasprauž) lieto mazākas saktiņas. Krekla saktiņas reizēm arī sirdsveidīgas. (Tab. LXXII, 5; LXXV, 1, 2; LXXVI, 1; LXXIX, 3). AUSTRUMLATVIJĀ (Vidzemē, Latgalē) raksturīgas burbuļu saktas, retumis arī piekaņu saktas. Krekla saktiņas visā visumā vienkāršākas (tab. LXXV, 9, 11-14, 25; LXXVI, 4-7; LXXVII, 1, 2, 6, 7). VIDUSKURZEMĒ UN ZIEMEĻKURZEMĒ (Kuldīgas, Alšvangas un Ventspils etn. novadi) raksturīgas stikla zīlēm rotātas lielas sudraba saktas — t.s. dižsaktas (arī zeltītas). Ja tās nenēsā, tad 5-7 mazākas, citu zem citas (tab. LXXV, 7, 8, 10, 15-17; LXXVI, 2, 3). DIENVIDKURZEMĒ (Liepājas apr.) raksturīgas bļodveidīgas saktas ar maz stilizētiem stādu motīvu rotājumiem (tab. LXXV, 6, 18, 21-23; LXXVII, 4, 5; LXXVIII, 4-7). T. s. *ķēžu jostas jeb *sleņģenes tagad raksturīgas Kurzemei (agrāk plašāk izplatītas). Tāpat *buku jostas.

LATVIEŠU STILA MĀCĪBA

STILS — kādas izpausmes jeb izteiksmes raksturīga īpatnība.

1. Savs stils var būt atsevišķam individam, atsevišķai tautai, vairāku radniecīgu tautu kopai, plašākiem radniecīgu kultūru apgabaliem un atsevišķiem

laikmetiem. Zināmos laikmetos pastāv vienīgi šiem laikmetiem īpatnējas kultūras un stili. Tā, piem., mēs runājam par akmens, bronzas un dzelzs laikmeta kultūrām un stiliem. Bet reizē ar to atsevišķu tautu kultūras un stili veidojas nepārtrauktā secībā, visos laikmetos — ja šo veidošanos nepārtrauc kaut kādi varmācīgi akti.

2. Neviena kultūra un stils nevar izvairīties no aizguvumiem un ierosinājumiem. Tā grieķu kultūra un stils ierosinājumus (tāpat aizguvumus) guva no Mazāzijas un ēģiptiešu kultūrām (celtniecībā — stabu kapitolu veidojumi, rotājumā — stādu un dzīvnieku motīvi u.t.t.). Romiešu kultūras un stila pamatā savukārt ir aizguvumi no etrusku un grieķu kultūrām. Ģermāņu tautu kultūras un stilus savukārt ietekmējušas senos laikos ķeltiskā Latēnas, Romas provinču, austrumnieciskās Melnās jūras piekrastes zemju un jaunākos laikos Bizantes un Eiropas dienvidu romāņu tautu kultūras un stili. Arī baltu tautu stili savās attīstības gaitās ietekmējās gan no Donavas baseina provinciālromiskā stila, gan Dienvidkrievijas agrā dzelzs laikmeta. Kopš Vidējā dzelzs laikmeta baltu tautu un tamlīdz latviešu materiālā kultūrā atkal vērojami zināmi Bizantes ietekmējumi, pa daļai arī skandinaviski. Jaunā dzelzs laikmeta bizantiskajiem ietekmējumiem pievienojās romānikas stila ietekmējumi un ar Māras valsts nodibināšanos arī gotikas stils. No jaunāko laiku stiliem (tāpat kā daudzās kaimiņu zemēs) spēcīgāku ietekmi atstājis baroks. Ar visiem ietekmējumiem, aizguvumiem un patapinājumiem latviskais stils nav zaudējis savu viengabalainību un īpatnību. Latviešu tautas vitālitate un kultūra ir bijušas pietiekami spēcīgas aizguvumus pārveidot, pielāgot savām stila tradīcijām un patstāvīgi attīstīt tālāk.

3. Tradīcijas nebūt nav kaut kas sastindzis, nemainīgs. Tāpat kā viss pasaulē, arī tās laiku mijās pārveidojas. Taču šī pārveidošanās noris ļoti lēnām. Īstenībā materiālā kultūra vecās tradīcijas visbiežāk pārlej jaunās formās, pielaiķo jaunai gaumei vai iedzīvina jaunās tehnikās, kas tad savukārt ar laiku var pašas kļūt tradicionālas. (Piemēri: Jaunā dzelzs laikmeta audumu bronzas rotājumu atkārtojums jaunā tehnikā. Tradīciju maiņa: senāk Nicā brunči zili, ar šauru sarkanu apmalu; vēlāk apmala kļuva aizvien platāka, un kopš 70–80 gadiem brunči gluži sarkani.)

4. Ikvienas kultūras tautas stila analīze parāda vairākus stilistiskus nogulsnējumus kā formās, tā rotājumā, pie tam dažkārt vecākās formas un rotājumi vēl ilgi turpina pastāvēt vai nu nemainījušies, vai maz mainījušies blakus jaunajiem. Nereti atkal vērojama jaunākā un vecākā savstarpēja pielāgošanās: vai nu jaunais pielāgots vecā formai, vai vecais — jaunā. Reizēm šī pielāgošana, sevišķi rotājumos, gājusi tik tālu, ka grūti izšķirt, kurš kurū ietekmējis.

FORMU UN ROTĀJUMU ANALIZE

I FORMAS

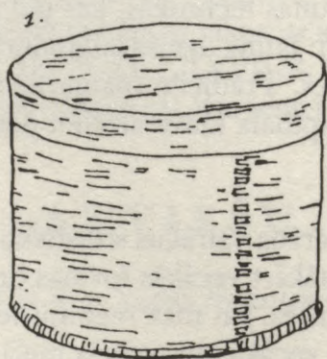
Formas noteic materiāls, vispārējā materiālās kultūras attīstība un tehniskie sasniegumi. Arī latviešu stilā vērojami vairāki stilistiski nogulsņēmumi. Formu ziņā mēs tos varam sadalīt trīs lielākos sagrupējumos vai grupās: a) senatnīgās jeb archaiskās formas, b) Vidus laiku formas, c) Jauno laiku formas, pie kam šīs grupas savukārt sadalāmas sīkākās.

1. SENATNĪGĀS /ARCHAISKĀS/ FORMAS

Tā kā lielie vēsturiskie stili Eiropas ziemeļus formu ziņā plašāk sāka ietekmēt tikai romānikas stilu, tad par senatnīgām jeb archaiskām sauksim visas tās formas, kas radušās pirms romānikas stila. Izņēmums te būtu rotas lietas (pa daļai arī ieroči), kuņas kā viegli pārvietojamas aizvien vairāk vai mazāk atradušās vēsturisko stilu ietekmē.

Latviešu jaunāku laiku materiālā kultūrā daudzas archaiskas formas — īsti koka un tā produktu konstrukcijās — ir uzglabājušās no ļoti tālas senatnes. Dažu formu attīstības pirmsākumi izsekojami līdz pat indoeiropiešu pirmtautas laikiem un vēl senāk. Piemēram: celtniecībā — slietenis; mājturības lietās — kriju pūrs, vāceles, grozi u.t.t. (XCVI tab.)

Mantojums no ļoti tālas senatnes ir daži vecākie klētiņu un pirts veidi, tāpat, šķiet, daži stabu veidi. Raksturīgās īpatnības: stabu vidus daļas plastiska izveidošana, atstājot abus galus nerotātus. Šos latviskos stabus var sadalīt divos pamattipos: a) stabos ar neizveidotiem galiem, kuņi it kā ieauguši celtnes guļkoku konstrukcijā, bet kuņu vidus daļa izveidota plastiski, izcērtot

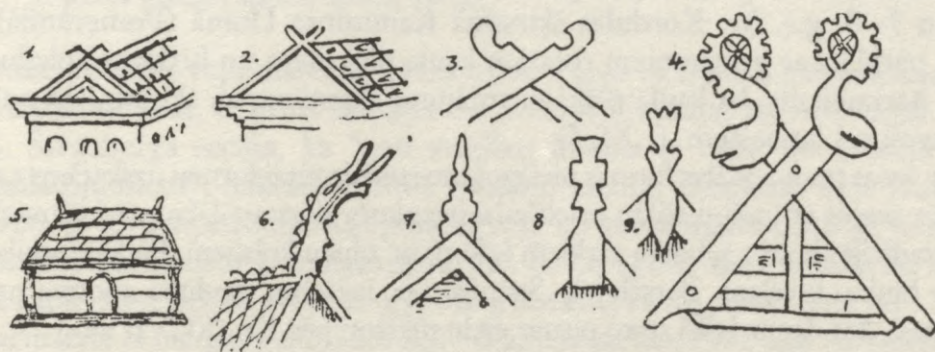
1. Kriju pūrs, bronzas laikm., Dānija

2. Vienkoča spainis, Vestfāle, 7. g.s.

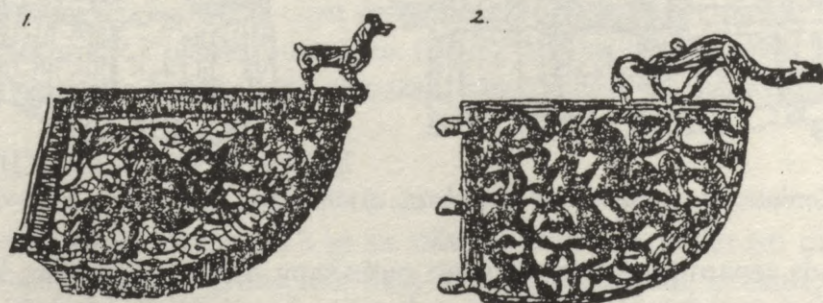
rotātājas formas simmetriski pret staba asi; b) stabos ar nosmailinātiem galiem, kas guļkoku konstrukcijā it kā iedzīti. Abas grupas sastopamas vairākās variācijās. (XCII-XCIII tab.)

Zelmiņu galu dekoratīvs rotājums ir t.s. jumta zirdziņi, jumta gaiļi, āži, dzērves, krači un citi. Lai gan jaunākos laikos tie parasti veidoti zāgētos dēļos (t.s. vēja dēļos), par to izejformu uzskatāms zelmiņa vainaga galu krus-tojums. Paradums rotāt ēku zelmiņu galus ir ļoti sens, un tā pamatā, cik vērojams, maģiska nozīme. Jaunākos laikos tiem tiri dekoratīvs raksturs un rotājumā ieplūduši arī sveši elementi (XCIV tab.).

1., 2. 10. g.s., pēc miniatūrām Egberta kod. Trierā; 3. 12. g.s. vidus, pēc Ēren-trūdes perikapgrām. Zalzburgā; 4. lejasakšu jumta kraģis; 5. zemnieku māja Baijō tapestrijā; 6. 12.-13. g.s. koka baznīcas zelmiņa rotājums Norvēģijā; 7. vecas skandinavišu klētiņas zelmiņa rotājums; 8., 9. namu zelmiņu rotājums Austrum-prūsijas Oberlandē. Skat. vēl grieķu tempļu akroterijus

Senatnīgas tradīcijas pauž Klaipēdas kuršu laivu vēlavas — mastu galu rotājumi, vēja rādītāji. Vēlavām līdzīgi laivu vēja rādītāji (metalla) uzglabājušies vēl pāris vietās Skandināvijā, vecajās baznīcās no 11. līdz 12. g.s. sākumam (tagad mūzejos). (XCV tab.)

Skandināvijas veco baznīcu vēja rādītāji: 1. Sēderalas, Zviedrijā, 11. g.s.; 2. Tingelstates, Norvēģijā, 12. g.s. sākums

Senas un īpatnas formas ir latviešu koklēm. No baltu tautām senos laikos kokles aizguvušas arī sāmu tautas — igauņi un somi. (XCV tab.) Jaunāku laiku kokļu formās vērojami arī sveši ietekmējumi.

Ļoti veca konstrukcija ir dobtām tvertnēm un tilpnēm, t.s. vienkocēm. (XCVII-XCVIII) Koka izdabšana pazīstama Eiropā vismaz jau kopš Jaunākā akmens laikmeta (akmens kalti, vienkoču laivas). No mantu tvertnēm raksturīgas vienkoča tīnes, kas blakus kriju pūriem pieskaitāmas pie vecākām tvertnēm vispār. Tas pats sakāms par vienkoča kausiem un citiem traukiem. Interesanta senatnīga forma ir Sērmūkšu pag. (Cēsu apr.) atrastajam vienkoča šķirstam (no 18. g.s.). Tipoloģiski to pašu, tikai citādā tehniskā apdarē, vērojam 7.–8. g.s. Sv. Kordulas šķirstiņā Kamminas Domā (Pomerānijā). Šķirsts pārklāts ar griezumiem rotātām kaula plāksnēm un bronzas apkalumiem. Atzīmējams, ka kaula plākšņu rotājumi šķirstiem vai šķirstiņiem nav bijuši sveši arī latviešiem. (LXI, 5)

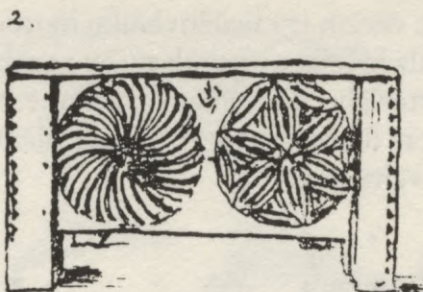
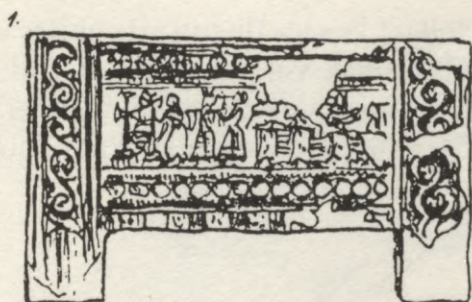
Par vecas tradicionālas formas pielāgošanu jaunaizgūtai formai uzskatāms t.s. vienkoča skapis ar īpaši pieliktu priekšpusi (vienkoča šķirsta tālāks atrisinājums). Senas tradīcijas ir arī t.s. bluķu zārkiem (silēm) un bluķu krēsliem. Pēdējie atbilst kādam bluķu krēslam Barselonā, Spānijā (ar iegrebtu saulītes motīvu uz atzveltnes), kas datēts laikā starp pirmo gadu tūkstoši pēc Kr. (XCVII tab.)

Senatnīgas šķiet arī vairums plēsto galdiņu šķirstu formas, lai gan to pirmsākumi pie mums grūti izsekojami. Koks ir materiāls, kas jo drīz padots iznīcībai, sevišķi mitrajās ziemeļu zemēs. Atzīmēsim vienīgi, ka plēsto galdiņu šķirsti Eiropā pazīstami jau pirms antīkā laikmeta. Cik nemainīgas šīs formas palikušas gadu tūkstošu mijās, redzam, salīdzinot, piem., kādu Krētas sarkofagu (vecās koka formas atdarinājums akmenī) ar 16 g.s. Rietumeiropas un mūsu jaunāko laiku plēsto galdiņu šķirstiem. (XCIX tab.)

Sv. Kordulas šķirsts, Kamminas doma bazn.: a) sānu skats, b) gala skats, ap 7.-9. g.s.

Daudz senatnīgu formu atrodam vecās kapu zīmēs — īsti tajās, kas attēlo veļu (arī gausa) mātes simbolu — kaupiņu krupi. Visskaidrāk šī simbola pirmformas ir uzglabājušās pie Klaipēdas kuršiem. Pamācīgs ir vecās zīmēs pārveidošanās process kristietības krusta simbolā (C tab.). Ir grūti noteikt

1. otēts akmens sarkofags, Hagia Triada, Krēta, ap 2000–1500 g. pr. Kr.;
2. plēstu galdiņu šķirsts, Šveice, 16. g.s.

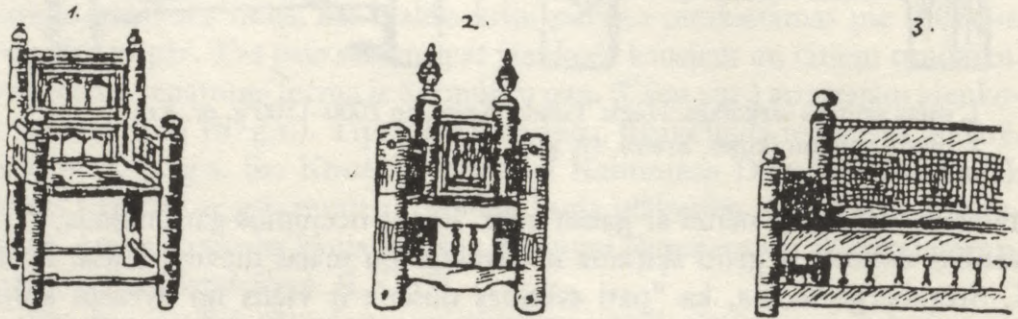
krasas robežas veļu mātei ar gausa māti. Vecos ticējumos gausināšana, t. i., svētības došana, ir grūti šķīrāma no dvēseļu un mājas dievību kulta. Prof. K. Straubergs secina, ka “pati svētības došana ir viens no dvēseļu kulta pamatojumiem”. Sakrālā nozīmē kaupiņu piemin Dušburgs savā chronikā, 1326. g. arī senprūšiem. Kaupiņa kā veļu un gausa mātes simbola vistālākās robežas rietumos ir Dancigas apkārtnē. Še tas agrāk, šķiet, lietots ne tikvien kā kapu zīme, bet arī svētības (gausības) nozīmē, kā to, piem., rāda vēl 1735. g. darinātais Dancigas galdnieku zeļļu brālības ģerboņa vairogs. Atzīmēsim, ka kapu zīmes ar kaupiņa motīviem Austrumprūsijā sastopamas, gan, sākot no ziemeļaustrumiem gar Kuršu jomu, līdz Dancigas apkārtnēi, gan rietumu novados — Oberlandē un Pomerānijā. Tikai pēdējos tās citādākas formas, un proti: biezu planku veidā. Kuņa forma Austrumprūsijai nu būtu uzskatāma par senatnīgāku un vai šai citādībai būtu sakars ar pašu senprūšu cilšu īpatnībām vai ar kuršu kolonistu ieceļošanu ordeņa laikos — vēl pētījams. Vienīgi skaidrs — kaupiņš kā kapu zīme apkārtējos vācu un pārvācotos rietumslavu apgabalos nav sastopams.

Vecas tradīcijas vērojamas dažās koka zirglietās — saku kokos un lokos. (CI, 1, 2) Konservatīvas formas ir mūsu vienkāršajiem māla podiem (sal. ar arhαιoloģiskiem izrakumiem), tāpat dažām māla spēļu lietiņām, piem., Latgales māla “zirdziņiem”, “pīlītēm” un citām. (CI, 3, 4) Jaunāku laiku rotas lietās senatnīgas formas ir uzglabājušās vismazāk. Mūsu dienās tās atkal celtas godā.

2. VIDUS LAIKU FORMAS

a) **Romānikas formas.** Tā kā šis stils pie mums parādījās īsti tikai sava vēlinā posma pēdējos gados, tad kaut kādu paliekamāku ietekmi tas nav atstājis nedz celtniecībā, nedz mājturības lietās. Vismaz tas tagad grūti tverams. Tomēr iespējams, ka zināmi ietekmējumi būs bijuši. Tā, piem., mums vēstures gaitas ziņā tuvajā Austrumprūsijā vēl līdz pat 17. g.s. beigām

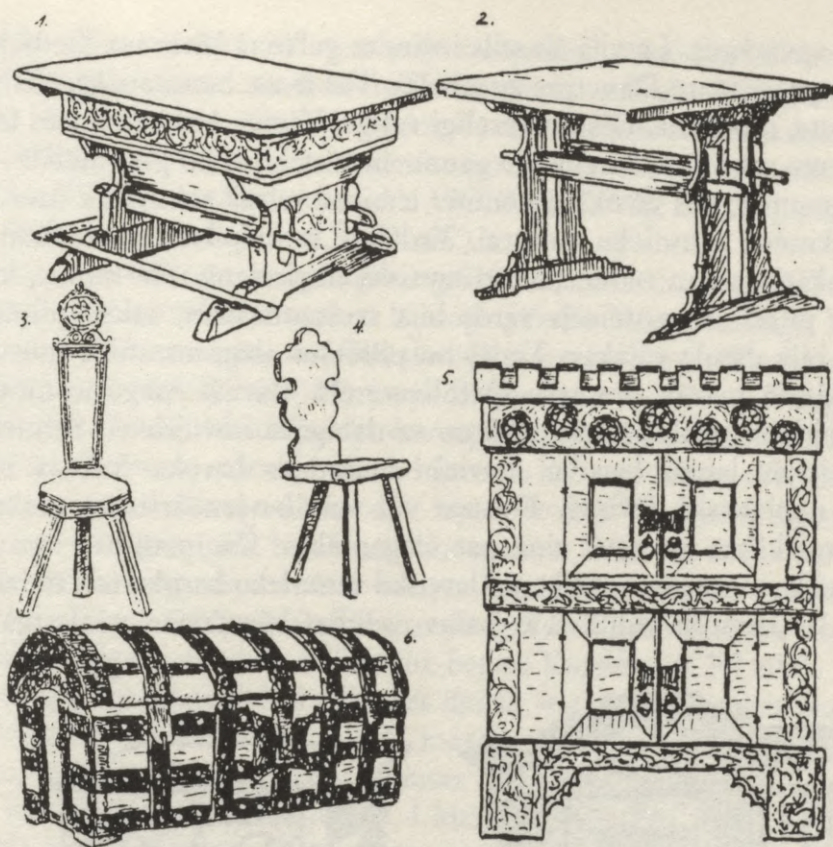
pēc vecām tradīcijām lauku baznīcās t.s. “bikts” krēslus (lietoti arī cunftēs kā goda krēslī) parasti darināja romānikas stila formās. Vai pie mums arī, trūkst materiālu. Ka romānikas elementi dažkārt vērojami mūsu arheoloģiskajās rotas lietās — par to jau runājām. (Skat 42. lpp.) Jaunāko laiku rotas lietās to vairs nav.

1. romānikas stila krēsls, Zēdermanlande, Zviedrijā, 11.-12. g.s.; 2. “bikts” krēsls, Austrumprūsijā, 17. g.s. beigās; 3. baznīcas sols, Alspirbacha, Švarcvaldē, ap 1180. g.

b) Gotikas formu elementi visspilgtāk uzglabājušies dažās rotas lietās (gredzenu saktās — brēcēs, krūšu sprādzēs). Zināmi gotikas motīvi vērojami lauku baznīcu celtniecībā, kā mūra, tā koka (resp., ko cēluši vietējie, bet ne pilsētas meistari), tāpat mājturības lietās (dažās mēbeļu formās). (CII tab.)

Īsti gotika ar savu uzplaukstošo pilsētu kultūras amatniecību kopš laikmeta otras puses (apm. 15. g.s.) sāka ietekmēt lauku ļaužu t.s. zemnieku kultūru. Koka tehnikā un formās jaunus ceļus iezīmēja galdniecības atdalīšanās no remešu (namdaņu) amata. Kopš apm. 1320. gadiem, kad Eiropā sāka ieviesties zāģu sudmalas, koka apstrādāšanā pavērās jaunas tehniskas iespējas. Mājturības lietu darināšanā plēstos galdus aizvien vairāk aizstāja zāģēti dēļi, kas atļāva citas konstrukcijas. Vācijā šo tehniku aizguva no Ziemeļitalijas pilsētām ap 15. g.s. pirmo ceturksni, vispirms dienvidu novadī. No turienes tā drīz vien izplatījās Ziemeļvācijā (še vērojami vēl Flandrijas un Holandes iespaidi) un pie mums, kad arī latviešu valodā ieviesās tādi aizgūti vārdi kā “zāģēt”, “ēvelēt”, “dēlis” un citi galdnieku darba tehniskie apzīmējumi. Taču vecās tektoniskās formas, pielairotas jaunajai tehnikai, vēl ilgi turējās kā pie mums, tā rietumos (zāģētu dēļu šķirsti, galdiņu tīnes u.c.). No metalla mājturības lietām Vācijā ar 15. g.s. strauji izplatās alvas trauki — šķīvji, alus kannas u.c. Pēdējo formas pie mums un citās zemēs lauku ļaudis jo bieži atdarināja kokā.

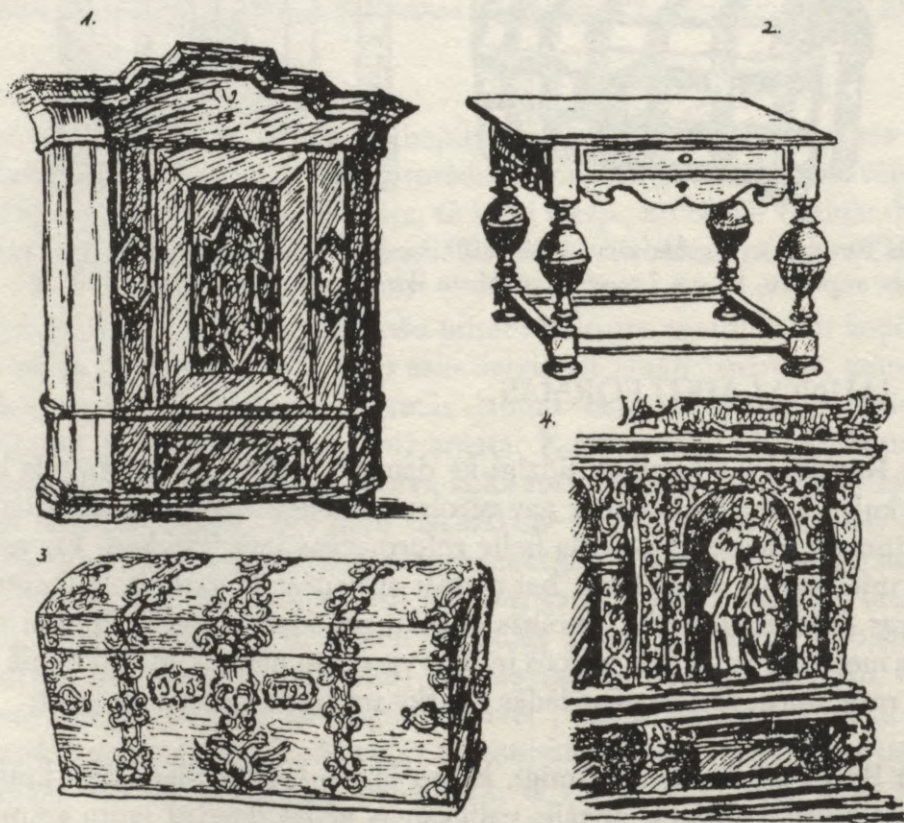
Gotikas formas. 1., 2 galdi, vācu, 1500.-1507. g.; 3., 4. stulpiņi, Itālija, 15. g.s.; 5. skapis, augšvācu, 15. g.s. I puse; 6. vērtslietu šķirsts, Austrumprūsija, ap 1400. g.

3. JAUNO LAIKU FORMAS

a) **Renesanses formas**, līdzīgi kā daudzās zemēs, arī pie mums lauku ļaužu kultūrā tikpat kā nemaz nav vērojamas. Tieši kad šī stila ietekme sāka izplatīties uz ziemeļiem, sākās lielie reformācijas ievadītie kaņi, kas ne tik vien iznīcināja vecās vērtības, bet turklāt apslāpēja kā garīgās, tā materiālās kultūras dabisko attīstību vairākās cilvēku paaudzēs. Tomēr zināmi renesanses motīvi mūsu tautas mākslā ir. Tos vērojam, piemēram, Kurzemē dažu saktu rotājumos, retajās pūra lādēs ar arku un stabu motīvu un citur.

b) **Baroka formas**. Ir zīmīgi, ka no Jauno laiku stiliem tieši krāšņais, galmnieciskais baroks ir atstājis paliekamas pēdas daudzu tautu zemnieku kultūrās. Varbūt tādēļ, ka šis stils, atmezdams tos renesanses kanoniskos saistus, kas tai piešķīra zināmu sastingumu, pavēra nacionālām un individuālām fantāzijām

plašākus apvāršņus. Latvijā šis stils ieviesies galvenā kārtā no Ziemeļvācijas (Austrumprūsijas un Dancigas apgabālā). Tas ir t.s. hanzeatiskais baroks — vienkāršots, monumentāls un veselīgi sulīgs. Vācijā, kur provincēs izkaisīts daudz mazu pilsētiņu, laucinieku gaume maz atšķīras no provinciālās sīkpilsētiņu gaumes, kas savukārt vienmēr ir bijusi vairāk vai mazāk tuva lielpilsētiņu ietekmētai zemnieku kultūrai. Tādēļ arī šie lielpilsētiņu kultivētais tīrais stils vienkāršojas un reducējas īsti tautiskā novirzienā. Pie mums, kur pilsētiņās un pilsētiņās noteicējs vārds bija svešautiešiem, saites pilsētiņām ar laukiem bija daudz vājākas. Tādēļ no pilsētiņām aizgūtos stilos mūsu zemnieku mākslā mazāk tīra stila īpatnības nekā Vācijā. Aizgūtie motīvi pie mums veidojās tālāk patstāvīgākā un savdabīgākā novirzienā. Salīdzinot ar Ziemeļvācijas lauku baroku, latviešu zemnieks baroka formas uztvēris līnārā, neplastiskā ievirzē. Formas vēl vairāk vienkāršotas, plakanākas, tomēr smalkākas un savā ziņā pat elegantākas. Šīs īpatnības izpaužas jo skaidri, tā ka mēs varam runāt par latvisko zemnieku baroku (arī to laiku pilsētiņniecisko latviešu vidū). Tās pašas pazīmes vērojamas arī Latgalē, kur

1. skapis, Austrumprūsija; 2. galds, Dancigas apg.; 3. kupars, t.p., 1792. g.; 4. Liepājas Annas bazn. bikts krēsls ar vēlinās renesanses ieskaņu, Zefrensa darbnīca

baroks ieviesies no dienvidiem ar poļu starpniecību (tuvāka saskare ar Itālijas baroku). Baroka formu motīvi latviešu zemnieku mākslā visspilgtāk izpaužas jaunāku laiku mēbelēs — sevišķi skapjos —, tāpat lauku baznīcu mākslā. Metallu apdarē baroka motīvi pie mums ieviesās visai agri. Jo izteiksmīgus mēs tos vērojam dažās 17. g.s. rotas lietās (skat. tab. LXXIV, LXXVII, LXXIX), pūra lāžu un citos apkalumos un kalumos. (CXXV tab.)

Baroka ietekmējumi visspēcīgāki agrākā Kurzemes hercogistē, kur baroka tradīcijām tautas mākslā pamatos hercoga Jēkaba Ventspils kuģu būvētavas koktēlnieku Zefrensu (tēva un dēla) darbnīcas ietekmējumi. (Darbnīca strādāja arī privātus pasūtīnājumus.) Pēc jaunā Zefrensa nāves 1710. g. 5. augustā mēra sērgā viņa mācekļi izklīda pa visu hercogisti, turpinādami meistara tradīcijas. Vismaz daļa Zefrensa mācekļu, kā tas bija visos hercoga Jēkaba dibinātos amatniecības un rūpniecības pasākumos, ir bijuši latvieši. Viņi tuvāk saprata tautas gaumi, kas taču galu galā bija viņu pašu gaume. Zefrensa darbnīcas ietekme sniedzās pāri hercogistes robežām līdz pat Rīgai (piem., Jēkaba baznīcas vecais altāris, ko nojauca 1901. gadā). Tikai ar 18. g.s. otru gadu desmitu Rīgas darbnīcas sāka ietekmēt ne tikvien Vidzemi, bet arī Kurzemi. (CIII tab.)

Baroks ir pēdējais lielais stils, kas dziļāk ietekmējis daudzu tautu mākslas. Vēlākiem stiliem tautas mākslā mazāka nozīme. Aristokratiskā rokaiļa (rokoko) stila ietekmējumi mūsu tautas mākslā vērojami reti — atsevišķu skapju formās un otētos rotājumos. Līdzīgi ir arī ar t. s. imperijas (ampīra) stilu. Pilsoniskais bīdermajera stils jau pieder visjaunākiem laikiem un tāpēc mūs var mazāk interesēt. Jaunāku laiku lauku ļaužu mēbelēs tas sastopams. (tab. CIV, CVI, CXV u.c.)

4. PASKAIDROJUMS PAR DAŽU KOKA MANTU TVERTŅU VEIDIEM UN ATTĪSTĪBU

Kastveidīgas tvertnes. Izšķir trīs galvenos kastveidīgo tvertņu tipus — šķirstus, lādes un skapjus.

Šķirstu galvenā pazīme: stūru statņi, kuņos ielaisti vai nu plēsti galdi, vai zāģēti dēļi. **Lādes** darinātas no zāģētiem dēļiem, stūros konstruktīvi savienoti ar cinka pakšiem. **Skapis** — stateniska tvertne ar durvīm priekšpusē.

Šķirsti savukārt sadalāmi **plēsto galdu** un **zāģētu dēļu** šķirstos. Pēdējiem vāks vienmēr plakans, taisns. Lādes iedalāmas — kuparos (kupurēs), pūra lādēs un skrīnēs (skreīnās). **Kuparu** raksturīga īpatnība ir ieslīpas sienas, pacils, gandrīz vienmēr ieapaļš vāks. **Pūra lādēm** (vecākais veids vēl ļoti tuvs kupariem) vāks ir taisns, plakans (retāk citāds), parasti ieslīpas tikai sānu sienas, kas bieži arī taisnas. Latgales **skreīnas** konstruktīvi neatšķiras no kupariem un lādēm, tikai vāks tām vienmēr ieapaļš. Atšķirība

ir apkalumos un otējumos. Apkalumi skreīnām no vienkāršām, melni nodarvotām vai nokrāsotām skārda sloksnēm. Jo bieži tie ir arī uz vāka, krusteniski diagonālā veidā. Otējumi ar šablonu.

Rietumeiropā plēsto galdu šķirsti vispārējā lietošanā līdz pat 15. g.s. Romānikas un agrīnās gotikas laikā raibi izkrāsoti un nereti ar stipriem dzelzs apkalumiem. 13. g.s. pārsvarā vijveidīgi apkalumi. (Vācijas zemnieku šķirstiem vēl 15. g.s. isti Reinas novados.) Kokā griezti rotājumi ir modē ar agrīno gotiku (šķirsta priekšpusē). Ar 14. g.s. beigām līdz 15. g.s. sākumam vispirms Eiropas dienvidos un rietumos, vēlāk Viduseiropā — plēsto galdu šķirstus sāk aizstāt ar zāģētu dēļu šķirstiem, kas sākumā vēl tektoniski pieslēdzās vecajam tipam. Šķirstu izkrāsošana izbeidzās, rotājumos pārsvarā kokgriezumī, dienvidu zemēs (piem., Itālijā) — arī otējumi. Šķirstu pakšu cinkošana parādās vispirms dienvidos. Vācijā tā ienāk no Itālijas, sāk izplatīties ar vēlino gotiku vispirms dienvidu un rietumu novados, tā pavērdama ceļu jaunam tvertņu tipam — lādei. Vācijas ziemeļu novadi vēl ilgi paliek pie zāģētu dēļu šķirstiem. Uz laukiem vecie šķirsti noturas līdz pat 18. g.s. beigām.

Skapis Rietumeiropā sāk ieviesties laikā no 12. līdz 13. g.s., bet tad vēl tikai labiešu un pilsētu kultūras lokā kā **sienas skapis**. Vecs, šķiet, arī t.s. stūra skapīša tips, kas dabīgi izveidojies no sienu kaktu plauktiem, ietaisot tiem priekšpusē durtiņas. Ar 15. g.s. skapis izveidojās par patstāvīgu mēbeļu. Veidošanās noris divos virzienos: a) no vecā sienas skapja, ko atdala no sienas (sākumā bez kājām), un b) no šķirsta statņu (kāju) pagarināšanas un vāka pārvietošanas šķirsta priekšpusē, ko vēlāk atvietoja ar durvīm (tāpat “kāju” skapja tips — “Schollenschrank”). Zemnieku mājas skapis pēc sīvas konkurences ar šķirstu un lādi spēja iesakņoties tikai kopš 18. g.s. beigām. (Vācijā, Francijā, Latvijā un citur.)

II ROTĀJUMS /DEKORĒJUMS/

Par rotājumu mēs dēvējam formu un to laukumu izgreznojumu, vienalga, vai tas veidots tēlotāju vai rotātāju mākslu ietvaros. Rotājumu noteic dotā forma un laukums, materiāls, tāpat tehniskā apdare, tradīcijas un zināmā mērā arī laikmetīga mode.

A) ROTĀJUMA ELEMENTI

Tāpat kā formās, arī rotājumā vērojami vairāki laikmetīgi nogulsņējumi. Latviešu rotājumu mēs varam sadalīt šādos trīs prāvākos sagrupējumos jeb grupās (izejpunkts — mūsu ēras sākums):

1. Vecākie rotājuma elementi — agrā un vidējā dzelzs laikmetā (līdz apm. 10. g.s.p. Kr.). Tie ir caurmērā tīri ģeometriski.

2. Jaunākie rotājuma elementi — jaunā dzelzs laikmetā un Māras zemes jeb Livonijas laiku pirmā posmā (līdz apm. 14.–15. g.s.). Arī šie rotājuma elementi visā visumā ir ģeometriski, bet dažkārt to pamatos ir sveši, pēc izcelšanās neģeometrisku elementu patapinājumi (pārveidotā palmete, mēnestiņu krusts, pinumu motīvi u.c.). Galvenā kārtā tie ir stipri stilizēti vai ģeometrizēti stādu motīvi. Sastopami arī dzīvnieku motīvi, bet šie gandrīz vienmēr tikai plastiskā, ne rakstā. Pie tam arī tie pārveidoti jau vairāk vai mazāk abstraktās, ģeometriski stilizētās formās (rotas lietu zvēru galvas, daži piekariņi u.c.).

3. Visjaunākie rotājumu elementi: a) Māras zemes laiku pēdējā posmā un lielo kaņu sākumā (līdz apm. 17. g.s.); b) laikmetā pēc lielajiem kaņiem (ar 17. g.s. otru pusi līdz apm. 19. g.s. otrai pusei). Šai laikā, sevišķi ar otru posmu, mūsu rotājumā ieviesušies daudz svešu elementu, kas vairs nepaspēja īsti pārveidoties latviešu rotājuma veco tradīciju garā. No šādiem svešiem, maz vai gandrīz nemaz nepārveidotiem rotājuma elementiem un formām atzīmēsim t.s. brēces ar tīri vāciskajām sirsniņām un gōtikas kroni. Rakstā — dažus stipri naturālus stādu un pat dzīvnieku motīvus.

Reizēm grūti atšķirt vecākos rotājumus no jaunākiem. Jau vieglāk — abus pirmos no visjaunākiem. Rakstu elementu salikumā tagad pa lielākai daļai ņem no visām grupām, retāk — tikai no kādas vienas grupas. Rotājumā veco un jauno elementu savstarpējā pielāgošanās un ietekmēšana ir sevišķi liela.

B) RAKSTS /ORNAMENTS/

Raksts ir viens rotājuma nozarojums ar atsevišķu rotājuma elementu salikumu zināmā ritmiskā secībā.

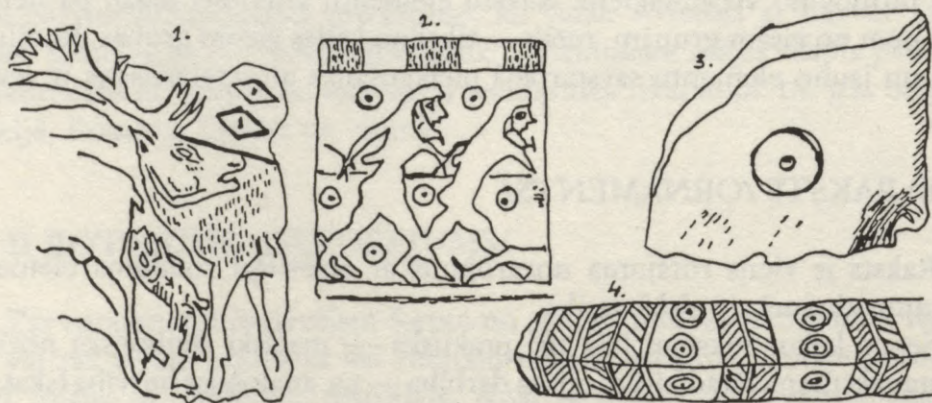
Senos laikos rakstam bija tīri praktiska — maģiski simboliska nozīme. Raksta rakstīšana tātad bija maģiska darbība — t.s. analogijas burvība (skat. 45. lpp.). Daži raksta motīvi tomēr jau pirms raksta izveidošanās bija tradicionālas dabas rotājumi, kā, piemēram, daudzi pinuma motīvi, kas parādās ar agrā akmens laikmeta beigām kā klūgu vai mašu pinumu atdarinājumi blīvākā materiālā. Laiku mijās arī daudzu vecu simbolu nozīme piemirsās, kļuva neskaidra un tie pārvērtās tīri aistētiskos rotājumos. Dažkārt atkal no jauna klāt radušies sveši simboli (piem., lietuvēna krusts) vai vecie pārveidojušies, jaunu motīvu ietekmēti (krūmu raksta daudzās variācijas). Arī citās tautās

vērojamas šādas norises. Vienā otrā gadījumā, ņemot palīgā folkloras materiālus, senā simbolika rekonstruējama, t. i., vairāk vai mazāk droši pierādāma. Bet nevar apgalvot visos gadījumos, ka rekonstruētais ir simtprocentīgi patiess.

LATVIEŠU RAKSTA ELEMENTI

a) Ģeometriski abstrahētie motīvi:

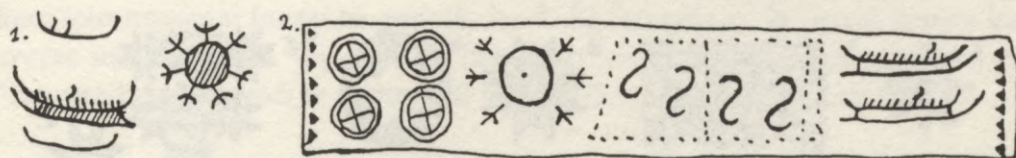
1. SAULĪTE — viens no vecākiem simboliem. Indoeiropiešu tautu kopmantojums (skat. 48. lpp). Sākumā attēlota dabiski. Šis veids nav gluži izzudis līdz mūsu dienām (CXV, 1). Vēlāk to sāka attēlot kā saules ratu (riteni). Tā kā pirmie rati bija viengabalaini — arī saulite tēlota tāda, resp., kā “actiņa”. Actiņas motīvs ir ļoti sens un jo plaši izplatīts. Dienvidos tas dažkārt saplūst ar “debesu aci”, kā to reizēm redzam pie ēģiptiešiem, tāpat uz dažām grieķu vāzēm. Šis motīvs tāpat ir ļoti sens un sākumā būs nozīmējis “magisku aci” vispār. Bet grieķi pazina arī pirmatnējo actiņu. Kā magisku zīmi to lietoja arī ķelti. Pie latviešiem actiņas motīvs ļoti iemīļots. Sevišķi bieži lietots kaulā un metallā, mazāk kokā un tīrā veidā vēl mazāk audumos, jo šie materiālā apdare prasa citu tehniku. Kokā biežāk actiņu vietā vienkārši aplīši. Audumos actiņu parasti veido slīpā kvadrātā ar lāsiti (punktu), mazāku kvadrātiņu vai krustiņu vidū.

1. magiskas acis uz kāda raga gravējuma, palaiolīts, Lorteāla, Francijā; 2. actiņas uz kādas grieķu vāzes, 700 g. pr. Kr.; 3. t.p. uz dzirnakmens fragm., ķeltu, vēlinais Latēnas laikmets; 4. t.p. uz aproces, Hallstates laikmets

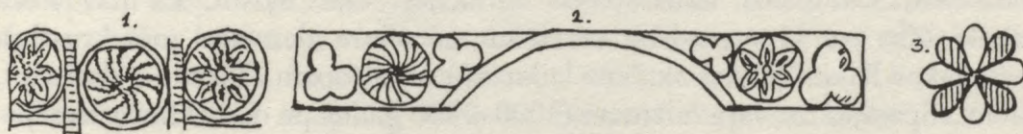
Ar laiku vecais, viengabalainais rats pārveidojās ritenī ar četriem spieķiem. Arī saules ritenim nu radās četri spieķi (skat. 49. lpp. u.c.). Četrspieķu saulītes motīvs latviešu rakstā nav izzudis līdz mūsu dienām

(CXVI, 6, 16). Vēlāk ritenis dabūja astoņus spieķus — tāpat saules ritenis. Arī šis veids dažās variācijās mūsu rakstā vēl sastopams (CXV, CXVI). Jau ļoti sen vērojams kaut kāds sakars saules motīvam ar ozoliņa motīviem.

1. Skandināvijas klinšu zīmējums, bronzas laikmets; 2. bronzas plāksnīte, Meklenburga, bronzas laikmets

Aizguvums ar pārprastu nozīmi ir t.s. likstaru saulīte, kas sevišķi iemīļota ģermāņu tautu rotājumā koka darbos. Īstenībā tā nav saulīte, bet mēness simbols. Kā tādu mēs to vērojam senā Oriēnta zemēs, vēlāk pie romiešiem un senās Romas kultūras novados. Gandrīz vienmēr tā tēlota kopā ar saulīti: vai nu sešspieķu vai astoņspieķu. Pie mums parādās atsevišķi jau Romas ķeizaru laikos, (skat. XVI, 7), bet tad atkal pazūd, gan reizēm uzpeldēdama jaunākos laikos. Mūsu rotājumā tā aizvien liekas svešs elements. (CXVII, 44)

1. mēness un saules simboli uz kāda romiešu ziloņkaula dipticha, 518 g. pr. Kr.; 2. t.p. uz sienas skapja, Halberstates doms, 12. g.s.; 3. saules ritulītis uz archaiskas grieķu vāzes, 700 g. pr. Kr.

Senas tradīcijas mūsu rakstā, kā liekas, būs saules ritulītim, kas izveidojies no saules riteņa. Motīva pārveidojums jau atrodams dažos archaisko grieķu vāžu rotājumos, nepārprotami saules nozīmē. Saules ritulītis īsti iemīļots mūsu vēlāko laiku audumu rakstā, kur atkārtojas visdažādākās variācijās gan viens, gan kombinējumā ar citiem elementiem. Saules ritulīti dažkārt arī otē un iegrebj kokā, kur tad tiek uzsvērti ritulīša spieķi. Citu variāciju dēvē par rozīti (rozeti), kas sastopama gan apaļīgā, gan stūrainā veidojumā. Pie saulītes grupas pieskaitāmi arī cirķeļa veidojumi uz dažām koka lietām.

2. Ar saulīti tuva rada ir ZVAIGZNĪTES, kas dažkārt pēc apveidiem ļoti tuvas kā saulītei, tā dažiem krustiņu veidiem. Tagad par īsto zvaigznīti uzskatītam AUSEKLĪTIM (oktogrammai), kas veidots dažādās variācijās (īsti Kurzemē, kur visbiežāk lietots), tagadējais kanoniskais apveids, šķiet,

tomēr ir aizgūts samērā vēlu. Mūsu vecākā rakstā tas nav vērojams. Vispār runājot, ausekliša motīvs ir vecs motīvs un sastopams daudzu tautu rakstā. Jaunākos laikos vērojama tieksme to saplūdināt ar stilizētiem stādu motīviem; arī pie mums.

1. auseklītis uz izrakstītas bīskapa mitras, 11. g.s.; 2. uz sienas paklāja apmalas, 13. g.s. beigas — 14. g.s. sākums; 3. vācu tautas rakstā, 19. g.s.; 4. t. p., franču; 5. Dancigas mustu lakatiņā, 1724. g.; 6. uz māla kausa, Kiklādu salas, ap 2000. g. pr. Kr.

Pie zvaigzņišu grupas pieskaitāms arī LIETUVĒNA KRUSTS (pentagramma). Pie mums stipri vēls ienācējs un, izņemot kā maģisku simbolu, ko parasti iegriež kokā uz ēku durvīm vai kā īpašuma zīmi, nelieto rakstā. Vēl retāk sastopama t.s. Dāvida zvaigzne.

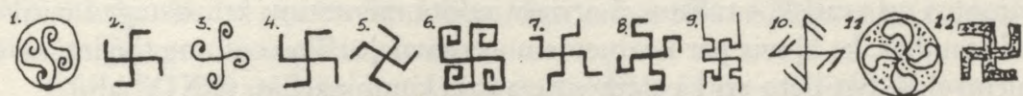
3. KRUSTIŅI — kopmantojums no tālas senatnes. Ļoti izplatīts raksta elements, sastopams visdažādākās variācijās. Gan šķistu, ka nav nekā vienkāršāka par krusteniskām svītriņām; kā raksta elementu mēs krustiņu vissenākos laikos (Jaunā akmens laikmetā) nesastopam. Tiesa — dažviet, piem., Spānijā, t.s. vaļa laikmetā (3000–2500 gadus pr. Kr.) klinšu zīmējumos redzam arī krustiņus, taču piktografiskos simbolos, bet ne rakstā (ornamentā). Kā raksta elementi krustiņi Eiropas ziemeļos parādās īsti tikai ar metālu laikmetu, līdz ar saules kulta tālāku izveidošanos un sākumā visbiežāk kā saules rata spieķi. Tādēļ secināms, ka krustiņš kā raksta elements ir izveidojies no saules rata, atmetot apli. Šo norisi mēs varam vērot mūsu pašu rotājumā.

(Agrā dzelzs laikmeta salīdzināt ar tab. X, 8, 10.)

Izšķir: taisnu, slīpu, divkāršu stūpa, šķēršu, krusta krustu (nepareizi dēvētu par Bizantes krustu) un kvadrātu (grieķu) krustu. Šos veido visdažādākās variācijās. Daži krustiņu veidi ir seni zvaigzņišu simboli. (Skat. vēl 46. lpp.) (CXVIII tab.)

4. UGUNS KRUSTS — ļoti sens simbols. Eiropā parādās ar Jauno akmens laikmetu (uz kāda vērpjamā skriemeļa un podu lauskām). Izplatīts daudzās tautās, sākot no Eiropas, līdz Japānai, Indijai un Amerikai. Uguns krusts ir kaut kādā radā ar saulīti, bet kādā — to vairs droši nevar pateikt.

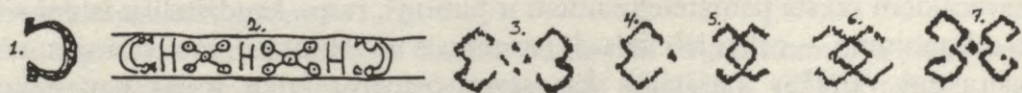
Uguns krusta simbolika saistās ar gaismu, uguni, dzīvību, veselību, labklājību. Citi domā to bijušu pērkona simbolu (krustoti zibeņi, ar ko pērkons gaiņājot tumšos mākoņus un jodus). Šā vai tā — uguns krusts ir laba simbols. Latviešu rakstā uguns krusta motīvi sastopami visdažādākās variācijās. Lai kam gan nevienai tautai to nav tik daudz kā latviešiem. Ja uguns krusta kāši svežas uz labo pusi , tad to dēvē par *svastiku; ja uz kreiso , par *sauvastiku. Abi veidi ir sastopami jau sirmā senatnē. (CXIX tab.)

1. Krēta, 2000. g. pr. Kr.; 2. Poznaņa; 3. Bahuslēna, bronzas laikm.; 4.-6. grieķu, 9.-7. g.s. pr. Kr.; 7. Latvija, Agrais dzelzs laikmets; 8. Norvēģija, 10. g.s.; 9.-11. vācu, 11.-19. g.s.; 12. Meksika

5. MĒNESTIŅŠ. Latviešu mītoloģijā mēnesim ir kara dievības nozīme, gan laikam tādēļ, ka senos laikos sirojumu gaitas centās izdarīt naktī, lai, gaismai austot, pārsteigtu pretinieku; no maģiskā skatījuma mēnesim ir ne tikvien aizstāvja un pasāktā veicinātāja, bet arī iznīcinātāja īpašības — īsti kad tas dilst. Tādēļ mēness kā maģiska zīme sastopams ne tikvien uz dažādu tautu (piem., vācu, krievu un citu) kara rīkiem un karogiem, bet arī Vidus laiku baznīcas simbolikā, kur tas adoptēts no senākas simbolikas. Kā piekariņu mēnestiņu atrodam jau jaunā akmens laikmeta dzintara izstrādājumos Kuršu kāpās (19. lpp.). Arī dzelzs laikmetā tas pie mums izplatīts kā piekariņš, un tā vecākais apveids vēl līdzīgs Eiropas ziemeļu bronzas laikmeta attēliem. Apmēram tādā pašā apveidā tas atrodams vēl dažos 11.-12. g.s. zobenos.

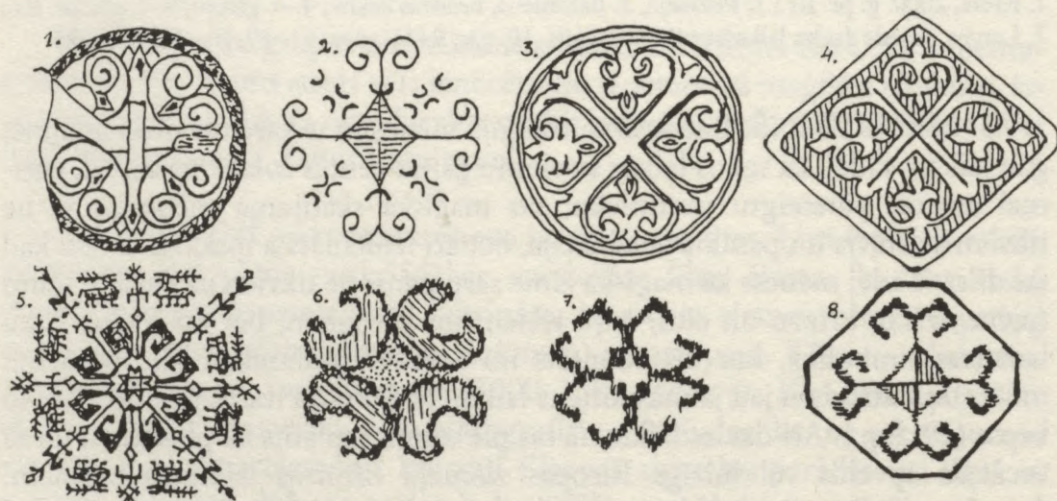
Latviešu rakstā mēnestiņš mazāk iemīļots nekā saulīte. Varbūt tādēļ, ka tas vairāk iederas vīriešu maģijā, kādēļ sievietēm, istajām raksta kultivētājām, svešāks. Mēnestiņu parasti raksta kopā ar saulīti. Ne visām mēnestiņa variācijām mūsu rakstā vienāds vecums. Dažas ir vēlāku laiku aizguvums un, šķiet, ieviesušās kopš Māras valsts laikiem. (CXXI tab.)

1. uz kapa plāksnes Kivikā, Zviedrijā, bronzas laikmets; 2. zobena rotājums, Brandenburga, 11.-12. g.s.; 3.-7. vācu auduma rakstā, 13.-14. g.s.

6. MĒNESTIŅU KRUSTS — to vērojam Rietumeiropā jau pirms Kristus dzimšanas kā ziemeļos, tā dažos grieķu archaiskās un Latēnas kultūras rotājumos, tāpat vēlīnās Romas kultūras rotājumos un Bizantes rakstā.

Bizantes kultūra ir izveidojusies no klasiskās grieķu–romiešu kultūras spēcīgā orienta un apkārtējo Romas provinču barbarizētās kultūras ietekmē. No pēdējām atzīmējamas Donavas baseina zemes — Pannonijas provinces, kur aizvien ir ieplūdušas un mainījušās dažādas tautas un kultūras, katra atstādama savas pēdas un kultūras noslāņojumus. Šķiet, no turienes bizantiešu rakstā ienācis mēnestiņu krusta motīvs. Pie mums tas aizgūts ar 11. g.s. pirmo pusi no Bizantes. No turienes to aizguvušas arī citas Rietumeiropas zemes, kur šis motīvs sastopams kā priekšromānikas, tā romānikas stila rotājumos un tautiskos rakstos. Latviešu rakstā mēnestiņu krusts tagad ir tiklīdz ieaudzis, ka kļuvis par neatņemamu sastāvdaļu. To veido ne tikvien savā pirmveidā, bet lieto arī kā elementu jaunās kombinācijās. (CXIX tab.)

1. grieķu šķivja sīkdaļa, Rodas sala, 7. g.s. pr. Kr.; 2. pōdu rotājums, Latēnas laikm.;
3. Sv. Sofijas katedrālē, Konstantinopolē, 537. g.; 6. ukraiņu; 7. Jugoslāvija, 19. g.s.;
8. Ziemeļafrika, 19. g.s. sākums

7. JUMTIŅŠ, KAUDZĪTE, TRĪSSTŪRIS, LĪKLOCIS. Viens no visvecākiem raksta pamatelementiem ir jumtiņš, resp., kaudzīte vai īsteni — to sakopojums — cakas jeb liklocis (stūrains un viļņotais). Jau pašā sākumā sastopami vairākās variācijās, kas savos pamatos laiku mijās nav neko mainījušās. Ļoti iemīļots motīvs latviešu rakstā visos laikos. Viļņotais veids mazāk sastopams, gan laikam tehnisku iemeslu dēļ.

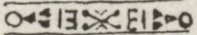
Jumtiņu, kaudzīti, trīsstūri saprot kā debesu zīmi, kā debesu jeb saules kalnu. (Sal. LVIII, 10) Likloci mēdz dēvēt par upīti, dzīvīti, arī par **Māras zīmi**. Jumtiņa simboliskā nozīme izsekojama. Likloča kā Māras zīmes — nav gluži droša. Par gluži droši uzminētu nevar pieņemt arī t.s. **Jāņa zīmi** —

staba jeb kārts attēlojumu ar apli galotnē. Šo stabu ļoti senā tradīcija, kas Eiropas ziemeļos vērojama kopš bronzas laikiem, ir samērā maz pārveidota, nepārtrauktā secībā izsekojama līdz pat jaunākiem laikiem. Nedaudz kristietības ietekmēta, tā redzama īru 10.–11. g.s. krustos, leišu krīžēs un ļoti pirmatnējā veidā Kvestes kalnā (Dienvidharcā, Vācijā), kur saules stabu, t.s. Queste (t.i., pušķis, slotiņa), vēl tagad katru gadu trešās Lieldienās ar zināmām ceremonijām atjauno. Ka šiem stabiem jeb krustiņiem ir sakars ar saules kultu, nav apšaubāms. Bet, vai tie simbolizē tieši Jāni, par to var būt dažādās domās, lai gan nevar noliegt viņu radniecību ar Jāņu vakarā dedzināmām jāņugunīm augstas kārts galā.

Citi atkal saskata Jāņa zīmi vienā no t.s. Ūsiņa zīmes variācijām:

1., 2. saules stabi Dienvidzvidrijas klinšu zīmējumos, bronzas laikm.; 3. īru dižkrusts, 10.-11. g.s.; 4. Kveste

Arī **Ūsiņa zīme** nav īsti skaidra. Līdzīgs motīvs ar ozoliņiem, slīpu krustiņu (zvaigznīti?) redzams kādā 11.–12. g.s. zobenā Zviedrijā, kur tam maģiska nozīme:

Pie jumtiņu formām pieskaitāma **Jumja zīme** — viena no tām, kas visskaidrāk saglabājusī savu maģisko pirmnozīmi. Tipoloģiski kāda šī motīva variācija varētu būt t.s. **Mārtiņa zīme**, kas pēc dažu domām attēlojot krustiski saliktus gaiļus.

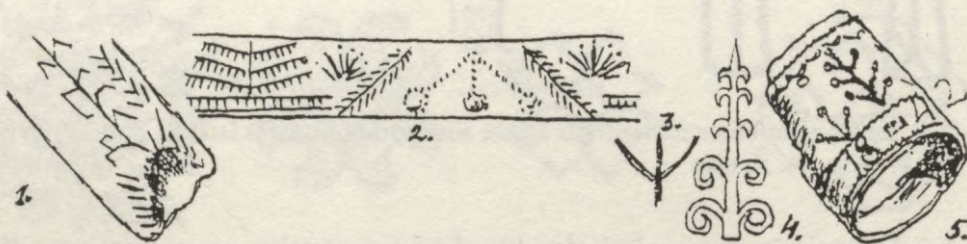
Ačgārni krustotu jumtiņu motīvs sastopams kā pie mums, tā rietumos. Latviešu rakstā šim motīvam lielāks variāciju daudzums. (CXIX tab.)

8. **ROMBI, SLĪPI KVADRĀTI** — ļoti sens motīvs, sastopams kopš akmens laikmeta. Visā visumā maz vai gluži nepārveidoti. Iemīļots rotājuma elements vēl tagad daudzās zemēs un tautās. Ja rombi šķelti, tos grūti norobežot no trīsstūra motīva. Jo bieži lietoti kā pamatelementi jaunu rakstu elementu veidošanai. Mūsu rakstā audumu teknikā arī stūrainu saulišu veidā. (CXX tab.)

9. SAULES STABS — kā raksta motīvs varēja izcelties no divu pretī saliktu trīsstūru savienošanās ar slīpu kvadrātu vai apli. Forma — atdzīvinot koka staba virsmu ar tā vidus daļas uzsvēršanu (skat. "Formas"). Bet varbūt tam pamatā ir jau kopš bronzas laikmeta pazīstamie īstie saules stabi (skat. 7). (CXX tab.)

10. SKUJIŅA — ļoti vecs raksta elements, kopš raksta rašanās vispār. Kā maģisks simbols vērojama jau vidējā akmens laikmetā. Kā raksta pamatelements skujiņa gadu tūkstošos ir palikusi gandrīz nepārveidota un sastopama nedaudzās variācijās. Zīmīgi, ka tā bieži rakstīta kopā ar saules koku (ozoliņu) ne tikvien mūsu rakstā, bet jau pašos pirmsākumos. Dažkārt skujiņu izmanto citu raksta elementu papildināšanai. Skujiņas variācija ir t.s. **Laimes slotiņa**. (CXX tab.)

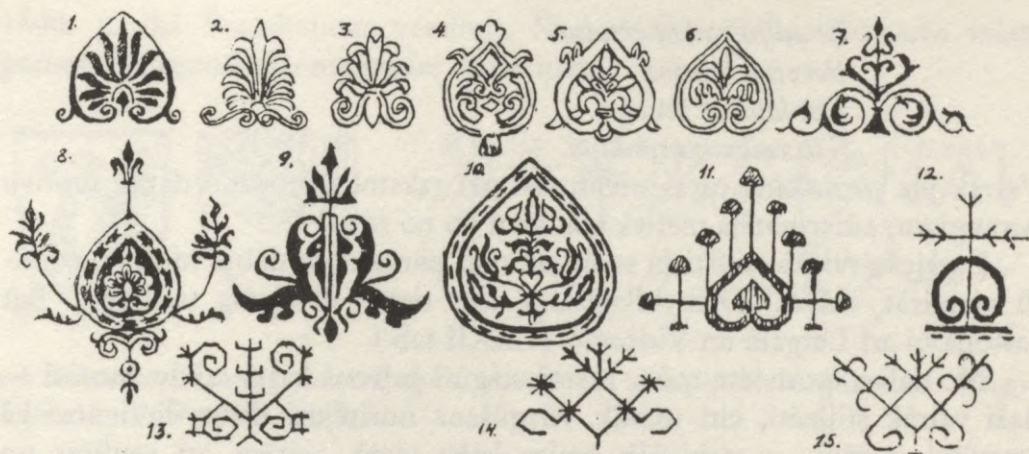
11. OZOLIŅŠ, DZĪVĪBAS, SAULES, DEBESU, AUSTRAS KOKS. Kuplākā veidojumā to sauc arī par **krūmu rakstu**, lai gan pēdējo kā atsevišķu elementu vērojam jau bronzas laikmetā. Kā raksta elements vienā vecumā ar skujiņu. Kā maģiska zīme dažkārt lietots līdz pat jaunākiem laikiem. (Skat. arī 7)

Svētie koki un skujiņas: 1. uz kaula roktuša, Holšteinā, ap 8000-7900 g. pr. Kr.; 2. uz bronzas apkakles, Berlīnes muzejs, 900 g. pr. Kr.; 3. uz māla poda, Brēmenes apk., Agrais dzelzs laikmets; 4. uz akmens votīplāksnes, Ungārija (Pannonija), ap 3. g.s.; 5. uz diseles gredzena, Silēzija

Ozoliņa jeb saules koka motīvam visdažādākās variācijas — kā vienkāršajam trijzaru veidam, tā kuplajam krūmu rakstam. Reizēm ozoliņš tik ļoti tuvinās skujiņai, ka grūti atšķirams. Bieži kombinēts ar saulīti un krustiņiem, tāpat ar debesu kalnu.

Savā gaņajā mūžā ozoliņa motīvs mūsu rakstā ir daudzkārt ietekmējies no ārienes, kālab ne visām variācijām ir vienāds vecums. Savu ietekmi ozoliņam — īsti krūmu rakstam — ir atstājis arī grieķiski bizantiskās palmetes motīvs, kas apaugļojis daudzus sava laika rakstus. Ir zīmīgi, ka tā ietekmē radušās variācijas (visdažādākos veidos) ir vairāk raksturīgas austrumu Latvijas novadiem.

1.-3. grieķu palmetes; 4. bizantisks piekariņš, Allaži, Jaunais dzelzs laikm.; 5. libiešu važtuļa rotājums, Jaunais dzelzs laikm.; 6. kādas krievu bruņucepures rotājums ap 1200. g.; 7. Utas evaņģeliārijā, ap 1002. g.; 8., 9. bizantiešu audumu rakstā, 10. g.s.; 10. t. p., vācu, pēc bizantiešu paraugiem, 12.-13. g.s.; 11. t. p., itaļu, 12. g.s.; 12.-15. latviešu audumu rakstā

Jaunais motīvs šē laimīgi sakausēts ar veco, tradicionālo un grafiskā atveidojumā dzinis bagātīgas atvases. Visjaunākos laikos krūmu rakstam jaukas klāt maz stilizēti stādu motīvi un otējumos arī vāzes. (CXXI tab.)

12. ZALKTĪTIS, čūsku zīme, ķirmenis, vija — ļoti sens raksta elements Eiropas dienvidos. No turienes ziemeļzemju rakstā aizgūts bronzas laikmetā. (Ja neņemam vērā dažas stūrainas trīspantu skujiņu variācijas jaunā akmens laikmetā un Donavas baseina lentes keramikas rakstu, kas īstēni pieskaitāms jau dienvidu kultūrām.) Pie mums zalkša motīvs parādās ar vidējo dzelzs laikmetu (no Donavas apgabala zemēm), kad vēl reizēm tiek pārprasts. Tagad kļuvis arī par mūsu raksta elementu. Audumu rakstā parasti veidots stūrainis. Sastopams vairākās variācijās, kas ieviesušās dažādos laikmetos. Dažas no tām audumu rakstā pat jaunākos laikos. (CXXI tab.)

b) Maz pārveidoti dabas motīvi:

Jebkuŗš, arī ģeometrisks raksta motīvs pirmsākumā ir noskatīts dabā vai radies dabas paraugu ietekmē. Ar laiku vai tehnisku iemeslu dēļ tas vienkāršojies un bieži pārveidots gluži abstraktos veidos. Dažreiz viens un tas pats motīvs rakstā turpina pastāvēt kā dabiskā, tā abstrahētā veidā (sal. saulītes motīvus latviešu rakstā). Tautas izpratnē rakstīt pēc dabas paraugiem nenozīmē dabas tiešu kopēšanu, bet gan ierosmes rašanu dabā. Šo veidu bieži piekopošanas aditājas, kā to apstiprina tautas dziesmas, piemēram:

*Es adīju raibus cimdus,
Bērziņā lūkojot:
Cik lapiņas bērziņā,
Tik raibumu cimdiņā.*

Vairāk pie pirmveida turas otējumos. Arī rakstot pēc svešu dabas motīvu paraugiem, atdarinātāja pieliek klāt kaut ko no sevis.

Latviešu rakstā stilistiski svešu un maz pārveidotu dabas motīvu uzplūdi visvairāk skāruši Dienvidkurzemi, kur tiem jau ciešas tradīcijas. Bet sastopami arī Latgalē un Vidzemē. (CXXII tab.)

No dabas motīviem mūsu rakstā aizgūti galvenā kārtā **stādu motīvi** — daži vairāk stilizēti, citi mazāk. Aizgūšana noritējusi divos virzienos: kā atsevišķi motīvi — visbiežāk saules koka vietā, reizēm arī saulītes un zvaigzņiņu (ziedu motīvi, tulpju krusts un citi) — un kā vītenu raksts — cenšas aizstāt ģeometrisko likloci.

Dzīvnieku motīvi rakstā ļoti reti un īsti atkal galvenā kārtā Dienvidkurzemē kā putnu un suniņu motīvi. Līdz šim, šķiet, tikai vienu reizi tur konstatēts arī abstrahēts cilvēka attēls. Pēc apveida tas tuvs kādai ozoliņa variācijai. Vairāk dzīvnieku motīvu brīvās kompozīcijās.

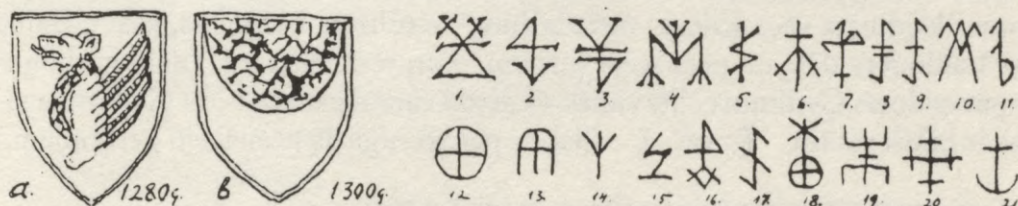
c) Mājas jeb īpašuma zīmes:

Mājas jeb īpašuma zīmes gan nav nekāds rotājums jeb raksts. Taču to vidū ir tādas, kas atgādina raksta elementus. Daudzas īpašuma zīmes, šķiet, ir ļoti senas (pie daudzām tautām vienādas). Citas atkal ir jaunāku laiku veidojumi, kas sevišķi sakāms par alfabēta burtiem līdzīgām. Ikvienai dzimts sētai bija sava īpašuma zīme, kas saistīta ar to. Dēliem aizejot no tēva mājas un iekopjot pašiem savas sētas, mājas zīmes apveidu pārveidoja, vai nu kaut ko atmetot, vai pieliekot. Piemērs: dzimts mājas zīme = ✂

To joprojām patur mājas saimnieks, teiksim — vecākais dēls. Turpretī otrs brālis savās jauniekoptās mājās (resp., īpašumā) to rakstīs citādu = ✂ Dzimtai vēl tālāk sazarojoties, tā var izveidoties arī šāda: ✂ un tā joprojām. (CXXII tab.)

Īpašuma zīmju piesaistīšana zināmam īpašumam ir vecāka par nostabilizēto dzimts jeb ģimenes zīmi — dzimts ģerboņi, ko manto visi dzimts locekļi nemainītā veidā. Ģerboņu nostabilizēšanās process Eiropā īsti sākās pēc lielajiem krusta kariem sakarā ar bruņinieku kārtas ciešu noslēgšanos no pārējām kārtām un lēņiem kļūstot par dzimts mantošanas objektu. Bet vēl 13. g.s. beigās Vācijā vasalis, saņemdam lēni, dažkārt izmainīja savu agrāko ģerboni pret jauniegūtā lēņa ģerboni. Piemērs: Virtembergas dižciltīgā bruņinieka (dižlabieša — vir nobilis) Vellvartas Ottona ģerbonis 1280. g. un

1300. g. (kā Šversheimas vasalim). Šī tradīcija vēl uzglabājusies valsts ģerboņu pārņemšanā, mainoties dinastijām.

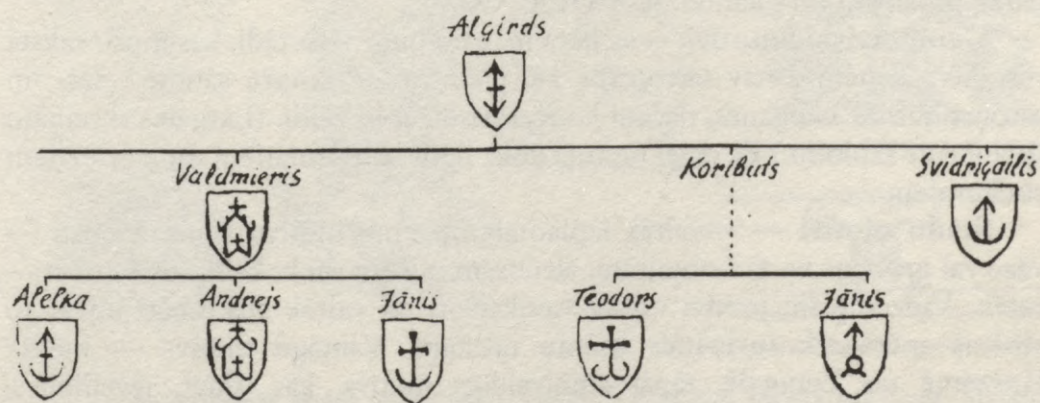

a-b Vellvartas Ottona ģerboņi. Īpašuma zīmes: 1.-5. pilsoņu, 15.-16. g.s.; 6.-11. Helgolandē; 12.-21. Dancigas apgabalā

Ģeometriskās īpašuma zīmes vispār ir vecākas par heraldiskajām. Pēdējās pa daļai aizgūtas no: 1) vecajām kara zīmēm (īsti zvēru zīmes), 2) kristietības simbolikas (piem., vairāki krustu veidi: grieķu, latīņu, Sv. Andreja un Sv. Antonija krusti u.c.; no stādu motīviem ļoti iemīļota lilija, tāpat roze — Sv. Marijas simboli) vai arī 3) no jauna izveidojušies — galvenā kārtā celtniecības motīvi: torņi, vārti, mūris u.c.

Arī pēc heraldikas nostabilizēšanās Rietumeiropas zemnieku un pilsoņu dzīvē ģeometriskās īpašuma zīmes neizzuda. Pa daļai pārveidotas, tās iekļuva pat bruņinieku ģerboņos.

Vēl konservatīvāki šai ziņā bija Austrumeiropas labieši, kas, pārņemot rietumu heraldiku, jo bieži ģerboņos ievietoja vecās īpašuma zīmes un vēl ilgi piepaturēja to pārveidošanās tradīciju. Piemēri (pēc zīmogu nospiedumiem): leišu dižkuniga Ģedimina dēla Alģirda (valdīja 1345.–1377. g.) un tā pēcnācēju ģerboņu zīmes. (Sal. ar latviešu.)

Nav atzīmēti tie Alģirda dēli un mazdēli, kuŗu vecās ģerboņu zīmes nezināmas. Svidriġaiļa zīme pēc kāda senāka apraksta arī šāda (kā krievu

kņazam). Kas nu sakāms par Algirda dēlu Valdmieri, kas kļuva par kungu Ķījevas novadā, tad pēc aprakstiem viņa ģerboni bijis pārveidots Lietuvas (īsti Viļņas novada) ģerbonis — jātnieks, tikai zobena vietā ar šķēpu. Uz monētām tomēr kaldināta vecā Ķījevas novada zīme — stilizēta baznīciņa, kas redzama arī Valdmiera dēla un pēcnācēja ģerbonī. Turpretī abu pārējo dēlu ģerboņos ir pārveidotas Ģedimina cilts zīmes. (Vairāki zinātnieki atzīst, ka Ģedimina zīme ir bijusi vai nu $\updownarrow$, vai $\updownarrow$. (Sal. ar pārējo Algirda pēcnācēju ģerboņiem.)

C) BRĪVĀS KOMPOZICIJAS ROTĀJUMI

Šie rotājumi ir atsevišķi motīvi bez rakstā atkārtotojās elementu secības. Latviešu rotājumā arī senāk (piem., figūrāli attēli uz kuršu zobena šķērša, dažas rotas ripas u.c.). Taču visā visumā tā ir parādība, kas plašāk izplatījās jaunākos laikos, viskošāk uzzeldama tautas mākslas pēdējā lielākā izpausmē — otējumos.

1. OTĒJUMI sastopami galvenā kārtā uz jaunāku laiku koka tvertnēm — zāgētu dēļu šķirstiem, pūra lādēm, skapjiem — retāk citur. Otējumu galvenie motīvi ieviesušies kopā ar jaunajām formām no rietumiem. Bet drīz vien sācies to pielāgošanās process tautas gaumei un tradīcijām, kas turpinājās līdz pat jaunākiem laikiem. Piemērs: dažām Latgales skreiņām otēti koka šķiedru atdarinājumi jau sāk atgādināt viļņotus likločus. Visspilgtāk veco tradīciju dzīvīgums vērojams Vidzemē, vismazāk — Zemgalē un Kurzemē. Īpatnēji ir Latgales skreiņu ģeometriskas dabas otējumi. Vidzemes otējumi gandrīz vienmēr pašu latviešu darināti; Kurzemē, Zemgalē un Latgalē — dažkārt arī sveštautiešu. Bet jāievēro, ka tiem tomēr bija jāpiemērojas lauku ļaužu prasībām un gaumei. (CXXII, CXXIV)

Ģeometriskie motīvi — samērā maz un bieži vien tādi, kas mūsu rakstā retumis vai nemaz nav sastopami, kā, piem., t.s. “likstaru saulīte”, seš- un astoņstūrainas zvaigznes, dažādi koncentrisku apļu veidi. (Latgales skreiņām darināti ar šablonu.) Pa daļai tie tuvi koka lietu iededzinātiem un iegrieztiem rotājumiem.

Stādu motīvi — visvairāk izplatītais otējumu motīvu veids. Parasti — vāze vai grozs ar no tā izaugošām, ziedošām puķēm vai kokiem. Bez groza — retāk. Vidzemē šie motīvi vairāk vienkāršoti un vairāk abstrahēti un ar to zināmā mērā sāk tuvināties krūmu rakstam. Vainagu motīvs — biežāk Kurzemē un Zemgalē, tāpat sīpolveidīgs motīvs, kas, šķiet, izveidojies, sakausējot vainaga un vāzes motīvus. Izkaisītu puķu motīvi raksturīgi Latgalei.

Dzīvnieku motīvi — visā visumā ne visai bieži, un tiem ir tikai sekundārs raksturs. Tos otē parasti kopā ar stādu motīviem, retāk ar ģeometriskiem.

No dzīvnieku motīviem visizplatītākie — **putnu motīvi**: sīki putni, gailis ar vistu, retāk gandrū u.c. **Zvēru motīvi** — reti; parastākie: brieži, zirgi, arī suns, zaķis, retāk citi.

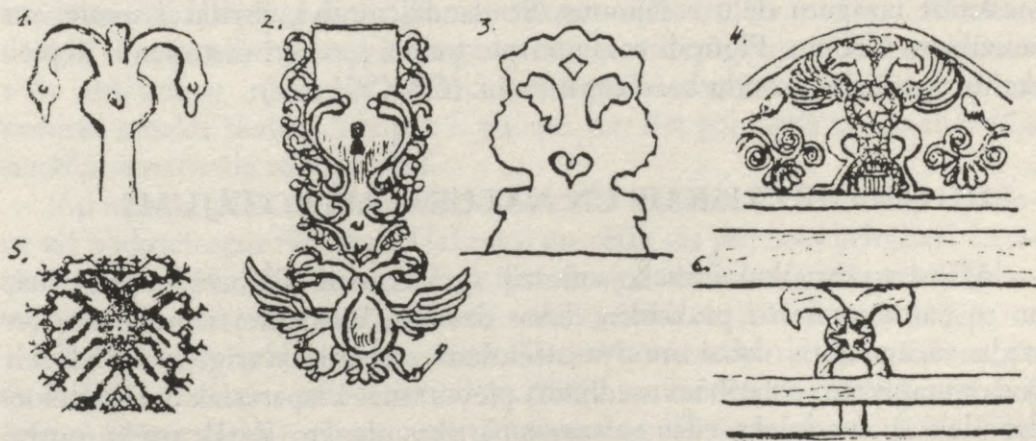
Cilvēku motīvi ir ļoti reti. (CXXV tab.)

2. PLASTISKI UN PLAKANI ROTĀJUMI

Dzelzs apkalumi.

Mūsu tautas dziesmas pūra tvertnēm šad un tad daudzina arī vaŗa, sudraba un pat zelta apkalumus. Ja vispār pēdējie nav tikai tautas dzejiska fantazija, tad tā ir atskaņa no vecākiem laikiem, kad vērtīgāko lietu tvertnes apkala ar vaŗa, bronzas vai zeltītas bronzas apkalumiem, kā, piem., Sv. Kunigundes šķirstiņam (skandinaviēšu darbs ap 1000. g. pr. Kr., Bavārijas nacionālā mūzejā). Pie mums, vismaz pagaidām, līdzīgu atradumu nav. Koka šķirstiņu dzelzs apkalumu paliekas reizēm atrod pilskalnu izrakumos, piem., Daugmales pilskalnā. Tātad tvertņu apkalšanai mūsu zemē ir vecas tradicionālas saknes. Tomēr dažādu nelabvēlīgu apstākļu dēļ, kā klimatiskiem, tā vēsturiski politiskiem, koka tvertņu apkalumu nepārtraukta atīstība vērojama tikai jaunākos laikos, īsti ar baroka ieplūšanu tautas mākslā. (CXXVI tab.)

Lāžu apkalumi. Vecākiem apkalumiem vai nu tīri plastiskas (bieži pilsētā darinātas), vai vienkāršotas, plakanas barokālas formas (lauku kalēju darbi). Īpatnēji formu risinājumi parādās vēlāk. Reizēm apkalumu caurumi pildīti ar krāsu (sarkanu, dzeltenu), retāk caurumotās vietās likts krāsains vilnas audums.

1. Dienvidtiroles skapja apkalums, 15. g.s.; 2. ceļojuma kupara apkalums, Dancīga, 1792. g.; 3. krēsla atzveltne, Austrumprūsija; 4. t.p., virsējā šķērša rotājums, Dancīgas apg.; 5. izšuvumu mustuŗu lakatiņā, Hamburgas apk., 1810.-1812. g.; 6. sola rotājuma fragm., Klaipēdas apg.

Jo bieži apkalumu gali un atslēgas cauruma apkalumi divgalvainā putna veidā. J. Sudmalis domā, ka sākumā te attēlots rubenis (sal. ar piekariņiem). Citi turpretī, kā, piem., K. Andermanis, saskata krievu divgalvaino ērgli. Parasti jauni rotājumu motīvi ieviešas līdz ar jaunām formām. Mūsu lāžu pirmparaugi, tāpat kā Francijas, Vācijas un citu zemnieku lādēm, ir Rietumeiropas ceļa lādes, t.s. “kupari, kupures”, resp., “kofeži” (franču *coffre, vācu *Koffertruhe), kas savukārt izveidojušies no gotikas vērtslietu vai naudas šķirsta. Divgalvainais ērglis — vācu Romas imperijas ģerbonis — kā rotājums Vācijā sastopams ne tikvien uz kupariem, bet jo bieži kokā griezts uz krēsliem, soliem u.c. (kā pilsētnieku, tā zemnieku), tāpat — audumos. Ir jau tiesa, ka visjaunākos laikos zināma ietekme pie mums bija arī krievu ērglim. Jāpiezīmē, ka tas Kurzemē un Zemgalē, kur divgalvainā putna apkalumi visvairāk izplatīti, par valsts simbolu kļuva tikai kopš 1795. g. Pats motīvs tomēr būs ieviesies daudz agrāk, drīz sakusdams ar veco, pazīstamo rubeņa motīvu, kas vērojams arī dažu gotikas šķirstiņu un skapju apkalumos.

Durvju apkalumi — galvenā kārtā viru piestiprinājumiem, durvju kloķiem un atslēgas caurumiem. Ir vērojami arī senatnīgi motīvi. Viens otrs sens motīvs varēja ieceļot pie mums arī jaunākos laikos, bet citiem atkal ir vecas, pirmatnīgas, pašu māju tradīcijas. Vairums apkalumu ļoti vienkārši. Lielāka dažādība durvju kloķu veidojumos (sal. ar piekariņiem). Retāk apkalumos iecirsts vēl raksts.

Kokgriezumi. Kokgriezēju māka pie latviešiem daudz mazāk izplatīta nekā pie kaimiņiem leišiem. Rotājumi parasti ierobu tehnikā, retāk plastiski, vairāk rakstā, mazāk brīvā kompozīcijā. Pie kokgriezumu grupas varētu pieskaitīt izzāģētu dēļu rotājumus. Še daudzi motīvi, sevišķi Latgalē, no jaunākiem laikiem. Figūrāli rotājumi pie mums ļoti reti sastopami, nepieskaitot katolisko novadu baznīcas mākslu. (CXXVII tab.)

III ĢEOMETRISKAIS UN NATURĀLAIS ROTĀJUMS

Mākslas pirmsākumi izsekojami dziļi agrā akmens laikmetā — palaiolitā, un to pamatos ir tīri praktiskas dabas dzenuļi. Pirmatnējās mednieku un stādu vācēju ciltis dabas motīva attēlošanā saskatīja svarīgu palīglīdzekli savām maģiskām izdarībām medijuma pieburšanā. Visparastāk tādēļ attēloti dzīvnieki — mednieku cilšu galvenais pārtikas objekts. Retāk attēlu motīvi ņemti no stādu valsts, kas pārtikas ziņā bija otrā vietā. Cilvēki attēloti pavisam reti. T.s. palaiolita *Venerām, cik vērojams, kultisks sakars ar auglību jeb ar simpatisko maģiju. Rietumeiropas palaiolita māksla ir caurcaurēm naturāla māksla. Gan tiesa: laikmeta otrā pusē parādās arī kaut kas līdzīgs

rakstam (ornamentikai). Par rakstu mūsdienu izpratnē īsti to vēl nevar saukt, jo tam trūkst raksta loģikas un stingrās ritmiskās secības. Viena daļa šo rakstveidīgo rotājumu ļoti līdzinās tagadnes pirmatnējo cilšu simboliskajiem zīmējumiem. Otra — t.s. **techniskie raksti** (liekas vairāk piekopti Eiropas austrumos) ir mēģinājums atdarināt klūgu, mašu un tiklu pinumus blīvākā materiālā. No šīm abām grupām tad nu izaudzis un attīstījies jaunākā akmens laikmeta rotājums — **stilistiskais raksts** jeb ornamentika.

Jaunākā palaiolita rotājumi: 1.-4. kaula griezumi, Dienvidfrancija; 5. t.p., Meziņa, Ukrainā; 6. oļa otējums, Dienvidfrancija

1. Jau jaunākā akmens laikmetā vērojama atšķirība Eiropas ziemeļiem ar dienvidzemju rotājumiem. Šī atšķirība kļūst vēl redzamāka, metallu laikmetam iestājoties.

Sengrieķu ciltis, nometinoties Vidusjūras piekrastē, atnesa līdz no ziemeļiem ģeometrisko rotājumu. Bet jau agri apkārtējo tautu ietekmē viņu rotājumā sāka ieplūst dienvidu naturālie motīvi. Svaigs ienācēju vilnis — dorieši — gan atkal pastiprināja ģeometriskā stila pozīcijas, tā ka sengrieķu vāžu rotājumos, neņemot vērā dažus figūrālu motīvu piejaukumus, tas noturas samērā skaidrs līdz pat 7. g.s. pr. Kr. Bet galu galā tam tomēr bija jāatkāpjas naturālā stila priekšā.

Ap to pašu laiku vērojama dienvidniecisko stādu un zvēru motīvu iejūkšana arī Viduseiropas illiriskajā Halstates un vēlāk tās pēcteces ķeltiskajā Latēnas mākslā. Ķelti kādu laiku svārstās ar zvēru un abstrakto stādu rakstu (plastiskos rotājumos zvēru motīvu daudz vairāk), beidzot izvēlēdamies pēdējo.

Par līdzīgu problēmu mūsu ēras sākumā nācās izšķirties ģermāņiem, un tie izšķīrās par labu zvēru motīviem. Baltu tautas turpretī palika pie vecā lineāri ģeometriskā rotājuma, noraidīdamas svešos dienvidu motīvus. Tikai ar jauno dzelzs laikmetu sākās īsti pastiprināta naturālo motīvu ietekme baltu tautu rotājumā. Bet arī tad tas nedaudzos aizgūtos motīvus pārveidoja gluži abstraktās formās. Rakstā tie neieviesās, izņemot bizantisko palmeti un kādu saules koka variāciju, kas, grafiski pārveidoti, sakusa ar Austras koka

motīvu. Visjaunākos laikos tomēr arī baltu tautu rakstā parādās maz pārveidoti stādu (retumis arī zvēru) motīvi. Leišu rakstu tie vairāk skāruši nekā mūsu. Pie mums atkal galvenā kārtā Kurzemes dienvidus. Vistīrāks ģeometriskais raksts uzglabājies Vidzemē un Latgalē. Daudz plašāk stādu un zvēru motīvi ieviesušies brīvas kompozīcijas rotājumā.

Grieķu arhaiskā raksta ģeometriskie elementi (pēc vāzu otējumiem, 9.-7. g.s. pr. Kr.)

2. Jāņem vērā, ka tautu jeb zemnieku mākslas nav sajaucamas ar pilsoniskās un aristokrātiskās aprindās kultivētām stilu mākslām. Pilsētnieki aizvien ir uzņēmīgāki modes jauninājumos un vēsturiskajos stilos. Turpretī zemnieki jo sīksti turas pie vecajām tradīcijām. Zemnieku gaume no pilsētnieku gaumes atšķiras ar to, ka zemnieku masā vispirms ievērota dabiskā lietiskība kā formās, tā rotājumā un jau pastāvošā daiļuma jēdziena liela stabilitāte. Turpretī pilsētnieku daiļuma jēdzieni ir mainīgi, jo bieži pārspilējot. Modes pārmērības un pārspilējumus zemnieku resp. tautas masa nekad nav īsti uzņēmusi. TAUTAS MĀKSLA NEMĪL NĒNOTEIKTĪBU, BET ATZĪST SKAIDRUS FORMULĒJUMUS. Modes jaunumu uzņemšanā tautas māksla aizvien turas zināmās robežās. Visparastāk (ja tas notiek) aizgūst tikai kādu jaunas parādības daļu, kuŗu tad iekļauj jau esošajā, vecajā pēc savas gaumes un izjūtas.

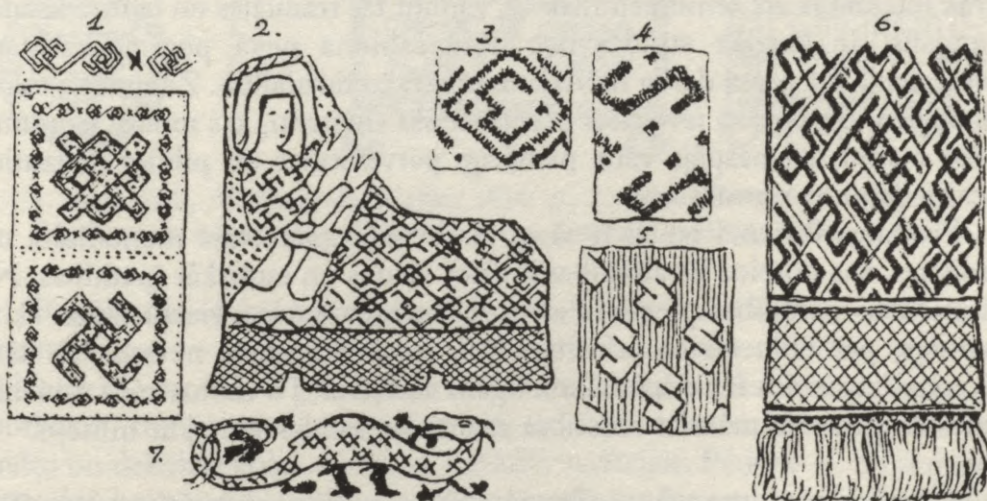
PAR TAUTAS MĀKSLU APZĪMĒJAMAS TIKAI TĀDAS MĀKSLAS VEIDU IZPAUSMES, KAS IZVEIDOJUŠĀS KĀDAS ETNISKĀS VIENĪBAS VIDŪ, NEPERSONĪGĀ, ORGANISKĀ ATTĪSTĪBĀ, VIDES UN TRADĪCIJU IETEKMĒ.

3. Pirmā plaisa Rietumeiropas tautu mākslas dabiskajā attīstībā radās ar kristietības iesakņošanās. Kristietībai, kas nāca ar saviem dienvidnieciskajiem formu un rotājumu motīviem un simboliku, bija iemesls censties izskaust pagānisko daiļuma jēdzienu un simbolus. Tas nenācās viegli, un daža laba pagāniska tradīcija kristietības mākslai bija jāadoptē. Kad (kopš Karolingu laikiem) valdnieku galmos kultivēto antīko un bizantisko mākslu gala rezultātā izveidojās romāniskais stils, tas savos rotājumos vēl uzņēmis labu tiesu ziemeļnieciski pagāniskā rotājuma elementu.

1. baznīcas durvju paloda, krucifiksa vietā dzīvības simbols; 2., 3. zvēru galvu motīvi romāniskās rotājumos

No vecajām tradīcijām gluži atraisās gotika ar saviem naturālas dabas stādu motīviem. Tās dziļā iesakņošanās, īsti pie ģermāņu tautām, ir uzplaukušo pilsētu kultūras nopelns. Vācijā šis process noslēdzās ar gotikas otrā pusē (15. g.s.). Vecie motīvi paglabājās vienīgi lauku ļaužu tradīcijās. Raksturīgs piemērs tam ir pazīstamie Vinhauzenas (Hanoverā) klostera darbnīcas paklāju vecākie eksemplāri no 13.-14. g.s. Zīmējumu kontūras uz audekla ir uzzīmējuši profesionāli zīmētāji, bet izšūšanas darbu veikušas klostera

13.-15. g.s. audumu raksti: 1.-5. Vinhauzenas klostera paklājos; 6. jostas fragments; 7. Marienverderas izšuvumā

iemītniecēs. Tādēļ arī figūrās un kompozīcijā noteicējs stils ir — gotika. Bet figūru tērpju laukumu aizpildījumos un paklāju apmalās, ko mākslinieki nezīmēja, — tautā vēl dzīvais senatnīgais ģeometriskais audumu raksts. Tāpat klostera darbnīcas 15. un 16. g.s. darbos to vairs neatrodam.

Jauni rotājumu motīvi zemnieku mākslās parādās ar renesansi un baroku. Renesanses motīvu dziļāku ietekmi daudzu Rietumeiropas tautu mākslās ļoti kavēja reliģiskie kari un jukas, kas sakarā ar garīgo vērtību pārvērtēšanu plosījās ilgu gadus. Ja tie tomēr sastopami, tad tur zināms nopelns daudzajām “modeļu”, t.i., rakstu paraugu grāmatām, kas kopš 16. g.s. izdotas Itālijā un arī Vācijā. No vācu izdevumiem pazīstamākais ir Nirnbergas vara grebēja un asētāja Anša Zibmachera “Schön neues Modelbuch”, 1597. g. un “Neues Modelbuch”, 1602. g., kas izdota vairākos jauniešpiedumos, autoram vēl dzīvam esot (pa daļai izmantotas arī citos, vēlākos izdevumos).

Renesanses izšuvumu grāmatu paraugi: 1. Vavassore Gvadaņino, Venēcijā, 1534. g.; 2. A. Zibmachera, Nirnbergā

Renesanses un īsti baroka ieviešanās pilsētu kultūrā deva amatniekiem reglamentētas grāmatu zināšanas, kas gan lēni, taču daudz spēcīgāk nekā agrāk ietekmēja arī zemnieku mākslu, vājinot tās tradīcijas un jaunradišanas impulsus. Ir vieglāk strādāt pēc dotā šablona nekā pēc noskatītiem piemēriem, kas prasa darba darītāja intensīvāku līdzdalību. Zemnieku mākslā aizvien vairāk sāka ieviesties pilsētnieciski elementi, kas modes jaunumu biežo maiņu dēļ nespēja vairs pienācīgi pārveidoties un pilnīgi iekļauties vecajās daiļuma normās.

Protams, ikvienai tautai ir sava, tai vienīgai piemītoša mentalitāte un tradīcijas, kas noteica šīs attīstības lokālos veidus un tautiskās īpatnības. Ne visas jaunas parādības pieņēma vienādi, un ne visu, kas vienai tautai šķita gaumīgs, par tādu atzina arī citas. Bet, lielos vilcienos, neviena no tām nevarēja izvairīties no vispārlaikmetīgām atziņām. To mums rāda ikvienas tautas kultūras un mākslas attīstības analīze un salīdzinājumi ar mūsējo.

4. Latviešu tauta savā vairākumā aizvien ir bijusi zemnieku tauta. Tās kultūra un māksla līdz pat jaunākiem laikiem ir bijusi zemnieku kultūra un māksla. Kopš apm. 14.–15. g.s. zemnieku kultūras arī citās zemēs ir sākušas

iet īpatnējus, no pilsētu kultūras atšķirīgus ceļus. Tādēļ salīdzināt drikstam tikai zemnieku kultūras ar zemnieku kultūrām.

VĀCIJA. Zemnieku masai ir ciešākas saistības ar provinciālo sīkpilsonību. Tādēļ vācu zemnieku mobiliāra formas, tāpat rotājumi parasti tuvāki lieliem vēsturiskajiem stiliem. Bet sastopamas arī vienkāršākas formas un pirmatnēji rotājumi. Visā visumā vācu tautas mākslā vērojamas līdzīgas norises un noslāņojumi.

Formas: 1) senatnīgas (archaiskas) — vairs retumis sastopamas, bet dažām ļoti senatnīgs raksturs. 2) Vidus laiku formas — mazāk romānika, vairāk gotika. 3) Jauno laiku formas — galvenā kārtā baroka motīvi, kas vācu tautas mākslā ļoti iemīļoti. Ziemeļvācijā veidojušās turienes pilsētās valdošā hanzeatiskā baroka ietekmē. Dienvidos — smalkākā un krāšņākā itaļu jeb t.s. jezuītu stila baroka ietekmē (katoļu baznīcas iespaids). Dažkārt iepīti arī vēlinās renesanses motīvi. Vecākās zemnieku mantu tvertnes — namdaņu tehnikā darinātie, tāpat zāģētu dēļu šķirsti atrodami vairs tikai mūzejos. Turpretī jaunāko laiku lādes, kas līdzīgas mūsējām, vēl sastopamas. Arī brīvi stāvošais skapis zemnieku mājās plašāk sāka ieviesties ap to pašu laiku, kad pie mums. Dažviet tas nav varējis gluži izspiest lādi vēl šo baltu dienu.

1. māla pods, Marienverderas apk., 1856. g.; 2. sakta, Hessene; 3. velējamā vāle, Rēgenas sala; 4. pūra lāde, Siltas sala; 5. t.p., Dancigas apkārtne; 6. skapis, Saksija

Rotājumi: 1) ģeometriskie motīvi, kas šķirojami vecākos — abstrakti ģeometriskos — un jaunākos — ģeometriski naturālos. Pēdējie pārsvarā. 2) Naturālie motīvi — galvenā kārtā stādu motīvi. Mazāka nozīme dzīvnieku motīviem, tomēr tie sastopami vairāk nekā pie mums. Rakstā izcila vieta saules un dzīvības koka motīviem dažādās variācijās. Pēdējie — no senajiem abstrakti ģeometriskiem līdz jaunākiem puķu pušķu un poda puķēm līdzīgiem — ļoti izplatīti. Izplatīti arī sirsniņas un tulpes motīvi. No dzīvnieku motīviem visvairāk putni un irši. Rotājumi veidoti kokgriezumā, intarsijās

un otējumos. Ziemeļrietumos iemiļotāki kokā griezti rotājumi: intarsijas — parasti bagātāko zemnieku mēbelēm pilsētu tuvumā. Otētās zemnieku mēbeles attālākas pilsētu paraugiem, jo otējumi atļauj lielāku vaļību formu un krāsu veidojumiem. Ziemeļvācijā otējumi kompozīcijās un krāsās atturīgāki. Dienvidi un sevišķi dienvidaustrumi daudz izšķērdīgāki. Motīvu izvēlē ziemeļos stādu motīviem biežāk jaucas klāt putnu un citu dzīvnieku motīvi. No stādu motīviem plaši izplatītas rozītes un tulpes. Kompozīcijas schēma spēcīgos tektoniskos sadalījumos. Retāk uzsvērtā centrālā kompozīcija, biežāk div- vai vairākdaļīga. Parastākais motīvs: vāze vai grozs ar vienmērīgi izaugošiem stādu kātiem, zariem, lapām, ziediem.

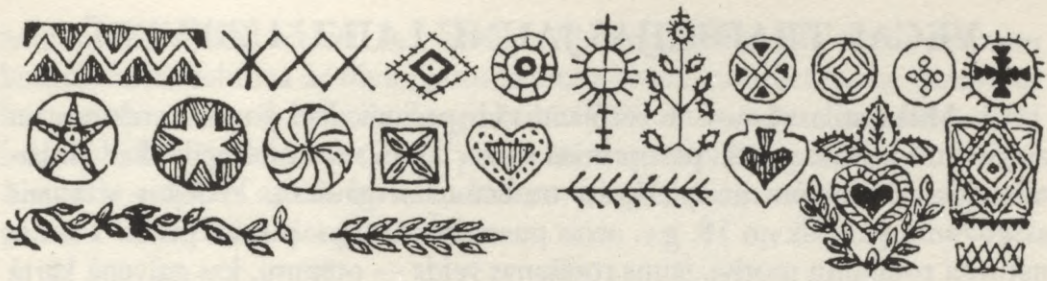
I abstrakti, ģeometriski raksta elementi; II ģeometriski naturāli; a – c naturāli rotājumi

FRANCIJA. Franču pētnieki savas tautas mākslā izšķir trīs formu un rotājuma pamatnoslāņojumus jeb grupas: 1) ģeometriskā jeb arhaiskā grupa. Pēc būtības tāda pati kā Viduseiropas un Ziemeļeiropas tautām. Rotājuma elementi — likloči, trīsstūri, rombi, apli, rozetes un citi. Mobiliāra namdaņu tehnika. Šīs grupas priekšmeti ilgāk uzglabājušies nomaļu provincēs — Pireneju piekājē, Bretaņā un citur. Tagad sastopami gandrīz vienīgi mūzejos.

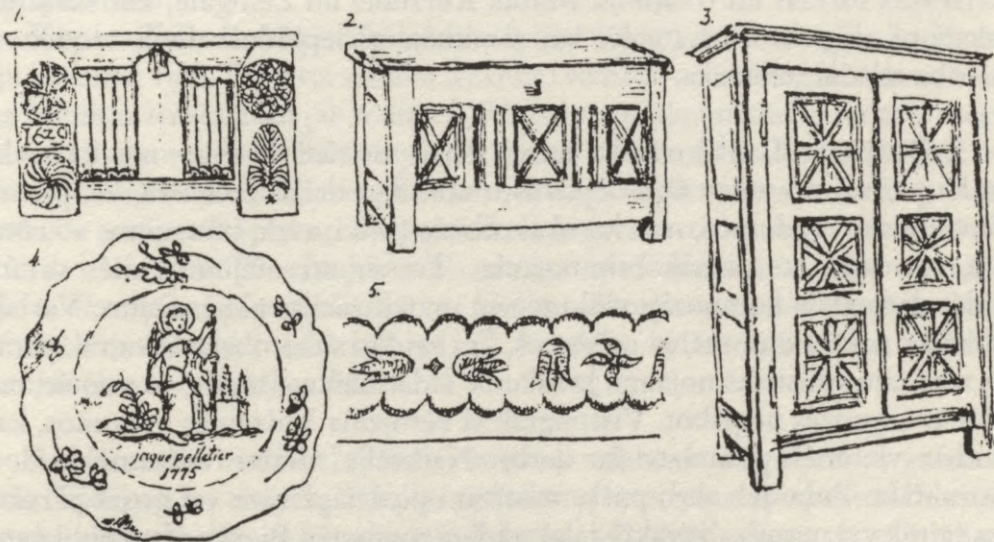
2) Vēlinās franču renesanses grupa (Luija XIII stils; 1610.–1643. g.) — galvenā kārtā formās, mazāk rotājumos.

3) Regenta stils un rokaiļa (rokoko) grupa (Luija XV stils; 1715.–1774. g.). Apbrīnojamā kārtā šī tūri aristokratiskā māksla ir atstājusi pēdas arī zemnieku mākslā.

Bez šīm pamatgrupām sastopamas arī citu stilu pēdas, tāpat objekti ar jauktiem stilu elementiem. Tāpat kā pie mums, arī franču vecākās zemnieku tvertnes ir namdaņu tehnikā darināti šķirsti. Lāde jeb kupars (*coffre) sāk

aizstāt vecos šķirstus zemnieku mobiliārā kopš 17. g.s. beigām, bet īsti ieviešas tikai 18. g.s. pēdējā ceturksnī. Skapis ir jaunāka parādība. Vecākie zemnieku skapji parādās ar 18. g.s. otru pusi, bet tiem jāiztur sīva sacensība ar lādēm, jo pēdējās zemnieku šaurajā iedzīvē parocīgākas (vieglāk pārvietojamas, izmantojamas arī citām vajadzībām). Lāžu un skapju rotājumi kokgriezumā (reizēm izkrāsoti), reti intarsijās.

Franču zemnieku šķirsti: 1. plēstu galdiņu; 2. zāgētu dēļu; 3. skapis; 4. otēts šķivis; 5. sievu cepures apmalas raksts Normandijā

5. Ja konstatējām, ka ar pilsētu kultūras izveidošanos tai ar plašāku masu — t.i., zemnieku jeb tautas kultūru radās brīdis, kad katra sāka attīstīties patstāvīgi, tad jāsecina, ka LIELĀKAS PĀRVĒRTĪBAS UN JAUNINĀJUMI ZEMNIEKU MATERIĀLĀ KULTŪRĀ UN MĀKSLAS IZPAUSMĒS EIROPAS RIETUMOS IR IZPLATĪJUŠĀS APMĒRAM VIENLAICĪGI. Otrs secinājums: IEPRIEKŠ SACĪTAIS JĀATTIECINA ARĪ LATVIEŠU ZEMNIEKU KULTŪRAI, KAS LIEKU REIZI PIERĀDA TĀS PIEDERĪBU RIETUMEIROPAS TAUTU KULTŪRAS SAIMEI.

VECAS TRADICIJAS JAUNU LAIKU UZTVERĒ

1. Mūsu stila vēsturē ir vērojami tādi periodi, kad jaunas ietekmes un aizguvumi ieplūst sevišķi pastiprinātā mērā. Tiem seko mierīgāki, kad aizgūtais tiek pārstrādāts un pielāgots tradicionālai gaumei. Pēdējais straujais aizguvumu periods no 18. g.s. otras puses līdz 19. g.s. pirmai pusei. Tam ir naturāli rotājumu motīvi, jauns rotāšanas veids — otējumi, kas galvenā kārtā saistās ar visjaunākām tautiskām mantu tvertnēm — lādēm un skapjiem.

2. Tā tas ir bijis visos laikos: līdz ar jaunām formām aizgūst šo formu rotājumu. Arī lādes un skapji rāda to pašu. Bet kā vieni, tā otri visā visumā jau ir paspējuši vairāk vai mazāk pārveidoties un pielāgoties latviešu zemnieku gaumei. Vairāk tas sakāms par lādēm, mazāk par skapi (jaunāka parādība zemnieku mobiliārā).

Vistālāk šī pielāgošanās notikusi Vidzemē, kur tad sastopamas latviskākas formas un rotājums. Mazāk Kurzemē un Zemgalē, kur skaidrāk saskatāmi aizguvumi. Latgalē, kur jauninājumi ieplūduši divos virzienos, attīstība mazliet citādāka.

3. **Otējums.** Lauku cilvēka smagā darbā sastrādātās rokas nav tik veikas, lai pareizi novadītu tām nepierasto otu. Kur darba tehnika, kā, piem., izšuvumos un audumos, noteic rokai robežu (velki, audi, izšuvumos — rūtiņas), tur zīmējums iznāk brīnumjauks. Tomēr arī otējumos mēs varam studēt darinātāja kompozicionālo pieeju un stilizācijas paņēmienus. Varbūt vēl labāk nekā audumos, jo otējumos, kas veidoti neierobežoti, vairāk parādās tradīciju stilistiskā nojauta. Ja sākumā atdarināšana (mode) to nomāc, tad vēlāk tā izpaužas negribot. Vispilgtāk tā vērojama Vidzemes otējumos, kas gandrīz vienmēr pašu latviešu darbs. Naturālie motīvi Vidzemē veidoti abstraktāki. Puķu jeb zaru pušķa motīvam piederīgā vāze vai grozs pārvērties vairāk vai mazāk abstraktā rakstveidīgā rotājumā. Biežāk sastopami ģeometriski raksta elementi — īsti uz zāģētu dēļu šķirstiem, kam rotājuma tehnika (otējums) pārņemta no lādēm.

Visizplatītākā mantu tvertņu pamatkrāsa — brūna, taču sastopama arī zaļa, zila un citas krāsas. Parastākā kompozīcijas schēma — lādēm uz priekšējās sienas, skapjiem — uz durvīm — ir šāda: laukuma apakšdaļā ap vidu — stilizēta vāze jeb grozs, no kuŗa spraucas kāti vai zari ar lapām un ziediem, nosvērdamies uz abām pusēm. Biežāk uz zariem novietoti putni, retāk (kā blakus motīvi) tur klāt dzīvnieku figūras — brieži, zirgi un citi. Neatkarīgi no centrālā motīva reizēm ap to izkaisīti sīkāki — gan putnu, puķu motīvi vai arī ģeometriski raksti un rozetes. Pūra lādēm rozetes bieži otēja arī uz vāka vidus. Parasti atzīmēja gada skaitli. Uzsvērtā centrālā kompozīcija

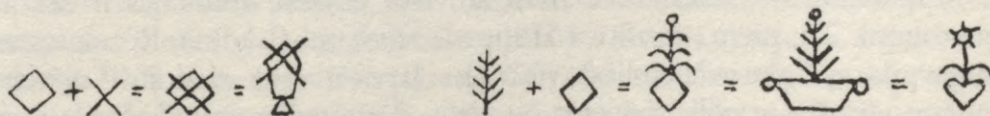
laukuma vidū, kas bieži ir arī vienīgā. Mazāk izplatīta pūra lāžu otējumu kompozīcijas schēma ar divu dalītu laukumu vienādu uzsvēršanu, parasti ar lielu, apaļu vai sīpolveidīgu vainagu katrā. Tikai retumis četri vienādi iedalīti laukumi. Bet dažkārt vērojama pāreja uz centrālo kompozīciju (1 liels + 2 mazāki + 1 liels aplis). Vairāku laukumu kompozīcijas schēma sastopama galvenā kārtā dažos rietumu novados.

LATVIEŠU PŪRA LĀDĒM RAKSTURĪGS OTĒJUMU KOMBINĒJUMS AR APKALUMIEM

Tā jau ir tradīcija, un jaunākos laikos reizēm apkalumus pat atdarina vai nu uzotējot, vai darinot no saplākšņa un nokrāsojot melnā krāsā. Dažos novados, visbiežāk Latgales-Vidzemes pierobežu pagastos, atrodamas lādes ar apkalumiem un bez otējumiem vai tikai ar papildinātāju otējumu ap atslēgas apkalumu.

Kopsavilkums: a) tipiskāki latviešu lādēm ir rotājumi ar centrālo kompozīciju laukuma vidū. Divu vai vairāku laukumu vienāda uzsvēršana biežāk sastopama kaimiņu zemēs nekā pie mums. b) Vidzemē pasāktā naturālo motīvu spēcīga abstrahēšana ir svešu motīvu pārveidojums īsti latviskā tradīciju virzienā, bet pārveidošanās process vēl nav gluži noslēdzies. Tas pārtraukts pusceļā. c) Veco tradīciju garā noritējusi arī Latgales skreiņu ģeometrisku motīvu izlietošana otētos rotājumos. Tā veidojusies no agrāko tīņu iededzināto rotājumu tradīcijām. Skreiņām otējumi darināti ar šablonu sīku ģeometrisku motīvu veidā, parasti koncentriskā sakārtojumā. d) Latviešu lādēm raksturīgs otējuma kombinējums ar apkalumiem.

4. **Naturālie motīvi.** Latviešu rotājums visā visumā ir abstrakti ģeometrisks. Tādēļ arī tas viskrāšņāk izpaužas audumu rakstā, kur pats materiāls pavedina to darīt. Bet tas nebūt nenozīmē, ka latvieši gluži vairītos no naturāliem motīviem. Tie rodas aizvien kā senos, tā jaunākos laikos. Raksturīgs latviešu rotājumam ir tas, ka arī naturālie motīvi ir aizvien vairāk vai mazāk abstrahēti. (CXXII tab.). Vāciešiem, piemēram, naturālie motīvi parasti vai nu tikai stilizēti, vai, ja daudz, tad ģeometrizēti. Vērojamas pat pretējas tieksmes, un proti: veco abstrakti ģeometrisku elementu lielāka vai mazāka naturālīzēšana.

a) **Stādu motīvi** latviešu rakstā nav nemaz tik jauni ienācēji, kā parasts domāt. Tikai to vairums ar laiku ir tiktāl abstrahēti un pielāgoti latviešu raksta

garam, ka tie vairs mums nedužas acīs. Tāpat skujiņa, ozoliņš jeb krūmu raksts ir gan ļoti seni, taču to izcelsme tomēr ir — stādu motīvi. Bet sastopami arī mazāk pārveidoti: sākot ar samērā jaunā pārveidojumā fiksētiem Dienvidkurzemes vītņu ziedu un puķu pušķu motīviem un beidzot ar tādiem, kas tikpat kā vai nemaz nav pārveidoti un tādēļ latviskam rotājumam pasveši (CXXIII tab. — arī tulpe un lilija).

Tulpes motīvs izšuvumos: 1. Hessene, ap 1696. g.; 2. Septiņkalne, 19. g.s.; 3. Rucavas krekla izšuvums

b) **Dzīvnieku motīvi** arī nav jauni svešinieki. Latviešu rakstā tie tikpat kā nav ieviesušies, izņemot atsevišķus gadījumus (Dienvidkurzemē). Toties tie jau sen parādās kā brīvas kompozīcijas rotājumu motīvi. Lai atceramies tikai Vidējā dzelzs laikmeta zvēru galvu stopu saktas, Jaunā dzelzs laikmeta zvēru (arī putnu) galvu pakavsaktas, aproces un piekariņus! Tāpat — jumta gaiļus un Gausa māti.

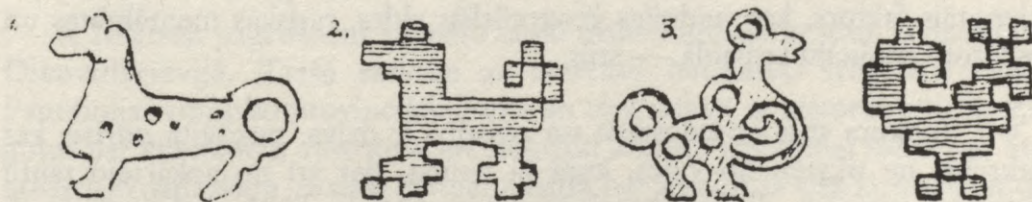
Pūra lāžu un skapju otējumos dažkārt redzams putnu un puķu vai koka motīvu kombinējums, t. s. **putnu koks**. Šis kombinētais motīvs ir visai sens un sastopams dažādos laikmetos un dažādās tautās. (CXXVIII tab.)

Ka putnu motīvi vispār nav pretīgi latviskai gaumei un tradīcijām — pat tik konservatīvām kā apbedīšanas — rāda, piem., dažas Klaipēdas kuršu kapu zīmes. Tām vecā veļu mātes zīme — kaupiņš, apvienota ar “dvēseļu putniņiem” (C tab.). Zīmīgi vēl, ka pat Vidzemē, kas rotājuma ziņā ļoti konservatīva, no putnu motīviem bieži atkārtojas gailis ar vistu (arī gaiļi vien), pie tam kā centrālā motīva organiska sastāvdaļa. Vācijā to tādā veidā mēs vērojam daudz retāk. Tur gaiļu motīviem (parasti bez vistas) kompozīcijā blakus nozīme. Izskaidrojums tam saskatāms latviešu tautas vecu tradīciju — varbūt neapzinātās — atskaņās. Gailim ar vistu latviešu tradīcijās ir sakrāli pamatojumi. Tā, piem., jezuītu 1618. gada ziņojumi (Ludzas, Rēzeknes un Daugavpils apriņķu vizitācijas) vēstī, ka latvieši esot ziedojuši svētiem ozoliem: vīrieši — gaili, sievietes — vistu. Te tāpat mums ir darīšana ar vecām tradīcijām, kas savijušās ar aizgūtu motīvu, iegūdamas jaunu izpausmes veidu pūra lāžu un skapju otējumos. Ir nepareizi šādus motīvus,

1. Pompejas freskas fragments, 40-60 g. p. Kr.; 2. kopta auduma rotājums, 7.-8. g.s. p. Kr.; 3. uz kāda sudraba kausa, Dienvidanglija, ap 800 g.p. Kr.; 4. uz ķeizara mēteļa, 12. g.s., Bambergas doms; 5. Visbijas zīmogs, 1332. g.; 6. vācu izšuvumā, 1810. g.; 7. rumāņu paklāja motīvs

sevišķi ja tie jau sākuši pielāgoties, izstumt kā nelatviskus no mūsu rotājuma. Nelatviski tie ir tikai tur, kur tie nepārveidoti un nepieskaņoti tautas mentālītai; latviski — kur tie jau paspējuši pārveidoties veco tradīciju garā un atbilst tautas mentālītai.

1. piekariņš, sunītis, Krimulda, Jaunais dzelzs laikmets; 2. sunītis Nicas cimdu rakstā; 3. piekariņš, gailītis, Daugmales pilskalns; 4. gailītis Rucavas krekla rakstā

Nav tādas tautas pasaulē, kam rotājumā nebūtu atrodami arī no citurienes patapināti motīvi. Jau agrāk konstatējām, ka daudzi rotājuma motīvi ir — ceļotāji. Daži no tiem apstājas pusceļā. Citi atkal radušies tur, kur tos vismazāk varētu sagaidīt, kā, piem., Ķīnas Han-dinastijas cikādu motīvs 4. un 5. g.s. gotu cikādu saktās vai atkal orientālais likstaru mēness motīvs ģermāņu tautu un atsevišķos gadījumos arī mūsu rotājumā. Atkārtosim vēlreiz:

NE AIZGUVUMU LIELĀKS VAI MAZĀKS DAUDZUMS NOTEIC KĀDAS KULTŪRAS ATKARĪBU NO CITĀM KULTŪRĀM VAI TĀS ĪPATNĪGUMU UN PATSTĀVĪBU, BET GAN TAS, PAR CIK ŠĪ KULTŪRA IR SPĒJĪGA AIZGUVUMUS PĀRVEIDOT, PIELĀGOT SAVĀM TRADICIJĀM UN PATSTĀVĪGI ATTĪSTĪT TĀLĀK.

Kas tautas tradīcijās ieņēmis savu vietu, tam tur jāpaliek. Mēs nedrīkstam, piemēram, patvaļīgi grozīt kaut ko mūsu tautas tērpos un rotājumos. Taču mēs nedrīkstam arī ignorēt modernās dzīves prasības un par katru cenu izvairīties no jauninājumiem tautiskās mākslas nozarēs. Apstāties un palikt tikai pie vecā nozīmē regresu. BET, UZŅEMOT JAUNO, TAS JĀCENŠAS IEVIRZĪT VECAJĀS TRADICIJĀS UN JĀPIELĀGO TAUTISKAI GAUMEI.

Tikai tā nacionālā māksla un nacionālais stils būs dzīvot spējīgi, nezaudēs saskari ar dzīvi un pašu tautu. No laikmetīgajām, lielajām pārvērtībām nevar izvairīties.

STILS VĒSTURISKĀ SKATĪJUMĀ

Māksla visos laikmetos ir izprotama tikai kā kultūras funkcija, kuŗā atspoguļojas sava laikmeta aktuālās pamatdomas. Un — arī māksla ir tikai savu veidotāju saimnieciskās stadijas un sadzīves formu produkts. Tām kļūstot daudzpusīgākām un sazarojoties, sazaro arī mākslas izpausmes veidi. Vēsturiskās attīstības skatījumā nav pareizi censties vilkt krasas robežas starp t.s. tīro jeb lielo mākslu un rotātāju jeb pielietojamo mākslu. Bet visiem mākslas veidiem jeb nozarojumiem katrā atsevišķā gadījumā cauri vijas vienotājs faktors, kas veidojies ģeografiskās vides, rasiskās mentālītes un mantoto tradīciju iespaidā, — stils.

1. Jebkuŗa stila izveidošanās un attīstība ir dzīva, sarežģīta norise, kas atkarīga ne tikvien no vides, kuŗā tā risinās, bet arī no apkārtējo tautu līdzīgām norisēm. Zināmi ierosinājumi, izceldamies kādā vietā, izplatās uz visām pusēm, pie tam perifērijās vēlāk nekā centram tuvākās apkaimēs. Ja tie nav pietiekami spēcīgi vai ir pārāk sarežģītas dabas, — tie drīz apsīkst, tos aptur vai aizskalo citi spēcīgāki vai pieņemamāki ierosinājumi. Taču zināmi nogulsņējumi paliek aizvien, un tie var kādreiz kļūt par ierosinātājiem lielākām un spēcīgākām norisēm.

2. Stilu attīstībā vērojami zināmi noslēgti cikli, kuŗus savukārt veido sīkāki, pēc būtības līdzīgi cikli. Mākslas stilu attīstība ir ar saviem paisuma

un bēguma periodiem, kas kopā veido vienu veselu. Šis veselais ir saistīts ar kāda laikmeta vispārējo kultūru, kuņai apstāstot apstāst arī tas.

3. Ja atskatāmies uz visu gaŗo laika sprīdi, kuņā risinājās latviskā stila veidošanās un attīstība, tad vērojam, ka neviens lielāks ierosinājums, nedz jauninājums kā stilistiskā, tā tehniskā ziņā nav pagājis secen arī mūsu materiālai kultūrai un stilam. Esam smēlušies ierosmes no citām tautām, lai dotu tās atkal citām. Ir bijuši brīži, kad esam vairāk devuši nekā ņēmuši. Ir atkal tādi, kad vairāk ņemts nekā dots. Tās ir parādības, kas vērojamas visu tautu kultūru attīstības gaitās.

4. Cik tālu vien izsekojams — indoeiropiešu mākslas pamatos ir ģeometriskas dabas principi. Gan esot ciešākā saskarē ar svešu tautu kultūrām, indoeiropiešu mākslu sāka ietekmēt arī naturāli motīvi. Taču vēl ķeltiskā Latēnas kultūra, kas visu laiku atradās stiprā antīkās kultūras ietekmē, klasiskos paraugus apbrīnojami ātri pārveidoja lineārā atrisinājumā. Vēl konservatīvāki šai ziņā bija ziemeļi. Lai gan antīkie fabrikāti šādā vai tādā ceļā nereti nokļuva pat līdz Skandināvijai, — vecās lineāri ģeometriskās tradīcijas tie nespēja ietekmēt. Jauninājumi te parasti aizgūti no otras rokas — no ķeltiem, jau lineārā atrisinājumā. Antīkā pilsētu kultūra bija par komplicētu, lai to spētu uztvert, izprast un risināt tālāk ziemeļu zemkopju tautas ar citādākām sadzīves formām un vienkāršotu lietišķību stilā. Tikai tad, kad vēlinā antīkā, resp., romiešu māksla aizvien pieaugošā provinču ietekmē pati noslidēja no saviem klasiskajiem augstumiem, vairāk vai mazāk barbarizējoties, tā spēja ietekmēt t.s. ziemeļu barbaru mākslu.

5. Izšķirējs pagrieziens ziemeļu tautu mākslā iestājās ar gotu apmešanos Dienvidkrievijā. Tiešā saskare ar turienes hellēniski irānisko, tāpat Pannonijas romisko provinciālkultūru un cieši sakari ar ziemeļiem izvirzīja gotus par vidutājiem austrumu un dienvidu kultūru ieplūšanai ziemeļos. Šis norises jo dziļi skāra ne tikai ģermāņu ciltis, bet atbalsojās visu ziemeļu tautu kultūrās un mākslās. To veicināja arī uzplaukusī tirdzniecība ziemeļiem ar Romas provincēm — gan tieši, gan netieši.

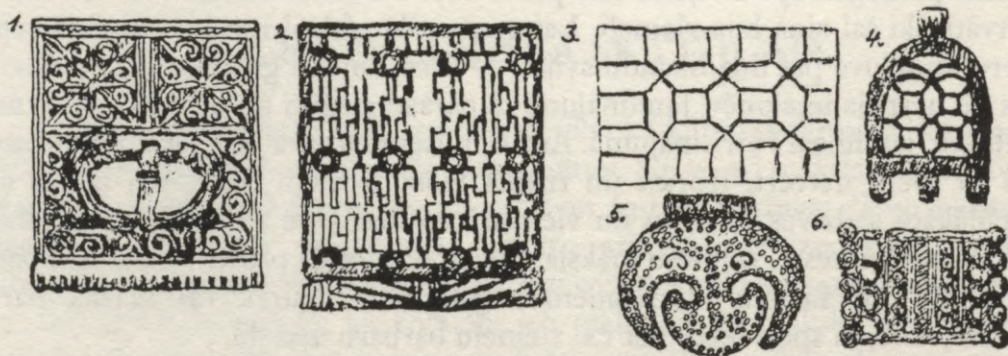
No Dienvidkrievijas aizgūti filigrānie un caurumotie (ažūra) rotājumu motīvi, dažas šķēršu un stopu saktu formas, emaļēšanas tehnika un citi. No Pannonijas (mazākā mērā arī no Reinas provinces) — ripas un vairākas šķēršu saktu formas, mēnestiņu piekariņi, figūrāli un raksta motīvi un cits. Tāpat rokas sprādžu zvēru galvu motīvi (čūsku), kas ziemeļos schēmatizējās un abstrahējās līdz nepazīšanai. Visi šie jaunie ietekmējumi un aizguvumi, iekļaudamies ziemeļu tautu mākslās, izveidoja t.s. ziemeļu **ažūro jeb caurumoto**

stilu. Šis plaši izplatītais — tāpat lielais stils nav pagājis secen arī mūsu zemei, še, tāpat kā citās zemēs, izveidodams stila lokālu nozarojumu.

6. Ažūra jeb caurumotā stila raksturīgās īpašības izpaužas tehniski mechaniskā ievirzē. Plaknes rotājumos pārsvarā tīri amatniecisku iespējamību izmantošana, kas dažubrīd iekļūst pārspilējumos. Īstā raksta, resp., ornamenta izlietošana plaknes izcelšanai ir otrā vietā.

Ģermāņu tautu uztverē un izstrādājumā šī tīri amatnieciskā pieeja plaknes rotājumam izpaužas sevišķi spilgti. Tikai laikmeta beigās sāk biežāk parādīties kāds īsts ornamentāls rotājuma motīvs — no dienvidaustrumiem aizgūtais pinuma raksts.

Baltu tautas plaknes rotājumu uztvērušas atturīgā, dažkārt pat skopā, lineāri ģeometriskā vienkāršībā, neiekļūstot tehniski amatnieciskos pārspilējumos. Ornamentāliem motīviem piešķirta lielāka nozīme, gan operējot ar samērā maz un vienkāršiem raksta elementiem.

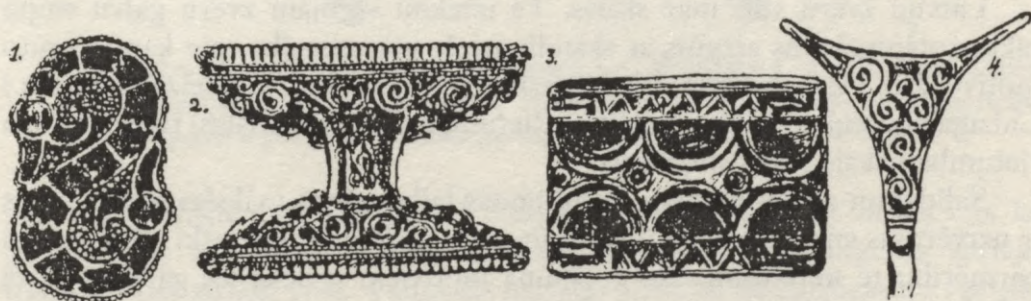
1. jostas sprādze, provinciāli romiska, Austrija, 3.-4. g.s.; 2. t.p., Bohēmija, 1. g.s.; 3. mozaikas fragm., Ravenna, ap 5. g.s.; 4. važturis, Latvija, 3.-4. g.s.; 5. mēnestiņš, Silēzija, ap 300. g.; 6. apkalums, Nidama, 2.-3. g.s. (Skat. vēl Agro dzelzs laikmetu)

7. Jauni iespaidi un ietekmējumi ziemeļu tautu mākslā sāka ieplūst ar tautu staigāšanas laikiem. Vecajām abstrakti ģeometriskajām tradīcijām, aizgūtiem grieķiski irāniskiem motīviem un vēlīnai romiešu ornamentikai nu jāucās klāt vēl sīriešu motīvi un kristietības simboli.

Iepriekšējā laikmeta ažūra priekšmetu apdares pamatā ir viengabalaini kontrasti plaknes rotājumā. Jaunās atziņas — ir optiski jūteklisku kairinājumu uztvere gleznieciskā skatījumā. Aizvien vairāk atplauka krāsainības prieks. Tautu staigāšanas laikmetā mākslas stils, ko mēs vispārināmu īpašību dēļ apzīmēsim par **krāšņo stilu**, ir veidojies divos lielos stilistiskos virzienos.

a) Dienvidaustrumos un dienvidos tas izpaudās pārbagātā krāsainu akmeņu izlietošanā rotājumam, kālab dažkārt šo novirzienu dēvē par polichromo stilu. Tā veidotāji — goti (Melnās jūras apgabalā, vēlāk Ziemeļītalijā). Izcelšanās — pa daļai austrumnieciska, pa daļai mantojums no agrākās helēnistiskās kultūras stila tradīcijām. Tālāko izveidošanu turpināja langobardi, kas 568. g. apmetās Ziemeļītalijā sakauto gotu vietā. Langobardi vēltija lielāku vērību arī rakstam, izkopdami aizgūtos pinumu motīvus un sakausējot tos ar zvēru motīviem. Bet jau ar 8. g.s. tie pakļāvās bizantiskam stilam. Gotu pasāktās un langobardu turpinātās tradīcijas atbalsojās arī citās zemēs.

b) Otra krāšņā stila novirziena balsti ir romiešu provinciālās (Donavas un Reinzemes apg.) mākslas tradīcijas. Tam raksturīgs plaknes rotājums slīpgrebuma tehnikā. Jo plaši izplatīts Rietumeiropā, Viduseiropā un Ziemeļeiropā. Rotājumā jo bieži lietoti vītņu un vijiņu motīvi, kas sākumā gandrīz precīzi atdarināti, bet vēlāk deģenerējas vai kļūst stūraini. (Metalldarbos slīpgrebuma rotājums parasti vai nu atliets kopā ar priekšmetu, vai veidots plāna skārda aplikumā.) Dažkārt jauca klāt dienvidaustrumu ietekmes.

1. saktiņa ar almandīnu ielikumiem, Virtemberga, 7. g.s.; 2. sakta ar slīpgrebuma rotājumu, Hanovera, 5.-6. g.s.; 3. zobena maksts apkalums, Nidamas purva atrad., 5. g.s.; 4. trīsstūra adata, Latvija, 6. g.s. sākums (Skat. vēl Vēlais dzelzs laikmets)

Ja dienvidos krāšņais stils izpaudās visspilgtāk pārbagātā krāsainu spožu akmeņu lietošanā, tad rietumos un ziemeļu zemēs tam lielāka tieksme radīt plaknē rotaļīgu, ritmisku gaismas un ēnu maiņu.

Latvijā slīpgrebuma rotājumi atsevišķos gadījumos parādās jau ar 5. g.s. beigām līdz 6. g. s. sākumam. Taču plašāk izplatās tikai ar 7. g.s. (galvenā kārtā kuršu-zemgaļu novados), ar laiku deģenerēdamies par vienkāršu rievojumu. Krāsaino (zilo) stikliņu ielikumi rotājumā ieviesušies dienvidu tiešā vai netiešā ietekmē.

8. Par krāšņā stila blakus nozarojumu uzskatāms agrīnais **abstraktais zvēru stils**, ko mēdz dalīt divos lokālos stilos — ziemeļģermāņu, resp., I zvēru stilā, un dienvidģermāņu, resp., II zvēru stilā. Abi tie ir izveidojušies patstāvīgi, bet vēlāk vērojami savstarpēji ietekmējumi.

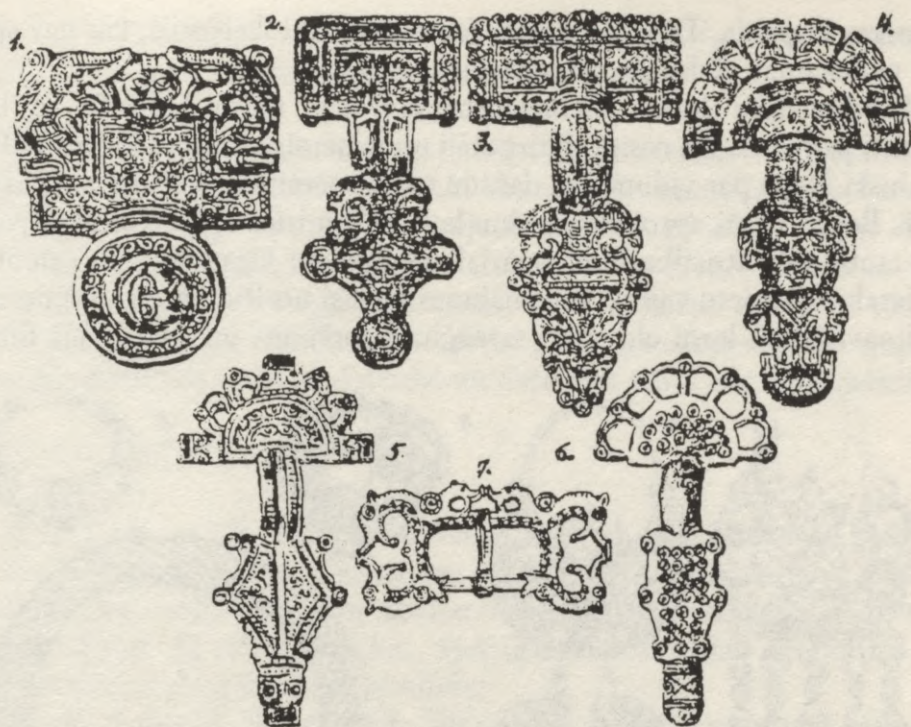
I zvēru stila izcelšanās vietu vēro Britānijā. Tas izveidojies, saskaroties ienācēju ģermāņu kultūrai ar turienes ķeltu–romāņu kultūru, kuŗas pamatos atradās provinciālromiskās stila tradīcijas (arī figūrāli zvēru motīvi rotājumā). Stila izveidošanās risinājusies laikā apmēram no 5. līdz 6. g.s., vispirms Dienvidanglijā — Kentā. No Britānijas pārsvīdies uz Skandināviju, kur risināts tālāk. Skandināvijā stilam gluži lokāls raksturs; citu zemju rotājumus tas tikpat kā nav ietekmējis. Toties Britānijas zvēru stila ietekmējumi izsekojami ne tikvien Viduseiropas un Ziemeļeiropas zemēs, bet pat līdz langobardiskai Ziemeļītalijai.

II zvēru stilu veidojuši dienvidģermāņi. Še nozīmīgi ir langobardi, kas zvēru motīvus (ļoti iemīļots plēsīga putna galvas motīvs) sakausēja ar pinumu rakstu.

Latviju zvēru stils maz skāris. Tā ietekmi vērojam zvēru galvu stopu saktu rotājumā, kas aizgūts ar skandināviešu starpniecību, pie kam aizgūto motīvu drīz vien abstrahē līdz nepazīšanai. (Skat. Vidējo dzelzs laikmetu.) Līdzīgā virzienā noritējusi arī dažu Rietumeiropas zvēru saktu pārveidošana rietumbaltiskajā Austrumprūsijā.

Salīdzinot ar ģermāņiem, baltu tautas laikmetīgos mākslas strāvojumus ir uztvērušas stipri atturīgi. Ģermāņu tautu rotājumā tehniski mechanisko pārmērību te neredzam. No rotājuma motīviem ieviesušies galvenā kārtā tādi, kas ļaujas kārtoties stingri ritmiskā secībā, resp., kas iekļaujami rakstā. Figūrālie motīvi apbrīnojami ātri pārvēršas vienkāršotā atvasinājumā.

9. Dziļas pārvērtības Eiropas ziemeļu tautu mākslā risinājas ar kristietības izplatīšanos. Jaunie motīvi, kas ieviesās lēnām, bet neatlaidīgi, sakņojās galvenā kārtā vai nu agrāko Romas rietumprovincu mākslas tradīcijās, vai arī izveidojās no imperijas mantīniece — Bizantes paraugiem. Pirmie ziemeļniekiem bija saprotami; pēdējos — iekļaut savās tradīcijās nenācās tik viegli. Kā Bizantes kultūra vispār, tā atsevišķi — māksla bija ļoti sarežģīts un daudzējāds salikums no dažādu tautu kultūrām un mākslas tradīcijām, kas bieži vien ziemeļu tautām bija organiski svešas. Bet ciešāka saskare ar augstākām kultūras vērtībām, tāpat kristietības kosmopolītiskais pasaules uzskats spieda jaunatgrieztos pārvērtēt savas vecās vērtības. Tādēļ tolaiku barbaru tautu mākslā ir jauni, bieži vien naīvi meklējumi un nemaz vai maz

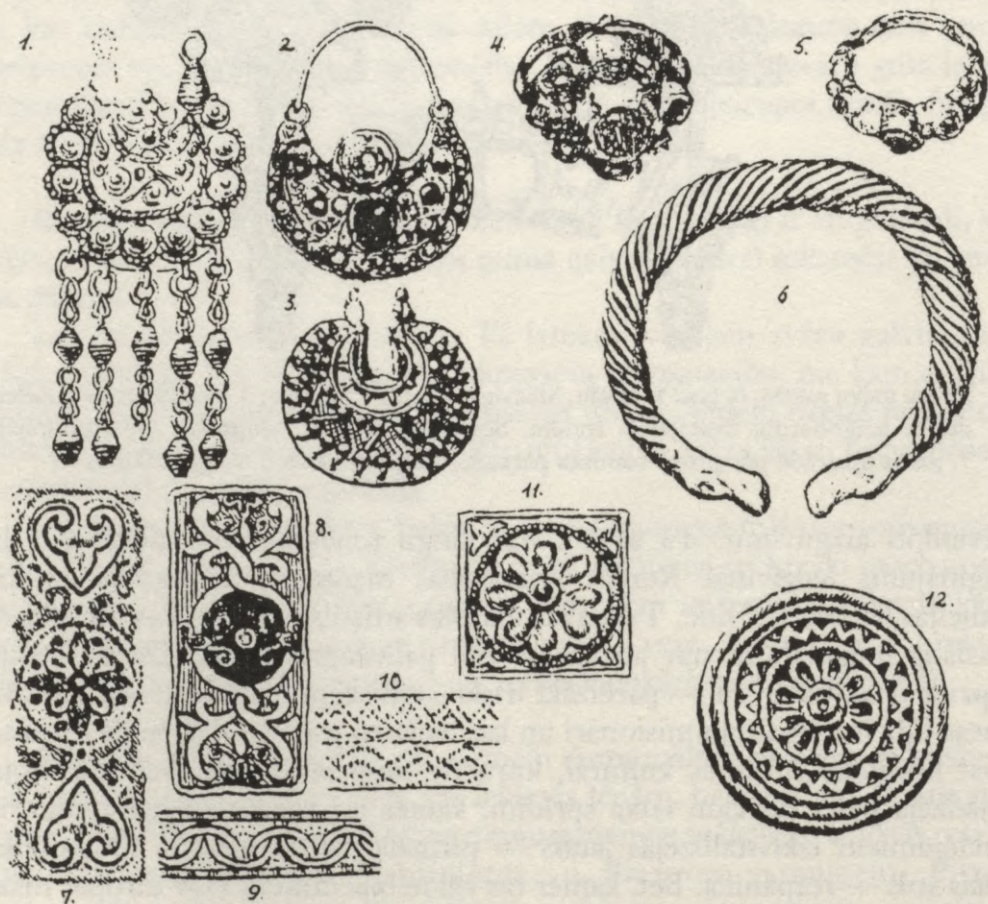
Zvēru galvu saktas, 6. g.s.: 1. angļu, Šlēzviga; 2. t.p., Vaita sala; 3. skandinaviēšu, Zēlande; 4. langobardu, Švābija; 5. franku, Sēnas depozits; 6. senprūšu, Austrumprūsija; 7. jostas apstrāde pēc prov.-romiska parauga, Augšfrankena, 5.-6. g.s. sākums

pārveidoti aizguvumi. Tā sauktā Karolingu renesanse nav nekas cits kā mēģinājums iedzīvināt Romas kristietības mantotās sastingušās antīkās tradīcijas barbariskā vidē. Tautiskās mākslas attīstībā šīs baznīcas un valdošā virsslāņa mēģinājums nav atstājis sevišķi paliekamas pēdas. Daudz lielāks iespaids ir ķeltisko īru — pareizāk: īriski-angliskām mākslas tradīcijām, ko atnesa līdz īru un angļu misionāri un kas barbaru psihei bija daudz tuvākas; tāpat krāšņajai Bizantes kultūrai, kuŗu tie nespēja saprast, bet apbrīvoja. Vajadzēja paiet ilgākam laika sprīdim, kamēr no visiem aizguvumiem un meklējumiem izkristalizējās jauns — pirmais tīri eiropiskais Vidus laiku lielais stils — romānika. Bet, kamēr tas vēl nebija noticis, visu Eiropas mākslu ietekmēja izsmalcinātā **Bizante**.

Ziemeļu zemēs, kur kristietība vēl nebija paspējusi iesakņoties, vecās tradīcijas, gan uzņemot sevi laikmetīgus jauninājumus, turpināja attīstīties nepārtrauktā secībā. Bez Bizantes ietekmes te jūtāmāki vēl orientāli iespaidi. No īpatnīgākām parādībām stilu attīstībā šai laikā atzīmējams vēlīnais skandinaviēšu zvēru stils (III zvēru stils), kas sākumā, veidodamies īriski-angliskā ietekmē, noturas līdz pat 12. g.s., kad vērojams jau ļoti spēcīgs

romānikas iespaids. Tāpat kā agrāk, tas palika tīri lokāls stils, kas nav spējis atstāt paliekamas pēdas citu tautu stilu attīstībā.

Skandinavišu lomu Ziemeļaustrumeiropas tautu kultūrās jo bieži nepelnīti palielina. Kā rosīgi sīktirgotāji un uzņēmīgi, ceļojumu kāri dēkaiņi tie dabiski kļuva par vidutājiem dažādu tautu materiālo kultūru tuvināšanās norisē. Bet ar to arī aprobežojās viņu kultūrālā misija. Kā latviešu, tā pārējo baltu tautu stila attīstība bez vispārītajiem bizantiskajiem un orientāļajiem ietekmējumiem vairāk ierosinājumu guvusi no Rietumeiropas nekā no skandinavišiem, kuŗu chaotiski sarežģītais rotājums un smagnējās formas

Bizantiski auskari: 1. Krimulda, Latvija, 11. g.s.; 2. Vācija, 11. g.s. sāk.; 3. Samaras ub., Krievija, 11.-12. g.s. **Gredzeni:** 4. Rjazana, Krievija, 12.-13. g.s.; 5. Itālija, 7.-8. g.s. 6. **Aproce,** Ķijeva, Ukraina, 11.-12. g.s.. 7. Bizantes manuskripta rotājuma fragm., 10. g.s. vidus; 8. t.s. Egberta šķirstiņa rotājuma fragm., Triera, Vācija, 10. g.s. beigas; 9. Sv. Gereona bazn. mozaika, Ķelne, 12. g.s.; 10. Jaunā dzelzs laikm. kakla gredzena rotājuma fragm., Latvija; 11. Sv. Albina šķirstiņa apkalums, Ķelne, 1186. g.; 12. ripas sakta, Mežotnes pilskalns, Latvija, 13. g.s. (4.-12. Romānikas laikmets)

latviešiem bija svešas. Tikai nedaudzus figūrālos motīvus (īsti — zvēru, bet, šķiet, arī ne visus) var atvasināt no Skandināvijas.

10. Mēs esam apskatījuši ļoti gaŗu laika sprīdi latviešu stila attīstības gaitās (skat. vēl: Formas, Rotājums). Un secinājumā varam teikt, ka latviskais stils ir veidojies ciešā sakarībā ar pārējo Eiropas tautu stiliem, tāpat atsaukdamies uz visiem lielajiem stilu strāvojumiem kā citu tautu stili. Bet ar visu to tas ir aizvien bijis patstāvīgs, paturēdams savas īpatnējās tradīcijas cauri visiem laikmetīgajiem strāvojumiem. Latviskā stila īpatnības vislabāk tveŗamas, salīdzinot stilistiskās niānses latviešu un daŗu citu tautu tautiskās mākslās.

FORMU IZJŪTA:

latviešiem vairāk lineārā uztverē. Formu vienkāršošanas tieksmes. Skaidrs samēru un telpas jēdziens, bet vairāk plaknē nekā dziļumā. Plastisku illūziju parasti izteic ar plakņu izcelšanu un smalkām līniju struktūrām;

vāciešiem vairāk plastiska. Spēcīgāks tektonisks sadalījums. Arī vienkāršojumos ievirze vairāk plastiska;

frančiem skaidra formu izjūta ļoti spēcīga plastiskā uztverē. Līdzsvarots formu smalkums un dzīvīgums.

ROTĀJUMĀ:

latviešiem lielas abstrahēšanas un stilizēšanas tieksmes. Izteiksmīgs un ritmīks līniju veidojums. Spēcīga, bet gaumīgi atturīga krāsu izjūta. Lieto tīras vai maz sajauktas krāsas harmoniskā sakopojumā. Naturālajiem motīviem piemīt kaut kas dzīvīgs un briedīgs. Tie reti izkārtoti gluži simmetriski;

vāciešiem detalizētas stilizēšanas tieksme. Krāsām trūkst sulīga koŗuma, jo lieto bieŗi sajauktas krāsas. Otējumos tieksme uz plastiskumu; naturālajiem motīviem — reālītāti un simmetrizēšanu;

frančiem — reālīstiskas ideālīzācijas tieksmes. Līnērais raksts novārtā; pārsvarā plastīks rotājums. Krāsu izjūta pasausa, bet gaumīga. Otējumi zemnieku mākslā nav modē.

Latviešu tautas mākslā — seviŗki rotājumā — vairāk nekā jebkur vērojama veco elementu laimīga sadzīvoŗana ar jaunākiem. Ja kādreīz stāsies pie indoeiropieŗu salīdzinātājas ornamentīkas radīšanas šī vārda plaŗākā nozīmē, tad latvieŗu ornamentīka šai disciplīnā **nebūs** pēdējā vietā.

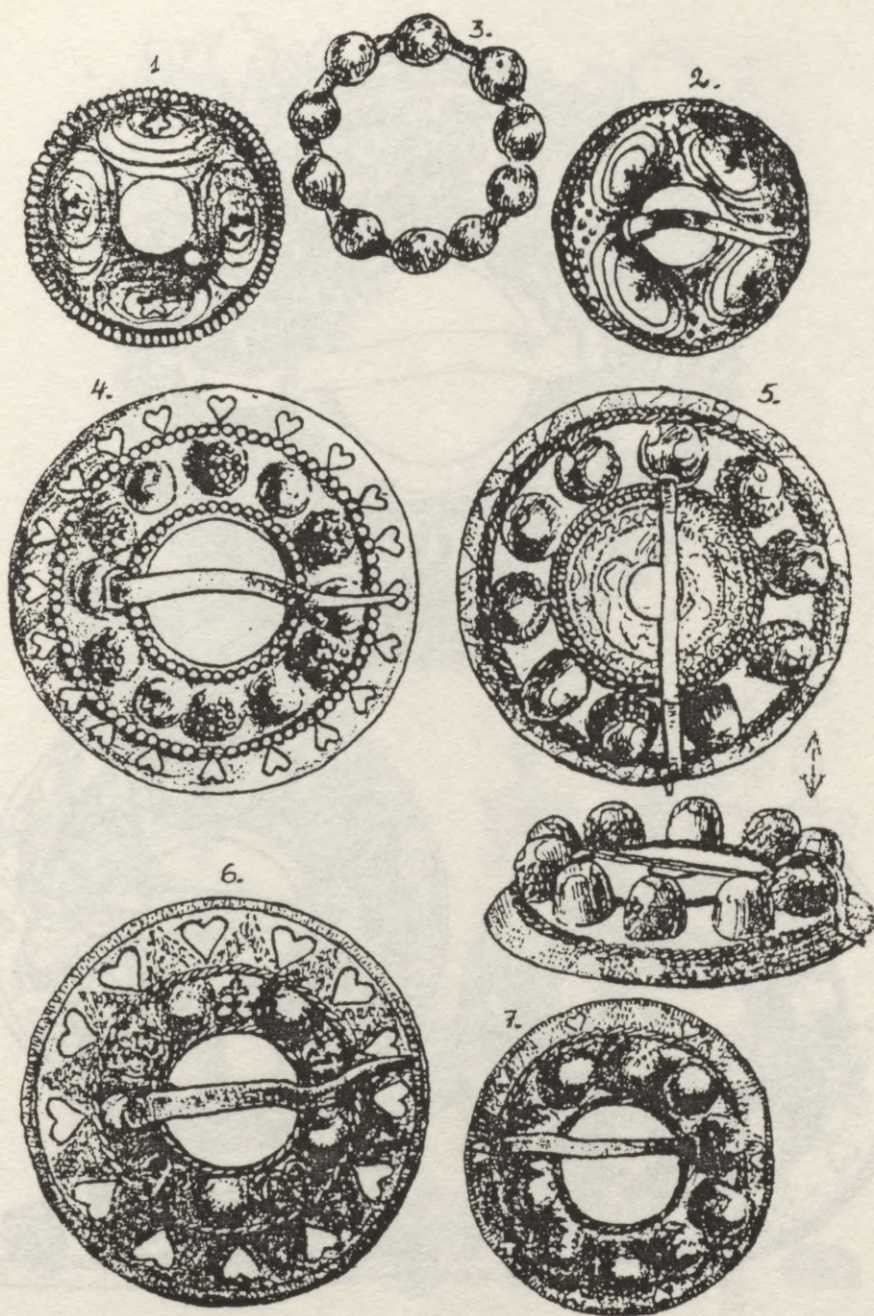
* *
*

LXXI tabula (71.)

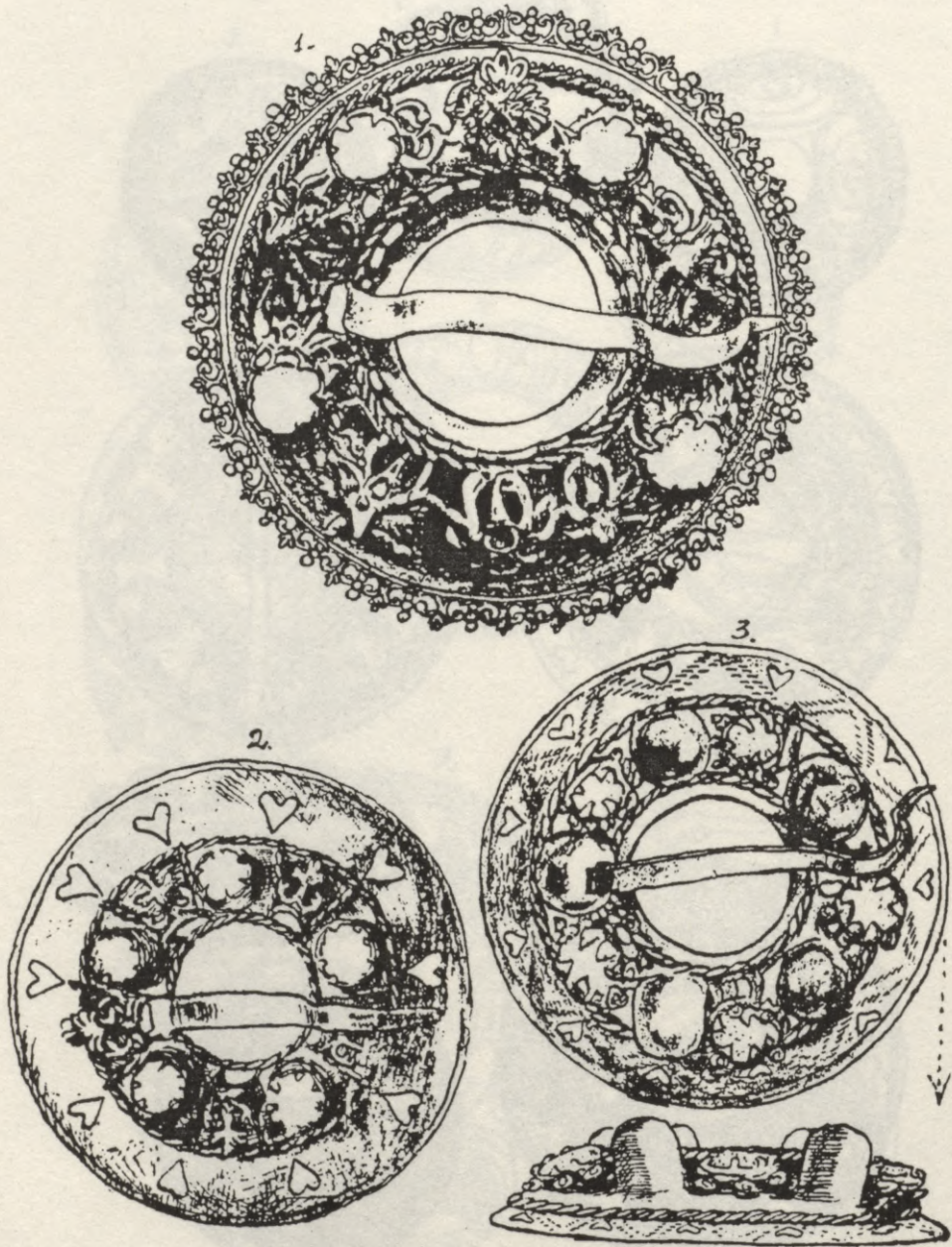
Gredzenu saktas: 1. Zaube, 14.-15. g.s.; 2. Jelgavas apr.; 3. Puze; 4. Vecsaule; 5. Tukums; 6. Rīga, 14.-15. g.s.; 7. Mazsalaca, ar uzrakstu — VERBUM * DOMINI * MANET * = Dieva vārds paliek, 14.-15. g.s.; 8. Ropaži, sudraba, 16. g.s., t.p.; 9. Pāle, 16. g.s.

LXXII tabula (72.)

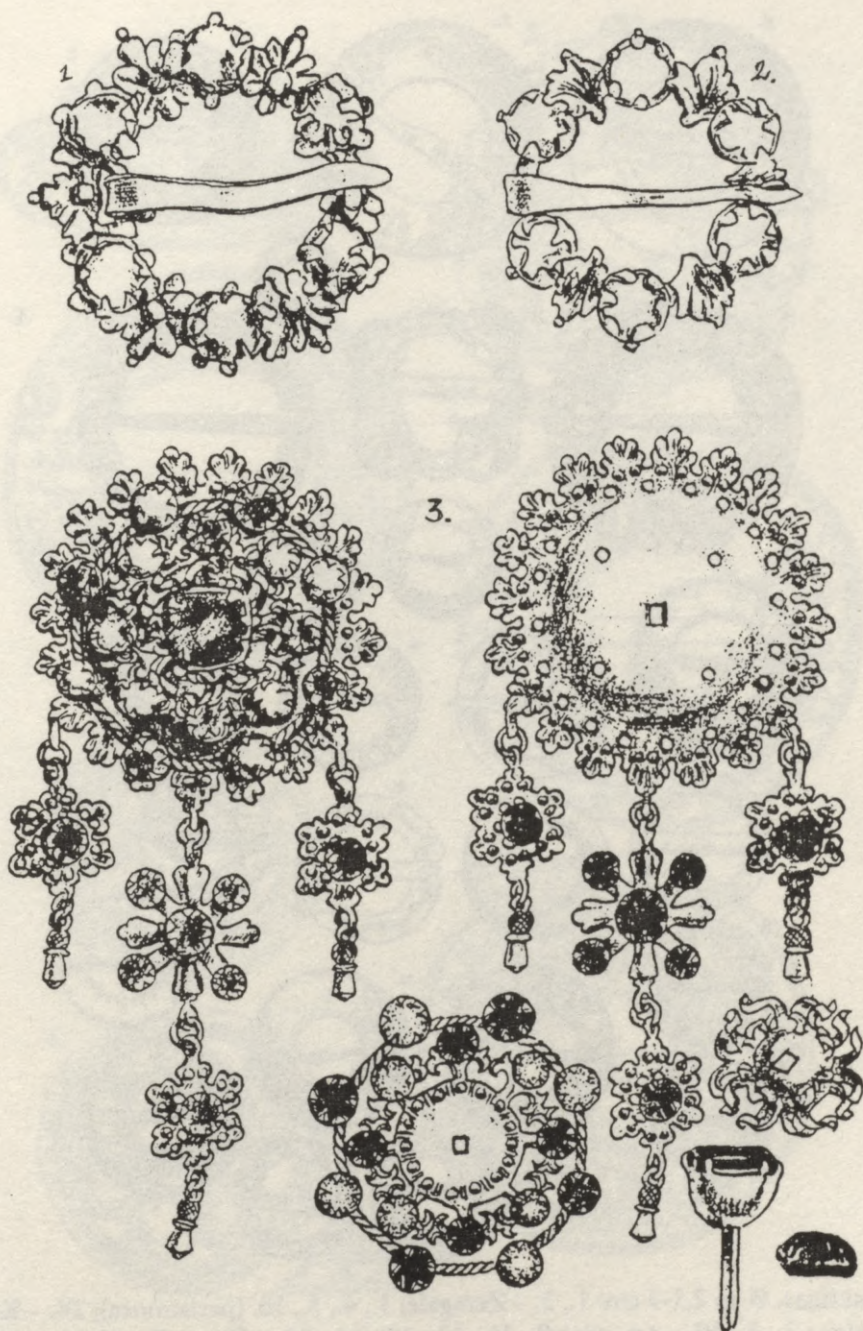
Cilnas saktas: 1. Rīga, 16. g.s.; 2. Ciblas kalns (t.p.). Burbuļu saktas: 3. Kloistere, ap 1400. g.; 4. Pāle, 17. g.s.; 5. Bauska, 17. g.s.; 6. Mazjumprava, 17. g.s.; 7. Ligatne, 17. g.s.

LXXIII tabula (73.)

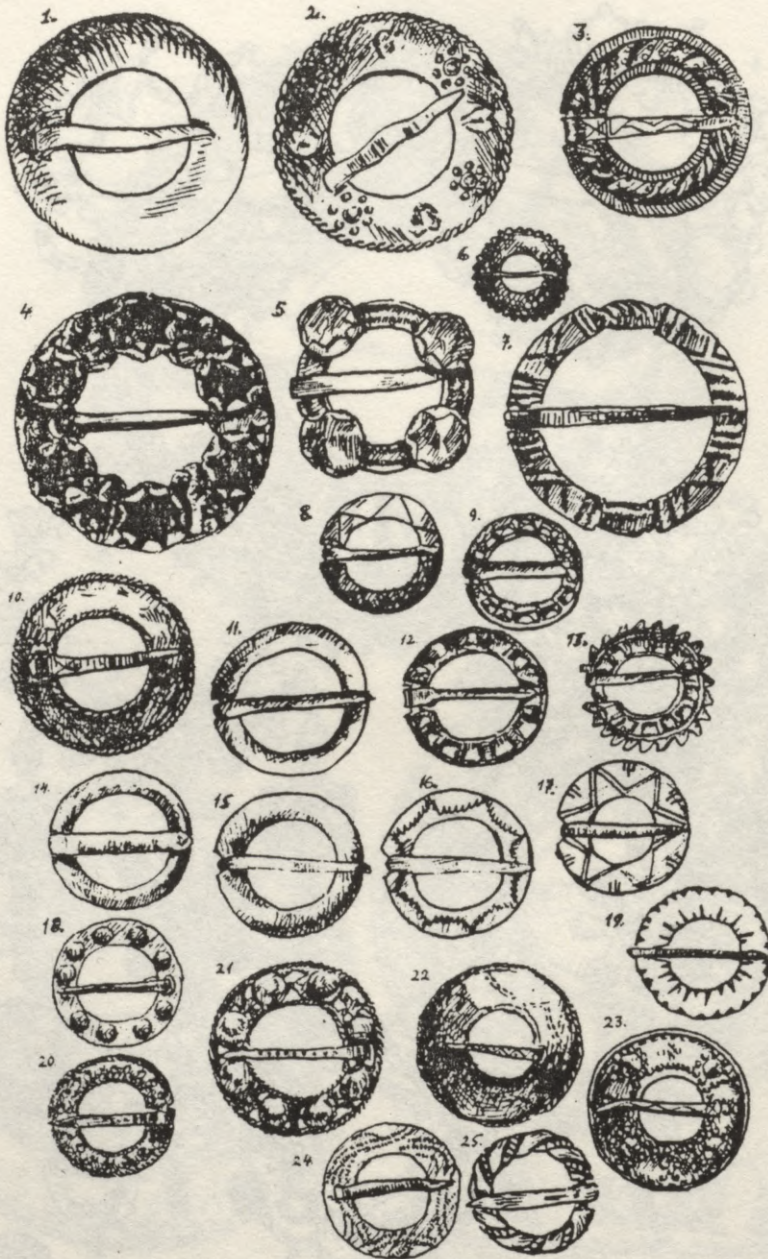
Vidzemes lielās brēces: 1. ar akmeņiem un ziediem, zeltīta, Mazjumprava, 17. g.s. II puse; 2. ar akmeņiem un kroņiem, sudraba, Līgatnes Ķempji, 17. g.s. I puse; 3. ar akmeņiem, sudraba, t.p., t.p.

LXXIV tabula (74.)

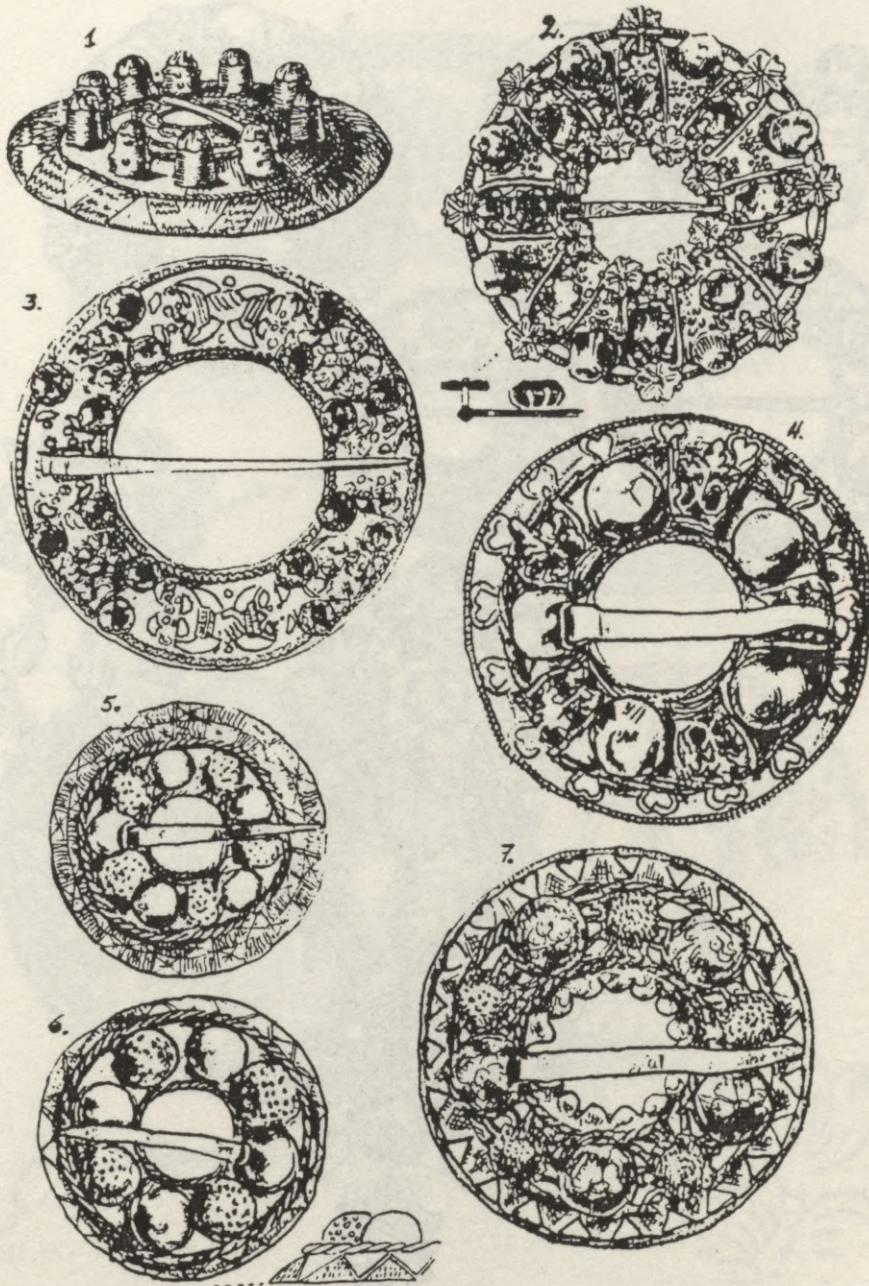
Saktas ar akmeņiem: 1., 2. Ligatnes Ķempji; 3. Salaspils Lipši

LXXV tabula (75.)

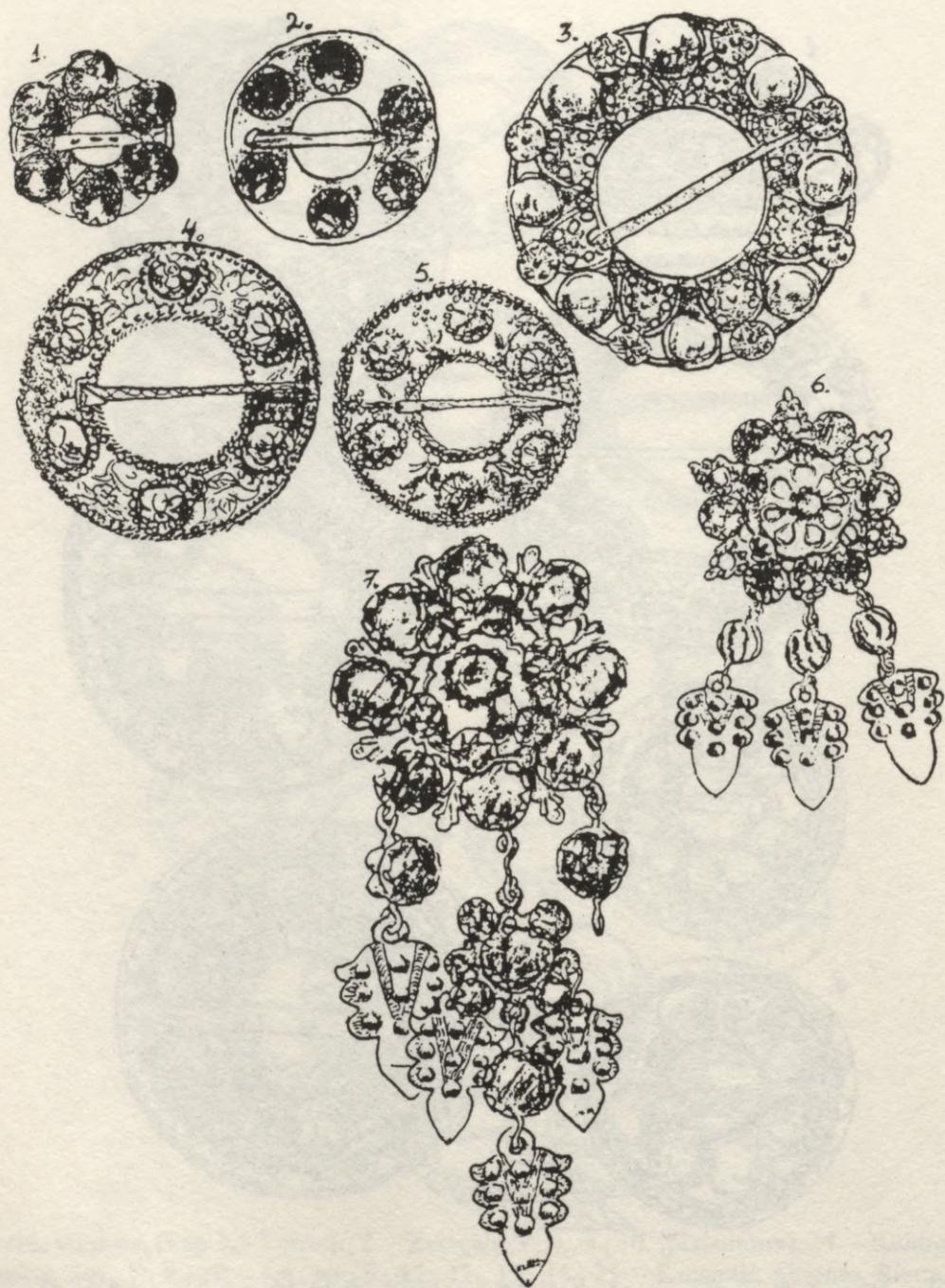
Krekla saktiņas, Ø ap 2,5-3 cm: 1., 2. – Zemgale; 3., 4., 5., 10. (perlamutra); 24. – Kuldīgas novads, siev.; 7., 8., 10. – t.p., vīr.; 9., 11., 12., 13., 14., 25. – Krustpils, Abrenes, Rietumvidzemes, Smiltēnes, Alūksnes, Augšzemes novadi, Vidzemes vidiena; 15., 16., 17. – Ziemeļkurzeme, Kurzemes austrumu novadi; 6., 18., 21., 22., 23. – Dienvidkurzeme (Liepājas nov., Nica u.t.t.)

LXXVI tabula (76.)

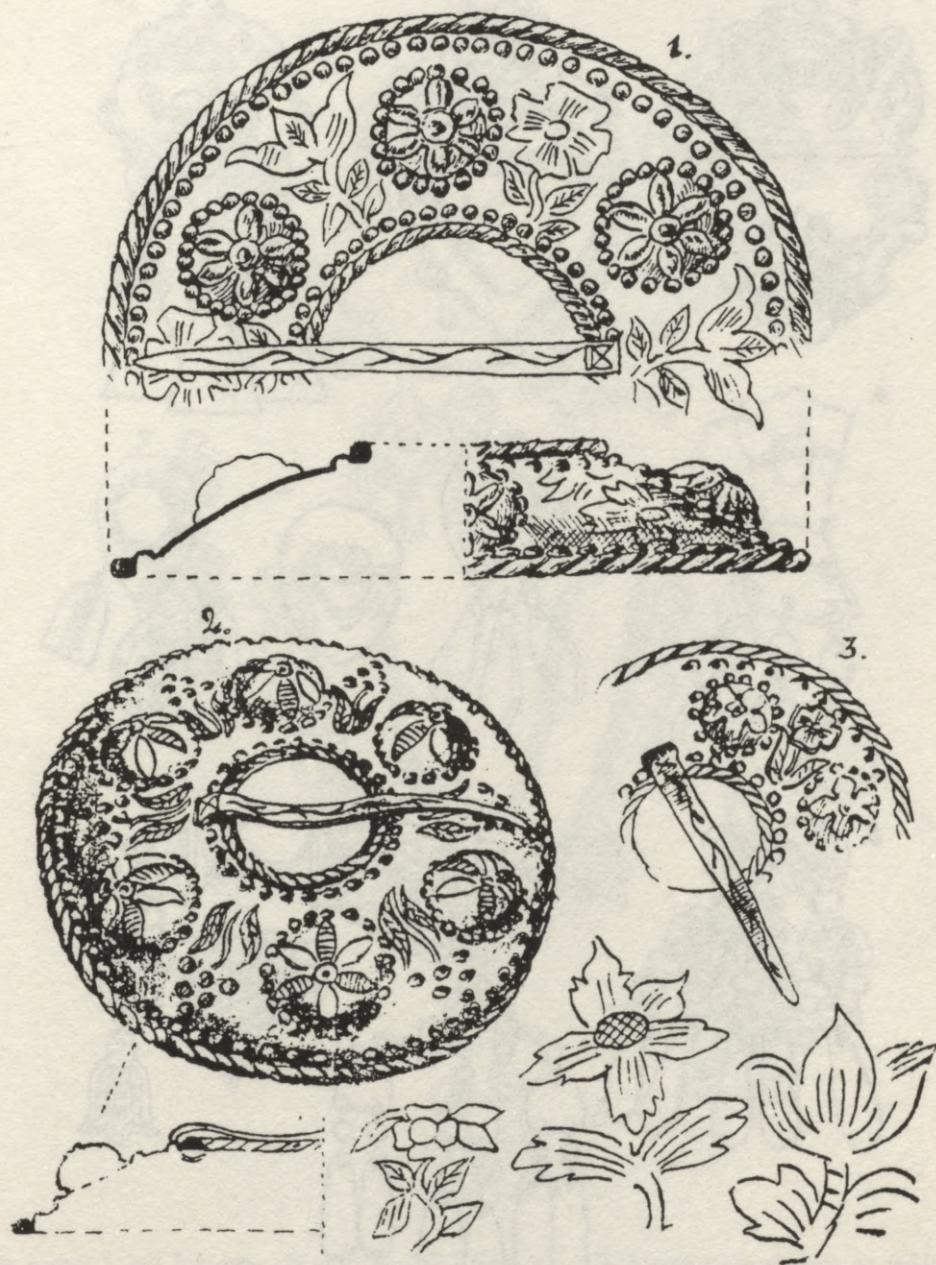
Lielās saktas: 1. Zemgales novads; 2. Kuldīgas novads (Ø 14-18 cm); 3. t.p. (Ø 16-20 cm); 4. Latgale, Augšzeme (arī ar "zemenītēm"); 5., 6. – Krustpils novads (parasti 8, retāk 10 burbuļi); 7. Vidzemes vidiena, Augšzeme

LXXVII tabula (77.)

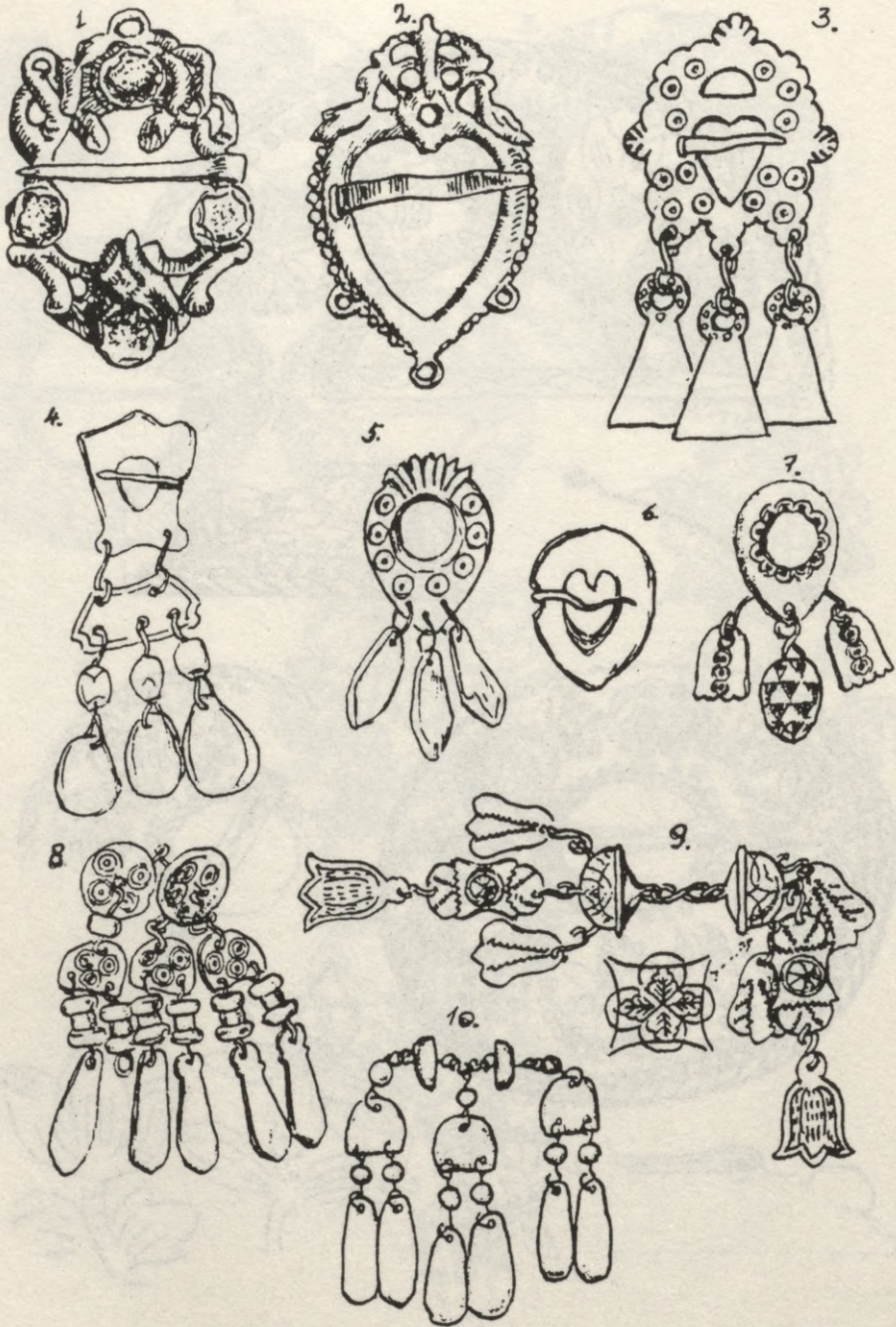
Sagšu saktas: 1., 2. Lielvārdes novads; 3. Aizputes novads, līdz 15-18 cm Ø; 4., 5. Liepājas novads, t.p., Nīca, Bārta, Rucava. Pakaru saktas (reti): 6., 7. Krustpils, Vidzemes vidiena

LXXVIII tabula (78.)

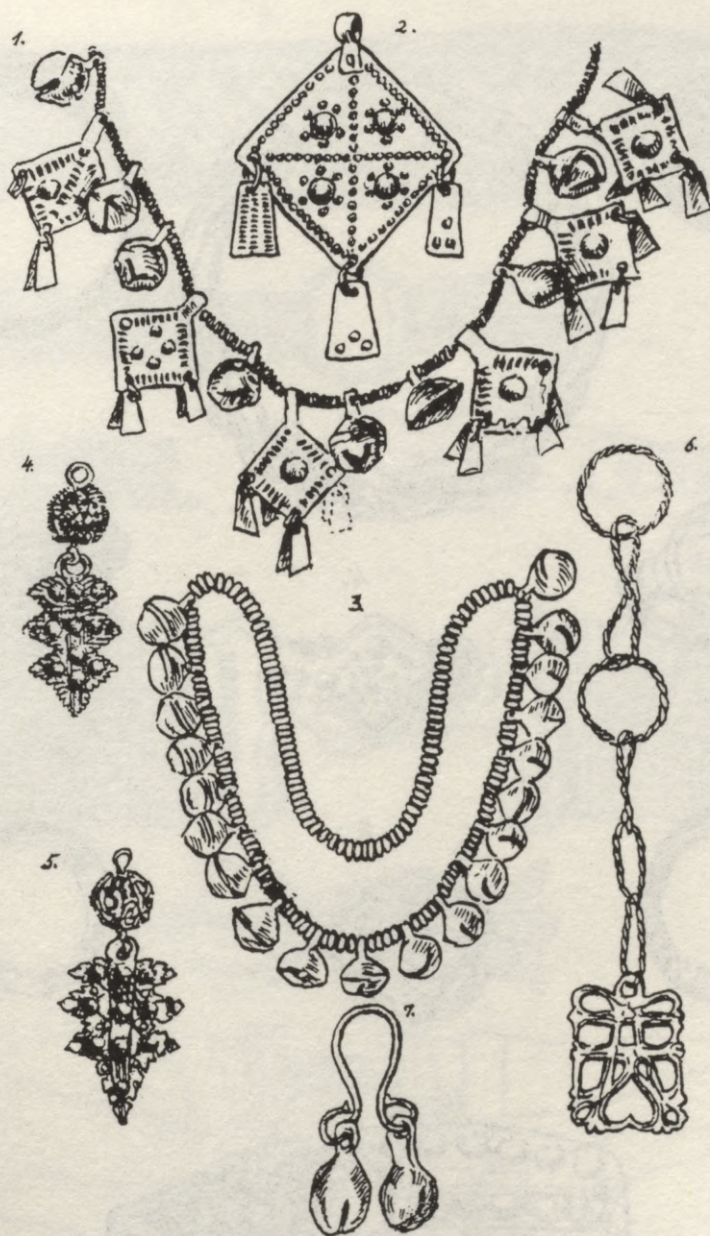
Dienvīdkursas saktu varianti: 1. Rucava, 2. Nīca, 3.-6. Rucava (arī Bārta un Nīca)

LXXIX tabula (79.)

Sirdsveidīgas saktiņas: 1. Pāle, ar akmeņiem, 17. g.s.; 2. t.p. ar kroni un putniņiem, 17. g.s. sākums; 3. Zemgale. Dzintara saktiņas (jaunāku laiku): 4.-6. Rucava; 7. Liepājas apr. Kniepķēni; 8., 10. – Liepājas apr.; 9. t. p., sudraba, Kurzemes austrumos

LXXX tabula (80.)

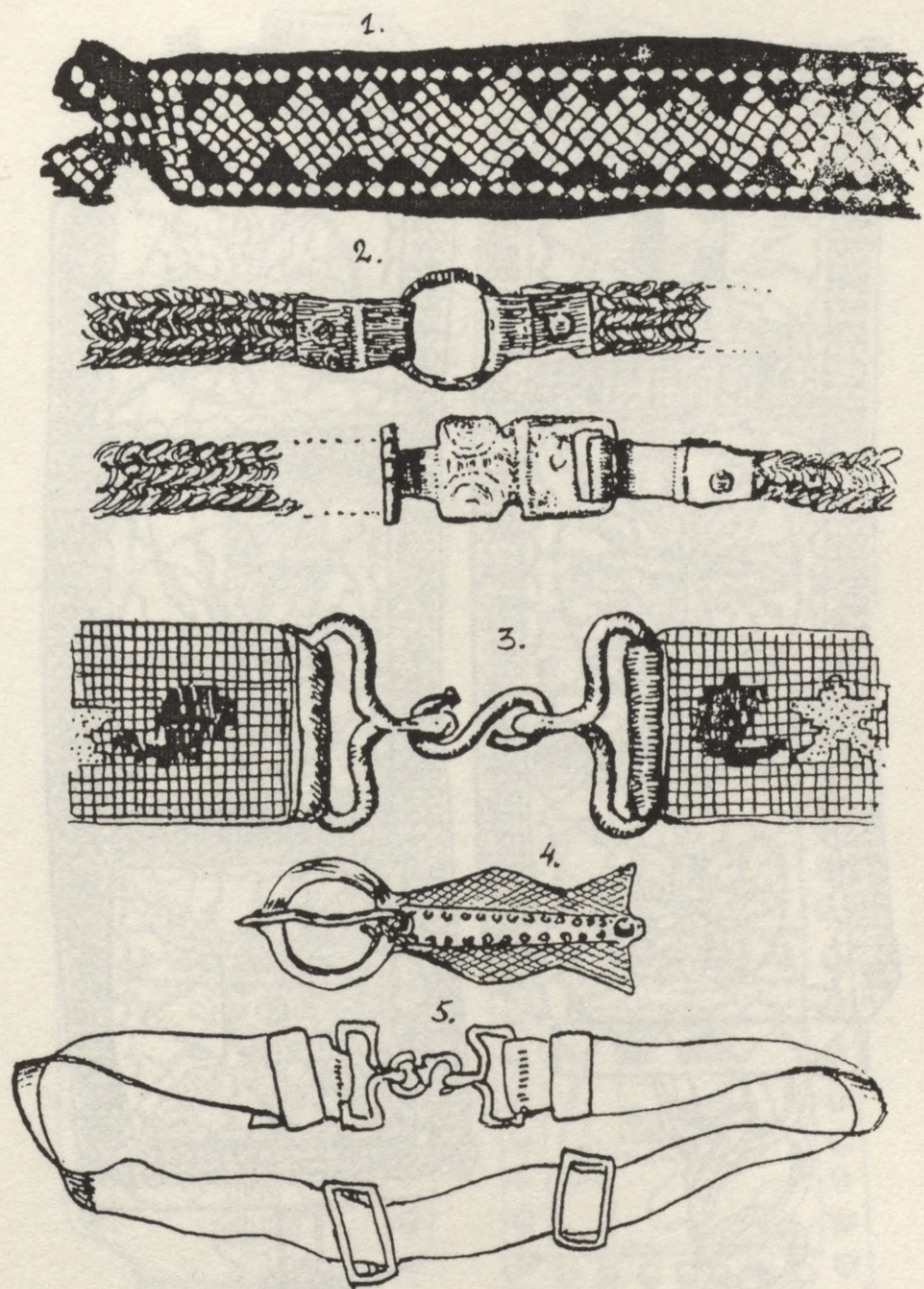
Kakla rotas: 1. no bronzas vijīnām, zvārgulišiem un stūṛainiem piekariņiem ar mēlitēm, Stāmeriene, 14.-15. g.s.; 2. t.p. stūṛains piekariņš ar mēlitēm, Lasberģi, 14.-15. g.s.; 3. no stikla pērlitēm un bronzas zvārgulišiem, Ciblas pag., 13.-15. g.s.; 4.,5. saktu piekariņi — mēlites, sudraba, Līgatnes Ķempji, 17. g.s. I puse; 6. caurumots piekariņš, sudraba, t.p., 17. g.s.; 7. ar zvārgulišiem, Jūrkalne, 14.-15. g.s.

LXXXI tabula (81.)

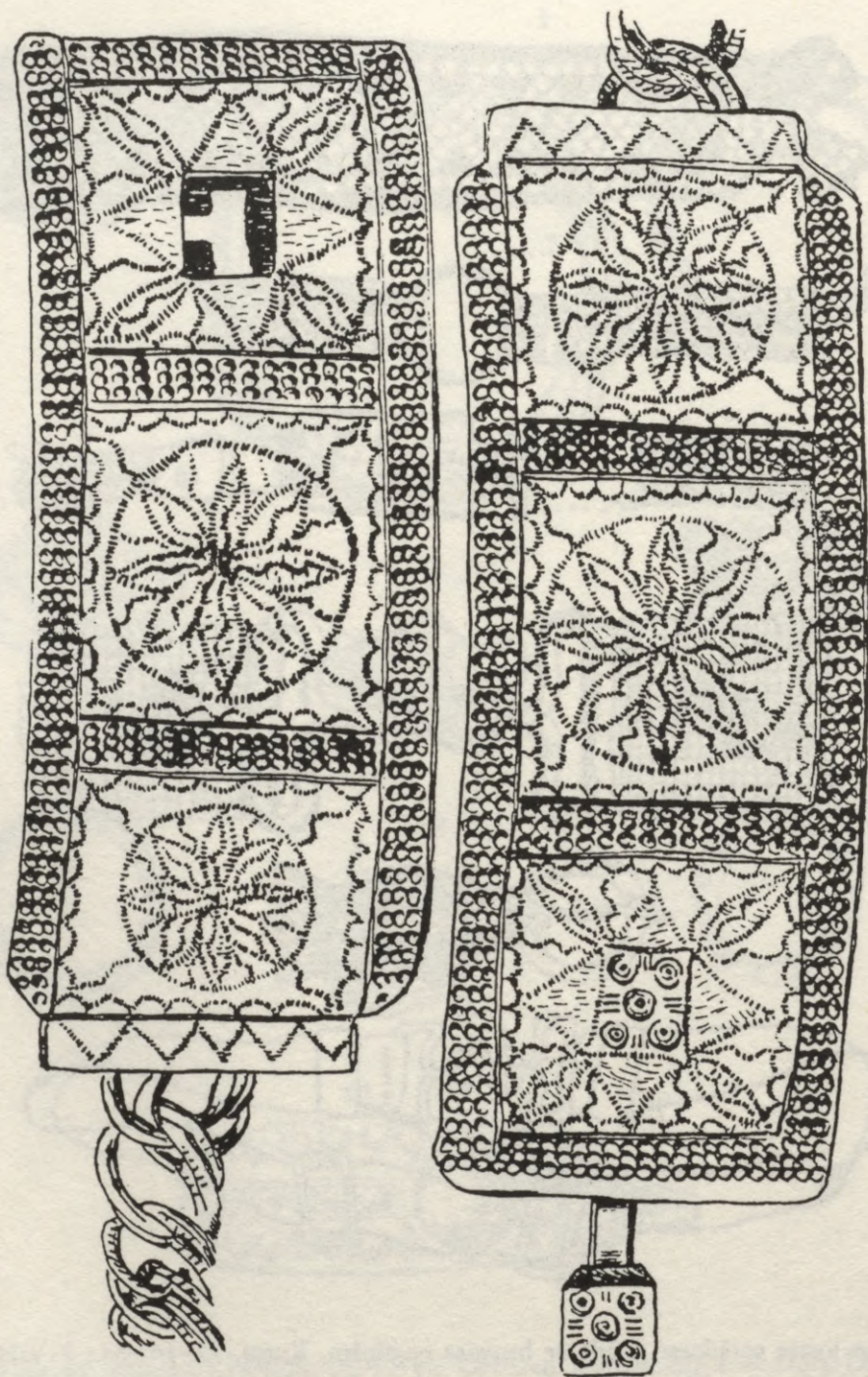

1. Pita aproce, bronzas, Krustpils, 14.-15. g.s. Gredzeni (palielināti): 2.-4. Dūru Lejas Poļi, 16. g.s.; 5. Ligatnes Ķempji, 17. g.s.; 6. ar akmeņiem, Ligatnes Ķempji, 17. g.s.; 7. rievots, Rīga, 13.-16. g.s.. 10. Kurpes sprādze, Jūrkalne, 14.-15. g.s. I puse

LXXXII tabula (82.)

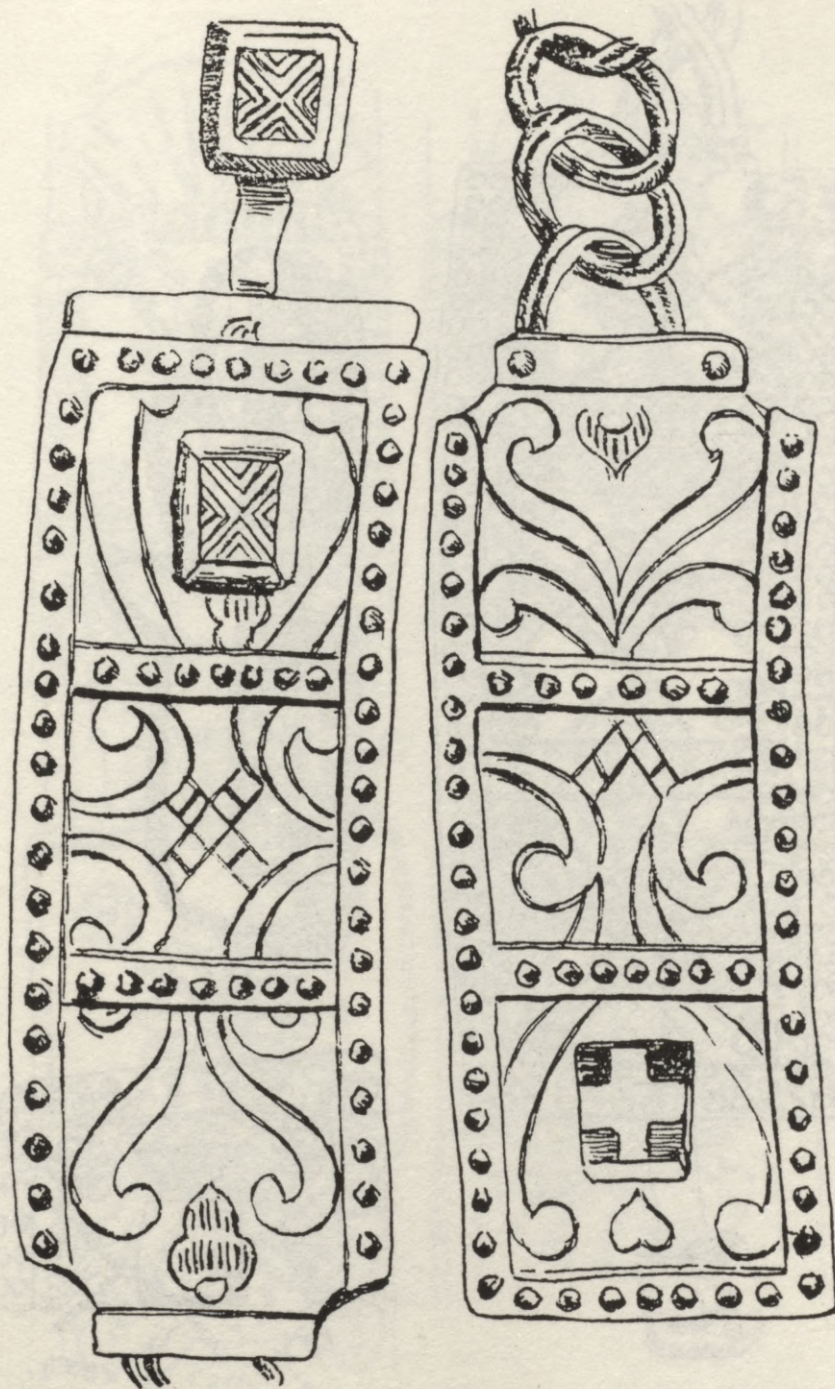

Jostas un jostas sprādzes: 1. āda ar bronzas nagliņām, Kursā, 15.-16. g.s.; 2. važiņas ar sleņģeni, ķēžu josta, Rīga; 3. zīļu josta, Lestene, 19. g.s.; 4. sprādze, Talsi, 14.-15. g.s.; 5. ādas josta, Dienvidkurzeme, 18.-19. g.s.

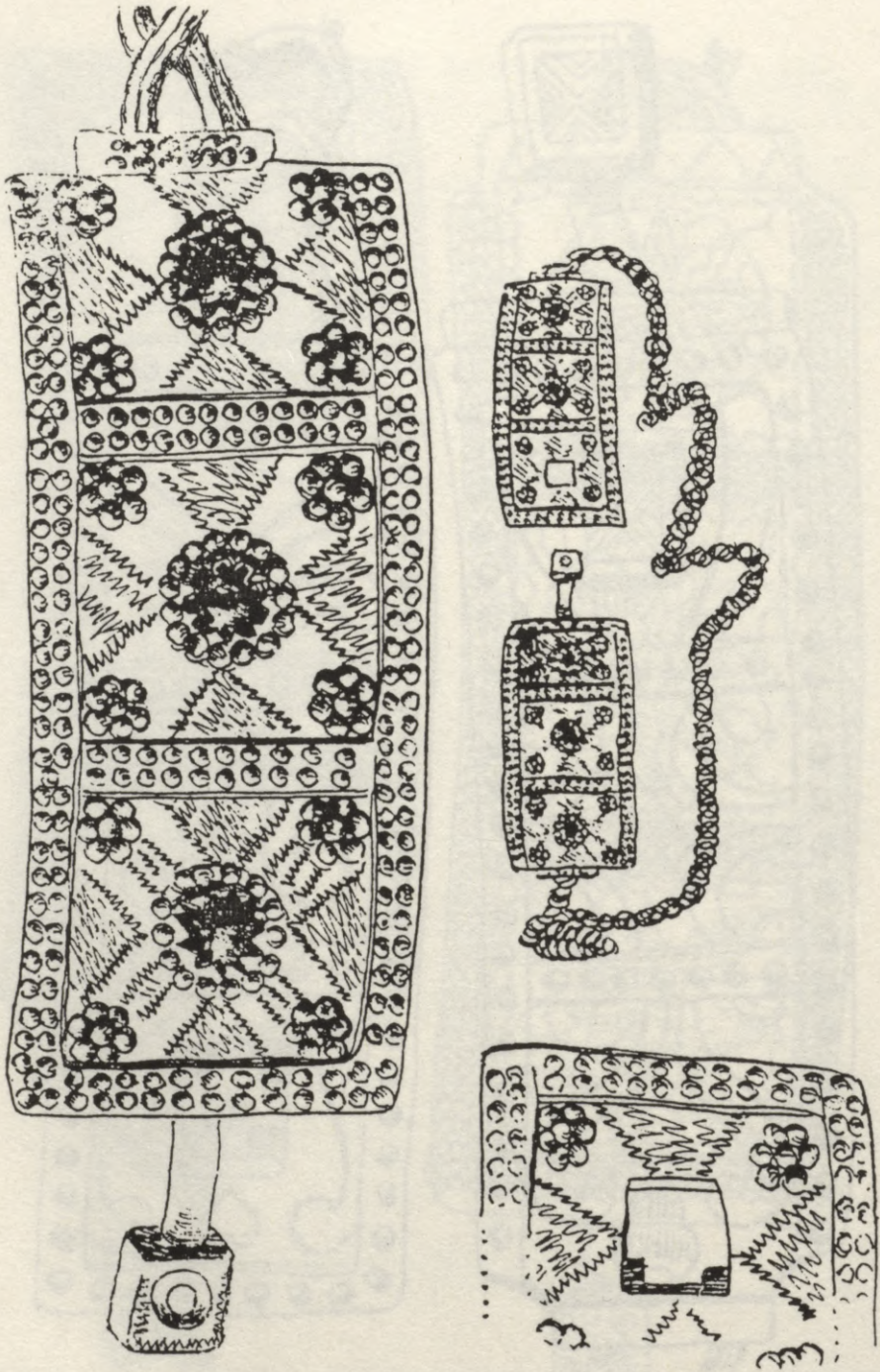

Sleņģene — Alšvanga

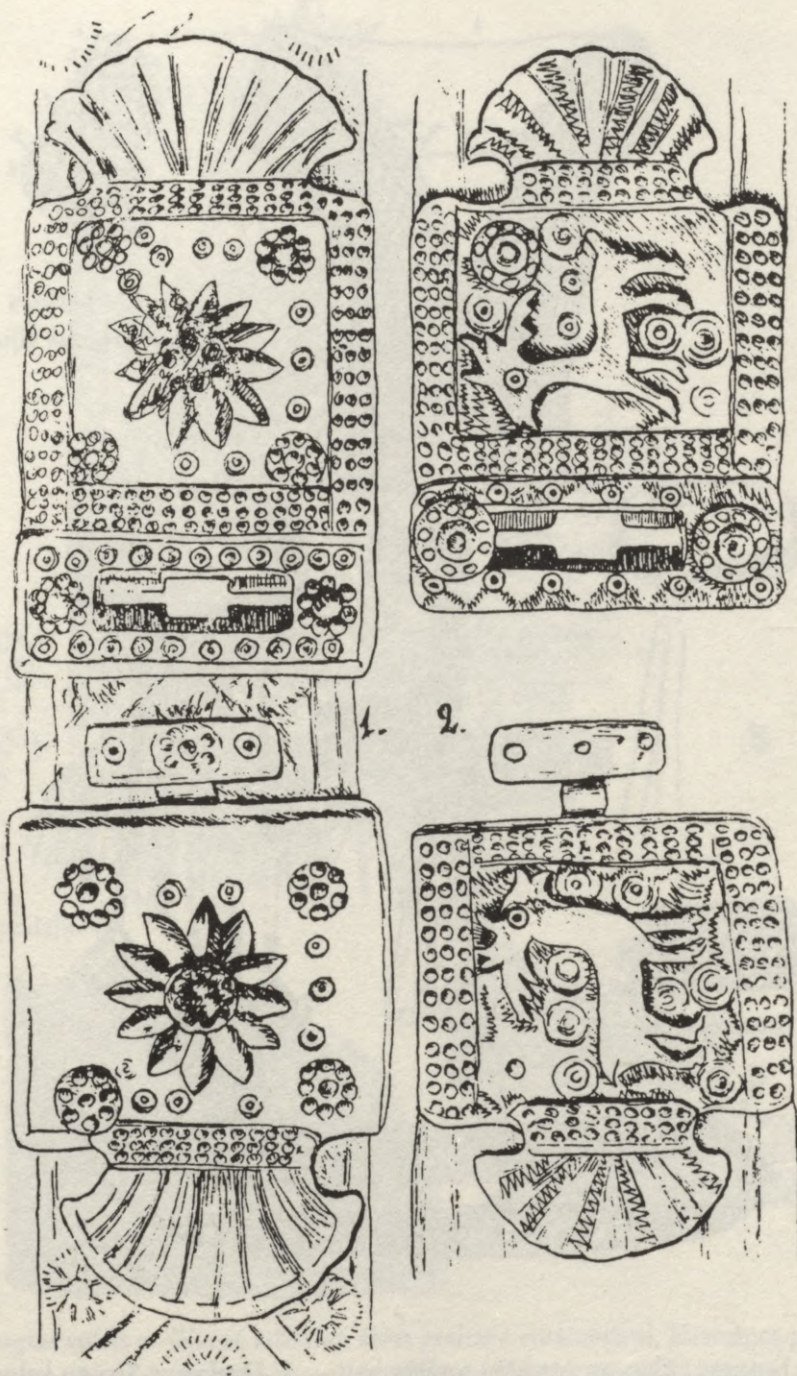
LXXXIV tabula (84.)

Sleņģene — Alšvanga

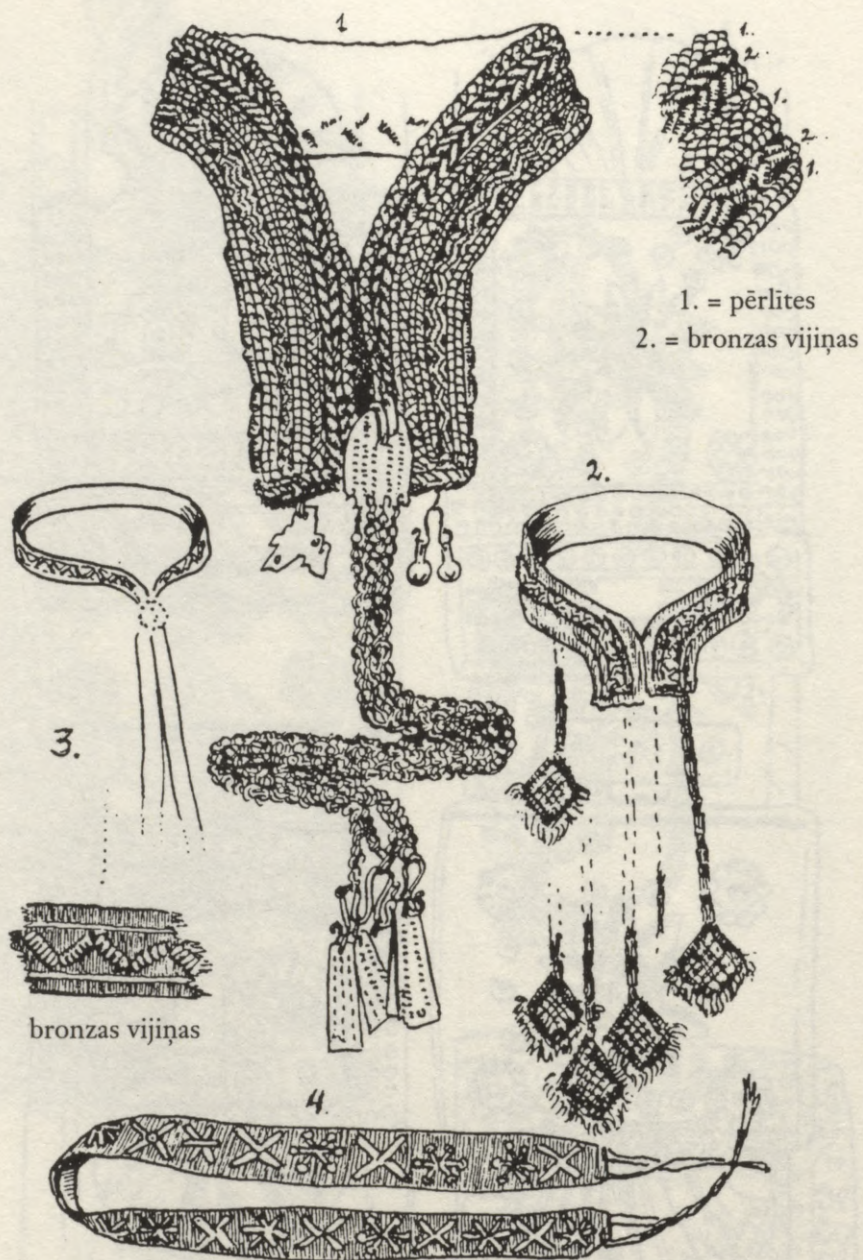

Sleņģene — Piltene

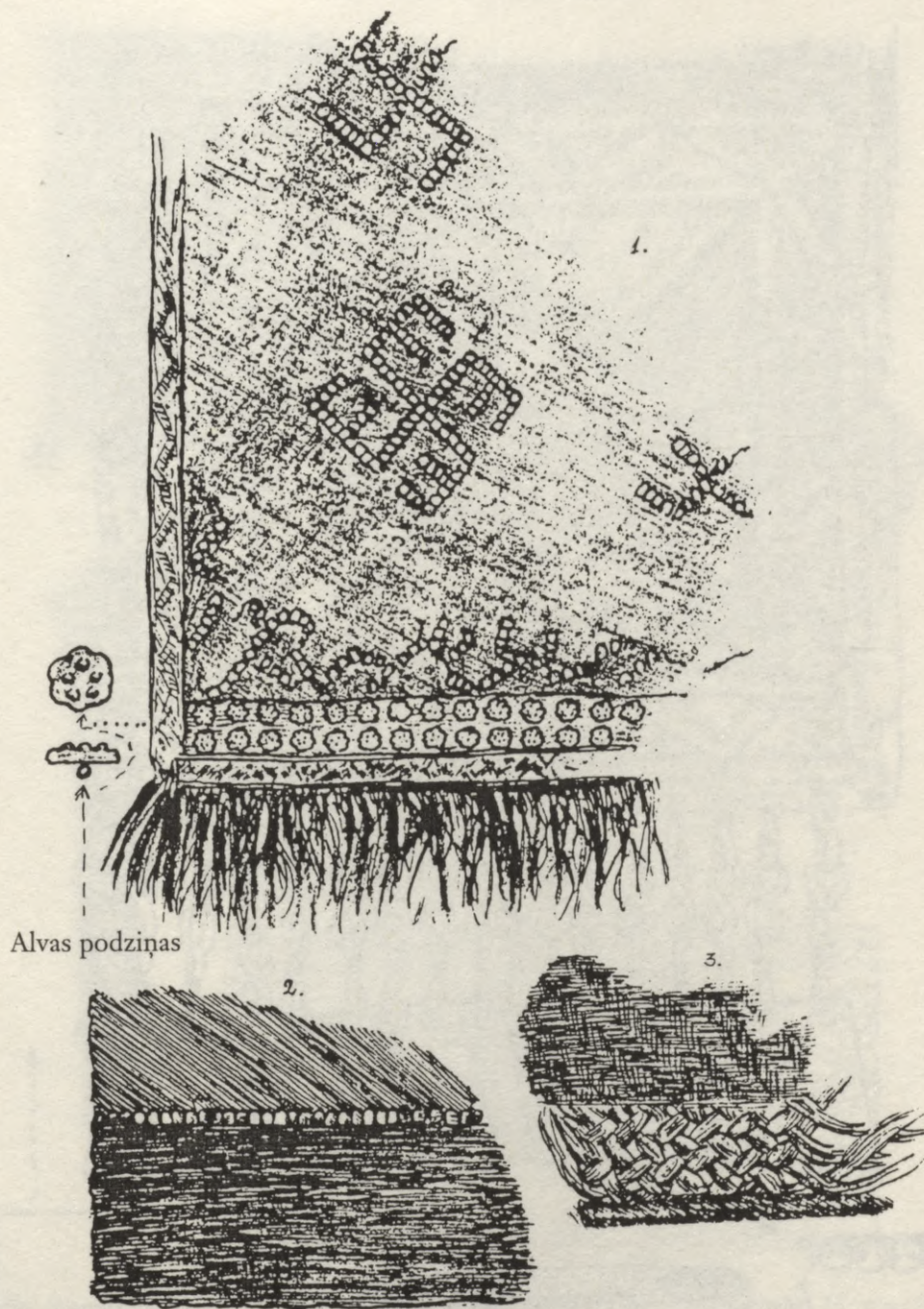

Ādas jostu sprādzes: 1. Užavas pagasts, 2. Sarkanmuižas pagasts

LXXXVII tabula (87.)

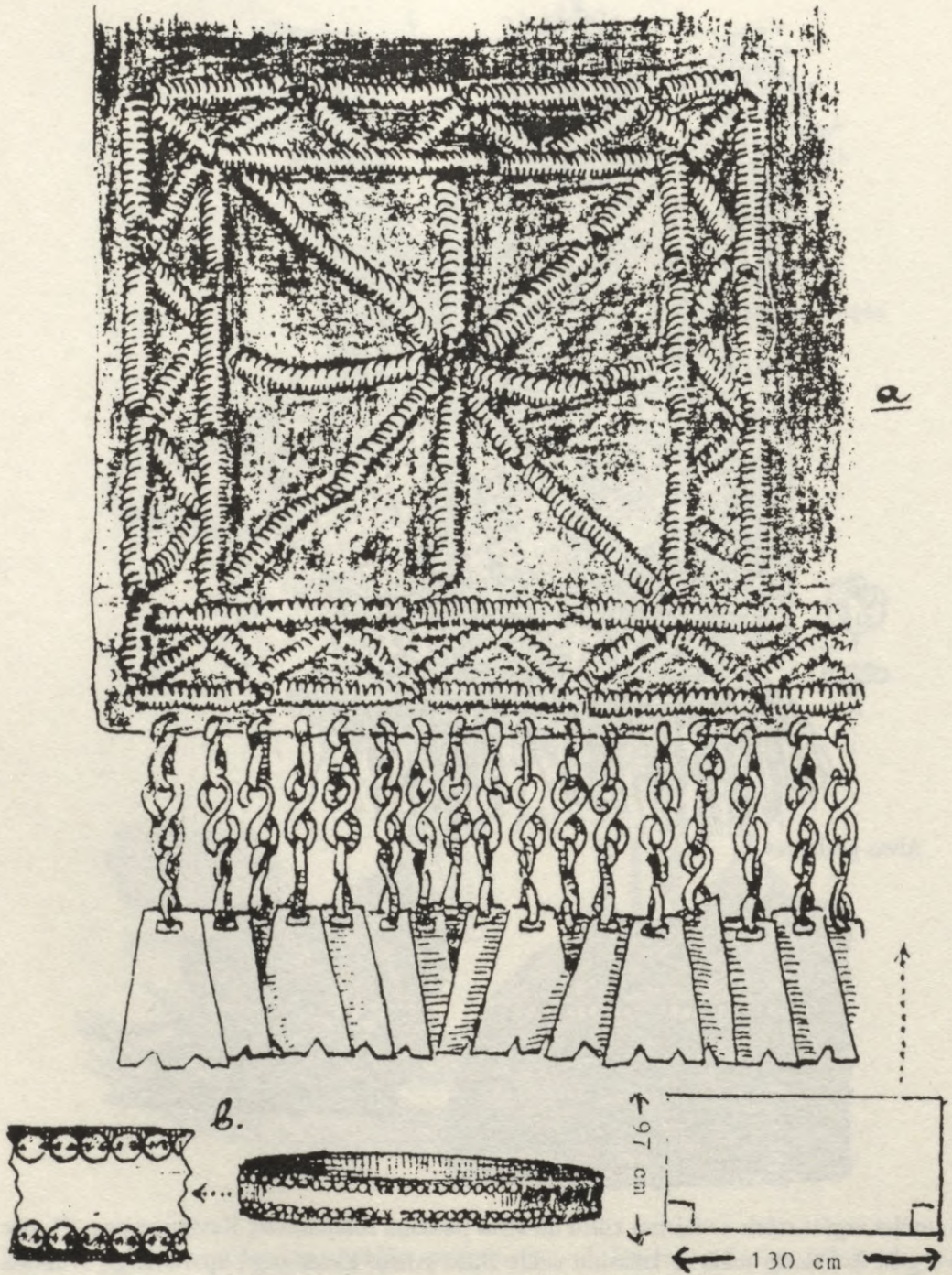
Vainagi: ar bronzas vijīņu un smeldžu rotājumiem — 1. Dzelzavas Strūgu kalns, 14. g.s.; 2. Vidzeme, Latgale, 13.-14. g.s.; 3. t.p., ap 14.-16. g.s.; 4. “kauliņu” (citur “sietais”) vainags, Ļaudona, 19. g.s. (2., 3. pēc A. Siliņas-Beltes materiāliem)

Alvas podziņas

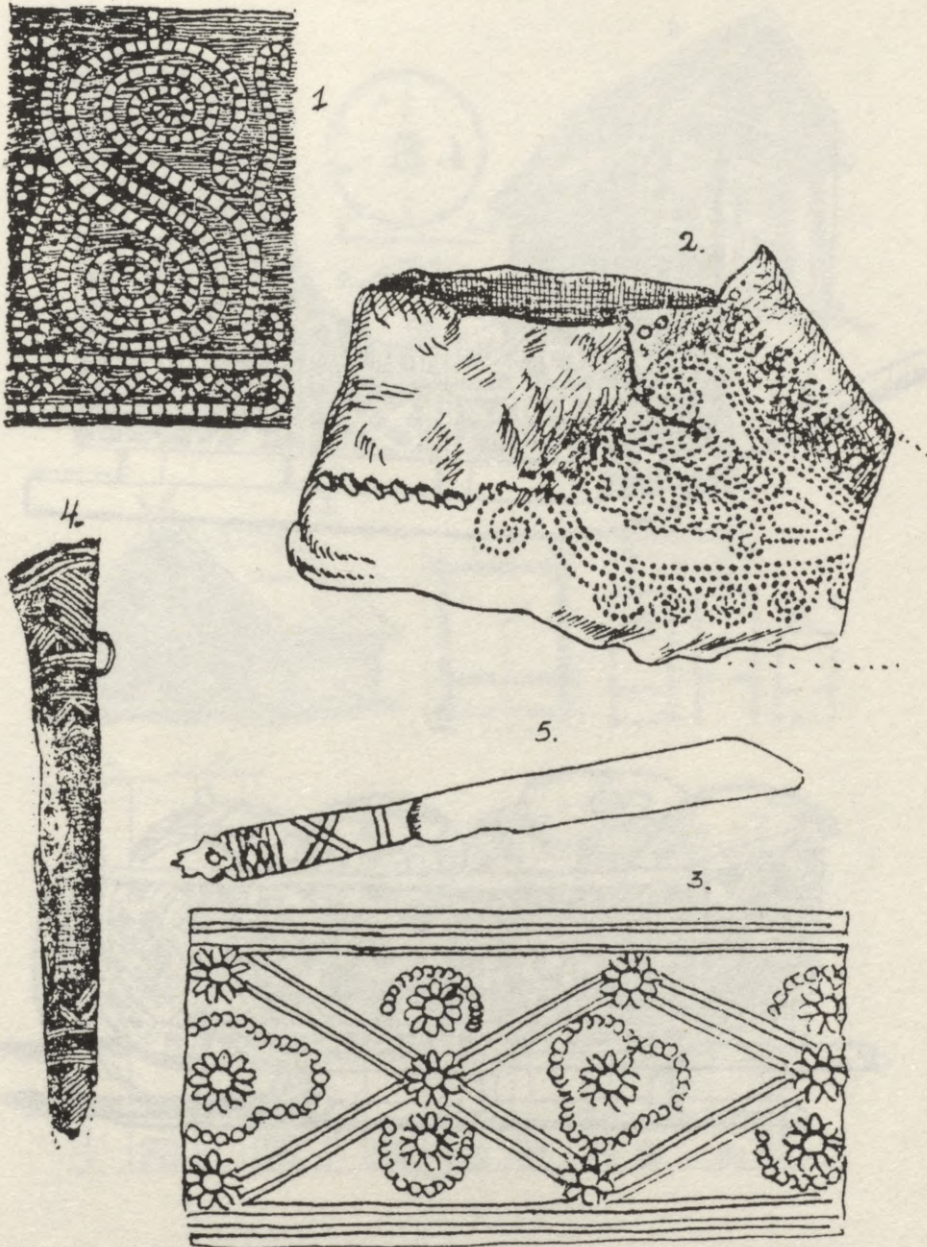
1. mēļas sagšas stūris ar fajansa zilišu un alvas podziņu rotājumiem, Kastrānes pag. (?), pēc 14. g.s.; 2. brunču mala ar krāsainu stikla zilišu svītru, Kosas pag., ap 1840. g.; 3. mēļas sagšas mala ar audu režģi bronzas vijīņu vietā un zaļu malas auklu, Dobeles Oši, 13. g.s ? (visi pēc A. Siliņas-Beltes materiāliem)

LXXXIX tabula (89.)

a) Alšvangas mēlene un b) spangu vainags

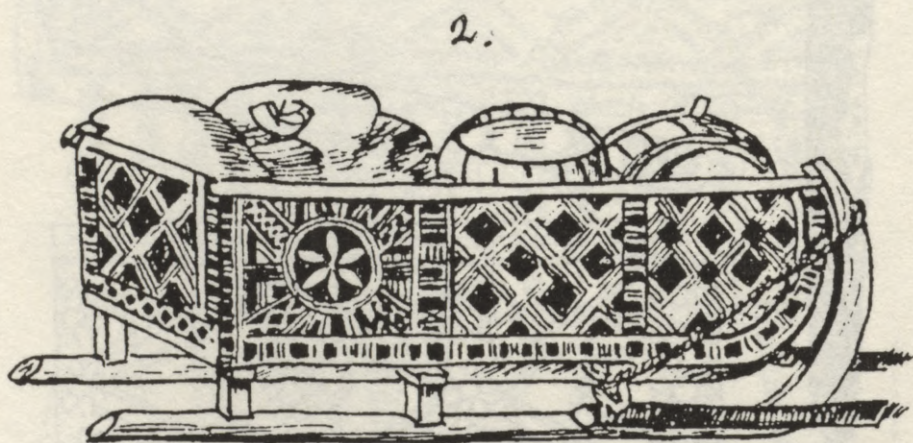
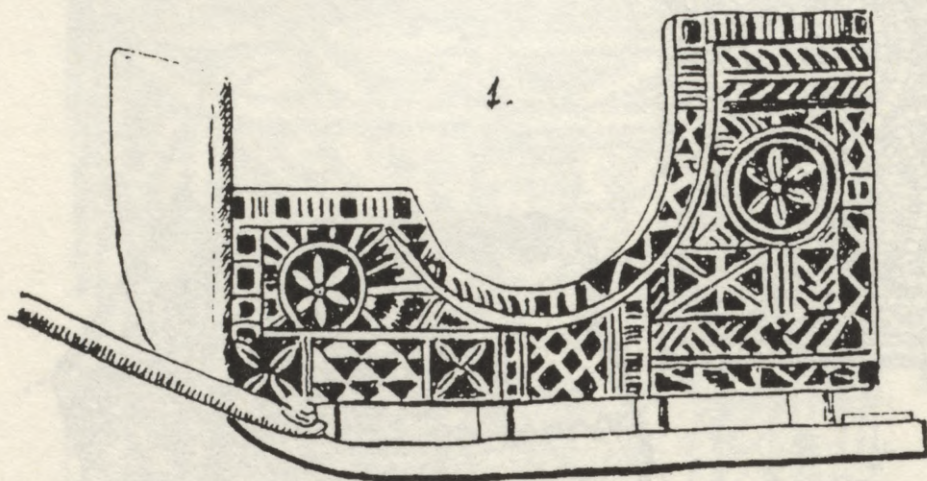
XC tabula (90.)

Ādas izstrādājumi: 1. dunča maksts bronzas salikumu rotājumā, Kursā, 15. g.s.; 2. apava fragm., Rīga, 14. g.s.; 3. jostas fragm. ar stancētiem rotājumiem (skat. vēl tab. LXXXVI), 18. g.s. beigās — 19. g.s.

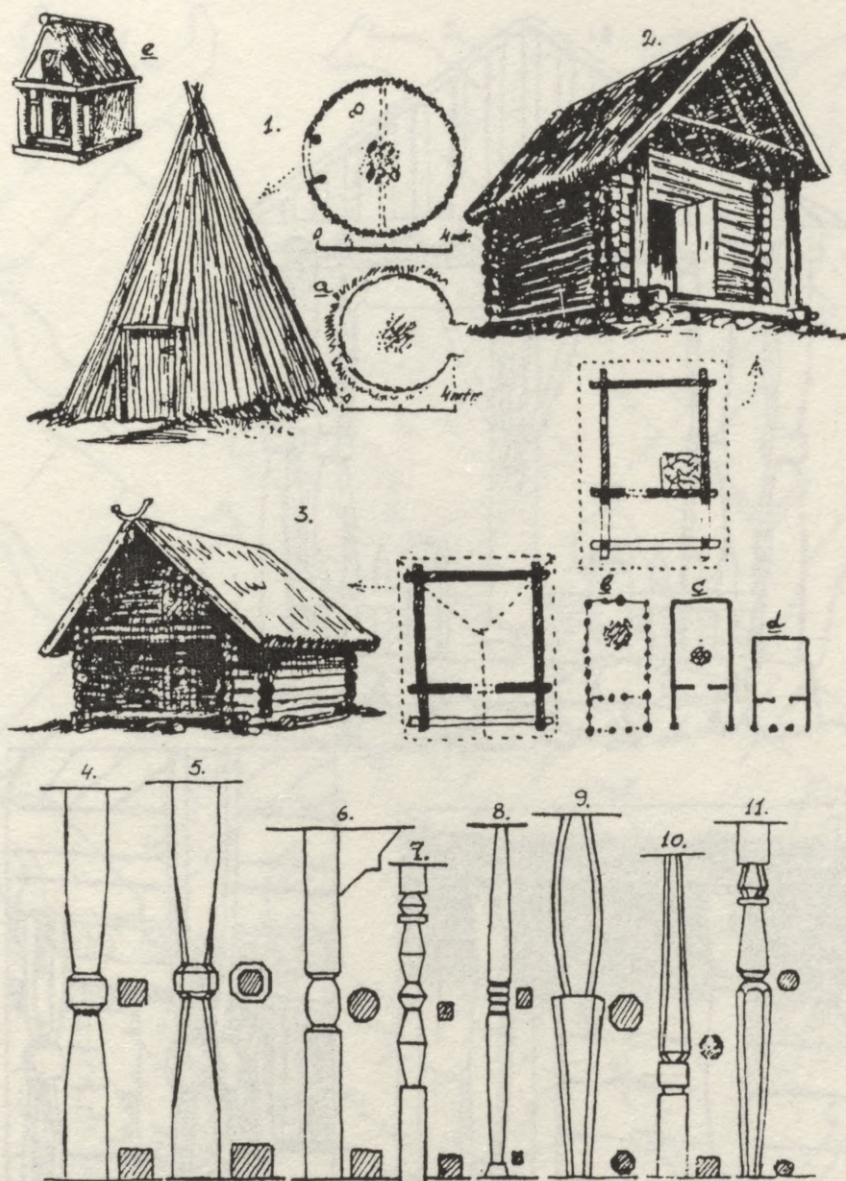
Kaula izstrādājumi: 4. dunča maksts atdarinājums, piekariņš, apsudraboti ielikumi, Rīga, 13.-15. g.s.; 5. celu aužamais nazītis, Rīga, 14.-16. g.s.

XCI tabula (91.)

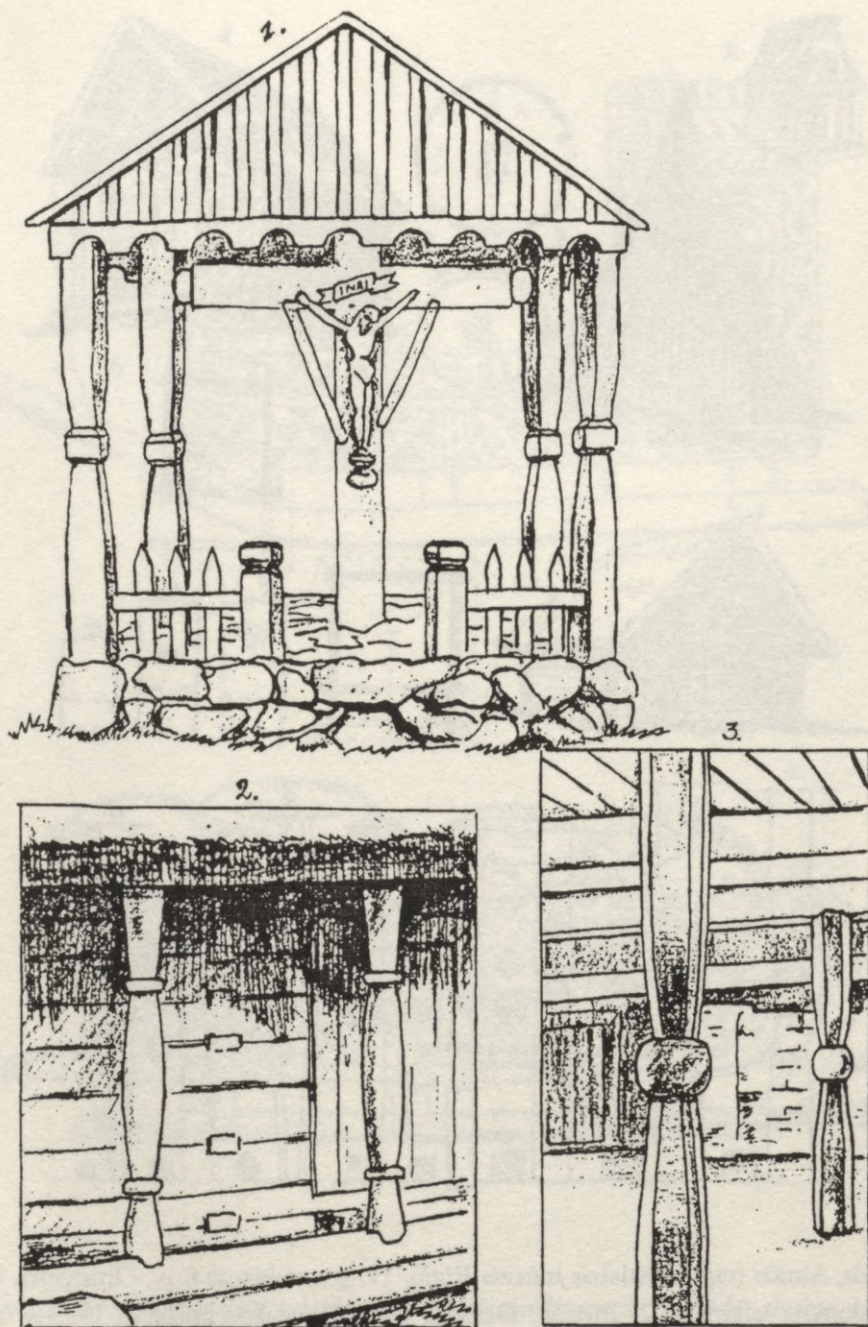
Rakstītas kamanas. Broces paskaidrojums pirmam zīmējumam: "...Tādas darina zemnieki un pēc tam ved uz Rīgu pārdot. Galdi no ārpuses ir ugunī apdedzināti melni un pēc tam iegrieztas dažādas figūras..." Otram zīmējumam: "...Ragavas darinātas no tādiem pat galdiem... Ilksis nav krāsotas, bet gan no jaunām kārtīm, kam vēl virsū brūna miza." Broces laikā — 18. g.s. beigas — 19. g.s. sākums — tās jau sāka izzust

XCII tabula (92.)

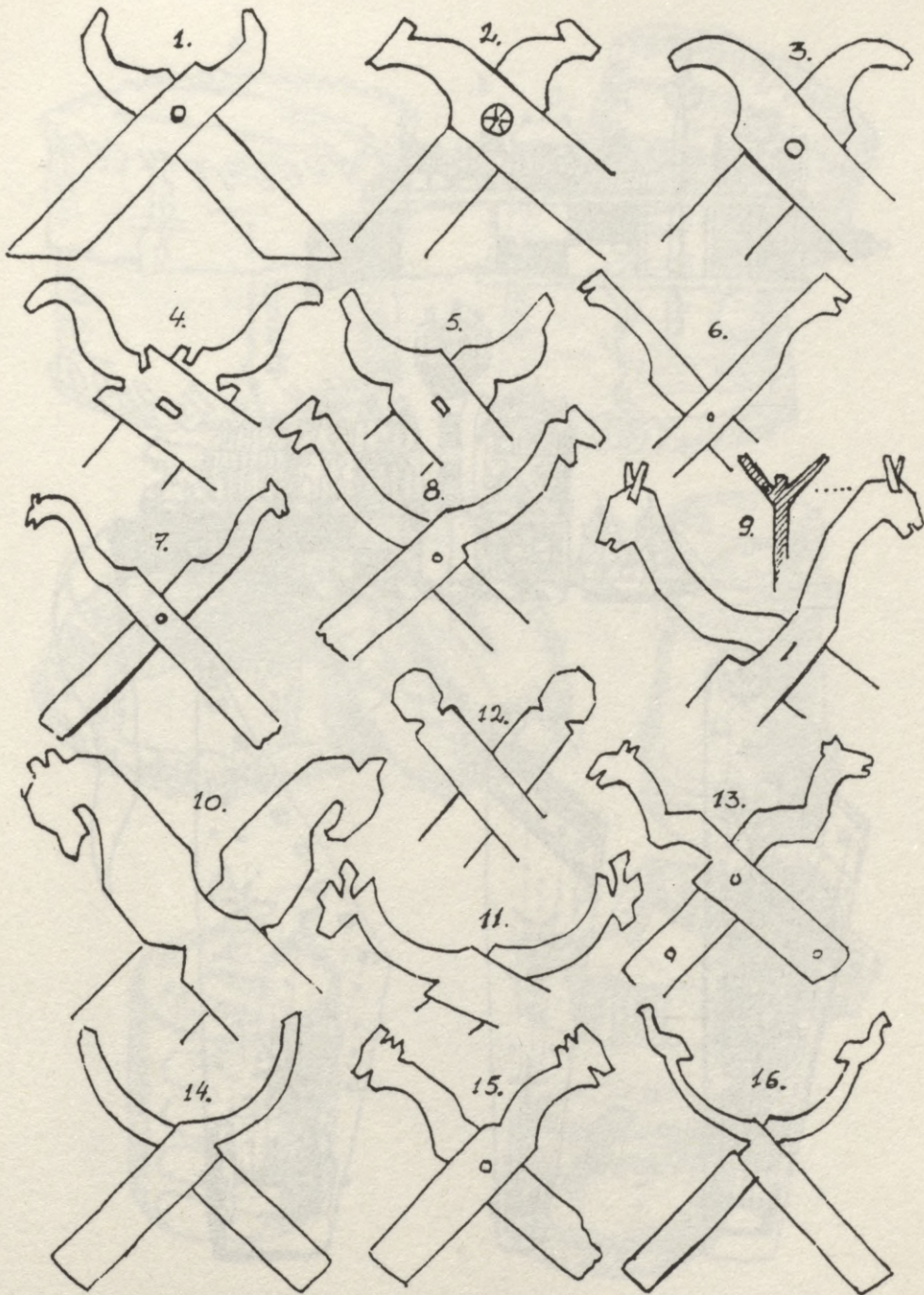
1. Slietenis, Ainaži (tag. Brīvdabas mūzejā Rīgā), 19. g.s. vidus; a) t. p., Oltingena, Elzasā, jaunākā akmens laikmeta. 2. Pirtiņa, Dricēnu pag. (Brīvdabas mūzejā), 19. g.s. I puse. 3. Klētiņa, Vaives pag., 19. g.s. vidus; b) nama plāns, Bacha, Vācijā, ap 1800. g. pr. Kr.; c) megarons, Troja II, ap 2000. g.pr. Kr.; d) grieķu templis; e) māla modelis, Atēnas, ap 9. g.s. pr. Kr. Stabi ar neizveidotiem galiem: 4. Viļāni, 5. Plāņi, 6. Engure, 7. Makašēni. Stabi ar nosmailinātiem galiem: 8. Medze, 9. Atašiene, 10. t.p., 11. Makašēni

XCVIII tabula (93.)

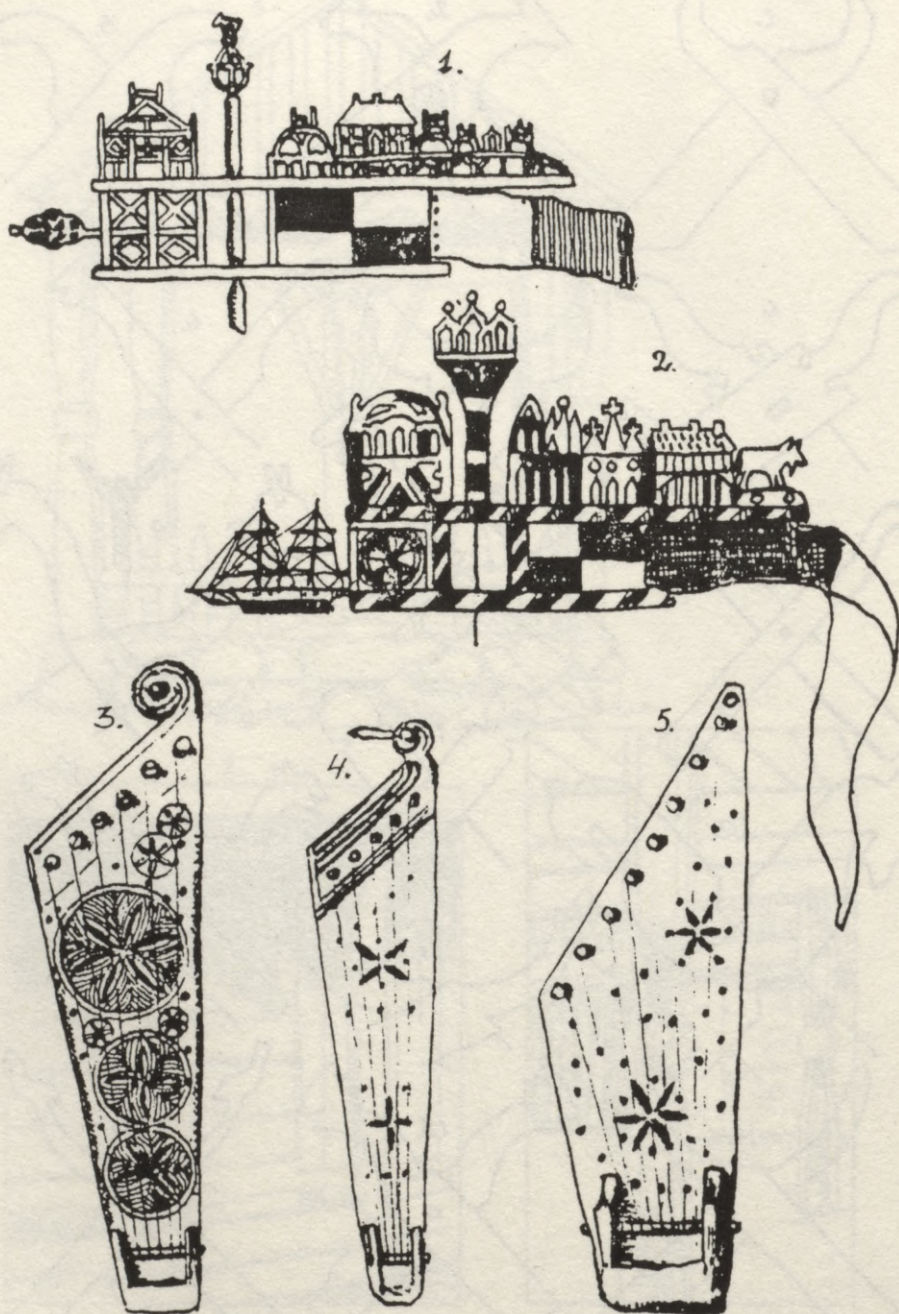
1. krucifikss, Viļānu pag., 1864. g.; 2. klēts stabi, Zaļmuiža; 3. Kauguru Gaides saiešanas nama stabi, 1765. g.

XCIV tabula (94.)

Jumtu zelmiņu rotājumi: 1.-3. Viļānu pag.; 4., 5. Rozēnmuižas pag.; 6.-8. Rucavas pag.; 9.-11. Pērkones pag.; 12.-16. Rucavas pag.

XCV tabula (95.)

Vēlavas: 1. Liepājas mūzejā, 2. Kaņālauču mūzejā. Kokles: 3.-5. Valsts vēsturiskajā mūzejā

XCVI tabula (96.)

1., 2. kriju pūri, Vecpiebalga; 3. kriju ciba, Mārciena; 4. medus trauks, Zemgale; 5. vācele, Vārve; 6. bērza tāss piparu trauciņš, Kurzeme; 7. šņaucamā tabakas dozīte, t.p.

XCVII tabula (97.)

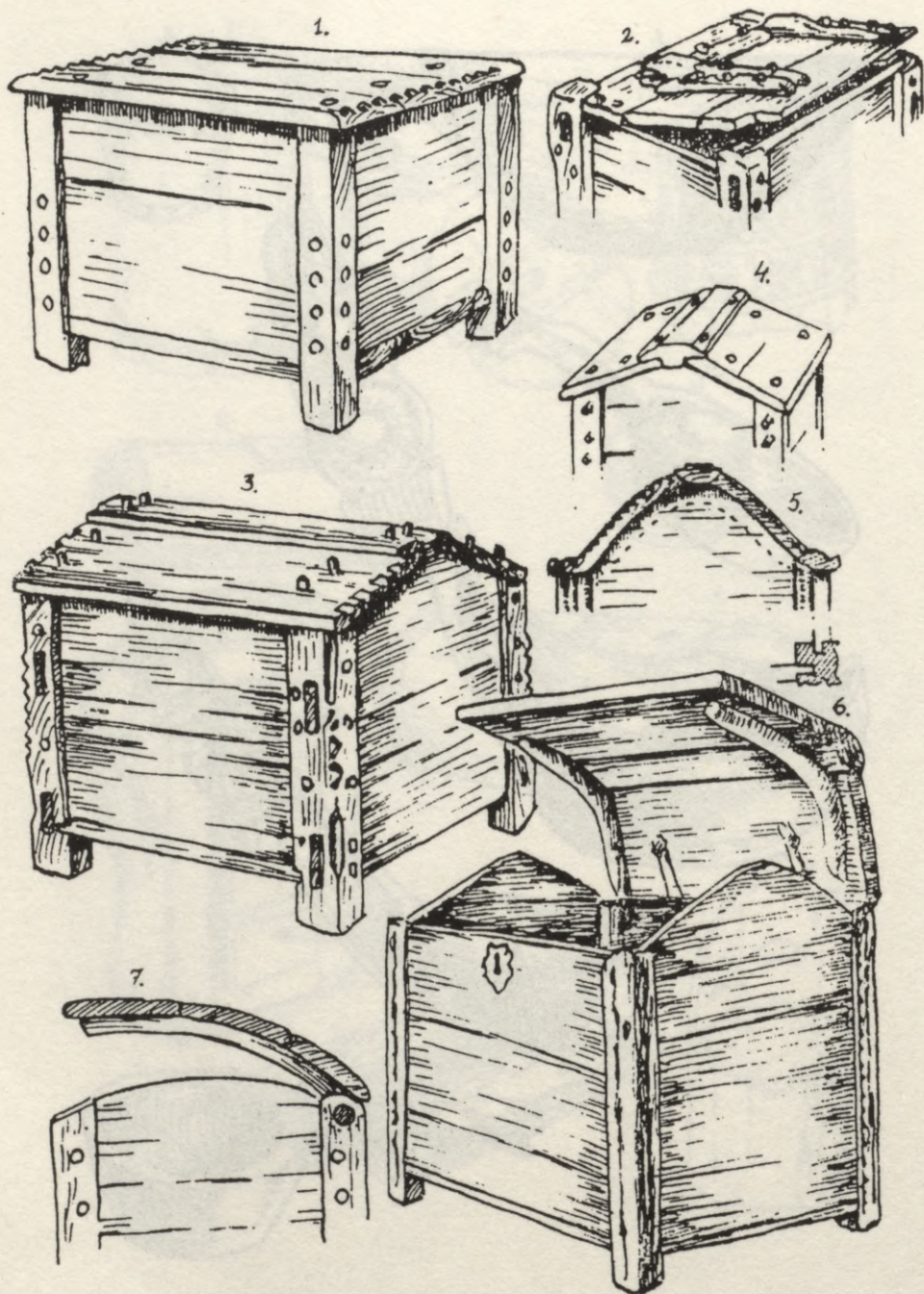
1. vienkoča tīne, Atašiene; 2. t.p., Kalsnava; 3. stipota galdiņu tīne, Vecpiebalga; 4. "dobums" (ap puspūra tilpums), Zemgale; 5. bluķa šķirsts, Sērmūkšu pag., 18. g.s.; 6. vienkoča skapis; 7. bluķa krēsls, Vidzeme; 8. bluķa zārks (sile), Sinole, 18. g.s.; 9. naudas tīnīte

XCVIII tabula (98.)

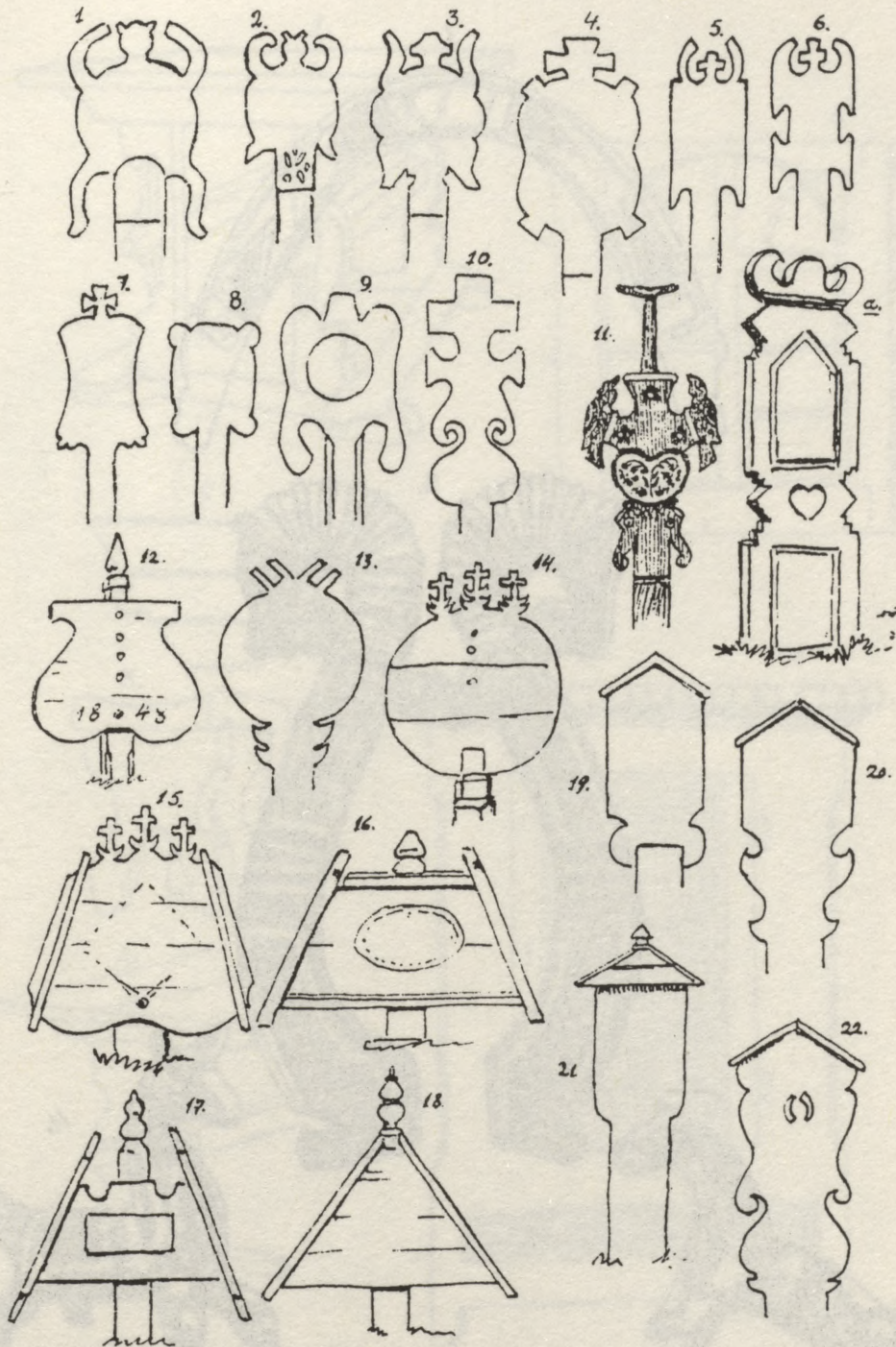
1. Ķoniņciema dižais kauss (Ø 39cm), tumši sarkanbrūns ar zeltītām un melnām zvaigznītēm (otējums pusizdzisis). Uz kausa: "A 1297"; 2. degvīna kausiņš, virpots; 3., 4. degvīna kausiņi, Ļaudona; 5., 6. smeļamie kausi, Cēsu pag.

XCIX tabula (99.)

Plēstu galdiņu šķirsti: 1. Tirza, 2. Mārciena, 3. Vecpiebalga, 4. Makašēni, 5. Kalsnava, 6. Madonas apr., 7. Rāmuļi

C tabula (100.)

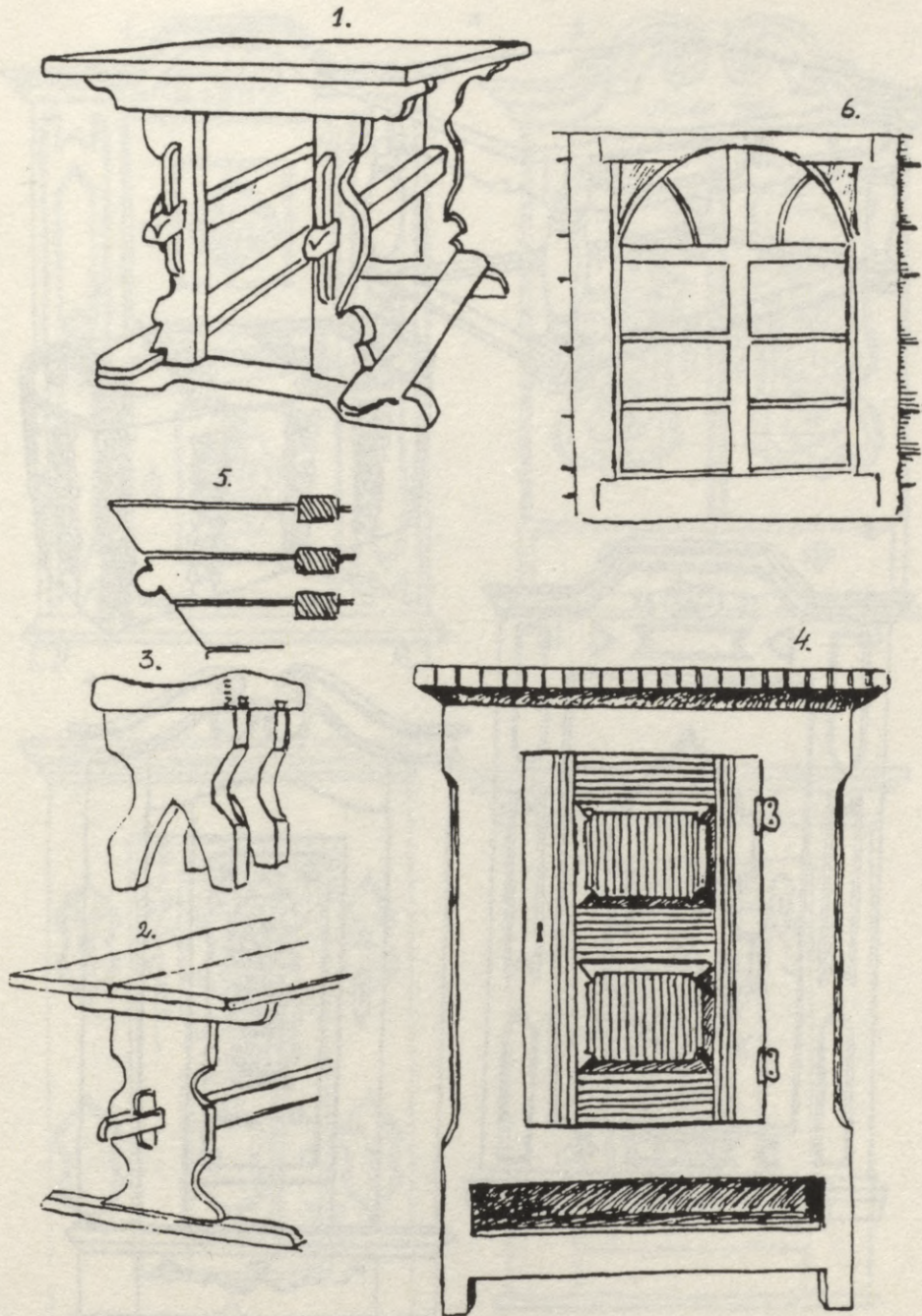
Kapu zīmes: 1.-11. Klaipēdas kuršu; a) Austrumprūsija, Oberlande; 12.-14. Mazirbe; 15. Rīgas jūrmala, Asaņi; 16. t.p., Bulduri; 17. Mazirbe; 18. Baldone; 19. Priekule; 20. Pērkone; 21. Mazirbe; 22. Pērkone

CI tabula (101.)

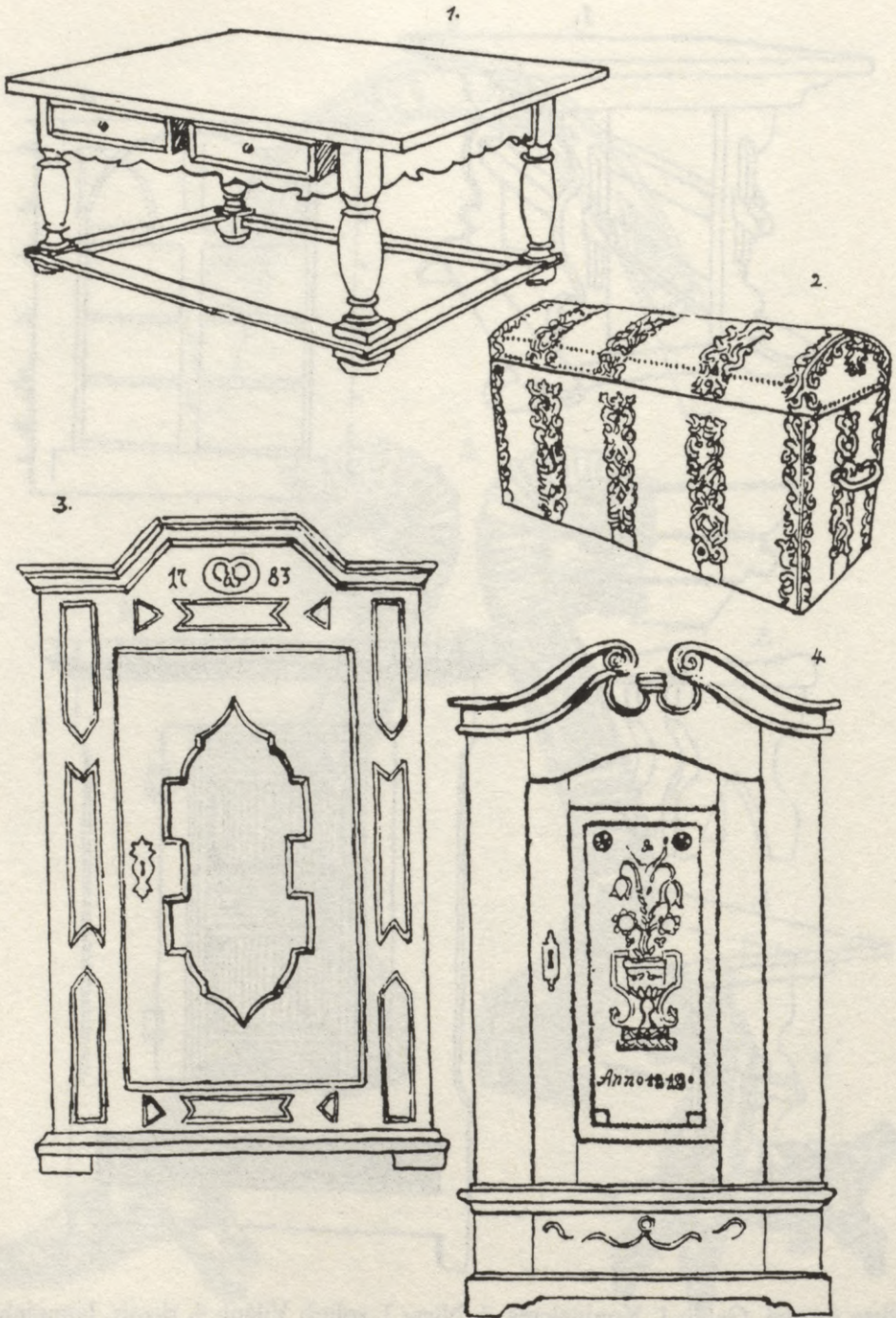
1. zirga loks, Ļaudona; 2. sakas; 3., 4. māla zirdziņi, rotaļlietas, Latgale

CII tabula (102.)

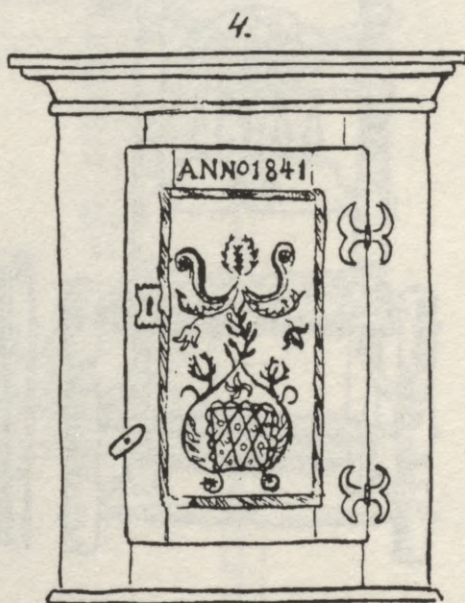
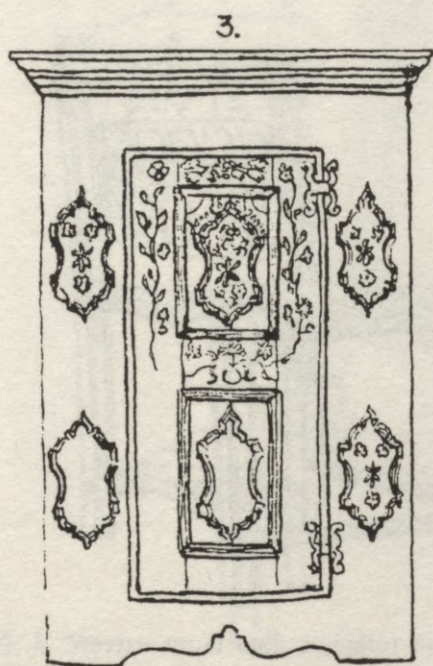
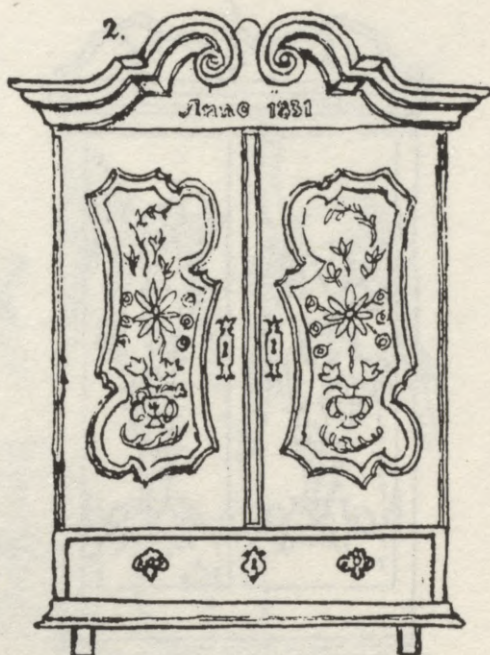
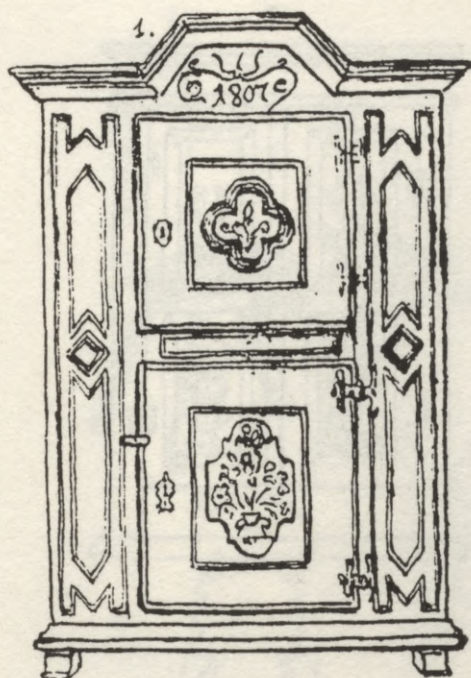
Gotikas motīvi. Galdi: 1. Ķoniņciems, 2. Nīca; 3. soliņš, Viļāni; 4. skapis, Jaunpiebalga. Koka baznīcu celtniecībā: 5. profilēti baļķu gali, Bornes baznīcas iekšstēpā, 1537. g. 6. Usmas baznīcas logs, vēlāk pa daļai pārveidots, 1704. g.

CIII tabula (103.)

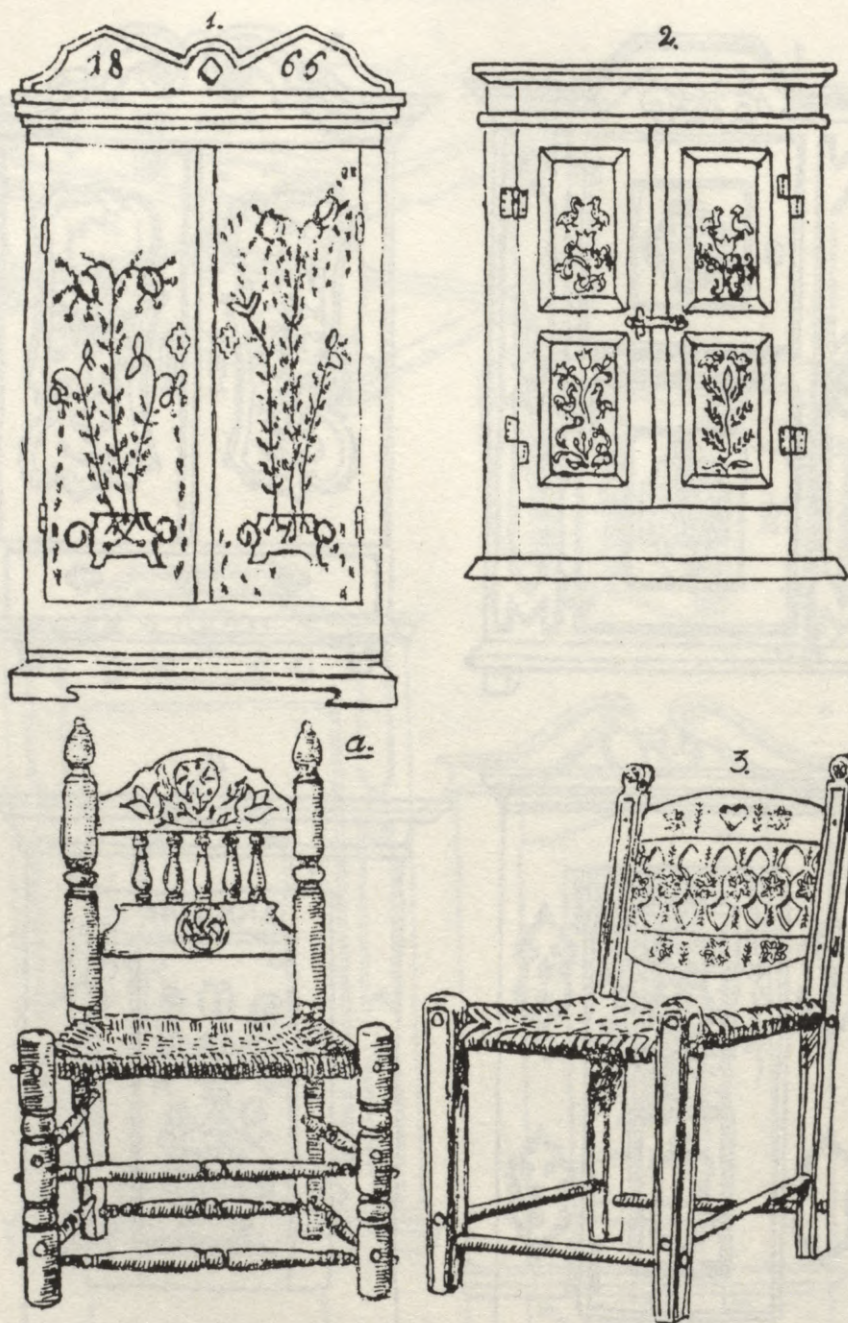
Baroka formas. 1. galds, Ņoniņciems; 2. kupars, Liezēre; 3. skapji: 3. Rucava, 4. Kalēti

CIV tabula (104.)

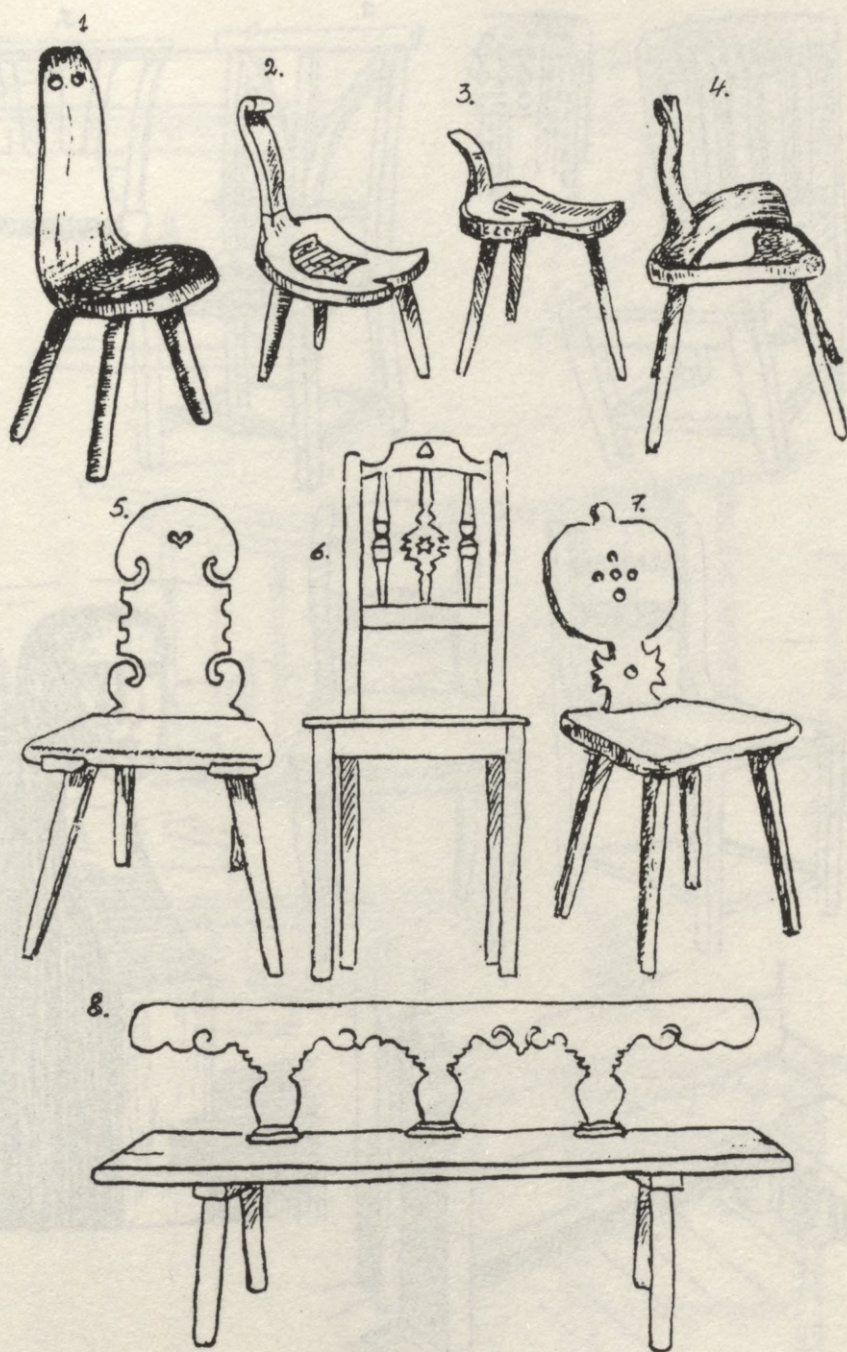
Baroka un rokaiļa (2) formas un motīvi. Skapji: 1. Renda, 2. Kurzeme, 3. Dunika, 4. Tāši

CV tabula (105.)

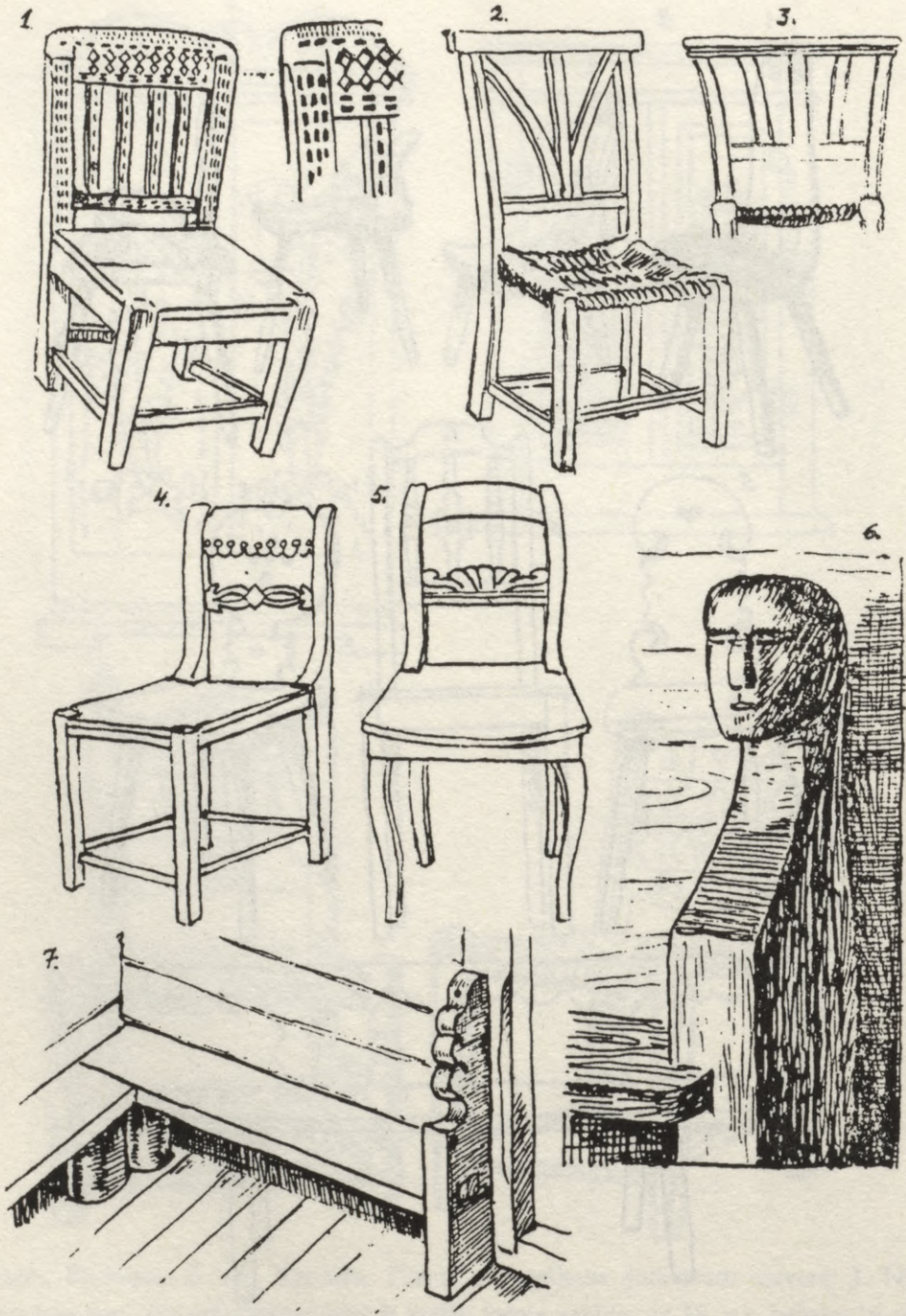
1. skapis, Bērzaune; 2. t.p., Kaunata. Forma un rotājums divu tautu uztverē: 3. Nica.
 a) Dancigas apg. Ziemeļaustrumvācijā šī krēslu forma parādās ap 18. g.s. beigām kā veco romānikas stila krēslu pārveidojums baroka ietekmē. Latvieši to uztvēruši lineāri: rotājumos virpoto stabiņu vietā izzāgēti saules stabi

CVI tabula (106.)

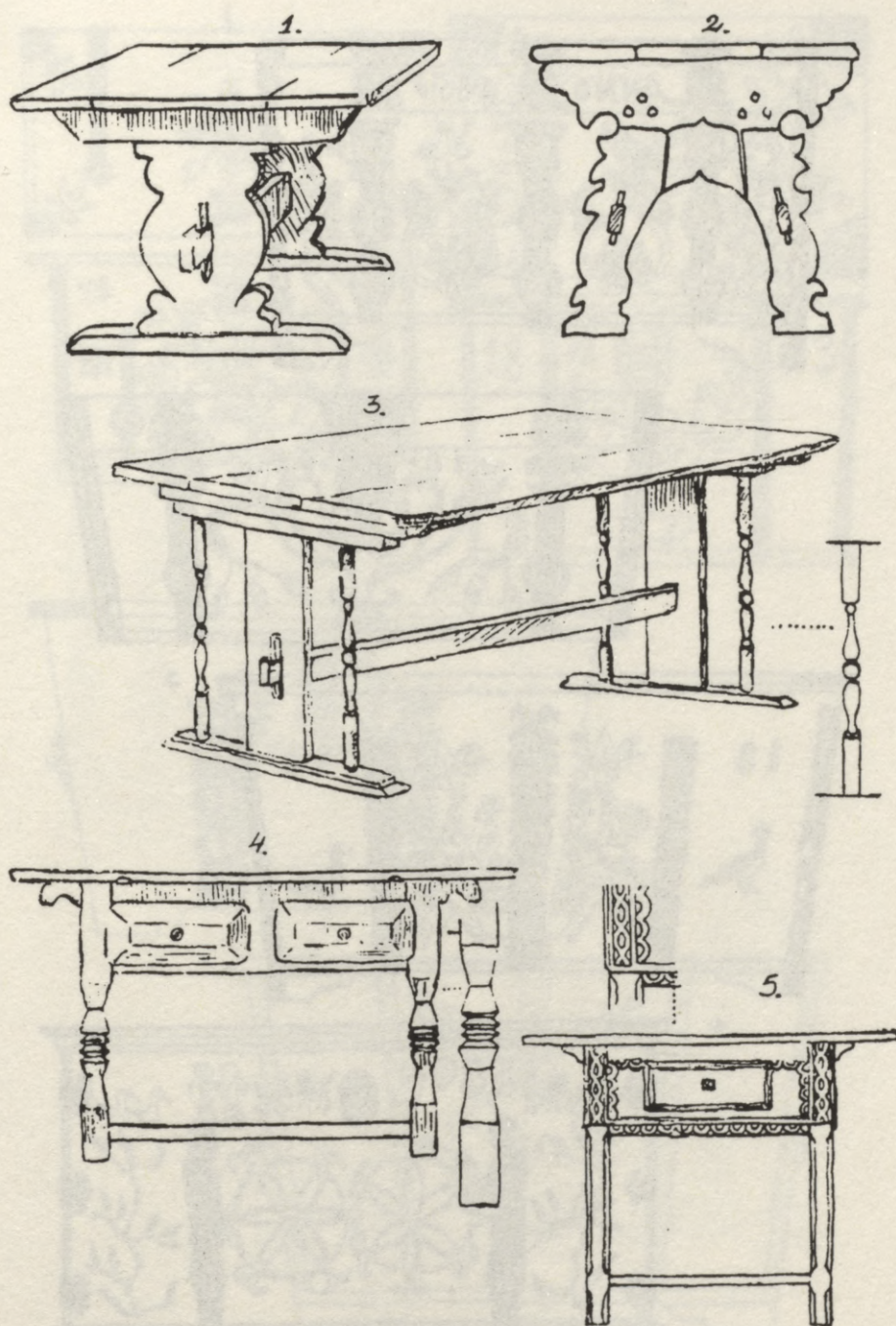
1.-4. "stulpiņi", Rucava u.c.; krēsli 5. Liepājas apr., 6. Varakļāni, 7. Rucava; 8. "sēdes",
Pastende

CVII tabula (107.)

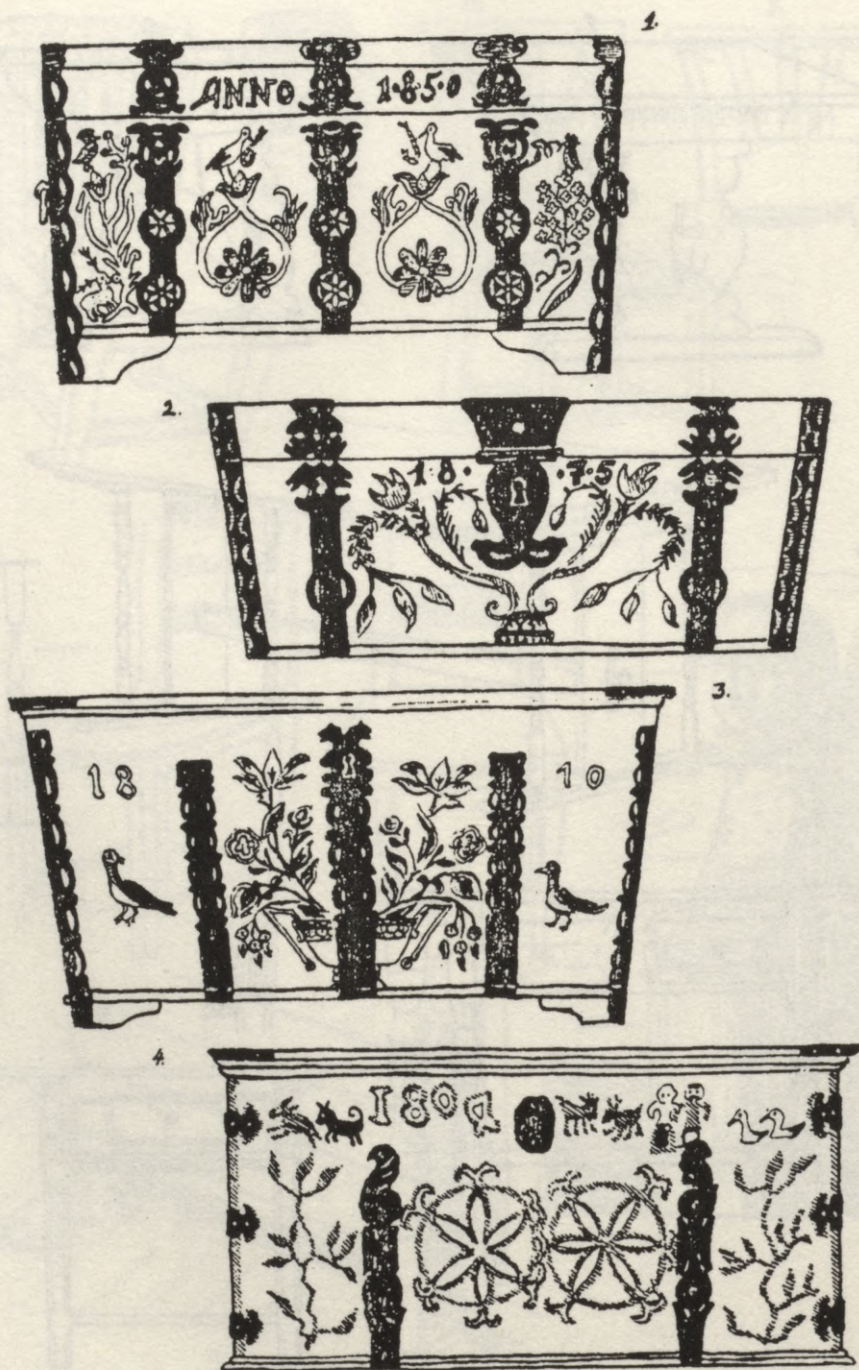
Krēsli: 1. Latvija, 2., 3. Rucava, 4. Bārta, 5. Libagi. Buka soli: 6. Mērsrags, 7. t.p. stabs, Cēre

CVIII tabula (108.)

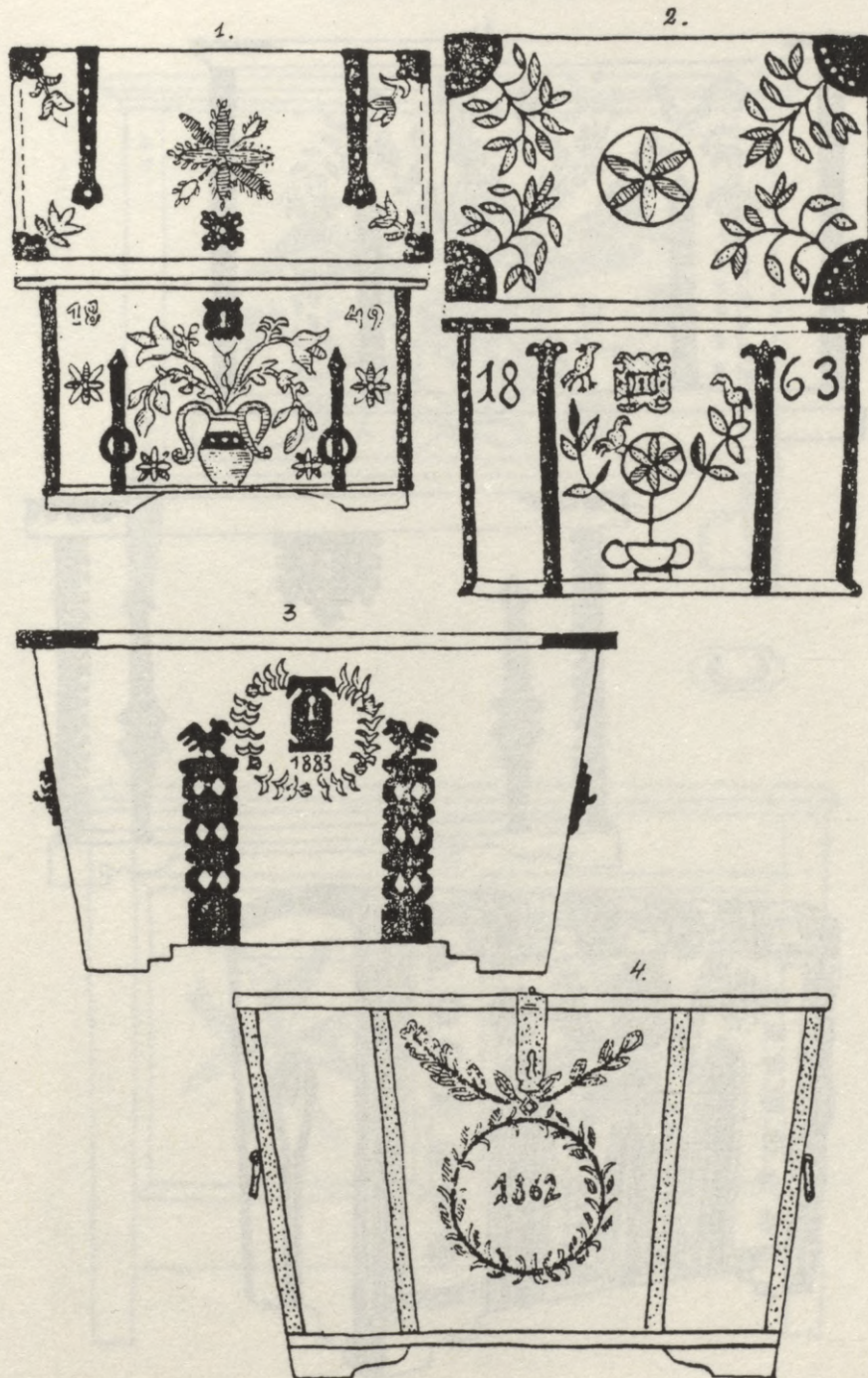
Galdi: 1.-3. Latvija, 4. Viļāni, 5. Varakļāni

CIX tabula (109.)

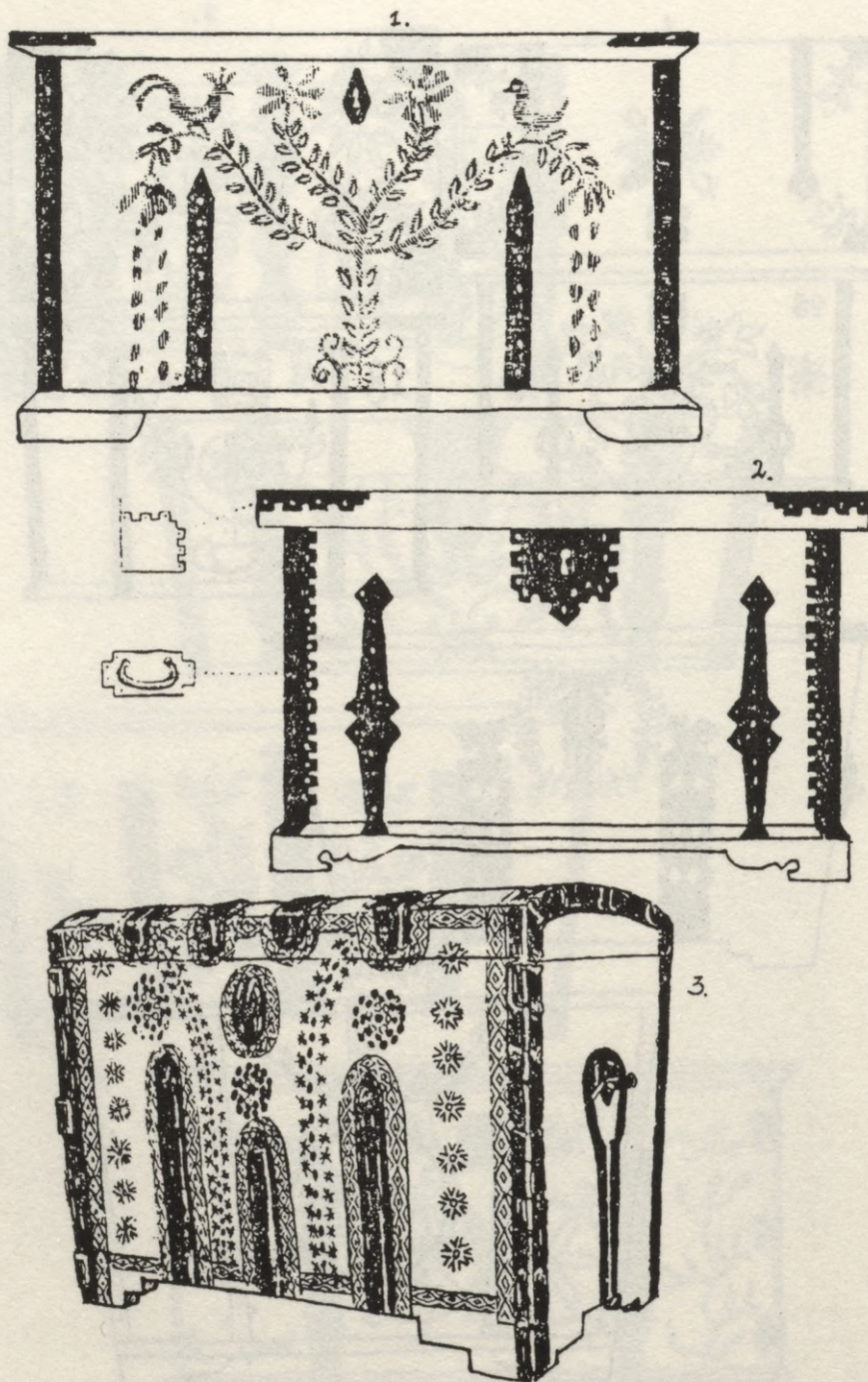
Kupari, pūra lādes: 1. Veselava, 2. Pērkone, 3. Sipele, 4. Grava

CX tabula (110.)

Pūra lādes: 1. Dunika, 2. Vestiena, 3. Ungurmuiža, 4. Vipe

CXI tabula (111.)

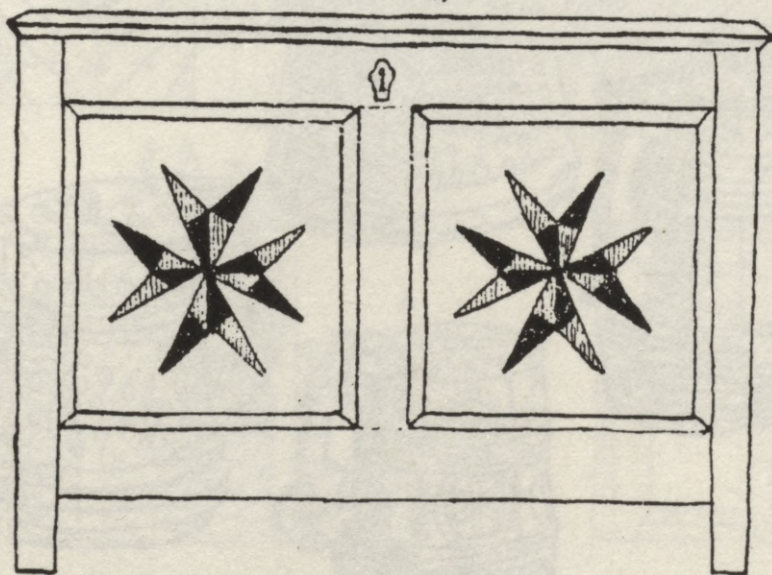
Pūra lādes: 1. Bērzaune, 2. Jaunauce; 3. skreiņa, Vidzmeiža

CXII tabula (112.)

1.

2.

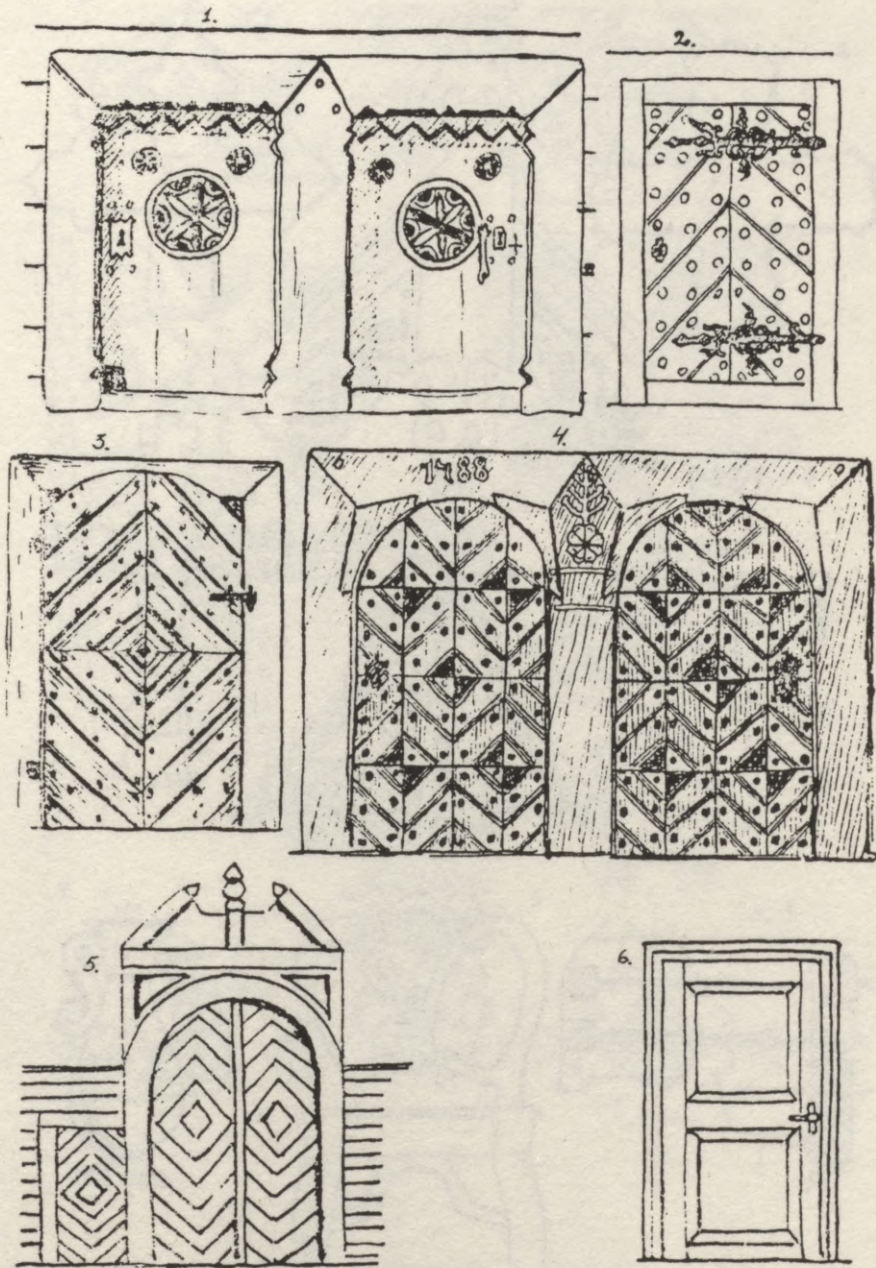
Vidzemes otētie šķirsti: 1. Rāmuļi, 2. Brenguļi

CXIII tabula (113.)

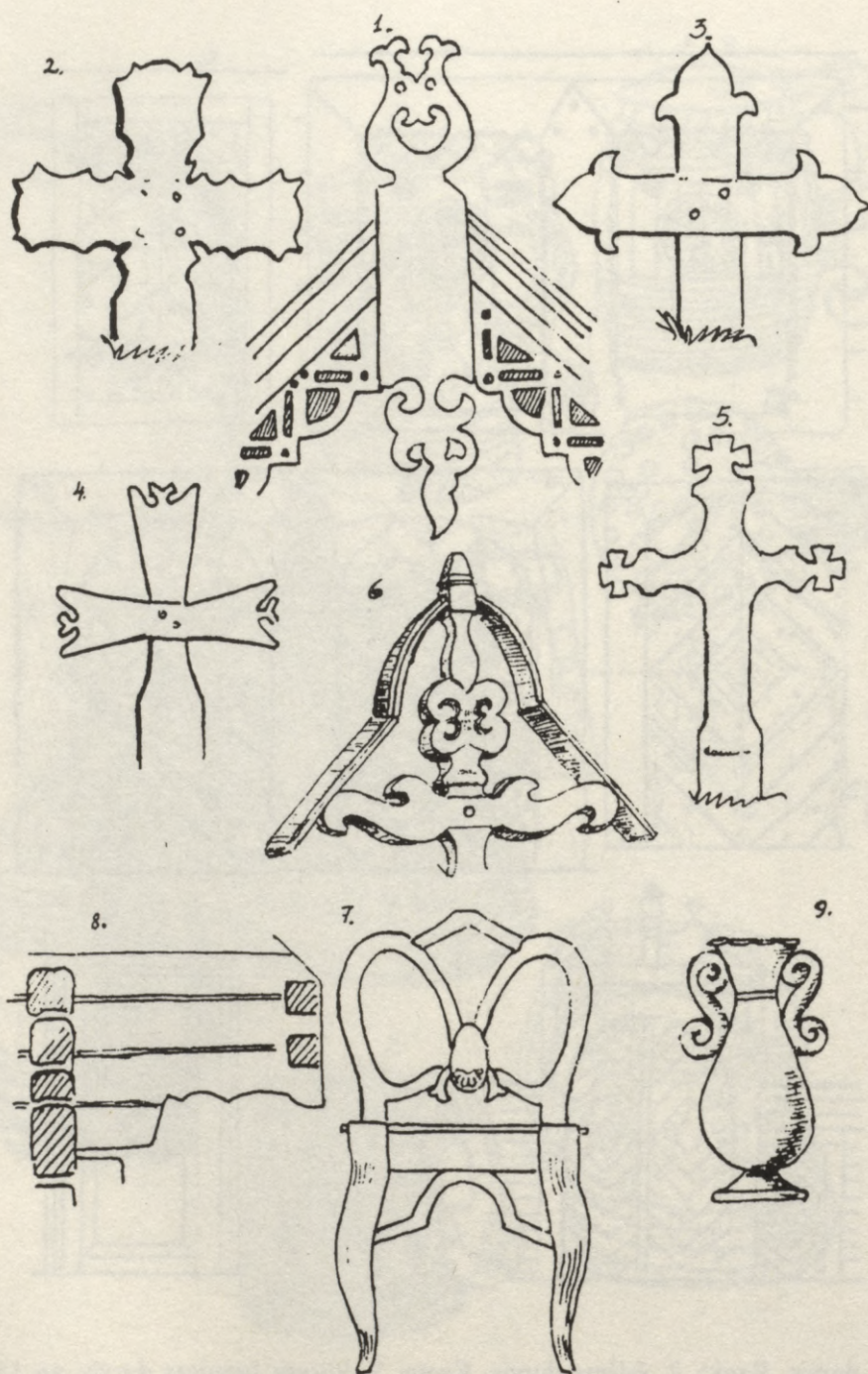
Alus kausi, zaru kannas: 1. vienkoce, Kursa; 2.Svēte; 3. Valgale, ap 1730. g.; 4. Sunākste; 5. Kursa; 6. Latvija; 7. Sunākste

CXIV tabula (114.)

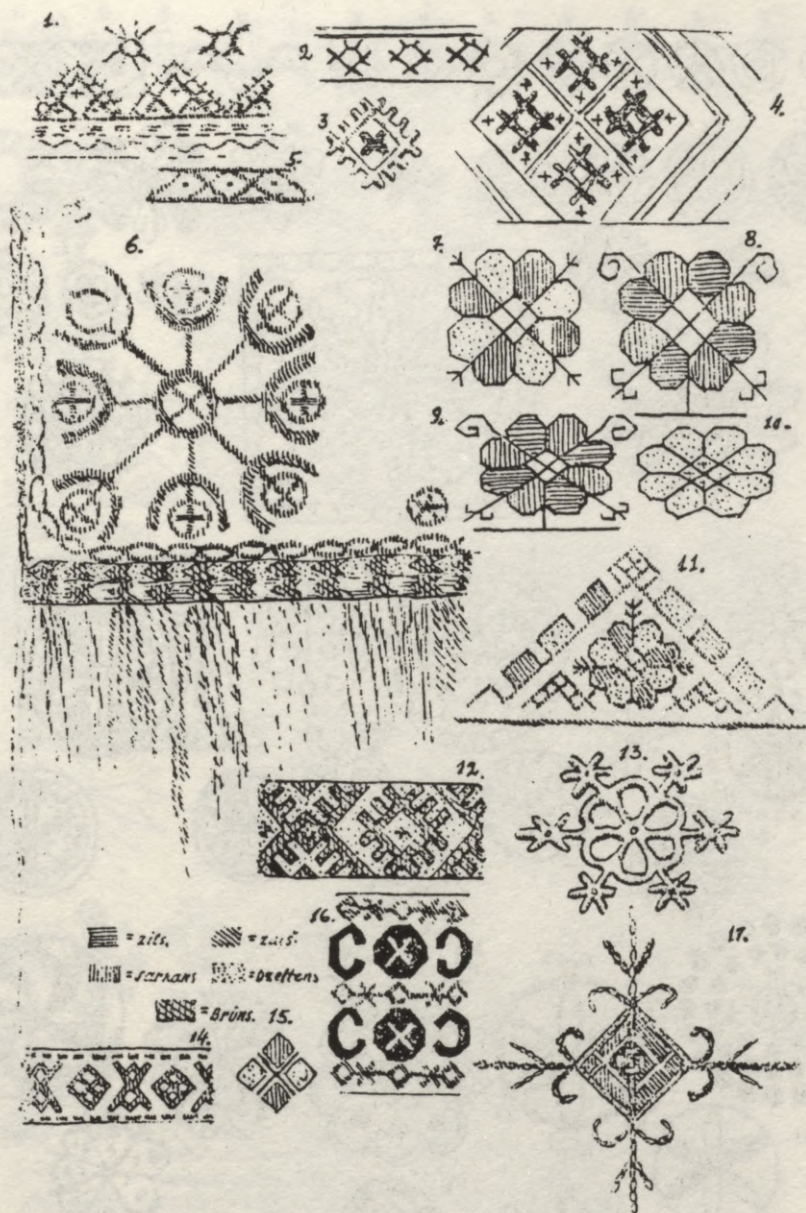
1. dēļu durvis, Raņķi; 2. šalētas durvis, Krote; 3. Bornes baznīcas durvis, ap 1537. g.;
 4. "izrakstītas" durvis, Ķoniņciems; 5. Pārdaugavas latv. sētas vārti, Rīga (pēc Broces);
 6. "spoguļu" durvis, Vidzeme

CXV tabula (115.)

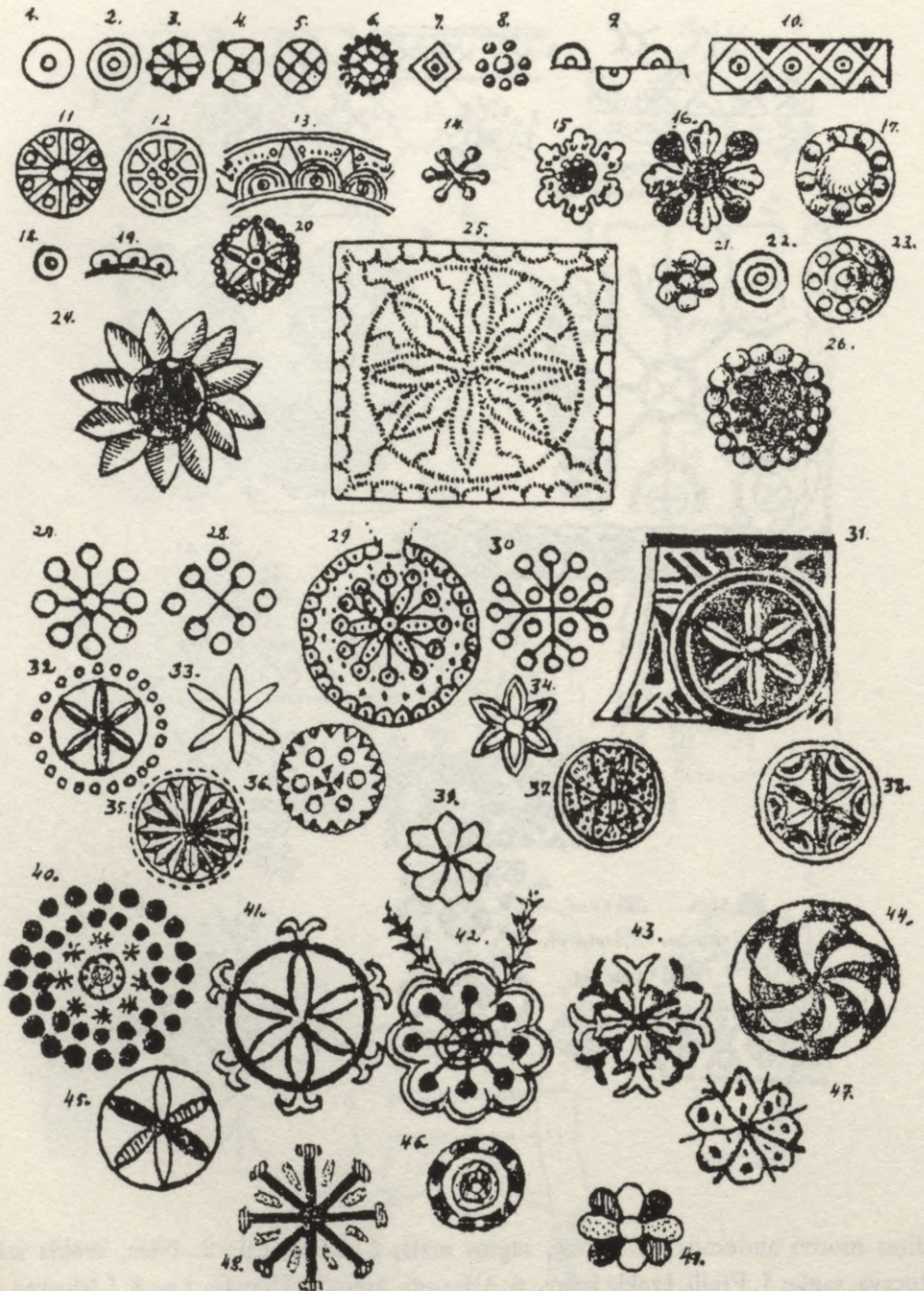
1. jumta zelmiņa gala rotājums, Viļāni; kapu zīmes: 2.-5. Pērkone, 6. Kuldīgas pag.;
7. krēsls, Varakļāni; 8. dziedra galu profilējums, Smiltene; 9. māla trauks, Latgale

CXVI tabula (116.)

Saulītes motīvi audumos: 1. Kabile, sagšas mala; 2. Bārta, t.p.; 3. Nica, krekla izšuv.; 4. Rucava, sagša; 5. Preiļi, krekla izšuv.; 6. Alšvanga, sagša; 7. Dignāja, t.p.; 8. Lēdmane, t.p.; 9. Dignāja, t.p.; 10. Lēdmane; 11. Krustpils; 12. Alšvanga, prievite; 13. Lielvārde, sievu cepures izšuv.; 14. Izvalta, krekla izšuv.; 15. Cesvaine; 16. Taurkalne, brunču raksts; 17. Kabile, sagša

CXVII tabula (117.)

Saulītes motīvi metāllā: 1.-10. agrā, vidējā un jaunā dzelzs laikm.; 11.-16. 14.-16. g.s. 17.-26. jauno laiku. Tas pats kokā: iededzināti 27.-30.; iegriezti 31.-38.; otēti 39.-49.

CXVIII tabula (118.)

Zvaigznītes, krustiņi. Zvaigznītes metallā: 1.-3. no vidējā līdz jaunam dzelzs laikm.; 4. 14.-17. g.s.; 5. 17. g.s.; 6.-10. audumos un otējumos; 11.-21. audumos; 22., 29. kokā; 23., 26.-28. salmu intarsijās; 24., 25., 30.-32. otējumos. Krustiņi: 33.-40. kokā, 41. salmu intarsijā, 42. otēts; 43.-52. audumos

CXIX tabula (119.)

Ugunskrusti: 1. Stāmerienes villaines apauds (11.-13. g.s.); 2. villaine (pēc 14. g.s.); 3. jostas fragments, Kaldabruņa; 4. saģsas mala, Bārta; 5. jostas fragments, Lielvārde; 6., 7. pūra lāžu otējumos; 8. māla krūze, otējums, Rucava. Mēnestiņi: 9. krekla izšuvums, Nica; 10.-13. mēnestiņu motīvi audumos; 14., 15. kokā; 16.-23. mēnestiņu krusti audumos

CXX tabula (120.)

Likloči: 1.-4. metallā; 5. bronzas vijīņas; 6.-9. kokā; 10. kaulā; 11., 16., 17. otējumi; 12., 13.-15., 18., 19. audumos. Trīsstūris, kaudzītes: 20.-22. audumos; 23. kokā; 24.-26., 30. metallā; 27.-29. audumos. 31. Saules koks. 32. Jāņu zīme. 33.-36. Jumis. 37., 38. Ūsiņa zīme. 39.-41. Krustoti jumtiņi. 42., 43. Mārtiņa zīme. 44.-53. Rombi, kvadrāti. Saules stabs: 54., 55. metallā; 56. kokā; 57., 58. audumos. Skujīņa: 59.-61. kokā; 62. metallā; 63., 67. audumā. 64.-66 Laimas slotiņa

CXXI tabula (121.)

Ozoliņi, Austras koki: 1., 2. metallā, 3. kokā, 4.-19. audumos. Zalktiši, vijas: 20.-29. audumos, 30. otēts

CXXII tabula (122.)

Maz pārveidoti dabas motīvi. Stādu motīvi: 1.-4. cimdu rakstā, Latgale; 5. villaiņu rakstā, Rucava; 6. krekla rakstā, Bārta; 7., 8. t.p., Rucava; 9. sievu cepures mežģinē, Lielvārde. Dzīvnieku motīvi: 10. krekla rakstā, Rucava; 11. cimdu rakstā, Nica; 12. villaines rakstā, Alšvanga (?). 13. Īpašuma zīmes. 14. Uzraksts uz senas kuršu kokles

CXXIII tabula (220.)

Brīvas kompozīcijas rotājumi. Ģeometriski motīvi: 1. Sakstagals, 2. Valmieras pag., 3. Vietalva, 4. Latgale, 5. Tāšu pag. Stādu motīvi: 6. izrakstīta krāsns, Viļāni; 7. skapja durvis, Rucava; 8. t.p., Purmsāti; 9. pūra lādes otējums, Nica

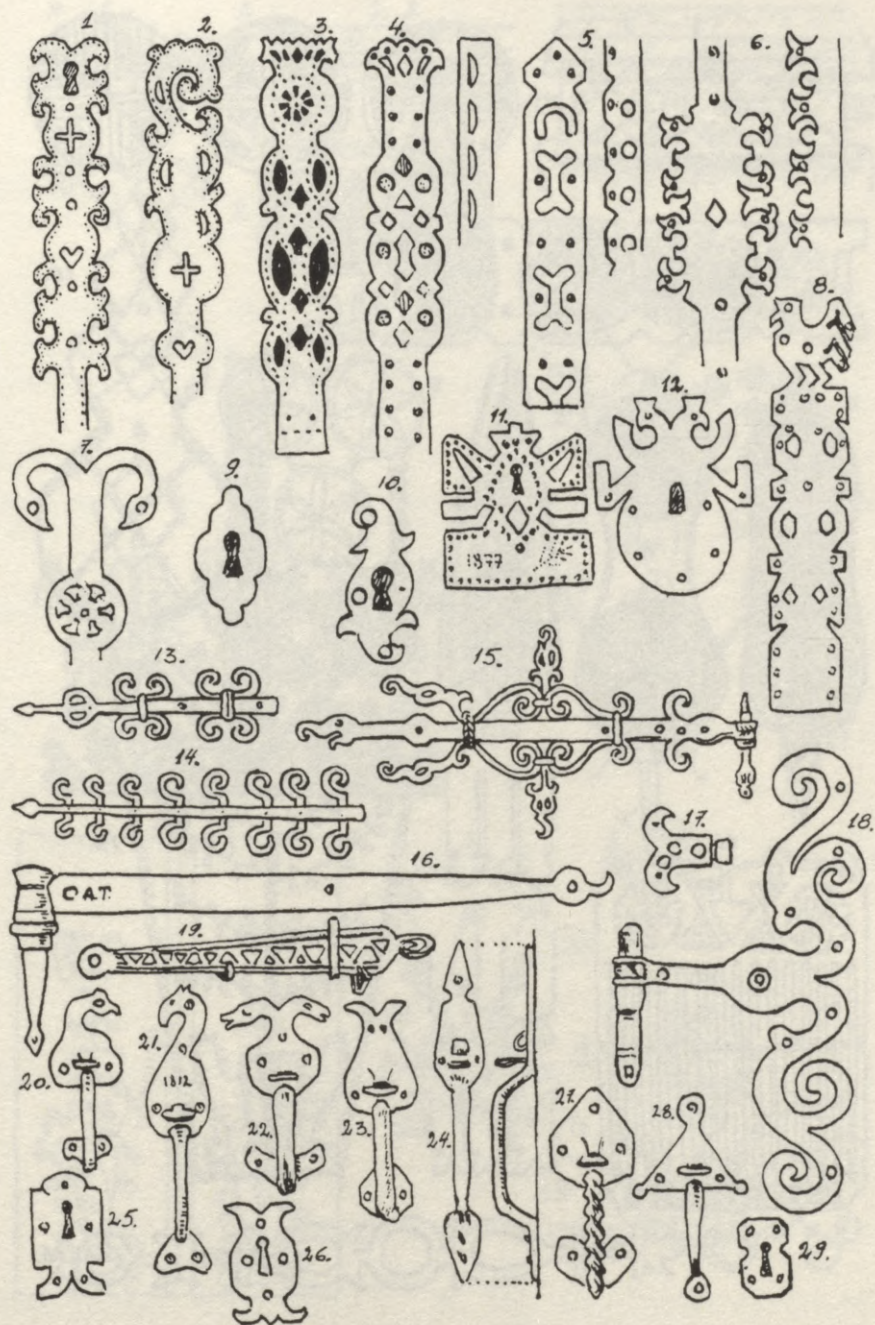
1. Skapja durvis, Asīte. Pūra lāžu otējumi: 2. Bērzaune, 3. t. p., 4. Vietalva, 5. Bērzaune

CXXV tabula (125.)

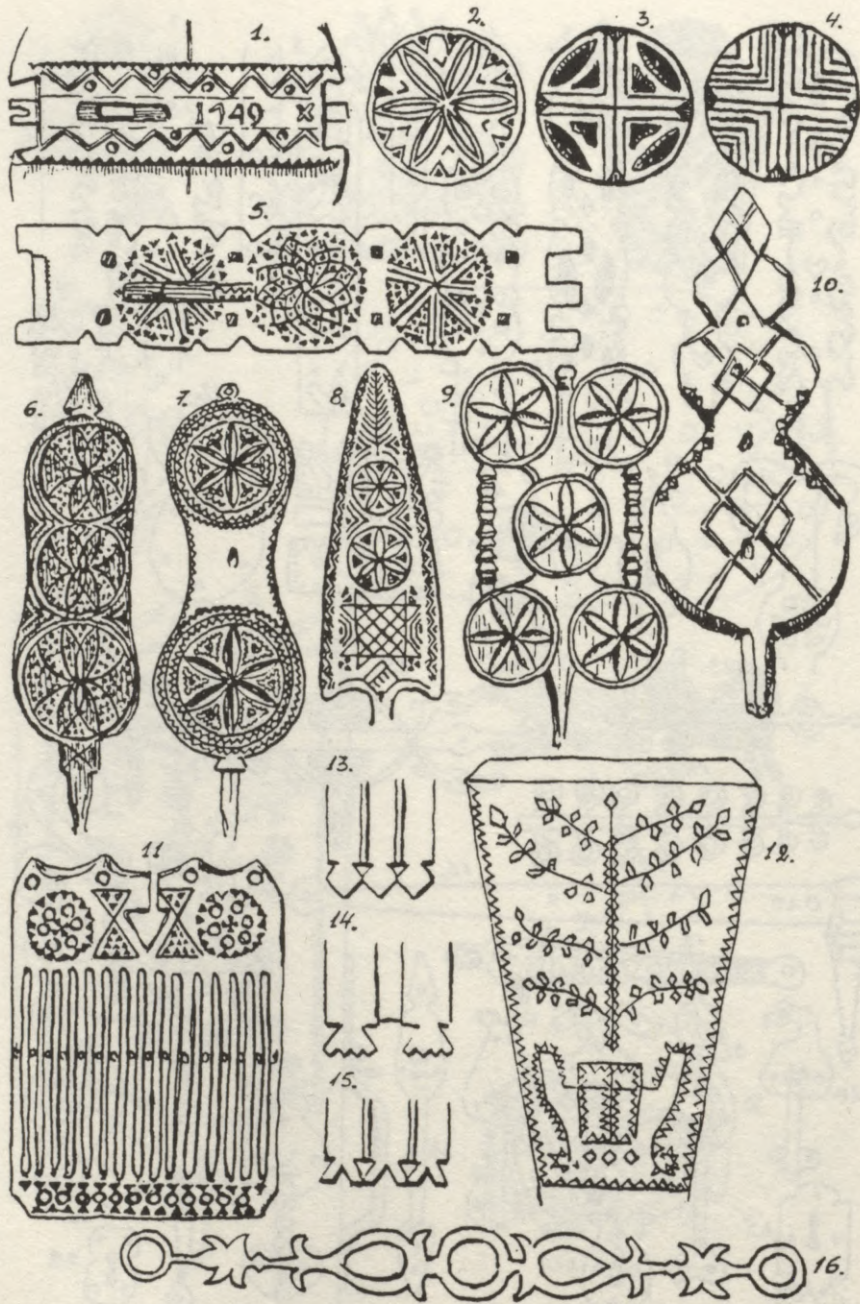
1. uz pūra lādes, Kaunata; 2. otēts kapa krusts, Pērkone; 3. uz pūra lādes, Rēzna; 4. divieļa izšuv., Kapiņi. **Dzīvnieku motīvi:** 5. sprēslicas otējums, Viļāni; 6. kriju vāceles vākā iedezdināts rotājums, Rēzna; 7. pūra lādes otējuma motīvs, Ārava; 8. t.p., Veselava; 9. skapja otējuma motīvs, Nica

CXXVI tabula (126.)

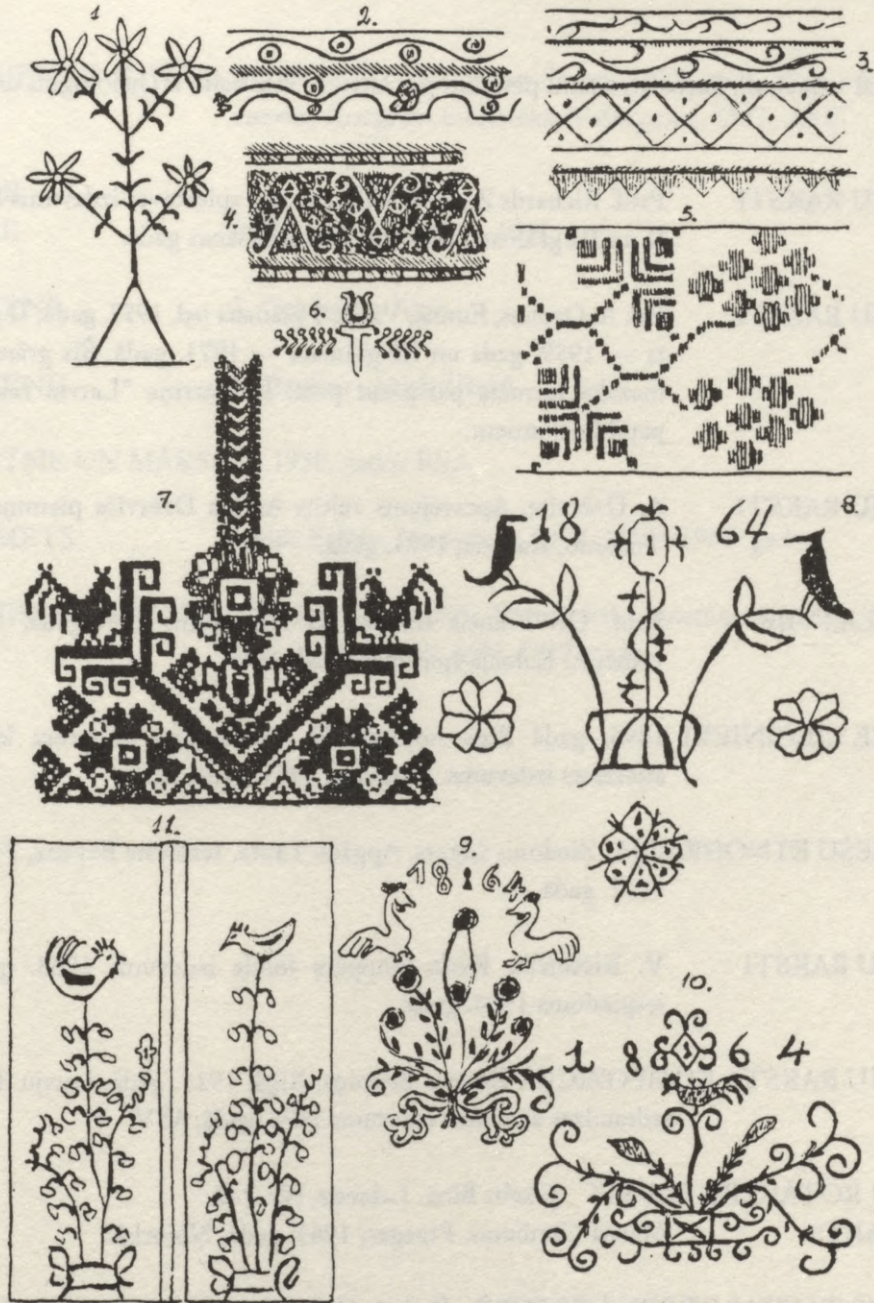
Pūra lāžu apkalumi: 1. Vietalva, 2., 3. Turlava, 4. Grenči, 5. Slokas pag., 6. Kalsnava, 7. Tāši, 8. Vipe, 9. Bērzaune, 10. Asīte, 11., 12. Tāši. Durvju apkalumi: 13., 14. Dunika, 15. Krote, 16. Latvija, 17. Asīte, 18.-29. Latvija, galvenām kārtām Vidzeme

CXXVII tabula (127.)

Kokgriezumi. Tīņu vāku rotājumi: 1. Nītaure, 2. Renda, 3., 4. Medze, 5. Renda. Sprēslicas: 6. Renda, 7. Valmieras pag., 8. Ventspils pag., 9. Rēzeknes apr., 10. Jaunauce. 11. Šķietiš, Latgale. 12. Velējamās vāles rotājums, Alsviķi. Zāģēti rotājumi: 13.-15. zelmiņu apšuvumi, Rucava. 16. Loga rotājums, Gārsene

CXXVIII tabula (128.)

Naturālo motīvu abstrahēšana veco tradīciju garā. 1. Austraskoks (sal. ar tab. LVII, 7, u.c.), pūra lādes motīvs, Vestiena. 2. Otējums uz krucifiksa, Viļāni; 3. t.p. uz krāsns, t.p. 4. Vainaga izšuvums, Vecdrusti. 5. Dvieļa raksts, Rēzna. Putnu koki: 7. krekla raksts, Rucava. Pūra lāžu otējumi: 8. Piebalga, 9. Sakstagals, 10. Sērmūkši. 11. Skapja otējums, Bērzaune

Daži izdevumi, kuŗos atrodami pētījumi par latvieŗu rakstiem, arĥaioloģiju un etnografiju.

- LATVJU RAKSTI Prof. Richards Zarriŗš. Valsts papīru spiestuves izdevums Rĩgā. I, II un III grāmata. Nav atzīmēts izdoŗanas gads.
- LATVJU RAKSTI Izd. A. Ozoliŗš, Eutinā, Vācijā. I grāmata izd. 1957. gadā, II grāmata — 1959. gadā un III grāmata — 1973. gadā. Ŗis grāmatas ir mazāka formāta pārspiesti prof. R. Zarriŗa "Latvju raksti" ar papildinājumiem.
- LATVJU RAKSTI A. Dzērvīte. Apcerējums veltīts Arvīda Dzērvīŗa piemiŗai. Izd. Toronto, Kanadā, 1973. gadā.
- SENĀ LATVIJA Prof. Dr. Francis Balodis. II iespiedums 1956.gadā, Dzimtā zeme, A. Kalnāja spiestuve Ćikāgā.
- KLUSIE LIECINIEKI 1896. gadā Rĩgā notikuŗā X Arĥaiologu kongresa kataloga atjaunots izdevums. Pilskalns, 1964. gadā, ASV.
- LATVIEŗU ETNOGRAFIJA Ziedonis Liģers. Apgāds Tauta. Iespiests Bayeux, Francijā, 1952. gadā.
- SENĀČU RAKSTI V. Klētnieks. Kārļa Goppera fonda izdevums 1963. gadā. II iespiedums 1964. gadā.
- LATVJU RAKSTA KOMPOZICIJA Ernests Brastiŗš. Rĩgā, 1925. gadā. Latvju dievtuŗu sadraudzes atjaunots izdevums 1978. gadā, ASV.
- MŪSU ROTĀJOŗIE RAKSTI Jēkabs Bīne. Labietis, Nr. 2-8.
The BALTS Marija Gimbutas. Praeger, 1963. gadā, Ņujorkā.
- IEVADS TAUTAS TĒRPU VĒSTURĒ Red. A. Dzērvītis un V. Ginters. J. Grinbergs, Rĩgā, 1936. gadā.
- NOVADU TĒRPI A. Karnups un E. Kivicka. Latvijas Lauksaimniecības Kamera, Jelgavā, 1939. gadā. Diŗdanĉa atjaunots izdevums 1965. gadā, Toronto, Kanadā.

LATVIEŠU KULTŪRA SENATNĒ Balodis un Šnore, 1937. gadā, Rīgā. Izdevums atrodas Kongresa bibliotēkā, Vašingtonā, D.C., ASV.

Žurnāli:

SAULE E. Paegle, Rīgā, 1923.-1931. gads.

ZELTENE J. Grīnbergs, Rīgā.

ZELTENE A. Ozoliņa apgāds Vācijā.

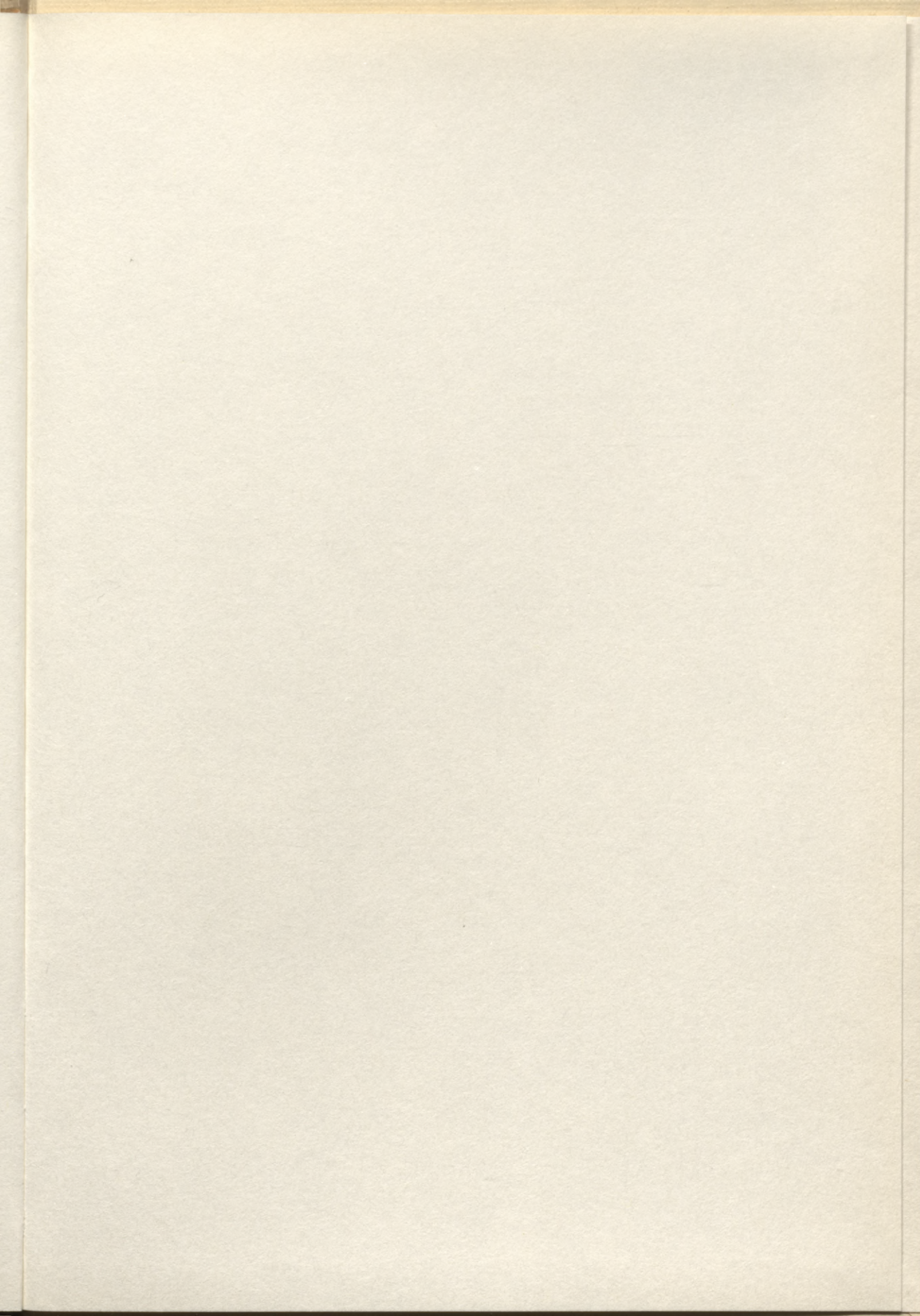
SENATNE UN MĀKSLA 1930. gados Rīgā.

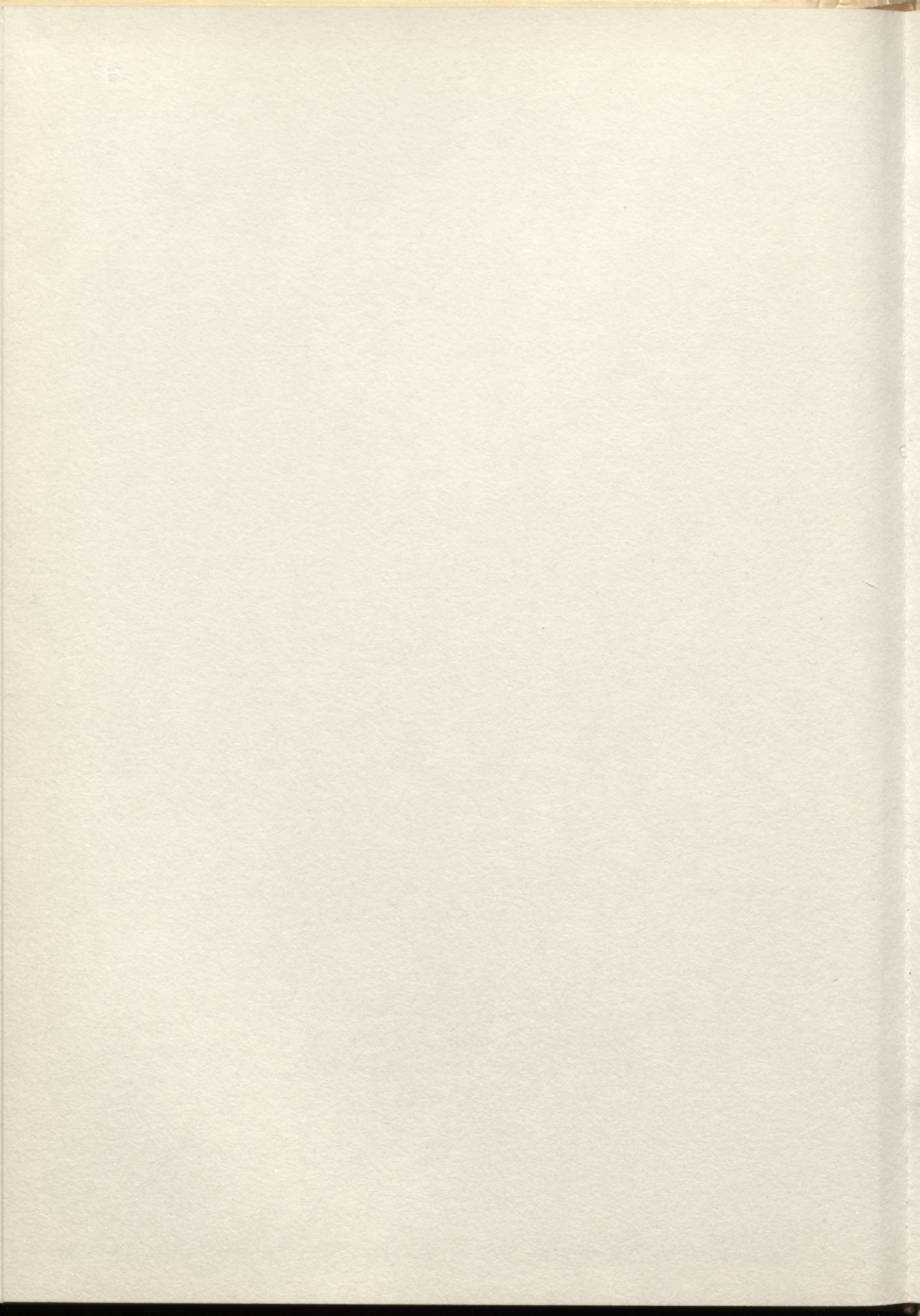
LAIKMETS Arvīds Eglītis, Mineapolē, ASV, 1952.-1962. gads.

TAUTISKAIS MANTOJUMS I, II, III Devītās Divreizdivi nometnes izdevums Grotonvudā, Masačūzetsā, ASV, 1972. gadā.

Iespiests SIA "Elpa-2" tipogrāfijā,
Doma Laukums 1, Rīga, LV-1914
Pas. Nr. 138

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0307084760

2004-5
L 188

ISBN 9984-743-11-X

9 789984 743110